

mineyaz.tnn.net

Mine YAZICI, 1978 yılında İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 1979'dan 1999 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Bölümünde İngilizce Okutmanı olarak çalıştı. Bu süre içerisinde İstanbul Üniversitesindeki İstanbul Tıp Yoğun İngilizce, Cerrah-Paşa Tıp Hazırlık, Elektronik Hazırlık, Halkla ilişkiler ve Reklamcılık, İthalat ve İhracat sınıflarının yanı sıra, Spor Akademisi de dahil olmak üzere, çeşitli fakülte ve yüksek okulların İngilizce derslerine girdi. Aynı bölümde İngilizce Hazırlık programları ve sınavlarının hazırlanmasında katkıda bulunup, görev aldı. 1995-1998 yılları arasında Yabancı Diller bölümündeki derslerine ek olarak, Çeviri Bölümünde İngilizce derslerine girmeye başladı. Uygulama alanındaki uzun ve yoğun deneyimini, kuramsal alanla buluşturma olanağını bu bölümde buldu. 1999 yılında Edebiyat Fakültesi İngilizce Mütercim Tercümanlık Anabilim dalında okutman olarak göreve başladı. Halen aynı bölümde Yazılı Anlatım, Çeviri Amaçlı Dil Edinci, Yazılı Çeviriye Giriş, Çeviribilime Giriş, Özel Alan Çevirisi (Tıp) ve Çeviride Araştırma Yöntemleri derslerine girmektedir. Yayınlanan kitapları **Çeviribilime Giriş**, 2001, Edebiyat Fakültesi Yayınları 127 s.; **Çeviri Etkinliği**, 2004, Multilingual, 254 s.; Yayınlanan makaleleri ise, "Akşit Göktürk", **Cumhuriyet Gazetesi**, Kitap eki, İstanbul, 25 Şubat 1998; "Çeviri Bölümlerinde Çeviribilim Odaklı Yabancı Dil Öğrenimi ve Çokdillilik", **Çeviribilim ve Uygulamaları**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Aralık, 1998, s. 249-256; "Antik Çağ Çeviri Anlayışının Çeviribilim Işığında İrdelenmesi" Ekim 2001 **Dil Dergisi**, sayı: 108, s. 12-20; Ankara Üniversitesi Basımevi; "Geçmişten Günümüze Yüksek Öğretimde Çeviri Eğitimi", **Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü Dergisi, Sayı: 11, Aralık 2001, s. 91-103.

© MULTILINGUAL 2005

ISBN 975-6542-48-x

ÇEVİRİBİLİM TEMEL KAVRAM VE KURAMLARI

Dr. Mine Yazıcı/ Yayınlayan: Multilingual/ Kapak: Elçim Özelçin/

Baskı: Matbaa 70, 2005 İstanbul.

Dr. Mine Yazıcı

**ÇEVİRİBİLİM
TEMEL KAVRAM
VE KURAMLARI**

MULTILINGUAL

Klodfarer Cd. 40/6 Çemberlitaş- İstanbul
Tel/Fax: (212) 518 47 55

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	11
I. Bölüm: Çeviribilime Genel Bakış	9
1.1. Çeviri ve Çeviribilim ilişkisi	10
1.2. Çeviribilim-Çeviri İncelemeleri	11
1.3. Çeviribilim Alanları	12
1.4. Kuram ve Uygulama Alanı Tartışması	15
1.5. Çeviribilimde Araştırma Modelleri	16
1.5.1. Karşılaştırmalı Model	16
1.5.2. Nedensel Model	18
1.5.3. Süreç odaklı Model	19
1.5.4. Uygulama alanına yönelik model	20
1.6. Türkiye’de Çeviribilim Araştırma Alanları	21
II. Bölüm: Tarihte Çeviri: Temel Kavramları	24
2.1. Antik Yunan’da Çeviri Anlayışı	24
2.2. Roma Uygarlığı ve Çeviri	26
2.2.1. Tarihte İlk Çevirmen	27
2.2.2. "Sözcüğü sözcüğüne" ve "anlama göre" çeviri” anlayışı	28
2.3. Tarihte ilk Çeviri Kuramcıları:Cicero ve Horatius	29
2.3.1. Sadık Çeviri	30
2.3.2. Kutsal Kitap ve Anlama göre çeviri	31
III. Bölüm: Geçmişte Çeviri Etkinliği	34
3.1. Antik Çağ Çeviri etkinliği	35
3.2. Doğu’da çevirinin Amacı ve Çevirmen Kimliği	40
3.3. Osmanlılarda Çeviri Etkinliğine Genel bakış	41
3.3.1. Elçilikler ve Okullar	47
3.3.2. Telif ve Tercüme Cemiyeti (1865)	53
3.3.3. Osmanlılarda azınlık okulları ve çeviri	55
3.4. Cumhuriyet dönemi çeviri etkinliği	56
3.4.1. Tercüme dergileri	58
3.5. Batı’da Çeviri Etkinliği:	62
3.5.1. Toledo okulu	62
3.5.2. Çeviri etkinliği (13. ve 16. yüzyıl)	63
3.5.3. Romantik ve Klasik Dönem Çeviri Etkinliği (17 ve 18. yüzyıl)	64

3.5.3.1. Öykünme.....	65
3.6. Değerlendirme.....	66
IV. Bölüm: Çeviri ve Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar	67
4.1. 19. yüzyılın başında hüküm süren çeviri anlayışı ve kökenleri	67
4.2. Çevrilebilirlik-Çevrilemezlik	68
4.3. Yorumbilim ve çeviri	71
4.4. Değerlendirme.....	72
4.5. Dilbilim ve Çeviri	74
4.5.1. Yapısal dilbilim: dil ve söz.....	76
4.5.2. Bildirişim kuramı ve Üst dil ilişkisi	77
4.5.3. Üst dil-Çeviribilim	79
4.5.4. Üretici-dönüşümlü Dilbilim Anlayışı: edinç ve edim	80
4.5.4.1. Üretici-dönüşümlü dilbilim: Biçimsel ve Devingen eş- değerlik.....	82
4.5.4.1.1. Biçimsel eşdeğerlik ve deyiş kay(dır)ması	83
4.6. Söylem-metinsellik	85
4.6.1. Çeviri Amaçlı Metin Çözümlemesi ve Eşdeğerlik	88
4.6.2. Söylem şekli-Çeviri türü	89
4.7. Çeviribilim ve Bilişsel dilbilim ilişkisi	89
4.7.1. Dil-düşünce	90
4.7.2. Çeviri edinci.....	93
4.8. Değerlendirme.....	95
V. Bölüm: Çeviribilim ve Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar	98
5.1. Newmark ve Çeviri Eğitimi	98
5.1.1. Çeviri Yöntemi ve Eşdeğerlik	101
5.2. Wills ve Çeviribilim.....	105
5.2.1. Kuramsal bakış.....	107
5.2.2. Eşdeğerlik	108
5.2.3. Yöntem.....	113
5.2.4. Değerlendirme.....	116
5.3. Kussmaul ve Çeviri Süreci.....	118
5.3.1. Sesli Tutanaklar.....	118
5.3.2. Girişim ve Çevirmen özgüveni	120
5.3.3. Çeviride Yaratıcılık.....	121
5.3.4. Sözeylem Kuramı ve Edimsel Çözümleme.....	123
5.3.5. Anlamsal Çözümleme	124
5.4. Baker ve Edimsel Eşdeğerlik	125

5.5. Değerlendirme.....	129
VI. Bölüm: Çeviribilim odaklı yaklaşımlar ve kuramlar	131
6.1. Çoğul Dizge Kuramı	131
6.1.1. Çoğul dizge kuramı-Tanzimat Dönemi Çevirileri	133
6.1.2. Değerlendirme.....	134
6.2. Betimleyici Kuramlara Giriş	135
6.2.1. Erek Odaklı Kuram	135
6.2.3. Araştırma Yöntemi	137
6.2.4. Karşılaştırmalı çözümleme.....	138
6.2.5. Eşdeğerlik: yeterlik ve kabul edilebilirlik.....	139
6.2.6. Normlar	140
6.2.7. İnceleme Malzemesi olarak Bütüncenin Saptanması.....	141
6.2.8. Bulgulandırma ve Gerekçeleştirme	142
6.3. Değerlendirme.....	144
VII. Bölüm: Çeviribilim ve İşlevsellik	148
7.1. Metin türü ve işlevsellik	148
7.1.1. Değerlendirme.....	149
7.2. Eylem Kuramı	150
7.3. Bağıntı Kuramı	151
7.4. Açıklayıcı Bildirişim Kuramı	151
7.5. Skopos kuramı.....	153
7.5.1. Eşdeğerlik.....	154
7.5.2. Gerekçeleştirme	155
7.5.2.1.Gerekçeleştirme 1: Eşdeğerlik Beliti-Skopos kuramı.....	158
7.5.2.2.Gerekçeleştirme 2: Eylem Kuramı	158
7.6. Karşılaştırmalı Değerlendirme:Betimleyici kuramlar ve Skopos Kuramı	162
7.7. İşlevsel Kuram ve Normlar	163
7.7.1. İşlevsellik-Eşdeğerlik	165
7.7.2. Çeviri Türü ve İşlevsellik	167
7.7.3. İşlevsel Kuramın işleyişi:	173
7.8. Karşılaştırmalı Değerlendirme: Nord ve Skopos Kuramı	177

VIII. Bölüm Kuram Ve Uygulama: Çeviri Eğitime Bütünleyici Bir Yaklaşım Ve Bir Araştırma Modeli	180
8.1. Çeviri Eğitimi-Çeviri Edinci	180
8.2. Çeviri kuramları ve çeviri eğitimi üzerine betimleyici bir araştırma modeli.....	183
8.3. Bütünce üzerinde betimleyici bir araştırma modeli oluşturma	185
8.3.1. İnceleme süreci öncesi veritabanı oluşturma.....	185
8.3.2. İnceleme süreci sırasında veritabanı oluşturma	186
8.3.3. Betimleyici kurama dayalı inceleme modeli	188
8.3.4. Bütüncenin künyesiyle ilgili öncül veriler	190
8.3.5. İnceleme süreci sonrası elde edilen veriler.....	190
8.3.6. Karşılaştırmalı Çözümleme.....	191
8.4. Değerlendirme.....	195
SONUÇ	197
TERİMCE (Türkçe-İngilizce).....	200
TERİMCE (İngilizce-Türkçe).....	205
KAYNAKÇA	210
DİZİN	220

ÖNSÖZ

“Çeviribilime Giriş” (2001) adlı kitabından yola çıkarak kaleme aldığım bu yapıt, yaklaşık beş yıldır uygulama alanındaki deneyimlerimin bir birikimi sonucu ortaya çıkmıştır. Daha açıkçası, bu yapıtın beş yıl içerisinde bilginin evrilerek deneyimle yoğrulmasının bir ürünü olduğu söylenebilir. Kitabın amacı da elden geldiğince çeviribilim alanındaki kuramsal bilgiyi uygulama alanına taşıyarak (adı ülkemizde her ne kadar “Mütercim-Tercümanlık” adıyla geçse de) “çeviribilim” araştırmalarına katkıda bulunmaktır. Daha adından başlayarak böyle bir amaca, üstelikte uygulama alanında “angarya” görülen bir konuda ulaşmak şu aşamada bir düşünce gibi görünmekle birlikte, bilginin kabulü öncelikle bu konuda çaba sarf etmeyi gerektirir. Ülkemizde Osmanlıdan başlayarak geleneksel eğitim anlayışının bilginin pratik amaçlara hizmet etmesi şeklindeki hedefi, bu konu alanının yüksek öğretim kurumlarında “Mütercim-Tercümanlık” şeklinde tanıtılmasından da açıkça anlaşılır. Böyle bir adı olan bölümün, başlıca amacı ulusal kültüre hizmet etmek olan üniversitelerin akademik amacıyla ne derecede örtüştüğü sorusu akla gelebilir. Kuşkusuz bu ikilem öğrenciler için söz konusu olduğu gibi, 1970’li yıllarda aynı üniversitenin çatısı altında öğrenciliğimi geçirdiğim filolojide benim içinde geçerliydi. Gerçi bizim dönemimizde daha “çeviribilimin” adından eser yoktu ama bugün çevirmen adaylarının bu konu alanıyla sesli dile getirdikleri serzenişler bizim için de sessiz olarak geçerliydi. Ne var ki, ben Prof. Dr. Berke Vardar, Prof. Dr. Akşit Göktürk ve Prof. Dr. Özcan Başkan gibi değerli bilim adamlarının dilbilim alanındaki araştırmalarından ve derslerinden edindiğim bilginin, bilimselliğe yaklaşımlarının ve çevirinin bilimselliği konusunda tuttukları ışığın, neden ve önemini her geçen gün biraz daha anlıyorum. Öğrenciyken bize unutulmaya yüz tutmuş bir bilgi olarak gelen bu bilgilerin aradan uzun zaman geçtikten sonra daha da işlevsellik kazanması, bana hem bu bilim adamlarının kendi konu alanlarındaki uzmanlıklarını, hem de ilk aşamada edinilen “angarya” niteliğindeki kuramsal bilginin insanoğlunun bilgi birikimi ve deneyimleri ile zaman içerisinde işlevsellik ve anlam kazandığını gösterdi.

Benim temel kavram ve kuramları ele aldığım bu konu alanına uygulama alanında kimi zaman karşılaştığım tepkilere karşı ısrarla eğilmemin altında başlıca üç neden yatmaktadır. Bunlardan birincisi, eğitmen olarak

ileride akademik ve uygulama alanında çalışacaklara kendi konu alanlarıyla ilgili bir üst bakış açısı kazandırarak düşüncenin çoğulluğunu ve evrimini göstermek ve bu şekilde bilimsel meraklılık uyandırmak; ikincisi ise, bize yol gösteren yukarıda adını saydığım bilim adamlarının dilbilim alanında başlattığı bilimsel geleneği akademik düzeyde çeviribilim alanına taşımak; sonuncusu ise, kendi alanıma ufak da olsa bir katkıda bulunma isteğidir.

Son söz olarak, hiç aklımda yokken beni bu yapıtı yazmayı aklıma düşüren Sayın Lozan Kaynak ve Sevgin Kaynak'a, aileme ve benim bu alanı tanımama ve sevmeme neden olan günümüz değerli akademisyenlerinden Sayın Prof. Dr. Turgay Kurultay, Prof. Dr. Işın Bengi-Öner, Doç. Dr. Ayşe Nihal Akbulut, Doç. Dr. Hasan S. Keseroğlu, Doç. Dr. Sakine Erüz, Doç. Dr. Alev Bulut'a ve tüm arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilir, Sayın Prof. Dr. Berke Vardar, Prof Dr. Akşit Göktürk ve Prof. Dr. Özcan Başkan'ı saygıyla anarım.

Dr. Mine Yazıcı

GİRİŞ

Çeviribilim temel kavram ve kuramlarının ele alındığı bu yapının başlıca dört amacı vardır. Bunlardan birincisi, çeviri etkinliği kapsamında ortaya çıkan kavramların hangi evrelerden geçerek çeviribilim sürecini başlattığını göstermek ve bu şekilde çevirmen adayına kendi konu alanıyla ilgili bir üst bilinç kazandırmak; ikincisi, çeviribilim kavram ve terimlerini açıklığa kavuşturarak çevirmen adayının kendi alanıyla ilgili sorunları ve özel durumları profesyonel olarak tanıyıp, adlandırabilmesini sağlamak; üçüncüsü, çeviribilimde şimdiye kadar dilimize kazandırılan terimleri bir bütünce içerisinde ele alarak konu alanına özgü dile işlerlik kazandırmaktır. Tıp, hukuk dili vb. gibi bir alanın kendine özgü dili kullanması, onun bilimsel olgunluğa eriştiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilir. Buna göre, bu bilim dalının da kendi jargonunu oluşturmasının, çevirmenin bir türlü tanınmak istenmeyen profesyonel kimliğine katkı bulunacağı düşünülebilir. Bu yapının akışı içerisinde öne sürülen son amaç ise, kuramsal alanın akademik alanla olduğu kadar uygulama alanıyla da ilişkisini irdeleyerek kuramsal bilginin işe yaramazlığı konusundaki tartışmaları sona erdirip, çevirmen adayının kuramsal bilginin akademik ve uygulama alanında işlerliğini sorgulamasına olanak sağlayacak yeni bir tartışma zemini yaratmaktır. Bu yukarıda sayılan amaçlar doğrultusunda sekiz bölümden oluşan kitapta çizgisel bir izlekten çok, döngüsel bir izlek çıkartılmaya çalışılmıştır.

“Çeviribilime Genel Bakış” başlıklı I. Bölümde, özerk bir dalı olarak çeviribilimin konumu, araştırma alan ve yöntemleri irdelenmiş ve bu ön bilgiye dayalı olarak bu disiplinde hangi alanlarda, hangi kuramsal modele uygun araştırmaya yönelebileceği üzerinde durulmuştur. Bilim dalıyla ilgili genel çerçevenin ardından, “Tarihte Çeviri Temel Kavramları” başlıklı II. Bölümde, Antik çağda “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlamına göre” çeviri kavramlarını tartışmaya açarak çeviribilim sürecini ilk başlatan kuramcı ve bu bağlamda ortaya çıkan kavramlara yer verilmiştir. “Geçmişte Çeviri etkinliği” başlıklı üçüncü bölümde ise, tarihsel bağlamda bu kavramların ne şekilde geliştiği veya çeviri etkinliği sırasında ne gibi yeni kavram ve tartışmaların ortaya çıktığı üzerinde durulmuştur. Bu bölüm, Antik çağdaki çeviri etkinliğinden başlayıp, doğuda çeviri etkinliği, doğu-

daki geleneğin bir uzantısı olarak Osmanlılarda çeviri etkinliğine uzanmış, ardından hem coğrafik konumu, hem de ekonomik ve siyasal nedenlerle yüzünü batıya çeviren Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki çeviri etkinliği üzerinde durulmuştur. Bu bölüm, batıdaki çeviri etkinliği serüveniyle sonlanmıştır. Bölümün özellikle batıdaki çeviri etkinliği ile sonlandırılmasının nedeni, buradaki etkinliğin tarihsel akışının çeviriye bilimsel bir zemin hazırlamasından kaynaklanmıştır. Buna bağlı olarak, “Çeviri ve Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar” başlıklı IV. Bölümde çevirinin ilk aşamada dilbilim alanında bilimsel bir inceleme gereci olarak bilim dünyasına ilk adımını nasıl attığı ve çeviriden çeviribilime hangi dilbilimsel süreçlerden geçerek geldiği anlatılmaya çalışılmıştır. Çeviribilim ve Dilbilim odaklı yaklaşımların ele alındığı V. Bölümde ise, 1980’li yıllardan başlayarak kimliği tanınan çeviribilimin ilk aşamalarda dilbilimsel kuramlardan nasıl etkilendiği konusu irdelenmiştir. Bu nedenle, dönemin önde gelen Wolfram Wills, Peter Newmark, Mona Baker gibi kuramcılarının temel yapıtları çeviribilim odaklı bakış açısıyla incelenmiştir. “Çeviribilim odaklı Yaklaşımlar ve Kuramlar” başlıklı VI. Bölümde ise, bu disiplinin kendi ürettiği kuramlar üzerinde durulmuş, “Çeviribilim ve İşlevsellik başlıklı VII. Bölümde ise, bu kuramların işlevselliği üzerinde durularak kuramsal ve uygulama alanı arasında köprü kurulmaya çalışılmıştır. En son “Kuram ve Uygulama” başlıklı VIII. Bölümde, bu kuramların bütünleyici bir yaklaşımla uygulanabileceği bir model geliştirilerek, hem bütüncü üzerinde akademik araştırma yapmak isteyenlere bir örnek sunulmuş, hem de kuramsal alanın uygulama alanıyla karşılıklı ilişki ve etkileşimi konusunda bir fikir verilmeye çalışılmıştır. Kitabın son bölümünde yer alan terimcede, yapıtta geçen kavramlara karşılık terimler başta dilbilim alanında Prof. Dr. Berke Vardar ve çeviribilim alanında Prof. Dr. Işın Bengi-Öner’in çalışmaları olmak üzere bu konuyu ilgilendiren Türkçe yazın taranarak çıkartılmıştır. Karşılığı yerleşmemiş terimler de, öneri terim olarak terimceye eklenmiştir.

Kısacası, yukarıdaki bölümleri akışından da anlaşılacağı üzere, bu yapıt aracılığıyla öncelikle çevirmen adaylarına ve bu konuya uygulama alanında yıllarını veren ama kuramsal bilgi edinme olanağı bulamayanlara, kendi konumlarını ve yaptıklarını sorgulama olanağı yaratarak çeviri kadar çeviribilim sürecinin devingenliği konusunda, bir içgörü kazandırmak hedeflenmiştir. Ayrıca kuramsal bilginin profesyonel yaşamla etkileşiminin birbirinin varlığını sürdürmedeki önemi üzerinde durularak, kuram

uygulama arasındaki tartışmaları, bilgi çağına yakışır yapıcı tartışmalara taşımak amaç edinilmiştir. Üstelik son zamanlardaki kuramsal çalışmaların işlevselliği göz önüne alındığında, özümsevenek öğrenilen kuramsal bilginin uygulama alanını kısıtlayıcı, unutulmaya mahkum bir bilgi olmayıp, ufku genişleten özgürlük ve özgüven duygusunun bilimsel tutarlılık içerisinde gelişmesine katkıda bulunan devingen bir sürecin ürünü olduğu özellikle vurgulanmak istenmiştir.

I. BÖLÜM

Çeviribilime Genel Bakış

Bir alanın etkinlik olmaktan çıkıp, bilim dalı konumuna yükselmesi öncelikle kavramsal alt yapısını oluşturmaya bağlıdır. Bu ise, uygulama alanında çeviri etkinliği sırasında ya da sonucunda ortaya çıkan sorunların belirlenmesine ve dizgeselleşmesine bağlıdır. Kuşkusuz bu sorunların çözümünde ilk aşamada başka bilim dallarının öne sürdüğü paradigma ve modellerden yararlanılır. Bir süre için başka bilim dalı ya da dallarının ürettiği kavramlar, çeviri alanında öne sürülmüş sorunların kavramsal olarak belirlenmesine ve zaman akışı içerisinde adlandırılarak dizgeselleşmesine yol açar. Bununla birlikte, bir süre sonra başka bilim dallarından alınan bu destek, ortaya çıkan soru ve sorunları çözmeye yetmez. Örneğin, dilbilim uzun süre çeviri etkinliğinde ortaya çıkan sorun ve sorunları inceleyerek çeviri etkinliğinin kavramsal alt yapısına katkıda bulunmakla birlikte, özellikle 1980'li yıllardan sonra çeviri yayınlarındaki hızlı artış, bu etkinliği başka bilim dallarının inceleme malzemesi olmaktan çıkarıp, kendine özgü bir bilim dalı yaratmaya zorlamıştır. Bu açıdan tıpkı çeviri süreci gibi, her bilim dalının devingen bir süreç olduğu ve uygulama alanında ortaya çıkan her etkinlikle birlikte kuramsal alanın soyut düzlemde yeni kavramlarla zenginleşerek sınırlarını sistemli bir dizge içerisinde genişletip, yeni boyutlar kazandığı düşünülebilir.

1.1. Çeviri ve Çeviribilim ilişkisi

Çevirinin mekanik bir aktarım işlemi olmayıp, yaratıcı bir eylem olduğu gerçeğinin kabul edilmesi, çevirinin ikinci sınıf bir etkinlik olmaktan çıkarmış, bir bilim dalı olarak öteki bilim dalları arasında yer almasına neden olmuştur. Alanın disiplinlerarası özelliği çoğu kez onun başka bilim dalları içerisinde erimesine neden olarak görülse bile, disiplinlerarası araş-

tırmanın bir soruna başka bilim dallarından gelen doğrudan çözümler yerine, o sorunun kendi içinden çıktığı bağlamdan yola çıkarak çözüm arayışına girmesi, araştırmacıların farklı dallardan gelen çözümleri o sorunun kendi süzgecinden geçirerek araştırmaya yöneltmiştir. Sorunla ilgili öne sürülen çözümlerin tek bir potada eritilememesi durumunda ise, ortaya ister istemez yeni bilim dalları çıkmıştır. Örneğin, çevirinin etkilerinin sadece dilsel olmadığı, toplumsal ve ekonomik yönlerinin de bulunduğu anlaşılmamasıyla birlikte, sadece dilbilimin değil, iktisat ve sosyolojiden gelecek çözümlemelerin de çevirinin etkilerini ortaya çıkarabileceği düşünülmüştür. Ne var ki, bu bilim dallarının sorun ve çözümleri doğrudan ortaya çıkaramayacağına gündeme gelmesiyle birlikte, bu bilim dallarının ötesinde “çeviribilim” adıyla yeni bir bilim dalı doğmuştur.

1.2. Çeviribilim-Çeviri İncelemeleri

Çeviribilim sözcüğü çeşitli dillerde zaman akışı içerisinde farklı şekillerde kullanılmıştır. Terim önce İngilizce’de “Philology” sözcüğünden örnek alınarak, “Translatology” şeklinde türetilmiştir. İspanya’da ise bu terim İngilizce’den ödünçleme yoluyla “Transductologia” şeklinde ortaya çıkarken, Kanada’da “Translatology” terimi tercih edilmiştir. Almanca’da ise, bu terimin almanca köklü terimlerden türetilerek “übersetzungswissenschaft” (çeviribilim) şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Almanca’da yabancı terim kullanılmaması, İngilizce ve Fransızca’da bu terimlerin sorulanmasına yol açmıştır. Örneğin, “translatio” sözcüğünün Latince’den gelirken, “Logos” sözcüğünün Grekçe’den gelmesi, üstelik Latince sözcüğün Klasik Latince’den gelmemesi dilcileri tartışmaya itmiştir. Bunun üzerine, her iki sözcüğün aynı dilden geldiği “metaphraseology” ya da “metaphrastics”, “metaphorology” gibi sözcükler de gündeme gelmiş, ancak sözcüklerin özellikle kendi varlığını yeni kanıtlamaya çalışan bir alanda anlaşılmazlığı, bu terimlerin de ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Çeviriyi *Towards a Science of Translating* adlı kitabıyla, bir bilim dalı olarak ilk karşımıza çıkartanlardan biri 1964’te Eugene Nida olmuştur. Kutsal Kitap’taki çeviri sorunlarını irdeleyen bu kitap alanın bütününe değil, sadece çeviri süreci sırasında ortaya çıkan sorunları ele almaktadır. Buradan “bilim” sözcüğünün çeviri süreciyle sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, bütün alanı kapsamına alan Çeviribilim adına, Richard

Bausch, Joseph Klegraf ve Wolfram Wills'in çeviri yazınıyla ilgili hazırladığı 1970'de yayımlanan analitik bibliyografyada rastlanmaktadır.¹

Günümüzde bu bilim dalı için James Holmes'un önerdiği sözcük Çeviri İncelemeleri'dir. Onun Çeviribilim sözcüğüne karşı çıkması, matematik, fizik gibi kesin sonuçlar elde edebilen bilimler için "bilim" sözcüğünün kullanılmasının daha doğru olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Türkçe'de ise akademik çevrede kabul gören sözcük "çeviri incelemelerinden" çok, "çeviribilim"dir. Bu, hem Alman bilim geleneğinin Türk bilim geleneği üzerindeki etkisinden, hem de 1980 sonrası, örneğin dilbilim sözcüğünün bilimsel çevrede kanıksanıp, kabul görmüş olmasından kaynaklanmaktadır.

1.3. Çeviribilim Alanları

Çeviribilim ve onun inceleme alanları ilgili görüşü ilk gündeme getiren kişi James Holmes olmuştur. Holmes, Kopenhag 1972 Uygulamalı Dilbilim kongresinde sunduğu bildirisinde, çevirinin bir bilim dalı olarak kabul görmesinin öncelikle öteki disiplinlerin izinden gitmesine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Buna göre, çeviribilimin de öteki bilim dalları gibi uygulama ve kuramsal olmak üzere iki inceleme alanı olduğunu hatırlatarak, bu disiplinin de ancak bu iki alan arasındaki sürekli iletişim aracılığıyla gelişebileceği düşüncesini savunmuştur (Holmes 1988: 53-64). Bir başka deyişle, bilim dalının sadece uygulama alanıyla sınırlı kalması, mikro düzeyde sorunların ele alınıp tartışılmasına yol açacağından, bilim dalının akademik varlığının kanıtı kuramsal tabanı zayıf kalacak ve çeviri konusu, geçmişte olduğu gibi etkinlikten öteye geçemeyecektir. Buna göre, Holmes çeviribilimin inceleme alanlarını şu şekilde belirlemiştir:

¹ Bu bibliyografya 1962-1969 yıllarını kapsamaktadır. Ayrıca bibliyografyanın 1970-1971'de çeviri yazını kapsayan kısmı 1972'de çıkan II. cildinde ek olarak verilmiştir.

Tablo 1. James Holmes ve Çeviribilim Alanları

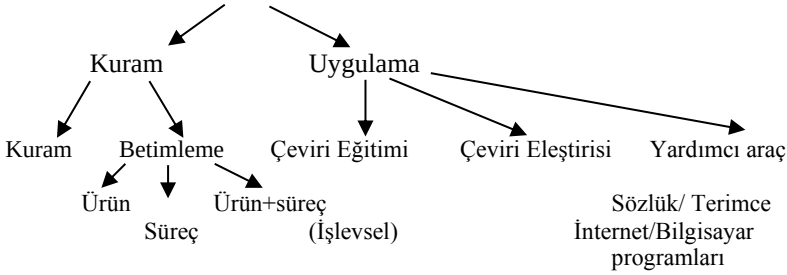
KURAMSAL ALAN

Genel Araştırma	Kısmi Araştırma	Betimleyici alan
Kavramsal ve kuramsal çalışmalar. Soyut kavramları yeniden yorumlayıp, açıklayarak özel alanla ilgili soyut düşünce yeteneğinin gelişmesini hedefler.	Çeviri aracı bağımlı (bilgisayarlı çeviri-çevirmen elinden)	Ürün
	Dil-Kültür bağımlı	Süreç
	Dilbilgisi bağımlı (sözcük, tümce, metin düzeyinde)	Ürün+süreç
	Metin türü/söylem türü bağımlı inceleme	
	Zaman sınırlı inceleme	
	Çeviri Sorunu bağımlı (eşdeğerlik, eğretileme gibi)	

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, kuramsal alanı Holmes'un kuram ve betimleyici alan olarak ikiye ayırdıktan sonra, kuram alanındaki araştırmaları da "genel" ve "kısmi" olarak ikiye ayırdığı görülür. Genel olarak kuramsal araştırma, hipotez, aksiyom, çeviribilim kavram ve kuramlarının soyut olarak irdelenerek onların daha açılanması ve ilgili konulardaki olasılıkların daha da zenginleştirilmesi anlamına gelirken, "Kısmi araştırma", tabloda inceleme alanlarında sıralandığı gibi "gözleme dayalı" araştırmayı gerektirir. Betimleyici alan ise, kısmi alanda yapılan araştırmaların temelini oluşturur. Örneğin, "zaman sınırlı" kısmi bir araştırmada belirli bir zaman aralığında çıkan çeviri ürünler üzerinde (ürün odaklı) betimleme yapmak kaçınılmazdır. Yine aynı şekilde "Çeviri aracı bağımlı" araştırma da, bilgisayar programının ve bilgisayarda yapılan çevirinin incelenmesi, hem ürün, hem de süreç odaklı betimlemeyi gerektirir. Öte yandan, çevirilerin alıcı kültür üzerindeki etkisinin incelenmesi anlamına gelen işlevsel amaçlı betimleme, dil ya da kültür bağımlı kısmi araştırmada kullanılabilir.

Toury, kuşkusuz temelde Holmes'un² uygulama alanıyla kuramsal alanda karşılıklı ilişki olması gerektiği şeklindeki düşüncelerine katılmakla birlikte, konuya daha akademik açıdan bakarak, hiç bir görgül bilim dalının uygulama alanındaki çalışmaları etkilemek gibi bir yükümlülüğü bulunmadığını özellikle vurgulamak istemiştir. Ona göre, çeviribilim incelemelerinin özellikle betimleyici alanda yapılması gerekmektedir. Toury'nin çeviribilim alanlarıyla ilgili çizdiği tablo Holmes'un çizdiği tabloyla neredeyse örtüşmekle birlikte, onun uygulama ve kuramsal alan arasındaki ilişkiyi daha sınırladığı görülmektedir. Bu ise, zaman içerisinde Toury'nin alanın sınırlarını daha daraltarak ve daha kesin çizgilerle çizdiğini göstermektedir. Aşağıdaki şu tablodan da bu durum açıkça görülmektedir:

Tablo 2. Gideon Toury ve Çeviribilim alanları

Ona göre, betimleyici araştırmanın işlevsel olması durumunda kuramsal alanın uygulama alanıyla ilişkisi olduğu görüşü savunulmaktadır. Bunun nedeni ise, işlevsel araştırmanın ürün ve süreçten oluşan inceleme malzemesinin doğrudan uygulama alanıyla ilgisinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda Gideon Toury'nin uygulama alanına kuramsal çalışmaların veri tabanı gözüyle baktığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, "*Descriptive Studies and beyond*" adlı yapıtında akademik çalışmaların uygulama alanına kayma tehlikesini işlevsel araştırmalardan çok betimleyici araştırma-

² In reality, of course, the relation is a dialectical one, with each of these branches supplying materials for the other two, and making use of the findings which they in turn provide it" (Holmes 1988: 78) (Gerçekte ilişki karşılıklı olup, her dal öteki ikisine inceleme gereği sağladığı gibi, her dal öteki dalların ortaya çıkardığı bulgulardan da yararlanır (çev. Mine Yazıcı).

lara girdiği gözlemlenir. Onun kuramsal alanla uygulama alanı arasına sınır çekmek istemesi, üniversitelerin varlık nedeni kuramsal çalışmaları bir kenara bırakıp, çeviri eğitime yönelme tehlikesinden kaynaklanabilir.

1.4. Kuram ve Uygulama Alanı Tartışması

Toury, çeviribilimin inceleme alanının özellikle kuramsal olması konusunda ısrarlıyken, İngiliz kuramcı Peter Newmark'ın kuramsal alanı uygulama alanıyla sınırladığı gözlemlenir. Bu durumda kuramsal alanın işlevi uygulama alanında çıkan sorunları çözmekten öteye geçmez. Newmark'ın şu aşağıdaki sözleri onun kurama bakış açısını açıkça sergiler:

Çeviri kuramının birinci derecede işlevi, çeviri sorununu saptayıp, tanımlamaktır (sorun yoksa, kuram olmaz!). İkincisi, sorun çözmede göz önünde bulundurulması gereken tüm unsurlara işaret etmek; üçüncüsü, olası tüm çeviri yöntemlerini sıralamak; sonuncusu ise, çeviriye en uygun düşün çeviri yöntemini önermektir (Newmark 1988: 23). (Çev. Mine Yazıcı)

Newmark'ın çeviri kuramı, gerçekte çeviri eğitime işaret etmektedir. Bir başka deyişle, kuramsal alanın yeni hipotezler üretmesine yol açan “niçin” sorusu, Newmark'ta yerini “çeviri nasıl yapılır?” sorusuna bırakmıştır. Daha da açılacak olursa, kuramsal alanda kaynak metin üzerinde çıkan sorunların saptanması betimleyici alanın sınırlarına girmekle birlikte, kuramsal alanın bu sorunları çözmekle yükümlü olduğu düşünülemez. Kuşkusuz çözüm önerilerinde bulunma çeviri eğitimi kapsamına girer.

Öte yandan, Toury'nin kuram ve uygulama arasındaki ilişkiye yaklaşımı hem daha geniş ölçekli, hem de daha eleştireldir. Onun dilbilimden yola çıkarak, söz konusu bilim dalının dil öğretmek gibi bir yükümlülüğünün bulunmadığını hatırlatması, üniversitelerde çeviribilimin konum ve işlevini yeniden tartışmaya açar. Kaynak metin betimleyici çalışmada kullanılmakla birlikte, onun çeviribilim incelemelerindeki yeri, betimleyici alanda çevirilerin incelenmesinde aracı rol oynamaktan öteye geçmez. Bir başka deyişle, Toury, çeviribilimin amacının “çeviriler” olması gerektiği düşüncesini savunur. Söz konusu kuramcıya göre, betimleyici alan çeviriler arasında *varolan ilişkileri* incelerken, kuramsal alan betimleyici araştırmadan çıkan verilerden ortaya çıkabilecek *olası ilişkileri* yeni hipotezler şeklinde öne sürer. Uygulama alanı ise, *olması gereken ilişkiler* üzerinde durur (Toury 1995: 1-19).

Bütün bu açıklamalar Newmark ve Toury'nin kuramsal anlayış konusunda birbirine taban tabana karşıt olduğunu gösterir. Kuşkusuz, bu aynı

zamanda çeviribilim alanında ülkemizde araştırmaların hangi yönde gitmesi gerektiği sorusunu da akla getirir. Günümüzde çeviribilim alanında bu tartışmaların ne şekil aldığı ise, aşağıda öne sürülen araştırma modellerinden açıkça anlaşılır.

1.5. Çeviribilimde Araştırma Modelleri

Çeviribilimde araştırma yöntem ve modelleri inceleme malzemesine göre değişir. **Karşılaştırmalı ve nedensel araştırmada** genellikle **artsüremli yöntem** kullanılır. Bu yöntem, araştırmacının başta çeviriler olmak üzere somut veriler üzerinde yapılacağı anlamına gelir. Bir başka deyişle, bu öne sürülen modeller ürün odaklı bir araştırmayı gerektirir. **Süreç odaklı** çeviri modelinde ise hem **eşsüremli**, hem de **artsüremli** yöntem kullanılabilir. Uygulama alanındaki modellerin ise, **geleceğe yönelik** olarak çeviri sürecini yönlendirici etkisi vardır. Bu alandaki modeller, geçmişteki ürünlerin kuramsal alandaki betimlemesi sonucu ortaya çıkan verileri uygulama alanında işlevsel kılma amacı taşır.

1.5.1. Karşılaştırmalı Model

Bu model dilbilim odaklı ve çeviribilim odaklı yaklaşım olmak üzere iki düzlemde ele alınabilir. Dilbilim odaklı yaklaşımda genelde iki dile özgü dil öğeleri arasındaki biçimsel ve işlevsel benzerlikler karşılaştırılır. Genellikle dilbilgisel öğeler arasında yapılan bu karşılaştırmalar çeviri ediminden çok, dil düzgüsünü çözmeye yarar. Dilbilimsel yaklaşımda “eşitlik”, “benzerlik” ve “eşdeğerlik” terimleri kuramsal modellerin merkezinde yer alır. Bu modelde hiçbir dilin birbirinin aynı olamayacağı gerçeğinden yola çıkıldığında, “eşitlik”lerden çok “benzerlik”lerden söz etmek daha doğru olur. Bu durum ise, sonunda benzerliklerden çok diller arasındaki karşıtlıkları ortaya çıkarır. Bu ise, sonunda “çevrilemezlik” savlarının yeniden gündeme gelmesine yol açtığı gibi, karşılaştırmalı dilbilim araştırmalarının da karşıtsal dilbilim araştırmalarına dönüşmesine yol açar. Örneğin, Türkçe’de “yavaş” sıfatı, zarf olarak kullanıldığında, sonuna “-ça” eki alırken, İngilizce’de “slow” sözcüğü “-ly” alır. Bu sözcük İtalyanca’da sıfat olarak “lento” iken, zarf olarak kullanıldığında sonuna “-mente” eki alarak “lentamente” şekline dönüştüğü görülür. Benzerlikle-

rin bu şekilde ortaya çıkarılması ise, araştırmaların dilbilgisi çözümlemesinden öteye gidememesine neden olur. Öte yandan, çeviribilim alanında odak “söz” üzerindedir. Örneğin, “yavaş sür” şeklindeki bir buyuru, İngilizce’de “drive slowly” şeklinde söylenirken, İtalyanca’da “vada piano” şeklinde söylendiği görülür. Bu durumda “araba sürmek” karşılığı olan “guidare” yüklemine kullanılmadığı gibi, “lentamente” zarfının da kullanılmadığı görülür. Bu sözcüklerin yerine Türkçe’de de çoğu zaman “sürmek” yerine “gitmek”, aynı şekilde İtalyanca’da da “gitmek” anlamına gelen “andare” sözcüğünün kullanılır. Öte yandan Türkçe’de “yavaşça” yerine “yavaş”, İtalyanca’da ise, hem sıfat, hem de zarf olarak kullanılabilen “piano” sözcüğünün seçildiği görülür. Buna karşın, İngilizce buyuruda “go slowly” örneğinden de anlaşılacağı gibi, “slowly” dil düzgüsü kurallarına uygun kullanılabilirken, Türkçe ve İtalyanca’da dilbilgisel bağlamda kural dışı işleyiş dikkati çeker. Aynı şekilde bu sözcükler trafik işareti olarak kullanıldığında, Türkçe’de “yavaş”, İngilizce’de “slow” sözcükleri yeterli olurken, İtalyanca’da “rallentare” (yavaşlayın) şeklinde bir yüklem, Fransızca’da ise, “lentement” şeklinde bir zarf kullanıldığı görülür. Bu basit örneklerden de anlaşılacağı gibi, çeviribilim alanında dilsel eşdeğerlikten çok, diller arasında “söz”ün duruma, kişiler arası ilişkilere, konu alanlarına bağlı eşdeğerliği inceleme gereci olarak kullanılır. Bunu, dilbilim odaklı yaklaşımlar “dil kullanımsal” ya da dilbilim terimi olarak “edimsel eşdeğerlik” olarak tanımlarken, çeviribilim odaklı yaklaşımlar “eşdeğerlik” teriminden çok, “yerine konulan” ve “yerine konan” terimlerini kullanmayı yeğler (Williams & Chesterman 2002: 49-51). Ne var ki, çeviribilimin geniş yelpazesi göz önüne alındığında, bu şekilde sözcük, tümce veya metin düzeyinde eşdeğerlik ilişkilerine dayalı bir modelin de zamanla yetersiz kaldığı görülür.

Günümüzde çeviribilim alanında karşılaştırmalı modellerde inceleme ürünü olarak genellikle bir “bütünce” seçilmekte ve karşılaştırma “bütünce incelemeleri” üzerinde yapılmaktadır. Bir başka deyişle, araştırma modelinde amaç, kaynak metin ve çeviri metin ilişkilerinden eşdeğerlik kuralını çıkartmak yerine, çeviri metin, kaynak metin ve çeviri olmayan metinler arasındaki bağlantıları ve bu bağlantıların aralarındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı hedefler. Bağlantıları ortaya çıkarmak ise, bütünce üzerinde betimleyici çalışmayı gerektirir. Bu modelde “neden” niçin” sorularından çok, akışkan bir tablo içerisinde sırasıyla “hangi özelliğin”, “ne zaman” ortaya çıktığı ya da bu özelliğin ardından “ne olduğu” şeklinde so-

ricular gelir. Toury'nin öncüsü olduğu bu model, “varolan” durumu sergilemeyi hedefler. Örneğin, kayma sayısının çokluğu ile, çeviride “yitim”³ bir bağlantısı olduğu bu modelle ortaya çıkarılabilir. Ne var ki, kayma sayısının çokluğunun çeviride yitime neden olduğu öne sürülemez. Üstelik Turgay Kurultay'ın “her çeviri bir yitimler yumağıdır” şeklindeki sözleri, çeviride yitimle kayma sayısı arasındaki bağlantının bir kez daha gözden geçirilmesini gerektirir (Kurultay 1992: 28-29). Kimi zaman metnin bütünselliği içerisinde, kayma sayısının yüksekliği çeviride yitimin aksine, “kazanca” yol açabilir. Bu durum ise, ancak karşılaştırmalı modelde kullanılacak betimleyici yöntemle ortaya çıkarılabilir.

1.5.2. Nedensel Model

Karşılaştırmalı yöntem bağlantıları ortaya çıkarmayı hedeflerken, nedensel model çevirinin neden ve sonuçların ortaya çıkarmayı hedefler. Ne var ki, çeviribilim alanında nedenler çoğu kez somut olarak ölçülemediğinden, bu model daha çok neyin çeviri eylemini tetiklediği üzerinde durur. Çeviribilim bağlamında ele alındığında, çeviri eylemini ilk başlatanın çevirmenin kendisi olduğu düşünülecek olursa, çeviriye birinci derecede etki edenin çevirmene özgü çeviri edinci olduğu öne sürülebilir. Buna bağlı olarak, çeviriyi hazırlayan koşullar arasında çeviri edinci başlığı altında çevirmenin bilgisel donanımı, görev anlayışı, kişiliği ve deneyimi gibi öğeler sıralanabilir. Kuşkusuz ortaya çıkan çevirilerde sadece çevirmenin kendisinin etkisi değil, işveren, iş teklifi, çalışma koşulları, kaynak metin, bilgisayar programları ve para karşılığının da etkisi vardır. Toury, bu koşulları “**çeviri olayı**” olarak tanımlar. Son olarak çeviriye etki edenin sosyo-kültürel koşullar olduğu öne sürülebilir (Williams & Chesterman 2002: 53-57). Örneğin, Yazı Devriminin 1928'de ilanıyla birlikte yazılı kültürü geliştirmek üzere bilimsel alandan çok yazınsal alanda çevirilerin yapılması dikkat çekicidir. Ayrıca yine Cumhuriyetin kuruluş yıllarında İngilizce çeviriler yerine, o dönemde saygın dil olarak kabul edilen Fransızca'dan çevirilerin yapılması veya Arapça çevirilerin yerini Latince'den çevirilerin alması rastlantı sonucu değil, “Batılılaşmanın” bir etkisi olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan bu yukarıda sayılan çeviriyi hazırlayan nedenlerin, bireyler üzerinde yazınsal ve kültürel etkileri vardır. Örneğin, çeviri okuyucuyu

³ Kaynak metindeki bir öğenin erek metinde yer almaması anlamına gelir.

doğrudan etkileyerek onun davranışında tepkiye yol açabilir. İyi bir reklam çevirisi okuyucuyu ürünü almaya zorlayarak ekonomik bir sonuç yaratacağı gibi, erek dilin dinamiklerini zorlayarak onun gelişmesine de yol açabilir. Nedensel modele örnek olarak Vermeer'in "Skopos kuramı" gösterilebilir. Burada çevirmenin, çeviri görevini baştaki işverenle anlaşmasına bağlı olarak yerine getirmesi söz konusudur. Buna göre, başta belirlenen "amaç", bu modelde neden olup, bu "nedenin" sonucu da, çevirinin erek ekinde işlevini yerine getirmesi olur. Bundan böyle, bu modelde neden-sonuç ilişkisini ortaya çıkaracak "parametrelerin" belirlenmesi modelin nesnellik kazanmasında rol oynar. Nedensel araştırma modelinde metin ve bağlamla ilgili olarak iki temel değişken bulunur. Bunlardan metinle ilgili değişkenler, kaynak ve çeviri metinle ilgili araştırma ölçütleri olup, bağlamla ilgili değişkenlerin içerisine çeviri teklifi, çeviri fiziksel koşulları, çevirmen kimliği, erek ve kaynak ekinle ilgili sosyo-kültürel öğeler girer.

1.5.3. Süreç odaklı model

Süreç odaklı model, genellikle çeviri edimine, dilbilim odaklı yaklaşımda bulunan kuramcıların başvurduğu bir model arayışıdır. Çevirmenin bilişsel süreçlerini psiko-linguistik yöntemlerle ortaya çıkarmayı hedefler. Buna göre, gönderici-kara kutu (bellek)-alıcı arasındaki ilişkiler çevirmenin zihinsel süreçlerine girilerek anlaşılır. Ne var ki, bunun günümüzde bile olanaksız olduğu ortada bir gerçektir. Her ne kadar Ernest Gutt "**açıklayıcı bildiririm kuramı**" adı altında çevirinin "bağıntı kuramıyla" ilişkisine dayanarak bunu açıklamaya çalışsa da, çevirmenin gönderici ve alıcı arasındaki en üst düzeyde bağlantıyı ne şekilde kurduğu somut olarak açıklanamadığından yetersiz kalır (a.g.y. 2002: 56). İşte bu yüzden, çevirmenin zihinsel işleyişini nedensel modele dayalı olarak ortaya çıkarmak günümüz görgül bilim anlayışına daha uygun düşmektedir.

Kısacası, çevirmenin çeviri süreci sırasındaki bilişsel süreci, çeviri süreci öncesi veya sonrası anketler ya da çeviri süreci sırasındaki sesli tutanaklar aracılığıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Çeviri teklifinden başlayarak, çeviri hazırlık süreci, çalışma koşulları ya da çevirmenin karar verme süresini anlamak üzere bilgisayar tuşuna vuruş sıklığını ortaya çıkaran Translog gibi programlarla, sözlük, internet gibi çeviri yardımcı araçlarından çevirmenin bilişsel süreçleri daha somut verilere dayalı ola-

rak anlaşılmaktadır. Jenny Williams ve Andrew Chesterman (2001) çevirmenin zihinsel işleyişini anlamayı amaçladığından ötürü bu modele, “süreç odaklı” adını takmakla birlikte, gerçekte bu modelin de nedensel modelin bir uzantısı olduğu söylenebilir.

1.5.4. Uygulama alanına yönelik model

Uygulama alanına yönelik araştırmalar ise **geleceğe yönelik** olarak profesyonellere yol gösterici niteliğe sahiptir. Bu durumda araştırmacı çevirmenin belli bir durumda karşısına çıkan sorunların çözümünde önceden betimleyici alanda kanıtlanmış bir hipoteze dayanarak öneride bulunulabilir. Örneğin, çeviriye başlamadan önce erek ekindeki koşut metinlerden yararlanmasa önerilebilir. Buna kaynak metinden yola çıkmayan “kullanma kılavuzları” da örnek gösterilebilir. Böyle bir öneri, erek odaklı ve işlevsel kuramların sonucu ortaya çıkmıştır. Bu öneri, bir yandan profesyonel alanda çalışanlara kolaylık sağlarken, öte yandan da kuramsal alanda öne sürülen hipotezlerin uygulanabilirliğini sınama olanağı yaratır. Terimce çalışmaları, bilgisayar programları ve çeviri sözlükleri de bu alanın kapsamı içinde kalır. Terimce çalışmalarıyla ilgili olarak Tıp alanından şu şekilde bir örnek verilebilir:

Tablo 3. Terimce ile ilgili Veritabanı Modeli

Özel alan	Tıp , (iktisat, hukuk vb.)
dil	İngilizce (Almanca, Fransızca vb)
Kaynak	Künye bilgisi (kaynağın adı, yayın yeri vb. yılı)
metin türü	Bilimsel makale, broşür, ders kitabı, ansiklopedi, gazete vb
nitelik	Bilgilendirici, güncel , akademik, ticari, gündelik , kullanma kılavuzu
Kaynak akademik terim	Bovine Spongiose Encephalopathy
Kaynak günlük terim	Mad cow
terim köken dil	Latince , Grekçe
Kaynak kısaltma	BSE
Öz	50 kelimelik
anahtar sözcükler	
Gündelik Terim	Deli Dana

Akademik Terim	Sıgır Spongioz Ansefalopatisi
Öneri terim	
Türkçe anahtar sözcükler	
Türkçe kısaltma	
İkinci Dil	Fransızca/Almanca vb.
Gündelik Terim	
Akademik Terim	
2. dil anahtar sözcükler	
Kısaltma	

1.6. Türkiye’de Çeviribilim Araştırma Alanları

Toury’nin çeviribilim alanında çizdiği araştırma alanları gerçek anlamda akademik ölçütlere uygun düşmektedir. Ne var ki, ülkemizde akademik çevrede bu bölümlerden beklenen gerçekte akademik araştırmadan çok çeviri eğitimidir. Bu durum, hem bilginin hızla kısa zamanda yayılması, hem de, çeviri etkinliğinin temel bilgi aktarım aracı işlevi görmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yüksek öğretimin temel amacının kuramsal çalışmalar olduğu düşünülecek olursa, ülkenin gereksinimleri ile üniversitelerin amacı arasında çelişkiye düşülmektedir. Daha da açılacak olursa, bu bölümlerden toplumun beklentisi, çevirinin “nasıl” yapılacağını öğretmesidir. Oysa küreselleşmeye ve İngilizce’nin giderek ortak dil (Lingua Franca) olarak kabul edilmesine karşın, ülkelerarası kültürel ve dilsel farklılıkların standart dil kullanımlarını zorladığı ve ortaya farklı kültür ve yazın anlayışlarının yansıdığı karma özellikler taşıyan metinlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir başka deyişle, soyut düşünce yetenekleri gelişmemiş, üstdil ve çeviri bilinci kazanmamış ülkelerin çeviri etkinliği konusunda toplumda beklenen işlevi yerine getiremeyeceği günümüz anlayışında ortada bir gerçektir. Üniversitelerde kuramsal çalışmaların başlıca amacı ise, gençlerin soyut düşünce yeteneklerini geliştirerek çeviri bilinçlerini artırmak ve çeviriye salt metnin dilbilgisel düzgüsünün çözümünüyle sınırlı bir edim olarak değil de, içine kültürel dilsel farklılıkların girdiği daha karmaşık işlemleri gerektiren bir eylem olduğu bilincini kazandırmaktır.

Burada üç sorun ortaya çıkmaktadır. Birincisi üniversitelerin ulusal kültüre katkısı sorusu; ikincisi ise, mezun olan öğrencilerin hepsi araştırmacı olamayacağına göre, kuramsal alandaki bilginin uygulama alanında nasıl değerlendirilebileceği, ya da kuramsal bilginin uygulama alanına katkısının ne olacağı; üçüncüsü ise, uygulama alanıyla ilgili bilgiye, örneğin, çeviri eğitimine yer verilip verilmemesi, ya da ne ölçüde ne yer verilmesi gerektiği sorunudur.

Bunlardan üniversitelerin ulusal kültüre katkısıyla ilgili birinci sorun, Mütercim Tercümanlık bölümlerinin geçmişten kalma alışkanlıkla ısrarla uygulama alanıyla sınırlı bölümler olarak görülme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Bu bölümlerden beklenen çeşitli konu alanlarında çeviri yapmaktan öteye geçmemektedir. Oysa ulusların kalkınması ve kimliğini bulmasında büyük işlevi olan bu disiplinlerin inceleme görevi olarak özellikle çevirileri seçip, onların toplumsal ve kültürel yapıya etkilerini incelemesi gerekir. Bir başka deyişle, böyle bir araştırma ulusal bilincin hangi etkiler altında kalarak ve hangi aşamalardan geçerek şekillendiğini göstereceği gibi, hangi alanlarda bilgi aktarımına gereksinim olduğunu da ortaya çıkarır. Örneğin, tarihsel olarak çeviri etkinliğinin araştırılması, ya da bu araştırmalardan ortaya çıkan verilerden yeni hipotezlerin öne sürülmesi kuramsal alanda erek kültüre özgü işlevsel modellerin şekillenmesine yol açar. Kuşkusuz bu araştırmalarda veya kuramsal tabanın oluşturulmasında bu alandaki evrensel bilgiden yararlanarak ülkenin kültürel ve toplumsal dokusuna en uygun modellerin taranarak seçilmesi veya erek kültürün yapısına en uygun olan modelin önceki bilgi birikimine dayalı olarak çıkarılması gerekir.

Mezun olan öğrencilerin hepsi araştırmacı olamayacağına göre kuramsal alandaki bilginin uygulama alanında nasıl değerlendirilebileceğiyle ilgili ikinci soru ise, çeviri yapmak için kuramsal bilgiye gerek olup olmadığı tartışmasını gündeme getirir. Önceden de değinildiği gibi, kuramsal bilgi çevirmen adayının ufkunu genişletir. Bir başka deyişle, kuramsal bilgi almış öğrenci, çeviriye tek boyutlu bakmak yerine çok boyutlu bakmayı öğrenir. Çevirinin dilbilgisi ve sözcük bilgisiyle sınırlı bir aktarım işlemi olmayıp, yabancı dil ve kültürü yanında erek dil ve kültür bilgisine ek olarak özel alan ön bilgisi, araştırma ve yaratıcı düşünmeyi gerektiren bir eylem olduğu bilincine varır. Disiplinlerarası özelliği olan bu bilim dalında her konu alanında dört yıllık süre içinde uzman yetiştirilmesi söz konusu olamayacağına göre, bu bölümlerde uygulama alanıyla ilgili birinci amaç, üst çeviri bilinci kazanmış öğrenciler yetiştirmektir. Bu ise,

ancak soyut düşünce yeteneklerini, dil ve kültüre bakış açılarını zenginleştiren kuramsal bilgiyle sağlanabilir. Sonuç olarak, kuramsal bilginin uygulama alanıyla doğrudan etkisi olduğu söylenebilir. Ne var ki, bu bilginin ezbere yöntemle değil de, özümseyerek öğrenilmesi, çevirmen adayının özümseydiği kuramlardan çıkarımlarda bulunarak düşünmesini ve yaptığı çevirileri sorgulayıp işlevi olan çeviriler üretmesini sağlar. Öte yandan, kuramsal bilginin üniversite düzeyinde tartışmaya açılması, araştırmacılara kuramların işlerliliğini doğal ortamda sorgulama olanağını yaratır. Üstelik bu gibi konular hem araştırmaların bir ekip çalışması haline dönüşmesine, hem de yeni soruların ortaya atılarak araştırılmasına yol açar. Bu şekilde öğrencilerde bilimsel merak uyandırmak ise, üniversitenin varoluş nedenini ve amacını yerine getirdiğine işaret eder.

Üçüncü sorun ise, çeviri eğitime üniversitelerde ne derecede yer verilmesi ile ilgilidir. Kuşkusuz, kuramsal alanda öğrenilenlerin çeviri eğitimi aracılığıyla uygulamaya geçirilmesi, hem bilginin pekiştirilmesine, hem de kuramsal alanda tartışılan konuların öğrenci de refleks haline dönüşmesine yarar. Üstelik Batı dillerine göre dilsel ve kültürel farklılıklar göz önüne alındığında, ülkemizde akademik düzeyde sadece kuramsal alana odaklanıp, uygulama alanını bir kenara atmak söz konusu olamaz. Her ne kadar Toury'nin akademik düzeyde uygulama alanında çeviri eğitime gerek olmadığı düşüncesi haklı gerekçelere dayansa da, kimi zaman ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının yanı sıra, bilgisel eksiklik, bilimsel gelenek ve gereksinimleri eğitim kurumlarının amacını farklı yönler çekebilir. Burada önemli olan erek kültürün de gereksinimlerini göz önüne alıp, evrensel ölçütlerin gerisinde kalmadan kuram ve uygulama alanı arasındaki hassas dengeyi yakalamaktır.

II. BÖLÜM

Tarihte Çeviri: Temel Kavramları

2.1. Antik Yunan’da Çeviri Anlayışı

Çeviri Antik Çağda doğadaki nesnelerin sese, yazılı simgeye, resme ve dansa dönüşümüyle başlayan bir etkinliktir. Roman Jakobson’un sonradan adlandırdığı şekliyle çeviri kavramının “göstergelerarası çeviri” ile şekillenip, yerleşmeye başladığı söylenebilir. Kuşkusuz Antik Yunan’da Sokrates’in öğrencisi Platon’un “idea öğretisi” çerçevesinde çevirinin, gerçeğin bir kopyası olarak saygın bir konumda olduğu düşünülemez. Öte yandan, Pitagoras, Thales ve Platon gibi dönemin önde gelenlerinin Mısır’da bir süre kalıp, oradaki bilgi ve erdemi Antik Yunan’a taşıdıkları bilinmektedir. Antik çağdan başlayarak başta yazı olmak üzere sayı, aritmetik, geometri ve astronomi gibi alanlarda temel bilginin Babil ve Mısır’dan alındığı tarihte saptanmıştır. Bu ise, söz konusu alanlardaki bilginin Yunan Kültürüne dışarıdan büyük bir olasılıkla çeviri yoluyla aktarıldığını göstermektedir. Üstelik bu bilginin sadece aktarılmakla kalmayıp, aynı zamanda özümsemiği, Platon’un soyut düşünce yetisine dayalı olarak öne sürdüğü “idea” öğretilerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, Platon’un öğretisi her ne kadar çeviriyi gerçeğe göre ikinci derecede bir konuma düşürse de, “idea” öğretisinin temelinde matematik, geometri gibi soyut düşünmeyi öğreten bilginin payı yadsınamaz.

Yunan uygarlığı, öteki Akdeniz ülkelerine üstünlüğünü, Mısırdan kendilerine miras kalan kaynaklara borçludur. Üstelik Atina’nın ekonomik olarak öteki Akdeniz uygarlıklarıyla ilişkisi ister istemez çeviri etkinliğini kaçınılmaz kılar. Bu deyindiğim iki ana noktadan birincisi, Yunan uygarlığında çevirinin eğitim amacıyla bilgi edinmek üzere kullanıldığına, ikincisi ise, çevirinin hiç değilse savaşlar sırasında komutanlar arasında ya da öteki Akdeniz uygarlıklarıyla ticari ilişkiler sırasında gündelik yaşamın bir parçası olduğuna işaret eder. Bu kısaca anlatılanlar, Antik çağda bile

hem yazılı, hem de sözlü çeviri etkinliğinde bulunulduğunu, bununla birlikte çeviriye bir amaç olarak değil, bir araç olarak bakıldığını gösterir. Siyasal üstünlüğünü ve kültürel kimliğini öne çıkararak benimsetmek isteyen bir uygarlıkta kuşkusuz özgün ve çeviri arasındaki sınır ortadan kalkar. Bu ise, Atinalıların yabancı bilgi kaynaklarına erişip, dilsel ve kültürel farklılıkların üstesinden gelerek bu bilgileri özgün bilgi biçimde sunup yaydıklarını gösterir. Öyle ki, bu siyasal anlayış, hem Helen İmparatorluğunun kurulmasına, hem de kültür ve siyaset merkezinin Atina'dan İskenderiye'ye taşınarak Antik Yunan kültürünün temel alınıp, eski Yunanca'nın resmi dil olarak kabul edilmesine yol açmıştır (Robinson 1992: 15-19). Bundan böyle, bu dönemde Platon'un "İdea" öğretisi çerçevesinde felsefe konuları arasında nesnenin simgeye dönüşmesiyle ilgili olarak (örneğin, Phaedrus'ta) yazıyla ilgili düşüncelerine yer vermesine karşın, çeviriye hiç değinmemesi bu siyasal anlayışın bir sonucu olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, Platon'un döneminde yazının tam anlamıyla içselleşmemiş olması, bir başka deyişle, yazının da bir çeviri eylemi olarak görülmesi, yazıyla ilgili düşüncelerin dolaylı olarak çeviri konusunu da ilgilendirdiği düşüncesini akla getirir. Yunanlıların sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş döneminde yazılı kültürün hangi süreçlerden geçerek yabancı bilginin "çeviri" olarak değil de, "özgün" bilgi olarak kabul edildiği, günümüz çeviri yöntemleri tartışmasının da bir başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden yazılı kültürün incelenmesi, aynı zamanda çeviri etkinliğinin de ne gibi bir süreçlerden geçerek günümüzdeki halini aldığını gösterir.

Bu kısaca verilen bilgiden de anlaşılacağı üzere, Antik Yunan'da çevirinin varlığının kabul edilmemekle birlikte, kültürel üstünlük sağlamak amacıyla "araç" olarak kullanıldığını gösterir. Bununla birlikte, söz konusu tutumun dilin dinamiklerini harekete geçirerek yazılı kültürün içselleşmesini sağladığı da yadsınamaz bir gerçektir. Bunun en güzel örneğini ise, ilk çevirmen olarak kabul edilen Livius Andronicus vermiştir (bk. 2.2.1).

2.2. Roma Uygarlığı ve Çeviri

Yunan uygarlığından Roma uygarlığına geçildiğinde, çevirmenin varlığının artık kabul edildiği görülür. Bu hem yazının artık Latin dünyasında içselleştiğini, hem de Yunan uygarlığındaki "sahiplik" kavramının olgunlaşarak günümüz yasal anlayışına daha yakınlaştığını gösterir. Örneğin,

Platon'un *Phaedrus*'ta Sokrates aracılığıyla yazıya başkaldırısı gerçekte yazılı kültüre karşı olmasından değil, bilginin ilk sahibi olarak Mısır Uygarlığı yerine, Yunan uygarlığını göstermek istemesindendir. Oysa, Romalılar bu konuda çağdaş hukuk anlayışına daha uygun bir tutum sergileyerek, bilgiyi Yunanlılardan aldıklarını kabul etmişler ve bir şeyin hem aslı, hem de kopyasının, başka bir deyişle, hem özgün olanın, hem de çevirinin varlığını doğal olarak kabul etmişlerdir (Robinson 1992: 18-19). Bu ise, Romalılar döneminde "göstergelerarası çeviri"nin yerini "dillerarası çeviri"nin alarak, çeviri felsefesi ve kuramı konularının bastırılmayıp, çeviribilim sürecinin başladığını gösterir (Bengi 1999: 13). Bir başka deyişle, Romalılarda Antik Yunan'ın aksine çeviri felsefesi ve kuramı üzerinde düşünme bastırılmış bir eylem olmaktan çıkmaya başladığı görülür. Ezra Erhat'ın "*Latince İlk Edebi Eser Bir Tercüme'dir*" başlıklı yazısında çıkan "Bir Yunan eserini taklit veya tercüme ederken Romalı kendi kendini tanımayı öğrenir, kendi millî vasıflarına daha yaklaşır, müdrük olur" (Erhat 1940: 273) şeklindeki sözleri ise, hem bu yukarıda öne sürülenleri kanıtlamakta, hem de Romalıların çeviriye bakışını açıkça ifade etmektedir. Binlerce yıl sonra bu anlayışın Cumhuriyetimizin kuruluşu aşamasında yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Bu dönemde evrensel bilgiye erişmede ve kültürel kimliğin bulunmasında en etkin araç olarak çeviri, merkezi bir konuma getirilmiş ve yoğun bir çeviri etkinliği hareketine girilmişştir.

2.2.1. Tarihte İlk Çevirmen

Livius Andronicus tarihte ilk çevirmen olarak kabul edilir. Kendisi yaklaşık İÖ. 240 yılında Odisea'yı Yunanca'dan Latince'ye koşuk biçiminde çevirmiştir. Andronicus'un Çeviribilim açısından önemi, çevirisinin kalıcılığından kaynaklanmıştır (Savory 1957: 27-34). Kuşkusuz Andronicus'tan önce de Homeros'dan çeviriler yapılmıştır. Ne var ki, Andronicus'un çevirisinin diğerlerine göre daha kalıcı olduğu, Horatius'un da bu çeviriyi kullandığı ve bazı bölümlerinin de hala elimizde olduğu bilinmektedir. Burada çeviri eğitimi açısından çevirmenin çeviri kararları ardında yatan nedenlere bakıldığında sırasıyla şu sorular gelir: birinci olarak, Andronicus'un *İlyada*'yı değil de, *Odisea*'yı seçtiği; ikinci olarak söz konusu çeviriyi yaparken niçin düzyazıyı değil de, koşuk biçimini seçtiği; üçüncü olarak ise, niçin özgün yapıttaki altılı ölçüye dayalı koşuk biçimi

(hexameter) yerine, ikili ölçüye dayalı Latinlere özgü “satirnius” adlı koşuk biçimini seçtiğidir. (Erhat 1940: 270-274). Birinci soruya yanıt olarak, *İlyada*’nın konusunun daha hüzünlü olması ve akışındaki bazı tutarsızlıkların çevirmenin okuru daha eğlendiren *Odysea*’yı seçmesine neden olduğu öne sürülebilir. Bir başka deyişle, bu yazılı kültürün içselleştigi ve çevirmenin metinsellik kavramının bilincinde olduğuna bir işaret olarak da değerlendirilebilir. İkinci olarak, sözlü geleneğin hüküm sürdüğü bir dönemde destanların başlıca amacının, halkı eğlendirip, bir araya toplayarak ekinsel bir bütünlük yaratmak olduğu düşünülecek olursa, koşuk biçiminin de, söz konusu amacın gerçekleştirilmesinde son derece etkin bir araç olduğu anlaşılır. Son olarak Andronicus’un Homeros’un sözlü geleneğe son derece yakın olan altılı ölçüsü yerine, “satirnius” koşuk biçimini seçmesi, bu ölçünün Latin dünyasının yazılı geleneğine uygun olmasından ve çevirinin bir Latin yapıtı olarak kabul edilmesini daha kolaylaştıracağı düşüncesinden kaynaklanabilir. Bu üç unsur Andronicus’un çeviri süreci öncesinde ve sırasında erek kültür bağlamına uygun kararlar verdiğini gösterir.

Andronicus’un özgürlüğüne kavuşmuş Yunanlı bir köle olarak çeviriyi ana diline değil de, yabancı dile yapmasına karşın, çevirinin kabul görmesi Romalılarla aynı Akdeniz uygarlığını paylaşmalarından kaynaklanabilir. Ne var ki, bu çevirinin kalıcılığı sadece çevirmenin aldığı kararlarla sınırlı olmayıp, okuyucu kitlenin düzeyine bağlı olarak çevirmenden beklentilerine de bağlıdır. O dönemde okuyucu kitlenin hem Grekçe hem de Latince bilenlerden oluştuğu düşünülecek olursa, bu kitlenin özgün metni okudukları halde Andronikus’un özgür yöntemle yaptığı çeviriyi kabul etmeleri, Romalılarda okumanın gerçek anlamda içselleştğini gösterir. Ayrıca bununla da kalmaz toplumdaki çeviri anlayışının da çevirinin kabülünde rol oynadığı öne sürülebilir. Burada Ezra Erhat’ın Romalıların çeviriyi kendi kimliklerine bulmada bir araç olarak gördükleri şeklindeki Romalıların çeviri anlayışını yansıtan sözleri, Andronicus’un çevirisiyle Romalıların çeviri anlayışının örtüştüğünü gösterir.

2.2.2. "Sözcüğü sözcüğüne" ve "anlama göre" çeviri anlayışı

“Sözcüğü sözcüğüne” ve “anlama göre” çeviri yöntemi günümüz çeviribilim terminolojisi açısından bir kuşku yaratmamakla birlikte, Hans J. Vermeer’in “*Translation Today: Old and New Problems*” başlıklı yazısında (1994: 3-16) çeviri yöntemiyle ilgili bu terimlerin, günümüz bildik

çeviribilim terimleriyle bağdaşmayıp, kavramsal olarak farklı anlamlar taşıdığından söz edilir. Söz konusu yazıda hem Cicero, hem de Hieronimus'un "sözcüğü sözcüğüne" çeviri yönteminde çeviri birimi olarak bir sözcüğün en küçük anlam taşıyan birimi, "biçimbirim"leri ölçüt aldıkları, "anlama göre" çeviride ise, sözcüklerin, ya da dil birimlerinin metniçi bağlamdaki sıralanışına öncelik verildiği belirtilmiştir. Konuyu daha da açacak olursak, tarihte "sözcüğü sözcüğüne çeviri" yönteminden anlaşılan, erek metnin gerektirdiği sözdizimsel sıralamayı bir kenara atıp, kelimelerin kaynak metnin sözdizimsel sıralamasını değiştirmeden sadece biçimbirimlerden yola çıkarak aktarmaktır. Böyle bir durumda çevirmenin ilgi odağı sözcükler olmakta ve sadece sözcüklerin uzunluğuna ya da kısalığına bakılmaktadır. Kısacası, kaynak metnin biçimsel olarak bir kopyası çıkarılmaya çalışılmaktadır. Öte yandan, söz konusu çevirmenlerin Kutsal Kitap dışında yazınsal metinlerin çevirisinde kullandıkları "anlama göre" çeviri yönteminde çeviriyi, erek ekin yazın geleneğini göz önünde bulundurarak ya da metin dışı bağlamı gözeterek değil de, metin içi bağlamı koruyarak çeviri yapmak anlatılmak istenmiştir. Bir başka deyişle, dil düzleminde kaynak metne sadık kalma düşüncesi baskındır. Günümüz çeviribilim anlayışında "anlama göre" çeviri dendiğinde ise, çoğunlukla kaynak metnin kaynak ekin bağlamında doğru bir biçimde yorumlanarak, kaynak metnin kaynak ekindeki anlam ve etkisini erek ekinde çeviriye yansıtmak akla gelmektedir.

Konuyu Vermeer'in makalesine göre yeniden değerlendirecek olursak, Cicero ve aynı dönemlerde yaşayan gerek yazınsal metin, gerekse Kutsal Kitap çevirmenlerinin "anlama göre" çeviriden metniçi bağlamın korunduğu sözdizimsel çeviri yöntemini anladıkları, bunun ise, günümüz çeviribilim anlayışında "sözcüğü sözcüğüne" çeviri kapsamına girdiği anlaşılmaktadır. Kısaca söyleyecek olursak, günümüz kaynak odaklı çeviri yöntemine, o günün "sözcüğü sözcüğüne" çeviri yöntemi değil de, "anlama göre" çeviri yöntemi daha uygun düşmektedir. Görüldüğü gibi bu terimler zaman akışı içerisinde sadece farklı anlamlar kazanmakla kalmamış, aynı zamanda "özgür" ve "sadık" çeviri tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu ise gerçekte çeviribilim sürecinin Antik çağdan başladığını göstermektedir.

2.3. Tarihte ilk Çeviri Kuramcıları: Cicero ve Horatius

Cicero ve Horatius'un yaşadığı döneme gelindiğinde, Yunanca okunup, Yunan felsefe ve hitabet sanatı öğrenilmeye ve çevirileri artık yabancıların değil, Romalıların kendileri yapmaya başlamıştır (Savory 1961: 49-51). Bu ise, dönemin çevirmen/yazar kimliğini taşıyan düşünürlerini uygulama alanında çıkan çeviri sorunları üzerinde düşünmeye zorlamıştır. Çeviri sorunlarını *De Oratore*⁴ (Hatip üzerine) (İÖ. 55) adlı yapıtıyla ilk gündeme getiren Cicero (İÖ. 106-43) olmuştur. Bu yapıt söylev sanatının inceliklerini Grekçe metinlerin çevirileri üzerinden öğrenmek isteyen Romalıların karşısına çıkan çeviri sorunlarından yola çıkılarak kaleme alınmıştır. Buna bağlı olarak “çevirmen gibi” (ut interpres) ve “hatip gibi” (ut orator) çeviri kavramlarını öne sürerek ilk çeviri kuramcısı sıfatını kazanan kişi olduğu söylenebilir (krş. Bengi 1990: 137-138).

Bu iki kavramdan birincisi “ut interpres”, çeviri metni dilsel ve anlamsal bakımdan elden geldiğince aslına sadık çevirmek anlamına gelmektedir. Bu tanıma uygun olarak ilk “verbum de verbo” terimini, bir başka deyişle “sözcüğü sözcüğüne” çeviri terimini kullananın da Cicero olduğu söylenebilir (Robinson 1997: 6-9). İkincisi, “ut orator” kavramı ise, çevirmenin, kaynak metnin anlamına sadık kalmakla birlikte, sözcüklerin erek kitle üzerindeki etkisinden yola çıkarak çeviri yapmak anlamına gelmektedir. Bu ise, anlamı aynen koruyarak dil kullanımsal olarak daha özgür çeviri yapmak anlamına gelir. Aşağıda Cicero'nun *De Optimo Genere Oratorium* (En iyi Hatip Üzerine) adlı yapıtının İngilizce çevirisinden aktarılan şu sözler, bu söylenenleri doğrular niteliktedir:

Ben kaynak metindeki düşünce ve biçimlere sadık kalmakla birlikte (buna eğretilmeli düşünce şekli de denebilir), dilsel olarak kendimize uygun düşenini seçerek düşüncelerimi, “çevirmen gibi” değil, “hatip gibi” çevirdim (Robinson, 1997: 8) (çev. Mine Yazıcı).⁵

⁴ De Oratore “hatip üzerine” anlamına gelmektedir.

⁵ “I did not translate them as an interpreter, but as an orator, keeping the same ideas and the forms, or as one might say “figures of thought”, but in language which conforms to our usage”

2.3.1. Sadık Çeviri

Cicero'nun kullandığı “ut interpretes”, ut oratore” ve “verbum de verbo” terimlerinin aynısını, Horatius'da (İÖ. 65-8) kullanmıştır. “**Anlama göre çeviri**” terimi ise, daha sonradan Hyeronimus tarafından kullanılmıştır. Horatius bu terimlere ek olarak, *Ars Poetica*'da (İÖ./İS. 20?) “**sadık çevirmen**”, bir başka deyişle “fidus interpretes” kavramını da gündeme getirmiştir (Robinson, 1997: 14-15). Burada “sadık çevirmen” terimi olumlu anlamda değil, aynen Cicero'nun söylev sanatını öğrenmede karşı çıktığı şekilde aşağılayıcı biçimde kullanılmıştır. Cicero nasıl sözcüğü sözcüğüne Grekçe metinlerin çevrilmesi yoluyla söylev sanatının öğrenilemeyeceğini savunduysa, Horatius da, eski metinlere sadık kalarak bu metinlerin diriltilemeyeceği görüşünü savunmuştur. Bir başka deyişle, geçmişteki yazınsal ve felsefi metinlerin hayata geçirilmesi ve işlevsellik kazanması, çevirmenin sadakatinden çok onun dil kullanımsal zenginlik ve yaratıcılığına yüklenmiştir.

Cicero ve Horatius'ın çeviriyle ilgili öne sürdüğü terimleri kullanmaya başlayan Romalıların, zaman akışı içerisinde Yunan söylev sanatı ve felsefesinden edindikleri diyalektik düşünme yetisinin etkisiyle, bu terimlerden karşıtı kavram ve terimleri türetmeleri kaçınılmaz bir süreçtir. Örneğin, “sözcüğü sözcüğüne çeviri” teriminin karşıtı olarak “anlamına göre çeviri” terimi ya da “sadık çevirinin” karşıtı olarak “özgür” ye da “sadık olmayan çeviri” terimleri ortaya çıkacaktır. Aşağıda Kutsal Kitap çevirisi yapan Hieronimus'un türettiği “anlama göre çeviri” teriminin de, işte böyle bir sürecin sonucu olduğu düşünülebilir.

2.3.2. Kutsal Kitap ve Anlama göre çeviri

Antik çağda yaşayıp da, çeviri eğitimi açısından önem taşıyan ikinci kişi Hieronimus'tur (İS. 348-423). Kutsal Kitabı, İbranice Eski Ahit ve Yunanca Yeni Ahit'i karşılaştırarak çevirmiştir. Onun çevirisi *Vulgata* adıyla tanınmaktadır. Hieronimus, Kutsal Kitap çevirilerinde “sözcüğü sözcüğüne” çeviri yapılmasına karşı çıkan bir tutum sergilemiştir. *Vulgata*'nın, Kutsal Kitabın Yunanca çevirisine göre üstünlüğü çevirmenin çeviriyi doğrudan Yunanca metinden değil, kaynak metinle karşılaştırarak

yapmasından kaynaklanır. Bundan böyle, özgün metnin Yunanca çevriyazımıyla (transkripsiyonu)⁶ yetinmeyip, birinci dilden “anlama göre” çeviri yapmayı kendine amaç edindiği görülür. Kuşkusuz bu Cicero’nun başlattığı çeviri anlayışının bir sonucudur. Ne var ki, Cicero anlama göre çeviriden yana olduğunu “karşı savdan”⁷ yola çıkarak savunduğu için “sözcüğü sözcüğü çeviri” terimini ilk kullanan kişinin de Hieronimus olduğu görülür. Bu terimi, Cicero’nun kullandığı “verbum de verbo” teriminden yola çıkarak, “sensus de senso” şeklinde türetmiştir. Bu bağlamda “anlama göre çeviri” sözcükten değil, tümceden türetilmiştir. Bir başka deyişle, bu kavram “özgür çeviri” anlamına gelmeyip, anlama sadık kalmak koşuluyla yapılan çeviri anlamına gelmektedir. Öte yandan, Pammachius’a yazdığı mektubunda “sözcüğü sözcüğüne çevirinin” sakıncalarının ardından, gerçekte Kutsal Kitap çevirilerinde bile “anlama göre” çeviriden yana olduğunu bildirmesi, hem anlamın aktarılması, hem de metin türü konularını gündeme getirir:

“Ben, sözcüklerin düzeninde gizemin olduğu Kutsal Yazılar hariç, Yunanca’dan çeviride bir sözcüğü başka bir sözcükle değil de, bir anlamı başka bir anlamla vererek çevirdiğimi sadece kabul etmiyorum, ayrıca çekinmeden tutumuma sahip çıkıyorum” (çev. Erem 1992: 18-74).

Hieronimus’un “anlama göre çeviri” anlayışı özgür çeviri anlamına gelmez. Bir başka deyişle, ona göre “anlama göre çeviri” kaynak metnin anlamına sadık kalarak Kutsal kitabın iletişimin okuyucuya ulaştırılması amacını taşır. Bu kavramın Kutsal Kitap’ta gündeme gelmesi ise, metin türüne göre çeviri yöntemi veya sadık ve özgür çeviri konularını da gündeme getirir (Göktürk 1994: 18-19).

Hieronimus dönemine gelindiğinde çevirinin iletişim yönü, metin türüne göre çeviri, sadık olmak koşuluyla “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlama göre” çeviri kavramlarının şekillendiği görülür. Bununla birlikte, Hieronimus’un “anlama göre çeviri” terimini kullanmasıyla birlikte, çeviri sürecinde okurla iletişim ve metin türü ilişkileri sorgulanmaya başlamıştır. Örneğin, **Martin Luther**’in (1483-1546) İncil çevirisini Vulgata çevirisini temel alarak yapması 11. yüzyılda Toledo okulunda başlayan yoğun çeviri

⁶ Çevriyazım ya da transkripsiyon yöntemiyle çeviri, erek dilin dilbilgisel ya da sözdizimsel yapısını bile gözetmeden sadece kaynak metindeki sözcüklerin literal karşılığını yazarak yapılan çeviridir.

⁷ Karşı savdan yola çıkarak “söyleşisel” yöntemle tartışma geleneği söylev sanatıyla ilgili öğretinin bir sonucudur.

etkinliğinin bir sonucu olarak değerlendirilebileceği gibi, Hieronimus'un sesini ancak 16. yuzyılda duyurabildiği şeklinde de değerlendirilebilir. Luther'in Kutsal Kitap çevirisinde anlama öncelik verme kaygısını taşıdığını ve bu amaçla “halkın dili ve kendi imgelem gücünü kullandığını” (Grabert 1981: 571: krş. Kuran 1995: 34) belirtmesi, çeviriler aracılığıyla okuma yazmanın bu yuzyılda daha içselleştiğini ve Kutsal Kitabın gizemini “anlama göre” çevirinin bozmayacağı görüşünün daha yaygınlaştığını gösterir. Kutsal Kitap'tan başlayarak bu şekilde çeviriler aracılığıyla okurla iletişim kurma gereksiniminin sorgulanması, hem erek dilin sınırlarının zorlanarak dilin iç dinamiklerinin harekete geşirilmesine yol açmış, hem de bireyin soyut düşünce yeteneklerinin gelişmesi Aydınlanma çağına girmeyi kolaylaştırmıştır.

Hieronimus'la başlayan bu süreç, bir sonraki dönemde “sadık çeviri”, “özgür çeviri” yöntemiyle yapılan çevirilerin, çeviri sayılıp sayılmayacağı tartışmalarını alevlendirmekle birlikte, Hristiyanlığın kabulüyle birlikte Batı'da çeviri etkinliğine bir süre ara verilmiştir. Antik çağda başlatılan bu tartışmalara ancak Doğu'da 9. yuzyıl ve 12. yuzyıllar arasında yoğun çeviri etkinliğinin ardından dönülebilmıştir. Çeviri etkinliğiyle ilgili III. Bölümde bu sürecin doğudan batıya nasıl bir döngü izlediği ve Batı'da niçin bir süre duraklayıp yeniden yoğunlařtığđ konuları üzerinde durulacaktır.

III. BÖLÜM

Geçmişte Çeviri Etkinliği

Tarihte yaşanan yoğun çeviri etkinliği birçok bilim dalının gelişmesine ve bilginin yayılıp, paylaşılmasına aracılık etmiştir. Ancak kimi zaman siyasal nedenler yüzünden, kimi zamanda disiplinlerarası özelliği nedeniyle bu yoğun etkinlik kendini sorgulamaya fırsat bulamamış ve özerk bir bilim dalı olarak öteki bilim dalları arasında yer edinememiştir. Çeviribilimin bu gecikmeyi öteki bilim dallarında olduğu gibi geriye dönük olarak sorgulaması, sadece bilimsel meraklılığın doğal bir sonucu olmakla kalmaz, aynı zamanda ileriye dönük çalışmalar açısından da sağlam bir veri tabanı hazırlaması açısından büyük önem taşır. Işın Bengi-Öner çeviribilim sürecinin çeviri olgusuyla birlikte başladığını, bu konuda ardıl ve ileriye dönük olarak yapılacak çalışmaların gerçekte çeviribilimin devingen sürecinin bir parçası olduğunu savunur (Bengi-Öner 1999: 13). Bir başka deyişle, tarihsel süreç içerisinde çeviri etkinliği kapsamında uygulama alanında çıkan sorunlar, bir yandan çeviri süreciyle ilgili bir takım kavramların ortaya çıkıp tartışılmasına neden olurken, öte yandan da çeviribilim zincirinin ilk halkalarını oluşturur. Her bilim dalında olduğu gibi bu konu alanı da, uluslararası iletişimin kaçınılmazlığı karşısında 20. yüzyılın başında dilbilimin bir alt dalı olarak göstergebilim başlığı altında kendini göstermeye başlamış ve 1980’li yıllardan sonra özerk bir bilim dalı olarak kendini dünyada kabul ettirmiştir. Bu bölümde konu alanına bütünsellik kazandırmak ve çeviribilimin hangi süreçlerden geçerek temel kavram ve ilkelerini oluşturmaya başladığını su yüzüne çıkararak bir üst bakış açısı kazandırmak amacıyla Antik çağdan başlayıp, ülkemiz çeviri etkinliğine uzanan kısa bir yolculuğa çıkılmıştır.

3.1. Antik Çağ Çeviri etkinliği

Çeviri varlığını, yazılı kùltüre borçludur. Bundan böyle, yazılı kùltürün evrimiyle çevirinin evrimi birbirine koşut olarak düşünùlebilir. Antik çağdan başlayarak yazı başta olmak üzere temel bilim dallarını Batı'ya ilk tanıtan ve Batı kùltürünün temellerini ilk atan Yunan uygarlığı olmuştur.

Yunan kùltürünün ekonomik ve kùltürel üstünlüğünün, çeviri etkinliğine borçlu olduğu söylenebilir. Bu uygarlık başta yazı olmak üzere aritmetik, geometri, astronomi ve tıpla ilgili temel bilgileri ilk kez Babil ve Mısır uygarlığından çeviri yoluyla edinmiştir. Her ne kadar çevirinin varlığı ve kimliği öne sürùlmese de, kùltürel, askeri ve ticari alanda olumlu yönde etkisi olduğu yadsınamaz. Bu ise, Yunan uygarlığında çevirinin eğitim amacıyla bilgi edinmek üzere kullanıldığını ve Yunan uygarlığının, öteki Akdeniz ÷lkelerine kùltürel üstünlüğünü, Mısır'dan edindikleri kaynaklara borçlu olduğunu gösterir. Bu dönemden başlayarak, çeviri etkinliğinin savaşlar sırasında çeşitli kimlikteki askerler arasında iletişim kurma, ya da ticari amaçlı olarak gündelik yaşamın bir parçası olduğu öne sürùlebilir. Buradan, Antik çağda bile hem yazılı, hem de sözlü çeviri etkinliğinde bulunulduğu, ne var ki, çeviriye bir “amaç” olarak değil, bir “araç” olarak bakıldığını sonucu çıkartılabilir. Kuşkusuz, siyasal üstünlüğünü kùltürel kimliğini öne çıkarak benimsetmek isteyen bir uygarlıkta, özgün ve çeviri arasındaki sınır ortadan kalkarak çeviri olgusuna nesnel olarak bakma, bilinçli olarak göz ardı edilmeye çalışılır. Ne var ki, çevirinin “görünmezliği”, onun yazılı kùltürün gelişimine katkısının önüne geçemmiştir.

Bilim dallarının kendine özgü kavram ve kuramları oluşturmaları, bir başka deyişle, yazının özümsemeye başlamasıyla birlikte nesnelerin somut dünyasından simgelerin soyut dünyasına geçiş Platon'un “idea”lar felsefesiyle birlikte doğmuştur. Bu aynı zamanda Platon ve Aristoteles'le birlikte Mısır ve Babil'den kalan görgöl bilim anlayışının zamanla yerini spekülative bilime bırakacağı düşüncesini akla getirir. Bir başka deyişle, “doğa bilimlerinden”, “soyut düşünceye dayalı bilimlere” geçişin bir işareti olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte, soyut düşüncenin gelişmesi, yazının içselleşmesini kolaylaştırarak yazılı kùltürün benimsenip yerleşmesine yol açar. Daha da açacak olursak, yazı aracılığıyla sözün yazılı simgeye dönüşmesi, ya da Jakobson'un deyişiyile, diliçi simgelere dönüşmesi, sözlü geleneğe bağlı olarak şekillenmiş belleğin yazı aracılığıyla

dışarı vurularak düşüncelerin belli bir savı kanıtlayacak şekilde sıralı olarak çözümlenmesi anlamına gelir. Sözlü belleğin yerini yazılı belleğe bırakmasıyla birlikte, diliçi çeviri, başka bir deyişle de, sözlü-yazılı tartışması gündeme gelir. Örneğin, Platon'un yapıtlarında yazılı geleneğin yöntemlerini kullanmasına karşın, *Phaedrus*'ta yazıya karşı bir tutum sergilemesi, *Res Publica*'da ise, sözlü kültürün temsilcisi şair ve ozanları devletin yönetiminden dışlaması, onun yazılı-sözlü gelenek arasında çelişkiye düştüğünü gösterir. Bu ise, yazılı geleneğin içselleşmesiyle birlikte, hala geçiş dönemi sancıları çekildiğini gösterir. Öte yandan, sözlü-yazılı şeklinde nitelenen diliçi çeviride yukarıda kısaca deyindiğim şekilde ateşli tartışmalar sürerken, dillerarası çeviriden tek bir söz bile edilmemesi düşündürücüdür. Kuşkusuz bu soruların dönemin çeviri anlayışını belirleyen kültürel, siyasal ve toplumsal yapısıyla doğrudan bağlantısı olduğu yadsınamaz.

Atina'nın yükseliş döneminde siyasal olarak askeri üstünlükten çok kültür üstünlüğüne önem vermesi, onun çeviri etkinliğini yadsımasına yol açmıştır. Bu anlayış, Antik Yunan kültürüyle beslenmiş olan Helen imparatorluğunda da sürdürülmüş, askeri ve siyaset merkezi Atina'dan İskenderiye'ye taşınmasına karşın, Yunan dili resmi dil olarak Akdeniz'deki komşu devletlere de kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Bu durumda Helen uygarlığı da ülkelerarası sorunları çözmek üzere çeviriden yola çıkmaktansa, kendi dilsel ve kültürel üstünlüğünü benimsetmek üzere Antik Yunan kültüründen yola çıkmayı yeğlemiştir. Böylelikle Helen uygarlığında çeviri etkinliği bastırılmış bir eylem olarak sürdürülmüştür.

Soyut düşünme yetisinin gelişmesiyle birlikte, düşüncelerini bir kağıt üzerine sığdırma, sıraya koyma ve sözlü geleneğin aksine tekrarlardan kaçınma, dönemin düşünür ve yazarlarını sonunda çizgisel düşünmeye zorlamıştır. Bu ise, zaman akışı içerisinde tümdengelimli yöneme dayalı olmakla birlikte, spekülative bilimlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bunun en iyi örneğine Aristoteles'in yapıtlarında rastlanmaktadır. Platon'un da öğrencisi olan Aristoteles de çeviri konusuna doğrudan değinmemekle birlikte, çevirinin en temel unsurlarından biri sayılan dil edinci kavramını "*Techne Poetika*" adlı hitabet sanatını irdeleyen yapıtı aracıyla gündeme getirmiştir. Gerçekte konuşma sanatı anlamına gelen ve o günün önde gelen hatiplerinin sonradan kaleme alınmış söylevlerini inceleme görevi kullanan Aristoteles'in ilk amacı, gençleri hitabet konusunda eğitmektir. Antik çağda hatipler, söylevlerini yazılı metne dayalı olarak değil, kendileri

ve dinleyiciler arasında sözlü kültürün bir uzantısı olarak karşılıklı konuşmaya dayalı olarak sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte, hatip konuşmasını bitirdikten sonra, konuşulanlar yazıya dökülmüştür. Aristoteles bu yazılı malzemeden yola çıkarak dinleyici üzerinde istenilen etkiyi yaratmak için gerekli ölçüt ve ilkeleri saptaya çalışmış ve bu yapıtı aracılığıyla hitabete yazınsal olduğu kadar bilimsel de bir nitelik de kazandırmak istemiştir. Savory'nin bu dönemdeki söylev sanatıyla ilgili olarak öne sürdüğü “elegantia, composito, ve dignitas” üç öge, Aristoteles'in *Hitabet Sanatı* adlı yapıtındaki üç ilkeyi dile getirmektedir. Buna göre, hitabetin temel amacının açıklama ve ikna etme olduğu düşünülecek olursa, hatibin karşı savdan yola çıkarak dinleyiciyi ikna edebilmesi, her şeyden önce ifadenin açıklığa kavuşturulmasına bağlıdır (Savory 1957: 70). Bu ise, sözcüklerin seçilmesini (elegantia), bu sözcüklerin doğru olarak yerleştirilmesini (composito) ve son olarak da duygu ve düşüncelerin doğruluğu koşullarını beraberinde getirir (dignitas). Savory'nin saydığı bu üç özellik, gerçekte çeviribilimsel ve dilbilimsel açıdan bağlaşıklık ve bağdaşıklık kavramlarının, kısacası metinsellik kavramının Aristoteles'ten başlayarak sorgulandığını gösterir. Bu, aynı zamanda sözlü kültür ürünü destanların tekrara dayalı kalıpları aşamayan koşut yapısından uzaklaşarak, soyut çözümlemeli düşünceyi ve buna bağlı olarak metinselliği öne çıkaran düz yazı geleneğine geçişin bir işareti olarak da değerlendirilebilir.

Aristoteles yapıtında hitabetten farklı olarak yazılı metne dayalı olarak oynanan dönemin tiyatro yapıtlarını da incelemiştir. Yunan tiyatrosunda olay örgüsünün yükseliş, düğüm ve iniş şeklinde geliştiğini saptamıştır. Bu ise, tiyatronun sözlü bir edim olmasına karşın metinsellik konusunda yazılı bellek süreçlerinin geçerli olduğunu göstermektedir. Horatius'un da *Ars Poetika* adlı yapıtında, Homeros'un destanlarında olaya baş, orta ve son şeklinde bir öykü çizgisi yerine olaya orta yerinden girildiğinin (in medias res) belirtilmesi yazılı bilincin geliştiğini gösterir (Ong 1995: 167). Öte yandan, Aristoteles ve Horatius'un destan, hitabet ve tiyatro gibi metin türleri üzerinde üründen yola çıkarak yazılı bellek süreçleriyle ilgili saptamaları, günümüzde bile geçerliliğini korumakla birlikte, çeviri konusuna hiç değinmemeleri, onların da dönemin siyasal ve toplumsal koşullarından etkilendiklerini gösterir. Kuşkusuz çevirinin gerçek anlamda gündeme gelmesi, erek ekinin kendi yazınsal türlerini oluşturmaya bağlıdır. Ancak yukarıda kısaca değinilen Aristoteles ve Horatius'un yapıtlarından da anlaşılacağı gibi, çevirinin başta eğitim olmak üzere, yazılı kültürü tetiklediği ve çeviri etkinliğiyle birlikte yazınsal alanın sorgulanmaya

başladığı ortada bir gerçektir. Bir başka deyişle, Antik Yunanda çevirinin yazınsal çoğul dizge kuramına göre çevresel bir konumda bulunmakla birlikte, hitabet, tiyatro gibi yeni yazın türlerini getirdiği söylenebilir. Ne var ki, çevirinin o dönemdeki başlıca işlevinin öncelikle bilginin eksiksiz ve doğru aktarılması olduğundan, çeviri denince akla ilk gelen “sözcüğü sözcüğüne çeviri” olacaktır. Mısır ve Babil uygarlığından çeviri yoluyla görgül bilimlere dayalı yapıtların çevrilmesine temelde gereksinim duyulduğundan, başlangıç aşamasında akla çeviride metinselliğin aranması gibi sorulardan çok, doğru bilgiye ulaşma kaygısı ağırlık kazanır. Bu durumda dönemin düşünür, yazar ve hatipleri yabancı ekinden çeviri yoluyla gelen bilgi ve düşüncelerden yola çıkarak kendi öznel düşüncelerini savunma veya yeni bilgi ve düşünceler üretme olanağı bulur. Bundan böyle, çeviri çevresel bir konumda da olsa, erek ekinde yeni yazınsal türlerin ve bilgilerin yerleşmesinde ister istemez sıçrama tahtası vazifesi görür.

Yunan uygarlığından Roma uygarlığına geçildiğinde, çevirmenin varlığının artık kabul edildiği anlaşılr. Bu, hem yazının artık Latin dünyasında içselleştiğini, hem de Romalıların “sahiplik” veya “mülkiyet” kavramından yola çıkarak günümüz yasal anlayışının temellerini attığı görülür. Örneğin, Platon’un Phaedrus’ta Sokrates aracılığıyla yazıya başkaldırısı gerçekte yazılı kültüre karşı olmasından çok, bilginin ilk sahibi olarak Mısır Uygarlığını yadsımasından kaynaklanırken, Romalılar bu konuda çağdaş hukuk anlayışına daha uygun bir tutum sergileyerek, bilgiyi Yunanlılardan aldıklarını kabul etmişler ve bir şeyin hem “aslı” hem de “kopya”nın, bir başka deyişle, hem özgün olanın, hem de çevirinin varlığını kabul etmişlerdir. Binlerce yıl sonra Cumhuriyetimizin kuruluşu aşamasında aynı çeviri anlayışının, bu kez kültürel üstünlük kaygısından çok, ulusal kimliğin bulunarak ülkenin bütünlüğünün sağlanması amacıyla hüküm sürmesi, bir rastlantı değil, çeviribilimin uzun bir süreçten geçtiğinin kanıtıdır. Öyle ki, Cumhuriyetimizin kuruluşunun hemen ardından, (tercüme dergilerinin çıkartılmasıyla birlikte yaşanan yoğun çeviri etkinliği sırasında) Ezra Erhat’ın “Latince İlk Edebi Eser Bir Tercümedir” başlıklı yazısında çıkan “Bir Yunan eserini taklit veya tercüme ederken Romalı kendi kendini tanımayı öğrenir, kendi milli vasıflarına daha yaklaşır, müdrik olur” (Erhat 1940: 273) şeklindeki sözleri, çeviriye yeni kültürün oluşmasını tetikleyen bir araç olarak bakıldığını gösterir. Çeviri etkinliğinin bu şekilde toplumsal ve kültürel etkisinin büyüklüğüne karşın, daha Antik çağdan başlayarak siyasal nedenlerle bilimsel bir nitelik ka-

zanmaması, gerçekte çevirinin öteki bilim dallarından tarihsel ve uygulama alanındaki deneyim eksikliğinden değil, çoğu kez siyasal nedenlerden kaynaklanmıştır. Günümüzde bu etkinliğin önemini yadsımak, gerçeği yadsımak anlamına geldiği gibi, bilimsel gerçekliğin tarafsızlığına ve nesnelliğine gölge düşürmek anlamına da gelir. İşte bu yüzden, Işın Bengi-Öner'in, çeviribilimin çeviri olgusuyla birlikte doğup, gelişen bir süreç olduğu şeklindeki savının altının özellikle çizilmesi gerekir.

3.2. Doğu'da Çeviri Etkinliği

Yunan ve Roma uygarlıkları, Çeviribilim tarihinde çeviri uygulamalarının irdelenmesi ve konuya bir üst bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte, Makedonya İmparatorluğunun İS. 529'da çökmesiyle birlikte Atina okulu sona ermiştir (Güven 1990: 87-95). Atina okulundan ayrılan Yunanlı bilginler ise, İskenderiye okuluna yerleşmişlerdir. Bu arada Atina'dan kalan bilim ve felsefeyle ilgili bütün kitaplar da İskenderiye'ye taşınmıştır. Ne var ki, söz konusu kitaplık önce Roma, sonra da Arap istilasına uğramış ve çok az kitap elde kalmıştır. Bununla birlikte, Hilmi Z. Ülken bu çok az sayıda kitabın bile yoğun bir çeviri etkinliğine yol açtığını ve Hint etkileri gibi Uzak Doğu felsefesinin de etkisiyle İslam felsefesinin doğduğunu öne sürmüştür. Onun verdiği bilgiye göre Yunan bilim ve felsefesinin İskenderiye okulundan daha önce, Bizans Ortodoks kilisesinden kovulan Süryaniler tarafından Yakındoğu'ya taşınmıştır. Çoğu, bilgin, düşünür, din adamı olan bu kimseler, günümüzdeki adlarıyla Diyarbakır, Urfa, Antakya gibi kentlerde kimi dinsel niteliği öne çıkan, kimi de bilim ve felsefeye dayalı manastırlar kurmuşlar ve bu manastırlarda 9. yüzyılın birinci yarısına kadar Yunanca'dan Süryanice'ye, 9. yüzyılın ikinci yarısında da Süryanice'den Arapça'ya çeviriler yapmışlardır. 9. yüzyılda Bağdat'ta Abbasi Halifesinin, "Beyt-ül-hikme" (Bilgelik evi) adıyla ilk çeviri bürosunu kurmasıyla birlikte, çeviri etkinlikleri bu ve buna benzer biçimde kurulacak okul niteliğine sahip kurumlarda sürdürülmüştür. Bağdat okulu, yaklaşık 200 yıl kadar sürmüştür. Bu okulun sona ermesiyle birlikte, çeviri etkinliği Mısır, Mağrip ve son olarak da 11-12. yüzyıllar arasında Toledo okulunda devam etmiştir. Söz konusu çeviri okullarıyla ilgili tarihsel olarak verilen bu ön bilgi, akla bu okulların işlevinin ne olduğu, çeviri yöntemi olarak ne kullandıkları, ne tür metinleri çevirdikleri, uygulama alanı dışında bir çalışma yapıp yapmadıkları ya da

bu okullar arasında ne gibi benzerlik ya da farklılıklar olduğu sorularını akla getirir.

3.2.1. Doğuda çevirinin Amacı ve Çevirmen Kimliği

Her ne kadar yukarıdaki okullardan çeviri okulu olarak söz edilse de, bu okulların gerçek işlevi çevirmen yetiştirmek değildir. Başka bir deyişle, o günden bugüne çeviri okulları kimlik değiştirmiştir. Bu okullar çeviri yapanları bir araya toplayarak çeviri konusunda uygulamaya yönelik bir hizmet vermeyi kendilerine amaç edinmişlerdir. Örneğin, **Beyt-ül Hikme**'de (Bilgelik Evi) toplam 65 çevirmen görevli olup, bunlardan 47'si İS. 5. yüzyılda Bizans Ortodoks kilisesinden kovularak Anadolu'ya yerleşen Süryani kökenli çevirmen, geriye kalanlar ise, İskenderiye'den etrafa dağılan Yunan ya da İbrani kökenli bilim adamlarıdır (Baker 1998: 320).

Bu okullarda yoğun bir çeviri etkinliğinin sürdürülmesi, metin türü olarak bilim ve teknikle ilgili bilgilendirici metinlerin çevrilmiş olması, çeviribilim açısından “sözcüğü sözcüğüne” çeviri yönteminin kullanıldığını gösterir. Bu dönemde soyut düşünme yeteneklerini geliştiren yazınsal alan, mitoloji veya felsefe ile ilgili yapıtların çevrilmemesine neden ise, Antik çağdan kalan yapıtların çoğunun Roma ve Arap istilaları sırasında yok olması, ya da bu konuyla ilgili eldeki kitapların Hristiyanlık veya Müslümanlık gibi tek tanrılı din anlayışlarıyla çelişmesidir. Bu gibi yapıtlar yerine, matematik, fizik veya tıp gibi gündelik yaşamı ilgilendiren konu alanlarında çeviriler yapılmıştır. Ayrıca bu kitapların bir kısmının Anadolu'da yaşayan Süryaniler tarafından ilk önce Yunanca'dan Süryanice'ye, sonradan da (9. yüzyılın ikinci yarısında) Süryanice'den Arapça'ya çevrilmesi ilgi çekicidir. Dolayısıyla, çevirilerin kaynak dilden değil de, ikinci dilden yapıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan bilgilendirici metinlerde sözcüğü sözcüğüne çeviri yönteminin seçilmesi, çeviribilim süreciyle doğrudan ilgilidir. Bunun yanı sıra, çevirileri o dönemde çevirmenlerin değil de, bilim adamlarının yapmış olması çeviri ediminde özel alan bilgisinin öneminin daha o dönemde farkına varıldığını gösterir.

3.3. Osmanlılarda Çeviri Etkinliğine Genel bakış

Batıda çeviri etkinliği ülkelerin kimliğini bulmasına ve ulusal dillerin gelişip serpilmesine yol açarken, Osmanlıların Arapça ve Farsça'nın kültür üstünlüğüne inandıkları için batıdaki Aydınlanma hareketinden fazla etkilenemedikleri görülür. Bunun başlıca nedeni, Osmanlıların İslam ülkelerinin önderliğine soyunması gösterilebilir. Böyle bir amaç ise, öncelikle din ve dil birliğinin sağlanmasını gerektirir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Osmanlıların ulusal kimliğin ve birliğin belirleyicisi halk dilini bir kenara atarak Latince gibi yapay bir dil yaratmalarının temelinde siyasal nedenler yatar. Osmanlıların Türkçe, Farsça ve Arapça'dan oluşan Osmanlıcayı resmi dil olarak kabul etmeleri, Arap ülkeleri ve İran gibi aynı dini paylaşan ülkeleri ortak bir İslam uygarlığı şemsiyesi altında toplamak düşüncesine dayanır. İşte bu yüzden, 600 yıl kadar süren uzun bir zaman dilimine karşın, başta dil olmak üzere ekini oluşturacak alt yapıyı gözardı ederek yapay bir dilde ulusal uzlaşmayı sağlamaya çalışmaları, söz konusu dönemin din ve dil açısından kozmopolit yapısı göz önüne alındığında, siyasal açıdan haklı bulunulabilir. Ne var ki, 16. yüzyıldan başlayarak patlak veren düşünsel ve bilimsel alandaki evrim, Osmanlıların kültürel alanda olduğu kadar siyasal alanda da başarısızlığa uğramalarına neden olmuştur. Üstelik Arap dünyasının 9. ve 11. yüzyıllar arasındaki çeviri etkinliğine ve bilimsel alandaki yükselişine karşın, 12. ve 18. yüzyıllar arasında geçirdiği duraklama dönemi, Osmanlıları da olumsuz yönde etkilemiş ve Bağdat okulundaki Türk bilgilerin bile ne çevirilerine, ne de yapıtlarına gereken ilgi ve özen gösterilmiştir. Bunda kuşkusuz Arapça'nın bilim dili olması ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte medreselerde ilgi alanının Tasavvuf'la ilgili konulara kayması yatar. Bundan böyle, söz konusu dönemde üretilen veya Osmanlıcaya çevrilen yapıtların çoğu mantık, matematik, fizik, tıp gibi doğa bilimleriyle ilgili konular, din ve tasavvuf bükükleriyle ilgili hikayeler, yaşam öyküleri, siyaset ve ahlaka ilişkin öğüt niteliği taşıyan gündelik bilgiler içeren yapıtlardır. Örneğin, İbn-i Sina'nın birçok yapıtı arasından en çok çevrileni, mantık, tıp ve ilahiyat, matematik vb. konularındaki genel düşüncelerini yansıtan *Kitap-üş-Şifa* adlı yapıtıdır. Bunun dışında, felsefeyle ilgili görüşlerini yansıtan yapıtlarına fazla dokunulmamış, bu kitaplar, sadece *Hidaye şerhleri* aracılığıyla medreselerde okutulmuştur (Güven 1990: 13: 113-120).

Bu küçük örnekler bile 17. ve 18. yüzyıllarda ülkemizde özgün yapıtlar bir yana, çeviri etkinliği açısından da ne denli ölü ve verimsiz bir dönem

yaşandığının bir kanıtıdır. Çeviri etkinliğinin bu denli durgun olması, Osmanlıda ekin sel hayatı ister istemez felce uğratmıştır. Batıda ana kaynaklardan çeviri yapma çaba ve girişimleri sürerken, medreselerde eğitim dilinin Arapça olması nedeniyle bilgi doğu kaynaklarından doğrudan edinilmeye çalışılmış, bu yüzden ana kaynaklardan çeviri yoluyla bilgi edinmek üzere, uzun süre Arapça ve Farsça öğrenimiyle zaman kaybedilmiştir. Aristoteles'in Arapça'ya çevrilmiş yapıtlarıyla bile fazla ilgilenilmemiştir. Bu küçük örnek bile Osmanlıların medreselerde uygun gördükleri eğitim geleneğinin, ekinin alt yapısını besleyecek nitelikte olmadığını ortaya koyar. Medreselerde Eski Yunandan kalma hitabet sanatı üzerinde durulmakla birlikte, söz konusu sanatın temelde sözlü kültüre dayalı olması, üstelik bunun halk dilinde değil de, Arapçadan öğrenilmesi, Osmanlıda yazılı kültür sürecine bir türlü girilememesine neden olmuştur. Bundan böyle, yazılı kültürden sözlü kültüre geçiş süreci olarak Walter Ong'un tanımladığı ikincil sözlü kültür süreci bile yaşanmadığı öne sürülebilir (Ong 1995: 24). Ana dilde özüm senmeden edinilen bilgi, özgün bilgi üretimini tetiklemediği gibi, ana dilin çeviri yoluyla da olsa bir türlü dinamiklerinin harekete geçirilmemesi, uzun dönemde yazılı kültürün gelişmemesine yol açmıştır. Bu durumda, bilginin tabana yayılması engellenmiş ve Aydınlanma dönemine yol açan yapıtlara erişim olanağını da hep ten ortadan kalkmıştır. Batıdan bilimsel ve yazınsal alanda gerçek anlamda çeviriler, 19. yüzyılın ikinci yarısından yapılmaya başlamıştır. Bilimsel alanda tarih, fen, askerlik, tıp konularındaki çevirilere ağırlık verilmiştir. Edebiyat alanından çevirilere, Tanzimat döneminde 1840'lı yıllardan sonra başlanmıştır. Bu çeviriler, yeni türlerin Türk yazın geleneğine tanıtılmasına aracı olmuştur. Örneğin tiyatro türünün Türk yazın geleneğine girmesine neden olmuştur. Başlangıçta bu türe Osmanlı uyruğu Hristiyanlar ilgi göstermekle birlikte, kısa zamanda Müslüman uyruklar arasında da tutulmuştur. Örneğin, bu türün dışında en bildik Türkçe çeviriler arasında Pétis de la Croix'un *Les mille et un Jours* (1710-1712) (Bin bir gece masalları), Fénelon'un *Télémaque* (1699) ve Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* (1710) gibi yapıtları sayılabilir. Bu yapıtlardan ilki Ali Aziz tarafından 18. yüzyılın sonunda, son iki yapıt ise, ilk kez 1862 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir (Lewis 2001: 162-164). Öte yandan *Télémaque* iki ayrı çevirmen tarafından farklı yöntemlerle çevrilmiştir. Sadrazam Yusuf Kemal Paşa tarafından saray edebiyatının saygınlığına uygun "inşa" denilen bir düzyazı koşuk biçimi seçilerek ve saraya ters düşecek kimi bölümler çıkartılarak çevrilmiştir. Çevirmenin erek dizge

odaklı aldığı bu kararlar, yapıtın tanınmasına ve bu çevirinin 1862 ilk kez olmak üzere 1863, 1867 ve 1870’de yeniden basılmasına neden olmuştur. Ne var ki, bu kısaltılmış ve aşırı ağıdalı çeviriye karşı, 1881’de Ahmet Vefik Paşa aynı yapıtın düz yazıyla kısaltılmamış bir çevirisini yapmıştır. (Paker, 1991: 17). Yazınsal alandaki çevirilerin çoğunun özgür ve öykünme şeklinde olduğu söylenebilir. Öte yandan, felsefe alanına ilgi, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra duyulmuştur. Batı’da görgül bilim anlayışına yola açan örneğin, “maddecilik”, arkasından “olguculuk” gibi akımlarla ilgili yapıtların çevirisi de ya açıklamalı olarak, ya da derleme niteliğinde çevrilmiştir. Ayrıca bu tür yapıtların İngilizce olanları, genellikle Fransızca ikinci dilden çeviridir. Örneğin, Ahmet Mithat, William Draper’ın din ve bilim arasındaki çekişmeyi ele aldığı *History of Conflict between Science and Religion* (1811-182) yapıtı Fransızca’dan 1875’te *Nizam-ılm ü Din* adıyla ikinci dil Fransızca’dan çevirmiştir. Bu kısaca verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi, ne Doğudaki bilgi kaynaklarından tam anlamıyla yararlanılabilmiş, ne de Batıda Aydınlanma çağına yol açan soyut ve eytişimsel düşünce şeklinden doğrudan etkilenilmiştir. Meral Alpay’ın 1729 matbaa’nın kuruluşundan Latin harflerinin kabulüne değin uzanan üç dönemle ilgili verdiği çeviri yüzdeleriyle ilgili sayılar da bu bilgileri doğrular niteliktedir. Buna göre 1729-1875 arası dönemde toplam yayın sayısına göre çeviri oranı % 6.4; 1876-1907, bir başka deyişle I ve II Meşrutiyet dönemi arası %23; 1907-1928 arası son dönemde ise, %11.9’dur (Alpay 1976: 84).

Bu sayılar, siyasal üstünlüğünü askeri başarısına dayalı imparatorluğun bir çok siyasal ve ekonomik unsur arasında yeterince bilgi alışverişinde bulunmadığını gösterir.

3.3.1. Tanzimat dönemi çeviri etkinliği

Osmanlıda çeviri etkinliği bürokrasi, elçilikler, mühendislik ve tıp okulları, tercüme büroları ve azınlık okulları olmak üzere beş alanda sürdürülmüştür. Çeviriye başlıca olarak ilk gereksinim, imparatorluğun dış uluslarla iletişim ve ilişkilerini sürdürmede duyulmuştur. Bu, çevirinin kurumsallaşması yönünde atılan ilk adım olarak değerlendirilebileceği gibi,

çevirinin profesyonel kimlik kazanmasında da büyük rol oynamıştır.⁸ Örneğin, 18. yüzyılda elçiliklerin kurulmasıyla birlikte yabancı ülkelerle ilgili rapor ya da siyasi işlemlerde çeviri birinci dereceden öneme sahip bir etkinlik durumuna gelmiştir. Öte yandan, askeri alandaki yenilgi ve başarısızlıklar çeviri etkinliğinin batıdan bilgi alışverişinde bulunmak üzere eğitim kurumlarına girmesine, bununla da kalmayıp, özel olarak çeviri bürolarının açılmasına neden olmuştur. Son olarak, çeviri amaçlı azınlık okulları uygulama alanında yabancıların Osmanlıdaki ticari ve yasal konulardaki gündelik işlemlerini yürütmek amacıyla kurulmuştur. Bu okullar her ne kadar Osmanlının ekinel yaşamına katkıda bulunmamışsa da, Osmanlının uygulama alanındaki işlemlerini kolaylaştırmaya yaramıştır.

Osmanlıların Batı dünyasını tehdit eden bir güç olarak dinsel ve ekinel açıdan mozaik andıran geniş ve kozmopolit bir yapıya sahip olması, onu imparatorluğun sınırları içinde olduğu kadar, dışında da yabancı ülkelerle iletişim kurmaya zorlamıştır. Her ne kadar başlangıçta kuvvetini askeri gücünden alıyorsa da, toplumlararası ilişkilerin yönünün siyasal ve ekonomik açıdan değişmesi, imparatorluğun çeviriye duyduğu gereksinimi artırmıştır. Osmanlının ilk dönemde çevirmen gereksinimi dört yolla karşıladığı söylenebilir: birincisi, devşirme yoluyla yetiştirilenler arasından seçilenlerdir. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet döneminde Venedik cumhuriyetine elçi olarak gönderilen Rum kökenli Lütfü Bey buna örnek gösterilebilir. Kimi kaynaklarda onun resmi saray tercümanı sıfatıyla gittiği öne sürülmekle birlikte, Orhonlu bu konuda kesin bir bilgi olmadığını öne sürmüştür. Ona göre Lütfü Bey'in yanına diplomatik iletişim ve yazışmayı sürdürmede yardımcı olmak üzere Rum kökenli bir tercüman verilmiştir (Orhonlu 1974: 176). Ne var ki, 17. yüzyılın ortasında devşirme sisteminin kaldırılmasıyla birlikte, bu olanak ortadan kalkmıştır. İkincisi, Osmanlı uyruğu Hristiyan azınlıktır. Üçüncüsü, ya komşu ülkelerden kaçıp Osmanlıya sığınan, ya da macera düşkünü olan Alman, Macar, İtalyan kökenli kimselerdir. Sonuncusu ise, zaman akışı içerisinde özellikle elçiliklerin kurulmasıyla birlikte teknik konularda yetiştirilmek üzere dışarıya gönderilen öğrencilerdir.

⁸ Tarihte bürokratik işleyişte saygın bir konuma getirilen bu mesleğe ülkemizde hala amatör bir uğraş gözüyle bakılması, düşündürücü ve irdelenmesi gereken bir konudur. Tarihten başlayarak bürokratik sistemde yer alan her mesleğin konumunu korurken, çevirmeliğin konumunu kaybetmesi zaman akışı içerisinde bürokrasinin çeviriye gereksinimi, buna bağlı olarak dış siyasetteki önemi ve çevirmen kimliği olmak üzere iki yönlü incelenebilir.

İlk olarak Vezir-i Azam Fazıl Ahmet Köprülü Paşa'nın 1669'daki Girit Deniz seferinde antlaşmasındaki katkılarında ötürü Rum kökenli sonradan Yunus Bey adını alan Panayotis Nicosias'ı baş tercüman olarak atadığı görülür. (Paker 1998: 571-573). Panayotis Nicosias'ın ardından bu göreve resmi olarak atanan ikinci kişi ise, Padua'da Tıp eğitimi almış, Rum kökenli Alexander Mavrocordato'dır. Babıali'ye Tercümanbaşı olarak atanmasıyla birlikte, bu görev resmi bir nitelik kazanmıştır (krş. Bosworth 2000: 236-238; Paker 1998: 571-573). Divan-ı Hümayun tercümanlığıyla başlayan, üstelik Divan-ı Hümayun'da Reis-ül-Küttab'ın hemen altında yer verilen bu makam, **Alexander Mavrocordato** ile birlikte İstanbul Fener'de yaşayan Rum kökenli ailelerin tekeline girmiştir (Lewis 2004: 25). Ancak başlangıç aşamasında bu kimselerin bir eğitimden geçmeden bu mesleği ne şekilde sürdürdükleri merak konusudur. İki dilli olarak nitelendirebileceğimiz bu kişilerde günümüz çeviribilim anlayışına göre, çeviri edincinden çok çeviri edinçsizliği yetisi gelişmiş olabileceği düşünülebilir (Hönig 1991: 77-89). Üstelik buna bir de Osmanlıda yaşanan dil karmaşası eklenince, Osmanlıların, Batıyla ilişkilerini sürdürmede ne denli zorlandıkları anlaşılır. Ne var ki, Alexander Mavrocordato'nun Viyana yenilgisi üzerine Karlofça antlaşması müzakereleri (1698-1699) sırasında oynadığı rol, bu kimselerin bir bölümünün uluslararası barışı sağlayacak derecede yetkin olduğunu gösterir (Lewis, 33; 2001). Gerçi bu konu Osmanlı dönemi siyasi yazışmalarıyla ilgili vesikaların günümüz tarih anlayışıyla tarafsız olarak incelenmesiyle gün yüzüne çıkabilir.

Tercümanlığın tarihte bu şekilde gözde bir meslek olmasının temelinde, Padişahın Hristiyan uyruklarından aldığı askerlik ve toprak vergisini tercümanlardan muaf tutması yatar (Orhonlu, 1997: 180). Üstelik, konsolosluk, liman ve tersane vb. tercümanlığı gibi yeni iş alanlarının açılması ve 18. yüzyılda Divan-ı Hümayun Tercümanlarından başarılı bulunanlarının Eflak, Boğdan voyvodalıklarına kadar yükselmesi, bu mesleğin azınlık aileler arasında kapışılıp, tekelleşmesine neden olmuştur. Tercümanların padişaha bağlılıklarını sağlama alan bu karar ve ayrıcalıklar siyasal bakımdan yerinde gibi görünmekle birlikte, çevirmenlik görevinin kurumsallaşmasını engellemesi açısından toplumsal olduğu kadar ekinsel açıdan da bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, sağlanan tüm bu ayrıcalıklara karşın, ulusal dillerin gelişerek ulusçuluk kavramının gündeme gelmesiyle birlikte tercümanların zaman içerisinde görevlerini kötüye kullanmaya başladıkları görülür. Kuşkusuz bunda Hristiyan ülkelerin Osmanlılara karşı örgütlenmesinin de büyük payı vardır. Bu görev,

1821’de Rum ayaklanmasıyla birlikte Rum azınlığın elinden alınmış ve son tercümanbaşı Stavrakı Aristarchi, ayaklanmayı çıkaranlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle II.Mahmut döneminde idam edilmiştir (Bosworth, 2000: 237). Bir süre biriken evrakın ardından bu göreve Mühendislik okulu hocalarından Rum Musevi kökenli sonradan Müslümanlığı kabul etmiş olan İshak Efendi getirilmiş, bundan böyle bu görev Müslümanların eline geçerek iktidara giden yolda basamak işlevi görmüştür (Lewis 50; 2001). Bununla birlikte bu alanda eleman yetiştirilmemiş olması, bu işlerin 1821’den 1833’e dek vardiya usulü mühendishanelerdeki öğretmenler tarafından yürütülmesine neden olmuştur. Gerçi bu döneme kadar Osmanlının söz konusu alanda kendi elemanının yetiştirmemiş olması ve çoğu konuda dışardan gelen yardımın kısa erimli olacağını göz önünde bulundurumaması, siyasal bir eksiklik olarak değerlendirilebilir (Yazıcı 2004: 89). Ne var ki, İshak Hoca ve ekibinin çeviri edinci, ilk kez resmi yazışmalarda çeşitli dillerde koştur metinlerden yararlanmalarına neden olurken, eğitici kimlikleri de bu odanın aynı zamanda bir dil öğrenim merkezine dönüşmesine yol açmıştır. Bu şekilde, hem öğretmen, hem de çevirmen kimliği işlevi yerine getirdikleri söylenebilir. Ali Saffet Paşa, Münif Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Şinasi, Namık Kemal gibi Tanzimat döneminin önde gelen kişilerinin hem Fransızca’yı öğrenmesi, hem de Fransız kültürüyle tanışıp Fransız edebiyatı ve felsefesi hakkında bilgi edinmeleri bu oda sayesinde olmuştur. Öyle ki, bu etkinliğin Türk Aydınlanma hareketinin doğmasında katalizör rol oynadığı söylenebilir (Berkes, 2002: 253-266). Öte yandan, bu oda Tanzimat döneminde elçiliklerde çalışacak bürokrat sınıfının da daha sağlam temeller üzerinde yetişmesine aracılık etmiştir. Öyle ki, bu görevde çalışacakların özgeçmişlerinde Tercüme Odasında hizmet verdiğini bildirenlere öncelik tanınmıştır. Bu bilgiler, hem bu odanın görevini beklenenin üzerinde yerine getirdiğini, hem de çağdaş dışa dönük bürokrat profilini çizmede katkıda bulunduğunu gösterir. (Zürcher, 1997: 46-47).

3.3.1.1. Elçilikler ve Okullar

Savaş alanındaki başarısızlıklar, buna bağlı olarak Batının teknolojisine duyulan hayranlık Osmanlının Batıyla ilişkisinin kaçınılmaz kılmasıdır. Bu ilişkiler III. Sultan Selim (1789-1807) dönemine kadar tercümanlar, ya da geçici elçiler aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmış, III. Selim’le birlikte yerleşik elçilikler kurulmaya başlamıştır. Daha doğrusu, batının

askeri alanda olduğu kadar siyaset alanındaki başarısı Osmanlıyı Batı modeli sürekli siyaset anlayışını kendine örnek almaya zorlamıştır (Lewis 2001: 45). Batı bu dönemde değin Osmanlının dili, ekonomisi toplumsal yapısı ve tarihi konusunda yeterince bilgi⁹ edinmesine karşın, Osmanlının Ortadoğu ve Doğu'nun dini liderliğine soyunması onun batıyla ilişkilerini uzun süre gözardı etmesine yol açmıştır. Bununla birlikte III. Selim'in batı dil ve kültürü konusundaki bilgi birikimi, onun modernleşme yolunda ilk adımları atmasına neden olmuştur. Kuşkusuz yerleşik elçilikler de bu konuda aldığı önemli kararlardan birisidir. Bu elçilikler sırasıyla ilki Londra'da (1793) olmak üzere, Viyana (1795) Berlin, St. Petersburg ve Paris'te (1796) açılmıştır. Bu elçiliklerde imparatorluğu temsilen giden çoğu Arapça ve Farsça iki doğu dilini bilmesine karşın, hiçbir batı dilini bilmeyen elçilerin yanında hep tercümanlar görevlendirilmiş, ne var ki, bu tercümanlar kimi siyasi müzakerelerde görev sınırlarını aşarak birinci derecede bir işlev yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu şekilde tercümanlar aracılığıyla yürütölmeye çalışan elçilikler bir süre sonra kapatılmak zorunda kalmış, 1830'lu yıllarda ise, yeniden açılmıştır. Bu ara dönemde Bernard Lewis, Batı'ya göre Türklerin inanılmaz bir hız ve başarıyla yeni bir dil öğrendikleri gibi, siyaset alanında da profesyonel anlamda yeni bir beceri kazandıklarına işaret ederek, elçiliklerin bundan böyle gerçek anlamda işlevini yerine getirdiğine değinmiştir (2001: 47).

Elçiliklerin kurulması iki açıdan önem taşır. Bunlardan birincisi, Osmanlının batıda kaybettiğı topraklarda kalan Müslüman azınlığın hakları ile ilgilidir. Osmanlılar, Hristiyan halka dinsel ve kültürel olarak her türlü ayrıcalık ve hak verdiğinden, buradaki Hristiyan halk kilise aracılığıyla da olsa batıyla ilişkisini rahatça sürdürebilmiştir. Osmanlının ise, batıda bu şekilde hiç bir hak ve dayanağı bulunmamaktadır. Elçiliklerin kurulmasıyla birlikte, Osmanlılar da batıda bulunan Müslümanlarla karşılıklı iletişim kurabileceğı ve yasal haklarını yerinden arayabileceğı merkezler kurma olanağına kavuşmuştur. İkinci olarak, elçiliklerin Osmanlıya kat-

⁹ Örneğin 16 ve 17. yüzyıldan başlayarak Avrupanın belli başlı üniversitelerinde Arapça bölümleri kurulmuştur. Bu bölüme kısa bir süre sonra Farsça da eklenmiş, ne var ki, Türkçe büyük bir olasılıkla siyasi ve bilimsel yazı diline sahip olmadığı için uzun bir süre doğu bilimleri kapsamı dışında kalmıştır. Bu bölümler, Batı okuyucusunun en azından doğu ile ilgili bir yapıtın çevirisini okuyarak Doğu konusunda bilgi sahibi olmasını sağlamıştır.

kısı eğitim alanında olmuştur. Elçilerin Batı'daki bilimsel konuların çeşitliliği ve zenginliğinin farkına varması bu konu alanlarında eğitimin öneme dikkati çekmelerine neden olmuştur (Lewis 2001: 45-49).

Bu bir yandan İmparatorlukta mühendishane ve tıp mekteplerinde bir batı dili öğrenme koşulunu beraberinde getirirken, ilk aşamada kısıtlı sayıda da olsa bilgiye erişimi hızlandırmak üzere bir bölük öğrenciyi de batıya gönderme düşüncesini akla getirmiştir. İmparatorluğun eğitim politikasındaki bu değişiklik, elçilerin gönderdiği raporlar aracılığıyla sağlanmıştır. Örneğin, Viyana elçisi Ebu Bekir Ratip Efendi'nin¹⁰ (1791-1792) geniş kapsamlı raporu içinde yer alan "Akademya Enjeniyor" mühendislik okuluyla ilgili raporu, bu okulların yeniden yapılanmasına yol açmıştır (Tekeli & İlkin 1999: 33). Kuşkusuz bu gibi raporlar, eğitim alanında Batı kökenli konunun uzmanı kimselerle¹¹ birlikte yabancı ders kitaplarının da Osmanlıya girmesine neden olmuştur. Ne var ki, yabancı yayınlar beraberinde bu okullarda çeviri etkinliğini de getirmiştir. Örneğin, Batı kaynaklarının çevrilmesine Hüseyin Rıfkı Tamani'nin (1806-1817) başhocalığı zamanında başlanmış, bu etkinlik ardından gelen baş hoca Seyyid Ali bey (1817-1830) tarafından biraz yavaşlatılmakla birlikte, İshak Efendiyle birlikte yeniden canlanmıştır. Üstelik, bu ders kitabı ya da çevirilerin Mühendishane-i berr-i Hümayun'un kendi matbaasında basılma olanağının bulunması, çeviri etkinliğinin bilgi aktarımı ve üretimindeki öneminin daha o dönemde anlaşıldığını ortaya çıkarır (İhsanoğlu, 1992: 352-353). Kuşkusuz bu dönemde batı kaynaklarından yararlanılarak çeviriler yapıldığı gibi, derleme niteliğinde uygulama alanına yönelik Osmanlıca kitaplar da yazılmıştır. Örneğin, Tercüme Odasında görevli Hoca İshak Efendinin matematik ve fizik konularında yaptığı çeviriler, sadece Batı bilimsel yazınının Osmanlıya tanıstırması açısından büyük önem taşımakla kalmaz, aynı zamanda dile yeni terimler kazandırması açısından da büyük önem taşır (Lewis 2001: 50)

Öte yandan, tıbbiye mekteplerinde bu dilsel değişimi başlatan ilk yüksek öğretim kurumu olması açısından "Mektep-i Tıphane-i Amire" dikkati çeker. Bu okulda yabancı dil derslerine ek olarak, kimi derslerinde yabancı dilde yürütüldüğü öne sürülmüştür. Buna göre, eğitim dili başlıca

¹⁰ Bu rapor 245 yazma folyodan oluşmuştur.

¹¹ Bu eğitimcilerin çoğu kısa bir süre sonra Hristiyanlıktan vazgeçerek Osmanlı kimliğinin temel taşı olan Müslümanlığı kabul etmişlerdir.

Osmanlıca olmak üzere Fransızca ve İtalyanca'dır. Okulun başına getirilen ve çoğu ders yükünü üzerine alan Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi fizyoloji, anatomi ve tedaviyle ilgili ders kitaplarını Paris'ten getirtmiştir. Bu okula ek olarak aynı yılda bir de Cerrahhane açılmış, 1831-1832 yıllarında ise bu okul Şehzade başından Topkapı Sarayının yanına taşınarak başına da müdür olarak Fransız Cerrah Sat de Gallière getirilmiştir. Bu okulda bilim dili olarak Osmanlıca kullanılmıştır. 1836 yılında bu iki okul birleştirilmiş ve 1839 yılına kadar etkinliğini sürdürmüştür (İhsanoğlu, 1992: 354-355). Ne var ki, bu eğitim şeklinin yetersiz bulunmasıyla birlikte, 1839 yılından Gülhane'den Galatasaray'a taşınan okulun başına Avusturyalı Doktor C. Ambroise Bernard getirilmiş ve okulun adı Mektep-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak değiştirilerek eğitim dili Fransızca olarak kabul edilmiştir (Yazıcı 2004: 99-101).

Ne var ki, bir süre sonra yabancı dilde eğitimden beklenen sonuç elde edilemeyince, devlet eliyle 19. yüzyılda çeviri büroları kurulmaya başlamıştır. Bunlar sırasıyla Encümen-i Daniş (1851-1862), Tercüme Heyeti (1865), Daireyi İlmiye (1870)'dir.

3.3.1.2. Tarihte Çeviri Büroları

3.3.1.2.1. Encümen-i Daniş (1851-1862)

Encümen-i Daniş, ileride kurulacak yüksek öğretim kurumu Darülfünun'a ders kitabı hazırlamak amacıyla kurulmuştur. Başta kurucusu **Ahmet Cevdet Paşa** bulunmak üzere 33 üyeden oluşan resmi bir bilim akademisidir (İhsanoğlu, 1992: 369). Üyeler arasında başta Türk bilim adamları olmak üzere Ahmet Vefik Paşa, Hayrullah Efendi, Hoca İshak Efendi gibi Osmanlı kimliğini taşıyanların yanı sıra JV Hammer, Redhouse ve Bianchi gibi doğubilimci, tarihçi yabancılar uzmanlar da bulunmaktadır (Tekin & İlkin 1999: 74) Ahmet Cevdet Paşa'nın bu bilim akademisini kurmak istemesindeki nedenlerden biri de, Arapça ve Farsça'daki sözcüklerin daha az yer aldığı Türkçe sözcüklerin daha ağırlık kazandığı bir bilim dili yaratmaktır. Kurultay'ın verdiği bilgiye göre yayınlanan kitap sayısı 21 olup, bunun 15'i çeviri, 6'sı telifdir. Çevirilerin dillere dağılımı ise 7'si Fransızca, 3'ü Arapça'dır (Kurultay, 1998: 20).

Encümen-i Daniş, dil ve sözlük olmak üzere bir yüksek öğretim kurumuna uygun düşecek, örneğin tarih, jeoloji, politika iktisat gibi özel konu

alanlarında telif ve çeviri yayın ortaya çıkarmayı kendine hedef seçmekle birlikte, Darülfünun'a malzeme olacak nitelikte çok az sayıda kitap çıkmıştır. Bundan böyle, burada yayınlanan yapıtların ansiklopedik nitelikte çoğu dil ve tarih üzerine yapıtlar olduğu söylenebilir. Edebiyat ve felsefe alanlarına ise, hiç el atılmamıştır. Cevdet Paşanın hazırladığı *Tarih-i Cevdet*, 1869'da Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani* adı altında Fransızca'dan Türkçe'ye geçen sözcükleri içine alan sözlük, bu yayınlara örnek gösterilebilir. Öte yandan, Encümen-i Daniş üyelerinden James Redhouse'ın, İngilizce-Türkçe sözlüğünde Anadolu'da yerleşik halktan topladığı sözcüklere yer vererek sözlü dilin, yazılı dil olması konusunda önderlik ettiği düşünülebilir (Berkes 2002: 260). Onun bu çalışmaları, hem ilk kez Fransızca'dan farklı bir dil İngilizce'nin Osmanlı kültürüne girmesi, hem de Osmanlıca yerine Türkçe'yi bilim dili olarak öne sürmesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak, bu bilim akademisinin 1863'te Darülfünun'da okutulacak malzemeyi hazır edememekle birlikte, herkesin ortak olarak daha rahat anlayabileceği, Arapça ve Farsça'nın sözcüksel ve sözdizimsel etkisinden daha arınmış bir bilim dili oluşturma konusunda toplumsal bir bilinç kazandırdığı öne sürülebilir (Yazıcı 2004: 122-124).

3.3.1.2.2. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye (1861-1867)

Bu dernek, Encümen-i Daniş'in fen bilimi alanındaki eksikliğini tamamlamak üzere kurulmuştur. Derneğin kurulmasına 1861'de Petersburg Elçisi Halil Bey öncülük etmiştir. Din ve politika dışında her türlü çevirinin yayınlanması ve halka açık dersler verilmesi amacı taşıyan bu derneğin başına medresede yetişmekle birlikte Batı bilimiyle tanışma olanağı bulan Münif Efendi getirilmiştir. Kendisi, Encümen-i Daniş üyesiye Osmanlıca'yı bilim dili yapma konusunda Cevdet Paşayla¹² görüş ayrılığına düşerek, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin kurulup gelişmesine katkıda bulunmuştur (Berkes 2002: 260-263).

¹² Berkes, Münif Paşa'nın Latin harflerinin kabul edilmesini gerçekte istediğini, bununla birlikte toplumsal yapıyı göz önünde bulundurarak bu şekilde kökten bir değişimi ne aydın ne de yönetici sınıfın kaldıramayacağını öne sürmüştür. Bu nedenle Arapça harfleri daha kolay okunur kılacak bir yöntem bulunması görüşünü savunmuştur.

Bu derneğin üyeleri de, Encümen-i Daniş'in üyelerinden farklı bir kimliktir. Şöyle ki, Encümen-i Daniş 73 üyesinden 16'sı Medrese eğitimi çıkışlı olmasına karşın, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de medrese çıkışlılara hiç yer verilmemiştir. Bu aynı zamanda mektep ve medrese çıkışlıları arasında farklılığın giderek derinleştiğini gösterir (İhsanoğlu, 1992: 366). Bir başka deyişle, böyle bir tutum, laik ve dini bilgi, doğu ve batı bilimi arasındaki tartışmayı da alevlendirir. Bu iki derneğin iki ortak yönü olduğu söylenebilir: bunlardan birincisi Fransızca'dan çeviriye ağırlık vermeleri; ikincisi ise, her ikisinin de yine devlet eliyle kurulmasıdır.

Yeni heyecanla kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye adlı dernekteki bilimsel gelişmeleri tanıtmak üzere 1862'de "*Mecmua-i Fünun*" adında ikinci bilimsel dergi çıkarılmıştır. Öte yandan 1849'da Mektep-i Tıbbiye-i Şahane tarafından çıkarılan ve özel alanla ilgili *Vakayi-i Tıbbiye* ilk bilimsel dergi olmasına karşın *Mecmua-i Fünun*'un özelliği bir çok konu alanıyla ilgili yazıyı içermesidir (Bahadır 2001: 11-16). Bundan böyle, sanyileşmiş bir toplumun kuramsal olarak alt yapısını oluşturmak amacıyla başta iktisat olmak üzere, felsefe, coğrafya ve fen bilimleri ile ilgili konu alanlarını içeren bu dergi, hem düzyazı bilim dilini geliştirmesi (Ülken 1992, 340-350; Parker 1991, 19), hem de içerdiği konu alanları açısından ilk ansiklopedik çerçeveyi oluşturan dergilerden biri sayılabilir.

Bu dergide Münif Paşanın fen bilimleri ile ilgili çevirilerine koşut olarak felsefe alanında da çeviriler yaptığı görülmektedir. Kuşkusuz bu, temelde fen bilimlerinin soyut düşünceyle ilişkisini ortaya çıkarır. Ancak daha derin düşünülecek olursa, Münif Paşa'nın bu iki konu alanının buluşturmasının altında fen bilimlerine sadece pratik açlı olarak bakmak yerine, toplumun kültürel alt yapısı ve yaratıcılığın temel taşı oluşturan soyut düşünce yeteneğini geliştirme düşüncesi yattığı öne sürülebilir. Bu yukarıdaki bölümde öne sürülen fen alanındaki çevirileri doğal olarak felsefe alanındaki çeviriler izlediği şeklindeki savın da doğrulanması olarak görülebilir. *Muhaverat-ı Hikemiye* (1859) (Felsefi Konuşmalar) adlı bu yapıtta Voltaire, Fénelon ve Fontenelle'den alıcı kitleyi (okur kitlesini) gözönünde bulundurarak seçilmiş parçalar, bir antolojide toplanmıştır (Berkes, 2002: 264). Bununla birlikte, bilimsel yazılarda kullandığı düzyazı biçiminden farklı olarak felsefenin okuyucu açısından anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla, bu yapıtta söyleşi biçimini seçtiği görülür.

Sonuç olarak bu bilimsel derneğin Encümen-i Daniş'in fen ve felsefe alanındaki eksikliğini doldurarak, onun bir tamamlayıcısı olduğu söylenebilir.

3.3.1.2.3. Telif ve Tercüme Cemiyeti (1865)

Maarif Nezaretine bağlı telif ve tercüme cemiyetinin önde gelen kurucusu Münif Paşa olup, bu cemiyetin, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin bir uzantısı olduğu öne sürülebilir. Söz konusu bilimsel derneğin temel amacı, halka seslenen çeviri ve telif yapıtları yayınlamaktır. Bir başka deyişle, Encümen-i Daniş'in akademik kesimle sınırlı erek kitlesi, Telif ve Tercüme Cemiyetince genişletilmiş ve bilginin tabana yayılması hedeflenmiştir. Ne var ki, bu dernekte varlığını uzun soluklu olarak sürdüremiştir.

***3.3.1.2.4. Daireyi İlmiye (1870)

1870'de Maarif Nezaretine bağlı olarak kurulan bu dairenin amacı Avrupa'daki üniversitelerle akademik iletişim kurmaktır. Abdülaziz (1861-1876) dönemindeki bu dairenin kurucusu Ahmet Mithat'ın (1844-1913) geçmişteki derneklerden farklı olarak Latince ve Yunanca'dan çeviri yanlısı olması dikkat çekicidir (Tekin & İlkin, 1999: 133). Öyle ki önceki çeviri derneklerinde sadece Arapça ve Farsça'dan bir Doğu dili yanı sıra, her ne olursa olsun bir Batı dili bilmek yeterli bir ölçüt iken, bu daireye girecek elemanlarda Latince ya da Yunanca bilme koşulu aranmıştır. Bunda Batı'daki üniversitelere giden öğrencilerin Yunan ve Latin dil ve kültürüne verilen öneme değin aktardıkları bilgilerin büyük etkisi olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, Skolastik bilim anlayışının ardından Aydınlanma felsefesi ve doğa bilimlerine dönüşte Yunan ve Latin dili ve kültürünün oynadığı rol dönemin aydınlarını etkilemiştir.

Sonuç olarak, Daireyi İlmiye'nin geçmişteki çeviri bürolarından iki açıdan farklı olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, Encümen-i Daniş başta olmak üzere önceki çeviri bürolarında yaşayan bir dil Fransızcadan çeviriler yapılması önerilirken, bu dairede ölü bir olan Latince'den de çeviri yapılması önerisi; ikincisi ise, Telif ve Tercüme Nizamnamesi hazırlama görevinin bu daireye verilmiş olmasıdır. Bundan böyle, söz konusu nizamnamenin hazırlanmasıyla birlikte, hem bu büronun amacının ve görev tanımlarının daha kesinlik kazandığı, hem de ileriye dönük olarak yayıncılık ve telif hakları konusunda ilk adımın atıldığı öne sürülebilir (Kayaoğlu, 1998: 135-138).

3.3.1.2.5. Telif ve Tercüme Dairesi (1914-1919)

1914'te yeniden yapılanan Maarif-i Umumiye Nezareti daireleri arasında en etkin rollerden birini Telif ve Tercüme Dairesi almıştır. Bu daire geçmişte Encümen-i Teftiş'in yayınları çıkarmaktan çok, yayınları sansür etme görevinden farklı olarak, çeviri yayınları teşvik etme, yönlendirme görevini üstlenmiştir. Bundan böyle temel amacı hem okul hem de halka seslenecek yayınlar çıkarmak olmuştur.

Bu dairenin yayınladığı çeviri kitaplar arasında tıp, zooloji, kimya, ziraat, tarih, coğrafya, hukuk ve iktisat gibi konulara yer verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Telif ve Tercüme Dairesi, eski konu alanlarına ek olarak ülkenin gereksinimi olup da, bilimsel olarak ele alınmamış ziraat, veterinerlik, hukuk, iktisat gibi konu alanlarında çeviri yapılmasını desteklemiştir. Ayrıca bir toplumun can damarı kadın ve özellikle çocuklara yönelik çeviri yayınlara yer vermesi dikkat çekicidir. Çocuklarla ilgili çeviri yayınların resim, okumayı sevme ya da “Çamur İşleri Nasıl Yapılmalı” adlı çeviri yapıtta olduğu gibi el ve beden becerilerini geliştirici nitelikte olması, bu yapıtların içiçe iki amacı olduğuna işaret eder: birincisi gerçek yaşamla bilgiyi uzlaştırma bundan böyle okumanın gerçek yaşamın bir parçası olduğunu göstermektir. Buna bağlı gelişen ikinci amaç ise, düşünceyle bedene egemenlik kurmayı ve giderek düşünceyle eylem arasında tutarlılık sağlamayı öğretmektir.

Özetle, devletin geleceğe yönelik olarak bu şekilde çocuklar ve kadınlara özellikle seslenmeyi düşünmesi, çağdaş bir topluma duyulan özlemin bir göstergesi olarak kabul edilebileceği gibi, bu kitapların hepsine seri ve cilt numarası verilmesi de profesyonel yayıncılık konusunda ilk adımların yine devlet tarafından atıldığını gösterir.

3.3.1.3. Osmanlılarda azınlık okulları ve çeviri

Osmanlılar Batıyla ekinel ilişkilerinin kesilmesi için elden gelen önlemleri almaya çalışmakla birlikte, aradaki siyasal ve ticari ilişkileri koparmayı düşünmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte, resmi dilin halk dili olmaması, medreselerdeki bilgin ve düşünürlerin dinin uzun süreli baskısı sonucu kendilerini dünyevi konulardan soyutlamaları, Osmanlıların çeviri eğitimi bir yana, dinin dışında ekini yönlendirecek, ulusal kimlik kazandıracak kurumsallaştırma hareketini bir türlü başlatamaması, bir süre

sonra ticari ve siyasal konularda da aksaklıklara neden olmuştur. Bu durumdan başta etkilenenler ise, Osmanlılarla sıkı ticaret ilişkisi bulunan ve bir kısmı da İstanbul'da yerleşmiş bulunan Venediklilerdir. Yukarıda anlattığım nedenlerle Osmanlılarda ilk çeviri okulunu kuran Venediklilerdir. Bu okul, 1551'de Venedik Cumhuriyeti senatosu tarafından gündelik yaşamda ticari ve yasal konularda çıkan sorunların çözülmesi ve siyasal amaçlı ilişkilerde iletişim sağlanması amacıyla kurulmuştur. Her ne kadar İstanbul'da yaşayan Latin kökenli halk, Venediklilerin çevirmen gereksinimini karşılarsa da, Osmanlı uyruğu olmaları ve bu konuda belli bir eğitimin geçmedikleri için dilsel eksikliklerinin yanı sıra, çevirmenlik edincinden de yoksundurlar. Bu durum, Venedik Cumhuriyeti Senatosunu kendi yurttaşlarından çevirmen yetiştirme kararını almaya zorlamıştır. Bir başka deyişle, geçmişte tercümanlar, gündelik tecimsel ve yasal konularda Babıali memurlarıyla iletişim kurmada yeterli olmakla birlikte, uluslararası diplomatik ilişkilerde ve ticari antlaşmalarda yazılı çeviri edincini gerektiren bir donanımına sahip değillerdir. Bu eksikliği kapatmak amacıyla kurulan “Dil Öğlanları” (Giovanni della Lingua) adındaki okulu, Fransızların Marsilya Ticaret odasının isteği üzerine kurduğu (1669) aynı ad ve aynı amaçları taşıyan başka bir çevirmenlik okulu izlemiştir (Dil Öğlanları ve Tercümanlar: 11-59). Söz konusu okul etkinliğini İstanbul'da Kapüşen rahiplerinin 1622'de İngiliz, Fransız ve Venedikli tüccar ya da tercüman ailelerin çocukları için açtıkları ve yerini de Fransızların kendilerinin bağışladıkları (1637) okulda sürdürmüşlerdir. Başlangıçta bu okulun amacı Hristiyanlığı yaymak ve öğretmektir. Buradan, çevirmenlik ve misyonerlik öğretisinin bir arada yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Okulun öğrencileri arasında yukarıda sözünü ettiğim ailelerin çocuklarının yanı sıra, Fransız Hükümetinin burslu gönderdiği dokuz on yaşlarındaki çocuklarda bulunmaktadır. Dinsel ve tecimsel hedefleri olan bu okulun izlencesinde Latince, eski Yunanca, Türkçe ve Arapça dilleri yer almaktadır. Latince ve eski Yunanca dinsel ve ekinel amaçlarla öğretilirken, Arapça ve Türkçe tecimsel amaçlarla öğretilmek istenmiştir. Dolayısıyla, bu okulda iki dilli bir eğitim değil de, çok dilli bir eğitim hedeflendiği söylenebilir.

3.4. Cumhuriyet dönemi çeviri etkinliği

Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarındaki çeviri seferberliği ile birlikte çevirmenin kurumsal bir kimliğe kavuşmaya başladığı söylenebilir. Gerçi bu kurumsallaşma ve çevirmenin üstün bir konuma getirilmesi, 18. yüzyılda Tanzimat dönemiyle başlayan 1851'de Ahmed Cevdet Paşa'nın girişimiyle birlikte resmi bir kimlik kazanan Encümen-i Daniş'le süregelen bir sürecin sonucudur. Ne var ki, yayın politikası açısından kuşkusuz Cumhuriyet dönemiyle aralarında bir fark bulunmaktadır. Şöyle ki, Tanzimat döneminde görgül bilimlerle ilgili yapıtların çevirilerinin eskiden olduğu gibi Arapça'dan değil, Antik Yunan ve Roma'daki ana kaynaklara inilerek yapılması öngörülümü; buna karşın, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda, Doğu'dan Arapça veya Farsça yapıtlar ya da çeviriler Osmanlıcaya, başka bir deyişle de, eski Türkçe'ye çevrilmiştir (Kurultay 1998: 13-33). Oysa Cumhuriyet döneminde Antik Yunan ve Roma'dan kalma görgül bilimlerle ilgili yapıtlardan çok, bu dilden kalma yazınsal metinlere ağırlık verildiği görülmektedir. 1940'lardan 60'lara dek süren H. A. Yücel'in başlattığı çeviri etkinliği hareketinin başlıca iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, Antik Yunan ve Roma'dan kalma yapıtların çevrilmesine ağırlık verilerek evrensel kültüre ortak olma kaygısı; ikincisi ise, harf devriminin 1928'de kabul edildiği gözönüne alınacak olursa, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte özellikle yazınsal metinlerin çevirisine ağırlık vererek ulusu biraraya getiren en önemli etmen ortak resmi bir dilde anlaşmak ve o dilde düşünüp yazan yerleşik bir toplumun alt yapısını kurmaktır. Bu dönem iki açıdan önem taşır; bunlardan birincisi, sadece belli bir kesime mal edilen okur-yazarlığın ve evrensel bilginin Milli Eğitim Bakanlığı başkanlığında Tercüme dergileri ve yayınları aracılığıyla tabana yayılmaya çalışılması; ikincisi ise, çeviri etkinliğine ortam hazırlayarak bilgi aktarımını hızlandırması; üçüncüsü ise, çevirmenlere parasal olmasa da saygın bir kimlik kazandırmasıdır. Gerçi bunda, çevirmenlerin dönemin önde gelen yazarları olarak saygın bir kimliğe sahip olmalarının da büyük payı olmuştur. Öte yandan, yazarların özellikle çevirmen olması, kuşkusuz Milli Eğitim Bakanlığı'nın başlattığı ulusal kültür hareketinin amacına ulaşmasına, bir başka deyişle, dil birliğinin sağlanmasına büyük bir katkısı olmuştur. Örneğin, Eyüboğlu, Ataç gibi önde gelen yazar-çevirmenlerin çeviri süreci sırasında kararlarını kaynak kültür odaklı almakla birlikte, yazar olarak baskın çıkan kimlikleri onların erek dil ve kültür konusunda hepten teslimiyetçi bir tutum sergilememelerine neden olmuştur. Üstelik,

sözkonusu yazarların çevirilerinin özellikle de klasiklerin çevirilerinin günümüzde bile okunuyor olması bunun en büyük kanıtıdır.

Çeviri etkinliğinin yukarıda deyindiğim şekilde devletin bir politikası olarak karşımıza çıkması, gerçekte resmi bir dil olarak Türkçe'ye gösterilen özenin bir sonucudur. Bu amaçla yayın komisyonundan redaktöre kadar her kademede ekip çalışmasına gidilerek, üstelik redaktöre çevirmenin iki katı ya da dörtte biri daha çok para ödenerek, ana dile verilen önem vurgulanmak istenmiştir (Salman 2000: 139). Ne var ki, Cumhuriyet dönemindeki çeviri etkinliğinin salt yazınsal alandaki çeviri etkinliğiyle sınırlı kaldığı söylenemez. Batı dünyasındaki bilimsel gelişmeler ister istemez çeviri etkinliğinin üniversitelere de sarkmasına neden olmuştur. Bundan böyle, Cumhuriyet döneminin kuruluş yıllarında iki alandaki etkinlik dikkat çeker. Bunlardan biri, Tercüme dergileri, öteki ise üniversitelerdeki çeviri etkinliğidir.

3.4.1. Tercüme dergileri

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte her alanda olduğu gibi ekinsel alanda da yeni bir heyecan yaşanmış ve çevirinin bilimsel alanda olduğu kadar ekinsel alandaki önemi üzerinde olumlu yönde girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan en önemlisi, 19 Mayıs 1940 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan Tercüme Bürosunun çıkarttığı Tercüme Dergisidir. 19 Mart 1947'ye kadar etkinliğini sürdüren bu dergi, 42 sayı ve 7 ciltten oluşmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in önderliğinde yayınlanan bu dergilerde Batı'da Aydınlanmaya yol açtığı düşünülen kültürlerin ürünlerinin çevirilerine öncelik verilmeye çalışılmıştır. Buna göre, öncelikle Yunan ve Latin dünyasından çevirilere, ardından Fransız klasik yazınından, sonunda da İngiliz klasik yazınından çevirilere yer verilmiştir. Bu şekilde bir tutum, bundan böyle Arapça ya da Farsça gibi Doğu dillerinden değil de, Batı dillerinden çevirilere yer verileceğini gösterir. Üstelik böyle bir etkinliğin devlet politikası içerisinde ele alınması, ülkenin yüzünü artık batıya çevirdiğinin de bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Kuşkusuz böyle bir sorumluluğun halk tarafından değil de, devlet tarafından üstlenilmesi ilk aşamada düşündürücü gelebilir. Ne var ki, Osmanlılardan bu yana Arap Uygarlığının dışında bir uygarlık tanımayan ve Kurtuluş Savaşını yeni atlatmış bir halkın, söz konusu koşullarda ekini kendinin belirlemesi de düşünülemez. İşte bu yüzden devletin çevirinin ekini biçimlendirici rolünden yararlanarak ulusal

kültürü biçimlendirme görevini kendi üstlenmek zorunda kaldığı düşüncesi öne sürülebilir. Böyle bir derginin çıkarılmasının iki amacı vardır. Bunlardan birincisi, Batı dünyasıyla ekinsel olarak köprü kurmak; ikincisi ise doğu-batı ayrımına son vererek, Hasan Ali Yücel'in Tercüme dergisinin önsözünde dediği gibi "Medeniyetin bir bütün olarak" algılanmasına yol açmaktır (Yücel 1940: 1: 1-2). Sonuçta, böyle bir etkinliğin ekine devingenlik kazandırması kaçınılmazdır. Öyle ki, böyle bir etkinlik dönemin ünlü yazar ve çevirmenlerini biraraya toplayarak çeviri, çeviri yöntemi ve süreci konusunda düşünüp, tartışmalarına aracılık etmiştir. Örneğin, Tercüme Dergilerinde klasik yapıtların karşılaştırmalı çevirileri yanı sıra, Ezra Erhat, Orhan Burian, Nurullah Ataç gibi dönemin önde gelen çevirmen ve yazarlarının çeviri konusundaki düşüncelerine yer verilmiştir. Böylece çevirinin Osmanlılar döneminde anlaşıldığı gibi mekanik bir işlem olmadığı, eski kanının aksine ulusal kimliği ve dili ortaya çıkarıcı ve geliştirici bir niteliği olduğu savı yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Örneğin, derginin ilk sayılarındaki klasik yapıtlardan parçaların çeviriye kaynak odaklı yaklaşımı, sonraki sayılarda yerini daha erek odaklı çevirilere bırakmıştır. Sonuç olarak, bu etkinlik en azından ülkede hangi yapıtların çevrileceğiyle ilgili bir çeviri politikasının belirlenmesine aracılık etmiştir. Örneğin, derginin son cildinde (Tercüme 1946: 7: 37: 1) klasik yapıtların yanı sıra, çağdaş yapıtların çevrilmesi gerektiği konusunda alınan karar, söz konusu büronun çeviri alanında olduğu kadar ekinsel alandaki yenilikten yana, ilerici tutumunu da sergilemektedir. Ne var ki, derginin yayımı 1947'de sona ermiş ve bundan sonra da devletin maddi ve manevi desteğini alan bu kalitede bir dergi yayınlanmamıştır.

3.4.2. Üniversitelerde Çeviri Etkinliği

Hızla değişen dünyada çağdaşlaşmanın hedef alındığı Cumhuriyet döneminde bilim dünyası açısından çeviri etkinliği son derece önemlidir. 1910'lardan 1933'lü yıllara kadar süren Darülfünun'dan başlayarak 1933'teki Üniversite Reformundan 1960'lı yıllara kadar uzanan çeviri etkinliğinin, çağdaş anlamda üniversitelerin kurulmasındaki payı kesinlikle yadsınmaz. I. ve II. Dünya savaşlarının ardından Nazi Almanya'sından kaçarak ülkemize sığınan bilim adamlarının bilim dünyasında yoğun bir çeviri etkinliğini başlatarak sosyal bilimler alanında uzmanlaşmaya gitme konusundaki katkıları, her ne kadar başlangıçta uzun süre görgüllükten uzak kalan kültürümüze yabancı bir etkinlik gibi görünse de, sonuçta bu

hareket bilim dallarının Batı normlarında sağlam bir temele oturmalarını sağlamıştır. Kuşkusuz bu dönemde bilim adamının çevirmen kimliğine bürünmesi, başta çağdaş bilgiyi yakalamak ve uzun erimde de görgül bilimler kadar sosyal bilimler alanında da çeviri yoluyla edinilen bilgiyi topluma kazandırma amacını taşır. Bu amaçla, özgün bilgiden çok, toplumu ilgilendiren yapıtların çevirisine ağırlık verilmiştir. Ne var ki, çevirinin uzun ve zahmetli bir uğraş olduğu gözönüne alındığında, bilim adamının Cumhuriyet dönemine kadar kaçırılan bilgiyi çeviri aracılığıyla kapamaya çalışması, onun araştırmaya ayıracağı zaman ve emeği çeviriye harcamasına neden olmuştur. Üstelik uzun süre salt kaynak dil ve kültürde düşünmeye zorlanması, onu ister istemez erek dil ve kültürde düşünmekten de uzaklaştırmıştır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlatılan bu hareket, uzun dönemde özellikle erek kültürün ölçüt alınması gereken sosyal bilimler alanında bilim adamını kimi zaman içinde yaşadığı düzene yabancılaştırarak özgün bilgi üretimine olumsuz yönde etkisi olmuş ve erek dilin de kaynak dilin etkisi altına girmesine yol açmıştır. Örneğin, bilimsel kitapların çevirisinin klasiklerin çevirisi kadar başarılı olmaması, bu nedene bağlı düşünülebilir. Ne var ki, özgün bilgi üretiminden önce bilgi aktarımı aşamasında bu şekilde bir sürecin yaşanması son derece doğaldır. Üstelik uzun süreli medrese geleneğinin ardından Batı dil ve kültür odaklı bilimsel geleneğin birbirine ne denli karşıt olduğu düşünülecek olursa, ülkemizde bu geçiş sürecinin sancılı olmakla birlikte kolay atlatıldığı söylenebilir.

1960'lı ve 80'li yıllar arasındaki geçiş dönemine gelindiğinde ise, geçmişteki bu uzun süre akademik çevrede kapalı kalan çeviri etkinliğinin kapılarını dışarı açtığı ve dışarıda olup biten siyasal, ekonomik ve toplumsal olayların da ister istemez çeviri etkinliğini etkilediği görülür. Bu dönemde Yunanca, Latince, Almanca, Fransızca bilimsel yapıtlar yerini İngilizce yapıtların çevrilmesine bırakmış, hem de dünyadaki yeni ekonomik anlayışla birlikte, her alanda liberalleşmeye gidilmiştir. Bu akım, dönemin bilim adamını da etkileyerek kültürlerarası bilgi alışverişinde bireysel bir yarışa girmeye zorlamıştır. Bilginin bu şekilde tüketim aracı haline gelmesi ise, erek dil ve kültürü öne çıkaran seçiciliğin bir kenara bırakılarak, yayın ve bilim dünyasının başıboş bir “çeviri furasına” girmesine neden olmuştur. Yayın dünyasının hedef kitesinin öncelikle yüksek öğretimle ilgili eleman ve öğrenciler olduğu düşünülecek olursa, asıl amacı kâr etmek olan yayınevleri de ister istemez bu çeviri etkinliği fur-

yasına katkıda bulunmuşlardır. Başka bir deyişle, ülkenin kültürel gereksinimleri ya da eksiklikleri hiç gözlemlenmeden plansız bir şekilde evrensel bilgiyi yakalamak üzere kendi aralarında yarışa girmişlerdir. Bu durumda yayınevi açısından çevirinin niteliği değil, sadece kaynak metnin kısa zamanda çevrilmesi ölçüt alınmıştır. Sonuç olarak, çeviri etkinliği bilim adamlarından yayınevlerine kaymış ve bilim adamı güncel bilgiyi içeren metnin çevirisi için zaman ve emek kaybetmek yerine onu bir tüketim aracı olarak görmeye başlamıştır. Buna bir de 70-80'li yıllarda ülkemizde yaşanan siyasal ve ekonomik kriz eklenince, kültürel egemenliğin üniversitelerden yayınevlerine kaydığı, bundan böyle de, çeviri politikasını artık devletin değil, yayınevlerinin belirlediği söylenebilir. Bu ilk aşama da olumlu görünmekle birlikte, bir süre sonra çeviri politikasını ticari kaygıların yönlendirdiği görülmüştür. Üstelik bilim adamının ya da çeviri okurunun genellikle geçmişteki eğitimi kaynak dil ve kültüre dayalı olması, yapılan çevirinin ya da çevirmenin niteliğinin arka plana atılarak, bu etkinliğin Cumhuriyet dönemindeki etkisini kaybetmesine neden olmuştur. Bu koşullar altında çalışan çevirmen ise, profesyonellik bir yana özlük haklarını bile almadan, çoğu kez sosyal güvence ve yasal düzenlemelerden yoksun bir eleman olarak sözkonusu yayınevlerinde çalışmak zorunda kalmıştır.

80'li 2000'li yıllara gelindiğinde ise, kitle iletişim araçlarındaki ilerlemeler ve dünyada esen çoğulculuk anlayışı, ister istemez gündelik yaşamla ilgili konular da dahil olmak üzere her alanda dışarı açılmayı kaçınılmaz kılmış ve çeviri etkinliği işlevsel açıdan daha da önem kazanmıştır. Dünyada çok dilli çeviri etkinliğinin ağırlık kazanmasıyla birlikte, çeviriler irdelenip sorgulanmaya ve bu alanda kuramsal çalışmalar yapma gereği ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir başka deyişle, çağımızın küreselleşmeye karşı çoğulculuk anlayışı, çevirinin ulusal kimliği ve dili geliştirmedeki rolünü yeniden gündeme getirmiştir. Bu sürecin sonunda ise, çeviri konusu bilimsel olarak üniversitelerde ele alınmaya başlamıştır. Ülkemizde bu konu alanına 1984'lü yıllardan başlayarak üniversitelerde yer vermeye başlanmıştır.

Dünyadaki bu gelişmelerden ülkemizdeki yayınevleri de etkilenmiştir. Bunu en büyük göstergesi ise, 1990'lı yıllardan sonra kadrolarında çevirmen, editör/yayımcı, düzeltmen şeklinde bir ekibe yer vermeleridir. Bu aynı zamanda çeviri politikalarındaki değişimin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Özetle, günümüzde, yayınevlerinin çoğalması, ansiklopedilerin çeviri etkinliğinde bulunması ve bankaların bir yan kuruluş

olarak yayınevlerinde çeviri etkinliğine yer vermesi, hem ekip çalışmasını kaçınılmaz kılmış, hem de kurumsal olarak çevirmenliğin meslek olarak tanınmasını yeniden aracı olmuştur. Bu arada iktisat, hukuk teknik ve eğitim gibi konularda çeviri bürolarına ve özel alanda yetişmiş çevirmen adayına duyulan gereksinim akademik alanla uygulama alanı arasında köprü kurma gereğini ortaya çıkarmıştır.

3.5. Batı’da Çeviri Etkinliği

3.5.1. Toledo okulu

Çeviri etkinliği 12. yüzyıldan sonra İslam dünyasında duraklama dönemine girmiştir. H.Z. Ülken’e göre, bunun temelinde mantık, tıp, matematik, fizikle ilgili metinlerin çevrilmesine öncelik verilerek, felsefe, güzel sanatlar, şiir ve tiyatroyla ilgili yapıtların çevrilmemesi yatar. Ülken bu konuya değinerek çeviri etkinliğinin tarihsel süreç içerisinde hem İslam, hem de Hristiyan dünyasında ekini yönlendirici etkisi üzerine dikkati çekmek istemiştir. Başka bir deyişle, çeviri politikasının önemini vurgulamıştır. 12. yüzyılda Toledo okulunun kurulmasıyla birlikte, çeviri etkinliği İber yarımadasında yoğunlaşmaya ve gelişme doğudan batıya doğru kaymaya başlamıştır (Işık, 1990: 19: 37-44). Başlangıç aşamasında bu okulda çevirilerin büyük bir bölümü üçüncü ve hatta dördüncü aracı dilden yapılmıştır. Sözkonusu çevirileri Latince’ye aktarma görevini ise, Hristiyan din adamı ve bilginler üstlenmiştir.

Bağdat ve Mağrip okulunda Yunanca metinler İbranice ve Süryanice aracılığıyla Arapça’ya çevrilirken (Güven 1990: 12: 122-130), Toledo okulunda Musevi ve Arap bilginler, Bağdat, Mısır ve Mağrip okullarında Yunanca’dan İbranice ve Süryanice aracılığıyla Arapça’ya çevrilmiş yapıtları Kastilya halk diline çevirmişlerdir. Bundan böyle, Toledo okulunun başlangıç aşamasında Arapça’ya bağımlı kaldığı söylenebilir. Bununla birlikte, yaşayan bir dil olarak Arapça’nın, yapay bir bilim dili olan Latince’nin aksine, bilimde kullanılması, Roman dillerinin, başka bir deyişle de, halk dillerinin bilim dili olarak kullanılabileceği düşüncesini akla getirmiştir. Bu düşünce ile birlikte ulusal dillerin yanı sıra ulusal kimliklerin de gelişmesine fırsat tanınmış ve sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş olanağı yaratılmıştır. Çevirilerin kaynak dilden değil de, yukarıda sözünü et-

tiğim şekilde aracı dillerden yapılması, çevirilerde zaman ve uzam kavramını ortadan kaldırmıştır. Öte yandan, ulusal kimliğin ve dilin gittikçe yerleşmesiyle birlikte erek ekin okurundan zamansal ve ekin sel farklılığı çevirilerde görme isteği uyanmıştır. Zaman akışı içerisinde ulusal dil ve kimliğe koşut gelişen çeviri bilinciyle birlikte, Toledo okulu bu eksikliği Yunanca'dan, başka bir deyişle de, kaynak dilden çevirilere yönelerek kapatmaya çalışmış, ya da Arapça çevirileri kaynak metinle karşılaştırarak çeviri yapma yolunu seçmiştir. Bu, bir yandan Arapça çevirilerdeki eksiklerin giderilerek bilginin aslına inilip sorgulanması geleneğini başlatırken, öte yandan da yazınsal alanda çevrilmeyen farklı metin türlerinin çevirilerine yol açmıştır. Yunan klasikleriyle ilgili çeviriler bu şekilde aracı dillerden değil, kaynak dilden yapılmaya başlamıştır. Bu şekilde aracı dillerden yapılan matematik (örneğin Öklid İlkeleri), tıp ve fizik gibi konulardaki çevirilere, Aydınlanma çağıının temel taşııı oluşturan soyut düşünmeyle ilgili Antik çağdan miras kalan temel yapıtlar da eklenmiştir.

Özetle, Toledo okulunun çeviribilim açısından önemi şu üç başlık altında toplanabilir: kaynak dilden ve aracı dillerden çeviri sorunlarının gündeme gelmesi; Latince yerine halk diline çevirilerin yapılabileceği düşüncesinin yerleşmeye başlaması ve yazınsal ve felsefe gibi konu ve farklı metin türlerinin çevrilmeye başlamasıdır. Kuşkusuz bu şekilde yoğun çeviri etkinliğinin en büyük etkisi, ulusal kimliklerin ve dillerin gelişip serpilmesi ve bunun sonucu ekin sel farklılıkların bilincine varılmasıdır.

3.5.2. Çeviri etkinliği (13. ve 16. yüzyıl)

Batı'da 13. yüzyıldan başlayarak 16. yüzyılın sonuna kadar süren çeviri etkinliği, sadece Yunanca ya da Latince kaynak metinleri Arapça çevirileriyle karşılaştırmakla kalmaz, bunun yanı sıra dönemin bilgin, düşünür ve yazarlarına eytişimsel (diyalektik) düşünmenin kapılarını da açar. Her ne kadar sözkonusu dönemin üniversitelerinde Aristoteles'in dinle çelişmeyen yorumları öne çıkartılıp, Platon'un "*Res Publica*" gibi soyut düşünmeye yol açan yapıtları yasaklansa da, yoğun çeviri etkinliği, Yunanca ve Latince gibi dillerin bilim dili olarak öğrenilmesine yol açmış ve ana kaynaklara erişim olanağı sağlanmıştıır. Galileo, Kepler, Leonardo da Vinci, Bacon ya da Montaigne gibi bilim adamı, düşünür ve yazarların bu kaynaklara ulaşabilmesi ise, onların doğa bilimlerine ya da görgül bilimlere yönelmelerine yol açmıştır. Bu bilim adamlarının Orta Çağın spekülâtif

bilim anlayışından Antik çağın doğa'ya dayalı bilim anlayışına dönmele-
rinde ise, çeviri etkinliğinin rolü vardır. Şöyle ki, çeviri ediminin, sorgu-
lama, karşılaştırma, açıklama ve çözümlemeye yönelik devingen süreci,
tüm yasaklamalara karşın, bilgin, düşünür ve yazarları soyut ve eleştirel
düşünmeye zorlamıştır. Kuşkusuz bunda, Homeros'un destanlarının ve
Martin Luther'in (1483-1546) İncil çevirisi ve tartışmalarının da belirle-
yici rolü olmuştur. Belleğin sözlü geleneğin kalıplarına dayanan işleyişi-
nin yoğun çeviri etkinliği sonucu aşılmasıyla birlikte, günümüz bilim ve
düşünce dünyasının da temelleri atılmıştır.

3.5.3. Romantik ve Klasik Dönem Çeviri Etkinliği (17 ve 18. yüzyıl)

Düşünsel ve bilimsel alan gerek çeviri etkinliği, gerekse çeviri süreci-
nin işleyişinden bu biçimde etkilenirken, çeviri ediminin de çevresindeki
bu değişikliklerden ve gelişmelerden etkilenmemesi sözkonusu olamaz.
Çeviri ediminin doğası gereği devingen bir yapıya sahip olması, çevir-
menleri çeviri norm ve yöntemleri konusunda yeni arayışlara sokmuştur.
17. ve 18. yüzyıllarda çevirilerde “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlama göre”
çeviri tartışmalarının çağlar sonra yeniden “kaynak metne sadakat” ve
“özgür çeviri” kavramları adı altında gündeme gelmesi, çeviribilimin
öteki bilim dallarının kanatları altından sıyrılma çabalarının 16. ve 17.
yüzyılda başladığını gösterir. Her ne kadar 17. ve 18. yüzyıl genelde tek
tip bir normun belirginliği açısından birbirinden kesin sınırlarla ayrılmasa
da, dönemin yazınsal akımları ve çoğu çevirmenin aynı zamanda yazarlık
kimliğini taşıması, bu çağlarda yaşayan çevirmenlerin genelde çeviriye
daha sorgulayıcı bir gözle bakmalarına yol açmıştır. Başka bir deyişle, bu
artık çeviri edincinin sorgulanmaya başladığının bir göstergesidir. Örne-
ğin, Popoviç'in “kay(dır)ma” konusunu irdelediği “The Concept of Shift
of Expression” (1970: 79-81) başlıklı yazısında, 17. yüzyılda Homeros çe-
virilerinde yöntem olarak özgün metne bağlılığın ölçüt alındığını belirtir-
ken, 18. yüzyıl Klasik dönemde özgün metnin tümünün erek ekinde aynı
etkiyi yaratma kaygısı taşıdığından söz etmesi, tarihteki çeviri anlayışıyla
çağdaş çeviribilim anlayışı arasında yaşanan geçiş dönemi konusunda bir
fikir verir. Bununla birlikte, çeviribilim sürecini Romantik ve Klasik dö-
nem olarak birbirinden aşırı kesin çizgilerle ayrılması, günümüz geniş öl-
çekli tarihsel anlayışına ters düşer.

Konuya çeviribilim ufkundan daha geniş ölçekli bakıldığında, örneğin, Klasik diye adlandırılan dönemde kaynak metnin kaynak ekindeki etkisini erek ekinde yaratma kaygısının daha yaygın bir biçimde duyulmaya başlaması, kaynak odaklılıktan erek odaklılığa geçiş aşamasında erek ekin normlarının gündeme gelmesi şeklinde de açıklanabilir.

3.5.3.1. Öykünme

Işın Bengi-Öner'in "yazar, çevirmen ve bugünkü anlamda çeviri kuramcısı" (Bengi 1990: 137) şeklinde tanıttığı John Dryden'in 18. Yüzyılda "sözcüğü sözcüğüne" çeviri için "**metaphrase**", "anlamına göre" çeviri için "**paraphrase**" terimlerinin yanı sıra yeni bir çeviribilim terimi "**öykünme**"¹³ (**mimesis**) kavramını öne sürmesi, kesinlikle raslantı olmayıp, çeviri tarihinde yaşanan sürecin bir sonucudur (Bassnett & McGuire, 1980: 60). Dryden'a göre "öykünme" çevirmenin kendini yazar yerine koyarak kaynak metni özgün bir metin gibi çevirmesidir. Bu tanım daha genişletilecek olursa, çevirmenin kaynak metinden esinlenerek özgün bir yapıt yazması şeklinde de değerlendirilebilir. Örneğin, yabancı bir şiirden esinlenerek erek ekin normlarına uygun yeni bir şiir de yazabilir. Bu durumda çeviri ve özgün metin arasındaki sınır ortadan kalkacağından, okuyucunun çevirideki uzamsal ve zamansal farkı ayırtetmesi düşünülemez. Günümüzde bu terim daha çok "**uyarlama**" terimiyle karşılanmaktadır.

"Öykünme" kavramı daha önceki dönemlerde ortaya atılmamış gibi görünse de, gerçekte 16. ve 17. yüzyıllarda geçen "sadık" ve "özgür çeviri" tartışmalarının altında "öykünme" özlemi yatar. Ulusal kimlik ve dillerin 16. yüzyılda çeviriler aracılığıyla harekete geçirildiği gözönüne alınacak olursa, Dryden'in 18. yüzyılda bu kavramı gelişigüzel ortaya atmadığı anlaşılr (Dryden 1989: 7-12). Örneğin, Fransızların özgün yapıtlarını 17. yüzyılda vermeye başladıkları, Almanya, İngiltere gibi Batı ülkelerinin de, bir yandan, yoğun çeviri etkinliği sürdürülürken, öte yandan da, Yunan ve Latin tragedya ve komedilerinden esinlenerek özgün yapıtlar ortaya koydukları görülür. Buradan "imitatio" kökünden gelen "öykünme" sözcüğünün "taklit" şeklindeki sözlük anlamının aksine, özgürlük

¹³ Öykünme, kaynak metinden esinlenerek özgün bir yapıt veya yazı yazmak anlamına gelir. Örneğin, bu bir yabancı şiirden esinlenerek erek ekin normlarına uygun yeni bir şiir yazmak anlamına da gelebilir.

ifade ettiği ve dillerin yetkinlik kazanmasının sonucu ortaya çıktığı anlaşılr.

Yukarıda varılan sonuca dayalı olarak, “yknme”, ağdağ çeviribilimci Toury'nin “evirilerin erek ekin ürünü” olduğu savından yola çıkılarak değerlendirilecek olursa, erek dil ve ekin normlarına öncelik vermesi açısından eviri yöntemi olarak bu kavramın günümüz eviribilim anlayışına ters düşmediği ortaya çıkar.

3.6. Değerlendirme

Antik ağdan başlayıp 18. yüzyıla kadar uzanan bu bölüm, Doğu ve Batı'da eviri etkinliği olmak üzere birbirinin tamamlayıcısı iki kısımdan oluşmuştur. Tarihsel akış içerisinde ele alınan konular eviri etkinliğinin doğudan batıya kayışını, onun ulusların bilimsel ve kültürel kimliğini bulmadaki etkilerini ana hatlarıyla mercek altına almıştır. Bu arada Doğu-Batı, modernleşme ve Batılılaşma arasında geçiş dönemi sancılarından bir türlü kurtulamayan ülkemizde eviri etkinliğinin tarihsel akışının onu ne şekilde yönlendirdiği konusunda bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bundan böyle, Osmanlı İmparatorluğuunda bürokrasiden başlayıp, Cumhuriyetin kuruluşuna kadar uzanan dönem, elçilikler, eğitim kurumları ve tercüme büroları ve bunlar arasındaki bağlantılar, Türk geleneğinde eviri etkinliğinin yeri ve konumu konusunda okuyucuyu aydınlatıp, ona bir st bakış açısı kazandıracak şekilde irdelenmiştir. Öte yandan, ikinci kısımda Doğu'daki eviri etkinliğiyle karşılaştırma olanağı da sağlamak amacıyla batıda Toledo okuluyla başlayıp, Aydınlanma hareketiyle sonlanan eviri etkinliğinin rolü ve bilim dalı olma yolundaki devingen süreç üzerinde durulmuştur. Bundan sonra gelen IV. Bölümde ise, tarihte yaşanan bu eviri etkinliği sürecinin, 19. yüzyılda başka bir bilim dalının başlığı altında da nasıl inceleme gereci olarak kullanılıp, özerk bilim dalı olma yoluna girdiği konusu ele alınacaktır.

IV. BÖLÜM

Çeviri ve Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar

Romantik dilbilim anlayışı beraberinde “**çevrilebilirlik**”, “**çevrilemezlik**” savlarını da getirmiştir. Bu dönemde dilin, tarihsel, toplumsal ve iletişimsel özellikleri bir kenara atılarak, sadece bireysel yönü üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, Romantik dilbilimin hem dil, hem de çeviri konusunda kuramsal olarak öne sürdüğü savlar, 20. yüzyılın başındaki dilbilimsel çalışmalara görgül olarak inceleyebileceği araştırma gerecini hazırlamıştır. Bu dönemde dilbilim alanında somut verilerin elde bulunmaması, bundan böyle öne sürülen kuramların bilimsel dayanaktan yoksun olması, ister istemez dil ya da çeviriyle ilgili kuramların ya tek boyutlu olarak ele alınmasına, ya da bu konudaki çalışmaların bir süre kısır bir döngü içersine girmesine neden olmuştur.

4.1. 19. yüzyılın başında hüküm süren çeviri anlayışı ve kökenleri

19. yüzyılın ilk yarısında kuramsal alanda özellikle çeviri sorununu gündeme getirmeleriyle dikkati çeken iki dilbilimci bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Romantik dilbilimin önde gelen temsilcisi **Humboldt** (1767-1835), öteki ise, çeviride yorumbilim kavramını öne süren **Schleiermacher**'dir (1768-1834). Her iki dilbilimci de günümüz çeviribilim anlayışına uzak düşmekle birlikte, onların çeviribilim sürecine devingenlik kazandıran savlarının günümüz bakış açısıyla irdelenmesi, en azından kuramsal düşüncenin evrimini anlamak ve öne sürülen her görüş ve düşüncenin bilimsel geleneğin sürdürmedeki payını kavramak açısından önemlidir.

4.2. 19. yüzyılın başında hüküm süren çeviri anlayışı ve kökenleri

19. yüzyılın ilk yarısında kuramsal alanda özellikle çeviri sorununu gündeme getirmeleriyle dikkati çeken iki dilbilimci bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Romantik dilbilimin önde gelen temsilcisi **Humboldt** (1767-1835), öteki ise, çeviride “**yorumbilim**” kavramını öne süren **Schleiermacher**’dır (1768-1834). Her iki dilbilimcinin çeviriye dilbilim odaklı yaklaşımları bazı bakımlardan günümüz çeviribilim anlayışına ters düşmekle birlikte, onların çeviri sorunlarını ve çeviriyle ilgili temele konuları gündeme getirerek çeviribilim sürecini başlatmadaki rollerinin incelenmesi, bu sürecin devingenliğinin anlaşılması açısından büyük önem taşır

4.2.1. Çevrilebilirlik-Çevrilemezlik

Humboldt’un 17. yüzyıl İngiliz düşünürlerinden Francis Bacon’dan etkileneceği dilbilim alanında öne sürdüğü sava göre, insanlar dünyayı olduğu gibi değil de, anadillerinin sunduğu biçimde görür (Başkan 1967:149-151). Böyle bir savdan yola çıkılınca, anadil dışında başka bir dilde iletişim kurmanın olanaksızlığı ortaya çıkar. Başka bir deyişle, “çevrilemezlik” kavramı gündeme gelmektedir. Humboldt’un “çevrilemezlik” savı kuşkusuz günümüz iletişim çağına aykırı bir düşünce olduğu kadar, çağdaş çeviribilim anlayışına da ters düşmektedir. Bununla birlikte, Humboldt’un çeviribilime katkısı, dili ölü bir ürün ya da olgu (ergon) olarak görmeyip, üretim ya da etkinlik (energhea) olarak görmesi dilin devingenliğine dikkati çekmesi açısından önem taşır (Cömert 1978: 1-15). Öte yandan, Humboldt’un dili, bir yandan, her an üreten bir etkinlik olarak görürken, öte yandan, “çevrilemezlik” savında bulunması, bir çelişki olarak değerlendirilebilir. Bu, gerçekte yukarıda da öne sürüldüğü gibi, insanoğlunun dünyayı anadiline göre gördüğü düşüncesinden kaynaklanır. Bu görüşün temelinde ise, dil ve düşüncenin kaynaşık bir bütün olarak ele alınması yatar. Buna karşın, Humboldt’un çeviribilime katkısı, ana dilde de olsa, dilin devingenliği, üretkenliği ve yaratıcılığına dikkati çekmesidir. Bu, **Humboldt**’un dilin yaratıcılığını, **Saussure**’ün deyişiyle “söz” düzleminde ele aldığını gösterir. Humboldt’un ön ayak olduğu dilin yaratıcılığıyla ilgili bu görüş, toplumsal dilbilim (**budunbilim**) çalışmalarını anadil yetisinin en kolay kanıtlanabileceği ilkel kabilelere yöneltmiştir

Çevrilemezlik

Ana dilin nesneler dünyasıyla ilişkisinden yola çıkarak onun devingen enerjisini ortaya çıkarmaya çalışan Humboldt'un (1836) ardından, sırasıyla Weisgerber (1899-1985), Sapir ve Whorf dilin toplumla ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Sapir ve Whorf'a göre, her dil gerçekler dünyasını içinde bulunduğu topluma göre yansıtır. İnsanların dünyayı anadillerine göre görüp, bunu sonra kendi düşüncelerine göre yoğurarak sesli olarak dile getirdiklerini söylemeleri, onların dil ve düşünceyi bir arada ele aldıklarını, dilin iletişim aracı olarak toplumsal yönüyle değil de, Humboldt gibi, bireysel yaratıcılık yönüyle ilgilendiklerini gösterir. Ne var ki, bu kabilelerin sözlü kültüre dayalı topluluklar olması, söz konusu dilbilimcilerin "dili" sadece biçimsel simgelerden oluşan geçici sesler olarak görmelerine neden olmuştur. Dilin sadece aynı toplumdaki bireyler arasında sese dayalı basit bir iletişim aracı olarak görülmesi, içerik ya da bilginin toplumlar arasında iletilebilirliği üzerinde hiç durulmamasına yol açmıştır. Bundan böyle, sesin çevrilemezliğinden yola çıkılarak 'çevrilemezlik' savları yeniden ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılda Whorf'un, Sapir'in hemen arkasından **"diliçi dünya görüşünü"** öne sürmesi, kuşkusuz böyle bir sürecin sonucudur. Bu ise, zaman akışı içerisinde, her dilin toplumsal bir dizge olarak gerçekler dünyasını farklı bir şekilde yansıttığı görüşünü gündeme getirerek, bir yandan "çevrilemezlik" savının yeniden tartışılmasına yol açarken, öte yandan da dil ve toplum arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmıştır (Basnett & Mc Guire 1980: 13).

Temelde insanların dünyayı içinde yaşadıkları topluma göre gördükleri düşüncesinden kaynaklanan "dil içi dünya görüşü" beraberinde, söz düzleminde de olsa, tüm dillerin temelinde bir düzenek saklı olup olmadığının araştırılmasına yol açtığı gibi, dilin ekinel bağlamda ele alınmasına da neden olmuştur. Kuşkusuz dillerin ekinel bağlamda ele alınması, zaman akışı içerisinde çevirilerde erek odaklı yöntemlerin benimsenmesine yol açmıştır. Whorf ve Sapir'in budunbilim alanında öne sürdüğü bu görüşler göstergebilim alanında Juri Lotman tarafından geliştirilerek dilin, model olarak nesneler dünyasıyla ilgili birincil dizge işlevine ve yazın/ sanat dünyasıyla ilgili ikincil dizge işlevi eklenmiştir. Dilin bu ikincil dizge işlevi ise, Whorf ve Sapir'in öne sürdüğü "çevrilemezlik" savına yola açan toplum ve dil ilişkisinin daha geniş bir bağlamda ele alınarak ekin-dil ilişkine yol açtığı gibi, "çevrilebilirlik" savını da beraberinde getirmiştir.

“Çevrilemezlik” savına çeviribilime dilbilim odaklı yaklaşan Catford’un da değindiği görülür. O, “çevrilemezliği” dilsel ve ekinsel olarak iki düzlemde ele almıştır. Ona göre, “**dilsel çevrilemezlik**”, kaynak dildeki dilsel öğelerin erek dilde bulunmamasından kaynaklanırken, “**ekinsel çevrilemezlik**” kaynak ekine özgü özelliğin, erek ekinde bulunmamasından kaynaklanır. Örneğin, hastalık durumunda “geçmiş olsun” veya yemekten sonra “afiyet olsun” şeklindeki bir ifadenin İngilizce’de bulunmaması, buna örnek gösterilebilir. Ne var ki, konuya edimsel olarak bakan göstergebilim, göstergenin tek başına saymacılığına ve nedensizliğine karşın, dil içinde öteki öğelerle ilişkisine dayalı olarak ikincil dereceden nedenliliğini, ortaya çıkartmıştır. Bu ise, onun devingen yapısını gözler önüne sermiştir (Vardar 1998: 82-84). Öte yandan, başta da değinildiği gibi, Lotman’ın görüşü, ekinin göstergelerle yakından ilişkisini ortaya çıkardığı gibi, göstergelerin devingenliğine bağlı olarak ekinin de devingen bir sürece sahip olduğunu ortaya koyar (Basnett 1980: 14). Bu ise, bildirilişim kuramından çok, dilbilim kuramlarından yola çıkan Catford’ın öne sürmüş olduğu “ekinsel çevrilemezlik” savını çürütür. Üstelik, uluslararası iletişimin yoğun olarak yaşandığı günümüzde ülkelerarası karşılıklı etkileşim sonucunda “**ödüncleme**” yoluyla ekine yeni göstergelerin girmesi kaçınılmazdır. Örneğin, “gökdelen” sözcüğünde olduğu gibi çeviri yoluyla ya da “glostnast”da olduğu gibi yabancı dilden “**ödüncleme**” yoluyla gelen sözcükler ekine yeni kavramların girmesini ve ekinin bu kavramlar karşısında devingenliğini kaçınılmaz kılar. Sonuç olarak, göstergebilimin çeviribilimi “çevrilemezlik” savlarından kurtardıği söylenebilir.

4.3. Yorumbilim ve çeviri

Humboldt’un, dilin üretkenliğine ilişkin yukarıda belirtilen görüşü, 19. yüzyılın başında Friedrich Schleiermacher’i de etkilemiştir. O da, dilin üretkenliğinden yola çıkarak, yorumun, mutlak gerçeklik yerine, bireysel duygu ve düşüncelerle bağlantısını kurarak modern anlamda “yorumbilim”in kurucusu sıfatını almıştır. Çeviri eğitimi yüksek öğretim kurumlarında ilk 19. yüzyılda kuramsal olarak ele alınmaya başlamıştır. Schleiermacher’in 1813’te Berlin Kraliyet Bilimleri Akademisinde verdiği derse kaynak olarak hazırladığı “Çevirinin Çeşitli Yöntemleri” adlı kitabı da çeviri eğitiminde akademik nitelikteki ilk yapıt olarak tanınmıştır.

Schleiermacher’in söz konusu yapıtta sözlü ve yazılı olmak üzere iki tür çevirmenden yola çıkarak “metin türü” ayrımına ilk dikkati çeken kişi

olmuştur. Buna göre “dilmaç” (tercüman) gündelik “**ticari ve yasal metinlerin**” çevirisini yapan kişi olarak tanımlanırken, **çevirmen** (mütercim), “**bilimsel ve sanatsal metinlerin**” çevirisini yapan kişi olarak değerlendirilmiştir. Yaratıcılık açısından daha önem taşıyan “bilimsel ve sanatsal metinlerin” çevirisi üzerinde özellikle durarak, bu tür metinlerin çevirisinde “okuru yazara götüren”, “yazarı okura götüren” çeviriler olmak üzere iki yöntem öne sürmüştür (Göktürk 1994: 18-19). Bunlardan, okuru yazara götüren çeviri yöntemine öncelik vererek, okuru kaynak metine odaklayan kaynak odaklı çeviriye öncelik vermiştir. Bir başka deyişle, burada çevirinin amacı, okurun çeviriyi anadilinde yazılmış gibi değil de, kaynak dilde yazılmış gibi okumasıdır. Bu durumda çevirinin uzamsal ve zamansal farklılığı okuyucuda uyandırması gerekir. Çevirmenin bunu başarabilmesi ise, onun bireysel duygu ve düşüncelerinin süzgecinden geçirerek yorumladığı kaynak metni okuyucuda aynı izlenimi uyandıracak şekilde çevirme yetisine bağlıdır. Bu durumda çevirinin erek dil ve ekinle bağlantısı kopmakta ve yorumbilim sadece çevirmenin kaynak metni yorumlamasıyla sınırlı kalmaktadır. Bu ise, Schleiermacher’ın “bilimsel ve sanatsal metinlerde” yazarın ürününü ya da düşüncesini ancak kendi ortamında üretebileceği düşüncesinden kaynaklanmış olabilir (Kurultay 1985: 191-217). Söz konusu ürünü başka bir dil ortamına aktarmak, yazarın düşünce ve dilini birbirinden yalıtılamak anlamına geldiğinden, bu tür metinlerde yazarın okura götürülmesi düşünülemez. Bu savın temelinde ise, dil ve düşüncenin birada alınması yatar. Öte yandan gündelik veya ticari amaçlı metinlerde amaç bilgi aktarımı olduğundan, okur yazara götürülebilir, başka bir deyişle erek dil olanaklarından yararlanılabilir. Bu durumda akla şu soru gelmektedir: dillerin zenginliğinin ifadesi olan yazınsal metinlerde erek odaklı yönteme dil ve düşünce birbirinden kopamaz savıyla karşımıza çıkan Schleiermacher, niçin kullanmalık metinlerde erek dilin her türlü zenginliğinden yararlanmayı kabul etmiştir. Kuşkusuz, bu sorunun yanıtı günümüz erek odaklılık anlayışıyla, Schleiermacher’ın erek odaklılık anlayışı arasındaki farkta yatmaktadır. Şöyle ki, onun bu yöntemi kullanmalık metinlerde özellikle seçmesi, erek odaklılığın yorum ve açıklamaya olanak sağlaması düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kısacası, ona göre bir metin ancak nesne dünyasının somut verilerine dayalı olursa, başka bir dile çevirebilir. Buna karşın, ortak nesnelerin değil de, öznel yaratıcılığın egemen olduğu, bir başka deyişle de, dilin düşünceye baskın çıktığı metinlerde, çevirmenin yazarla aynı ortam ve konumu pay-

laşmaması, bu tür metinlerin çevrilme olanağını ortadan kaldırır. Kuşkusuz, Schleiermacher'ın çevirmenlik ve dilmaçlık da dahil olmak üzere öne sürdüğü savlar tarihsel süreç içerisinde daha da günümüz anlayışına yakınlara cevap bulacaktır.

4.4. Değerlendirme

Schleiermacher'ın çeviribilime kuramsal açıdan katkısı, çeviri ediminde anlama ve yorumlama yetilerine verdiği önemden kaynaklanır. Ayrıca, metinleri “sanatsal ve bilimsel” ve “ticari metinler” olmak üzere ikiye ayırması çeviribilimde ilk kez metin türüne, dilmaçlık ve çevirmenlik kavramlarını ayırdetmesi bakımından önemlidir. Humboldt'un dilin yaratıcılığı savından yola çıkan Schleiermacher “yaratıcılığı” salt “sanatsal ve bilimsel” metinlerle sınırlı görmesi, buna bağlı olarak mekanik veya gündelik çevirmenlik yapanlara “**dilmaç**”, sanatsal çeviri yapanlara “**çevirmen**” adını vermesi günümüz çeviribilim anlayışı açısından düşündürücüdür. Yaratıcılığın, “sanatsal” metinlerde okurun yazara götürülmesinde kaçınılmaz bir unsur olarak görülmesi, öte yandan “gündelik” metinlerde dilin zamansal ve ekinel açıdan üretkenliğinin gözardı edilmesi çağımız çeviribilimcilerine ters düşen bir görüştür. Günümüz çeviribilim anlayışında her türlü metnin çevirmenin yaratıcılığını gerektirdiği, metniçi bağlamın yanı sıra, metindışı bağlamın da gözönüne alınması gerektiği düşüncesi savunulur. Çevirmenin metin türünden bağımsız olarak aldığı her tür karardaki yaratıcılık öğeleri de hesaba katıldığında, Schleiermacher'ın metin türüne ilişkin sınıflandırmasının günümüz çeviri anlayışında yetersiz kaldığı görülür.

Vermeer, bu konuda, sanatsal yaratıcılığı kullanma derecesine göre “yazınsal” ve “yazınsal olmayan” metin türü biçiminde bir sınıflandırma yapmanın dilin işlevselliği açısından kaçınılmaz olduğunu kabul etmekle birlikte, en basit yalın bir belgenin bile çevirmen yaratıcılığını gerektirdiğini öne sürmektedir. Başka bir deyişle, en basit bir belgenin bile bir işlevi olduğunu, çevirmenin söz konusu belgeyi hem metniçi bağlamı hem de ekinel özellikleri göz önünde tutarak yeniden yaratması gerektiğini savunur. (Vermeer: 3-16) Oysa Schleiermacher, basmakalıp yapıların kullanıldığı “gündelik” metinlerin çevirisinde yaratıcılığın söz konusu olmadığını düşünmektedir. Buradan, onun metin türü farkına dikkati çekmesine karşın, yaratıcılığı bilimsel ve sanatsal metinlerle sınırlı tuttuğu anlaşılır. Başka bir deyişle, Schleiermacher'ın Vermeer'e karşıt olarak iş yaşamıyla

ilgili metinlerin çevirisinde sanatsal metinlerdeki güzel duyusal değerlerden çok bilginin aktarılması önem taşıdığından çevirmenin yaratıcılığına da gerek olmadığı sonucu ortaya çıkar. Okuru yazara götüren bilimsel ve sanatsal metinlerde ise, sözkonusu kuramcı çevirmenin yaratıcılığını, erek ekin ya da metin dışı bağlamı gözönünde bulundurarak kullanmasını değil de, metiniçi bağlamı gözönünde bulundurarak kullanmasını beklemektedir. Bu ise, Schleiermacher'ın dil ve düşüncüyü birbirinden farklı düzlemlerde değil de, ikisini bir çift olarak aynı düzlemde görmesinden kaynaklanmaktadır (Kurultay 1985: 191-217).

Sonuç olarak, Schleiermacher'ın öne sürdüğü düşünceler, erek ekini ya da Vermeer'in deyişiyle, erek kitlenin "önbilgisi, durum ya da konumunu" hiç gözönünde bulundurmadığını gösterdiği gibi, kaynak odaklı çeviriyi destekler niteliktedir. Sonuç olarak, Schleiermacher'ın Humboldt'un dilin ölü bir yapıt değil de, yaratıcı bir süreç olduğuyla ilgili görüşünden yola çıkarak çeviride metiniçi bağlamı devreye soktuğunu, ancak Humboldt'un 'çevrilemezlik' savına neden olan ekinsel farklılıklar üzerinde onun da yeterince durmadığı ortaya çıkar. Bu yüzden, onun çeviri konusuna daha geniş bir bağlamda bakmakla birlikte, yorumlamayı kaynak metin çözümlemesine dayandırarak kaynak odaklılığı aşamadığı söylenebilir.

Schleiermacher'ın dilbilimin bilimsel görgül verileri kapsamında ele aldığı "yorumbilim" konusu, inceleme malzemesi anlıksal süreçler olan bilişsel dilbilimi de ilgilendirecektir. Ne var ki, somut verilerden yola çıkmayı kendine hedef edinen bu dilbilim alanı da, kapalı kutu anlıkta geçen işlemleri bir türlü somut olarak ortaya çıkaramadığından, uzun süre çeviride dil düşüncenin bir ifadesi olarak görülmeye devam edecektir.

4.5. Dilbilim ve Çeviri

İkinci Dünya savaşının hemen ardından bilimsel anlayışta öznellik yerini nesnellığe bırakınca, İnsan Bilimleri de dahil her bilim dalında nesnellığı yakalama uğruna, öznelliği gözardı etme eğilimi baş gösterdi (Göktürk 1989: 161-166). Böyle bir ölçüt teknoloji alanında her ne kadar ilerlemelere yol açıtıysa da, toplumbilim, ruhbilim, felsefe ve bu bilim dallarının temelini oluşturan dil konularında aşırı kuralcı, dizgeci ilkelerin benimsenmesine neden oldu. Dilbilimin temellerinin böyle bir dönemde ya da ortamda atıldığı düşünülecek olursa, sözkonusu bilim dalının yukarıda saydığım ilkeleri kendine ölçüt alması ve uygulamalı dilbilim kapsamına soktuğu çeviri edimine de bu gözle bakması kaçınılmazdır. Oysa günümüz

çeviribilim anlayışında nesnellikle öznelliğin, metiniçi ilişkiler kadar metindışı öğelerin de ölçüt olarak ele alındığı düşünülecek olursa, çeviribilim dalının dilbilimin çizdiği sınırlar dışında geliştiği görülür. Ancak buradan dilbilimin çeviribilime hiçbir katkısı olmadığı şeklinde bir sonuç çıkarılması, bilimselliğin sürekliliğini ve devingenliğini yadsımak anlamına gelir. İki bilim dalının arasındaki ilişki Darwin' in Evrim teorisinden yola çıkarak açıklanabilir. Darwin'in insan ve maymun arasındaki ilişkiyi atatorun ilişkisi olarak değil de, ata-yeğen ilişkisi olarak değerlendirmesi ve insanın geçirdiği evrimler sonucu maymunla ilişkisinin tamamıyla ortadan kalktığı şeklindeki savı, çeviribilim ve dilbilim arasındaki ilişkilerinde ata-yeğen ilişkileri olarak değerlendirmenin, çeviribilimin günümüzde dilbilimle ilişkisini açıklar niteliktedir (Güvenç 1973: 13-18). Bu, disiplinlerarası niteliği olan çeviribilimi başka bilim dallarının tutsaklığından kurtarma açısından da önem taşır.

Geçmişteki dilbilim odaklı araştırmaların çeviri edimini düzenek değiştirme şeklindeki tanımı, günümüz iletişim ağırlıklı çeviribilim anlayışına ters düşer. Dilbilimin çeviriye dilbilim odaklı yaklaşımı çeviribilimde ancak yüzeysel yapıya ya da metiniçi ilişkileri çözmeye yeter. Oysa, çeviribilimdeki eksiksiz ve kusursuz bir iletişim kurma hedefinin ancak nesnel öğeler kadar, öznel öğeler ve ekinsel farklılıkların da göz önünde bulundurarak sağlanabileceği ortada bir gerçektir. Bu da, her iki bilim dalının inceleme odaklarının birbirinden farklı olmasından kaynaklanır. Dilbilimde inceleme görevi “dil” olgusu olurken, çeviribilim “iletişim” olgusudur.

Sonuç olarak, kuşkusuz dilbilimin, çeviribilime nesnellik ve bilimsellik ölçütleri kazandırarak onun dizgeli bir bilim dalı olarak gelişmesine ve sonunda özerk bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına katkısı yadsınamaz. Bununla birlikte, çeviribilimin bu aşamadan sonra geçirdiği evrimler, iki bilim dalının yollarını birbirinden ayırmış ve iki bilim dalının farklı yön- lere çekmiştir.

4.5.1. Yapısal dilbilim: dil ve söz

Modern Dilbilimin kurucusu ve yapısal dilbilim anlayışının öncüsü Saussure'dür (1857-1913). Kopenhag, Prag ve Amerikan dilbilim okulları farklı adlarla ortaya çıkmakla birlikte, temelde bu okulları yönlendiren Cenevre dilbilim okulu ve Saussure'ün düşünceleri olmuştur. Dili toplumsal bir iletişim aracı olarak görmesi, dilbilimde tarihsel çalışmaları bırakarak **artsüremli ve eşsüremlî çalışmalara**¹⁴ yönelmesi, dille ilgili çalışmaları, dil felsefesi kapsamında ele almaktan kurtararak, dilbilime görgül bir nitelik kazandırması açısından önemlidir (Vardar 1982: 22-28). Buna göre, “artsüremlî araştırmalar” aralarında dizge oluşturmadan biri birinin yerine geçen öğelerin düşey ve yatay bağlantılarını incelerken, “eşsüremlî araştırmalar”, aralarında dizge oluşturan ortak toplumsal bilincin paylaştığı mantıksal ve ruhsal bağlantıları ortaya çıkarır (a.g.y. 119-147).

“**Dili**” göstergelerden oluşan toplumsal bir düzenek olarak, “**sözü**” dil dizgesinin bir bölümünün bireysel isteğe bağlı olarak dile dökülmesi şeklinde niteleyen dilbilimci, her toplumda bir “dil” olmasına karşılık, insan sayısı kadar “söz” olduğunu öne sürmüştür. Buna göre, Saussure, **göster-geleri** “**gösteren**” ve “**gösterilen**” şeklinde ikiye ayırmış, göstereni, “ses”, gösterileni ise “kavram” olarak tanımlamıştır.

Çağın görgül tümevarımlı bilimsel yöntemlerinden etkilenecek, çalışmalarında dilin sadece ölçülebilen, gözlemlenebilir yönü üzerinde durmuş, bir başka deyişle “tözü” bir kenara bırakarak “biçim”den yola çıkmıştır. Bu ise, onu, anlıksal ve kural dışı işleyişi olan “sözün” biçimsel olarak ayırt edici özelliklerinden yola çıkarak toplumsal iletişimi sağlayan dil düzeneğinin çözülebileceği görüşüne itmiştir. Saussure'e göre, dil ve söz arasındaki eytişimsel ilişki, gizil güce sahip kaynaşık bir bütün oluşturur (Vardar 1998: 45-48). Bu iki öge aynı zamanda dil yetisini oluşturur. Bundan böyle “**söz**”, dilin hem bir bir gereci, hem de onun bir ürünüdür. Yapısal dilbilim anlayışı, bildirişimin sağlanmasında dil düzeneğini toplumsal bir uzlaşım aracı olarak görmüştür. Bundan böyle, “**sözü**” dil düzeneğinin çözümlenerek, onunla ilgili bir bireşime (senteze) varmada bir

¹⁴ Bu araştırma yöntemleri çeviribilim içinde geçerlidir. Ne var ki özellikle “artsüremlî araştırmalar” tarihsel araştırmalarla karıştırılmaktadır. Tarihsel araştırmada ortak bilince dayalı olarak dilin zaman akışı içerisindeki düzenli işleyişi inceleme altına alınır. Buna karşın, artsüremlî araştırmalarda öğelerin tarihsel olarak mantıksal bağlantısından çok dilin zaman süreci içerisinde kuraldışı işleyişi incelenir.

araç olarak kullanmıştır. Buna göre, günün tümevarımcı yöntemine dayalı olarak öncelikle dil ve söz arasındaki karmaşık ilişkileri açıklayan çözümlemelere girilmiş, bu çözümlemeler sonucunda toplumlararası bildirişimi açıklayacak bir bireşime varılacağı düşünülmüştür. Bu şekilde dil ve söz arasındaki ilişkiler, bir yandan sözdizimsel olarak yatay düzlemde, öte yandan da, söz dil düzgüsüyle ilişkisi açısından dikey düzlemde incelenmiştir. Ne var ki, bu çözümlemeler çeviri alanında iki dil düzgüsü arasındaki benzerlik ve farklılıkları karşıtsal olarak açıklayarak dilbilim alanının inceleme gereci olan “dili” ve “dil yetisini” ortaya çıkarıp, gerekçelendirmeye yararnış olmakla birlikte, “söze” dayalı bildirişim olayını çözmeye yetmemiştir.

4.5.2. Bildirişim kuramı ve Üst dil ilişkisi

Saussure'un dil ve söz ayırımından yola çıkarak bildirişimi sağlamak üzere dil düzeneğine erişme düşüncesiyle başlattığı çalışmalar, araştırmacıları, sözcükleri en küçük anlam taşıyan birimlere varıncaya dek bölmelerine yol açmıştır. Bu ise, araştırmacıları dağılımsal ve karşıtsal dilbilim alanlarına yöneltmiş ve dil düzeneğine erişmek yerine, dil öğrenimiyle ilgili dil yetisini geliştirecek veriler elde edilmesini sağlamıştır. Bir başka deyişle, dilin salt cebirsel bir gösterge dizgesi olarak görülmesi, onun bir uzlaşım aracı olarak toplumsal ve toplumlararası bildirişim şeklinde öne sürülen işlevini çözmeye yetmemiştir (Başkan 1967: 60-87). Bununla birlikte, söz konusu süreçte yapısal dilbilim anlayışının etkisiyle bildirişim düzgü çözmeye, düzgü değıştirme ve erek dilde yeniden düzgüleme olarak değeriendirilmiş ve düzgü değışikliğine karşın bilginin içeriğinin değışmezliğı bildirişim kuramının ölçütü olmuştur. Bu arada çeviride toplumlararası iletişim aracı olarak bildirişim kuramı kapsamında gösterge bilimin bir alt dalı olarak ele alınmaya başlamıştır. Ne var ki, bildirişim kuramında düzgü değışikliğine karşın iletinin değışmezliğı ölçütü, bu alandaki araştırmaları sözcüklerin anlamsal ya da sözdizimsel düzeyde eşdeğerlik arayışına yönlendirmiştir. Örneğın, **Otto Kade**'nin dili derin yapısına girmeden, sözcük düzeyinde "bire bir", "bire karşı birkaç sözcük" vb. şeklinde eşdeğerlik arayışına girmesi, temelde iletişimi yapısal dilbilimin çerçevesinde görmesinden kaynaklanmış ve onun, sözcük düzeyinde yananlamsal eşdeğerlikten öteye geçememesine neden olmuştur.

Bununla birlikte, Prag okulundan **Roman Jakobson**'un Humboldt'un dilin doğası gereğı üreticiliğı ve yaratıcılığı üzerindeki düşüncesinden ve

K.Bühler'in bildirilişimde öne sürdüğü dilin konuşucu (**çoşku işlevi**), dinleyici (**çağrı işlevi**) ve iletiye dayalı (**gönderge işlevi**)nden yola çıkarak çeviri araştırmalarına girdiği görülür. Bidirilişimin kusursuz olarak sağlanmasında Bühler'in öne sürdüğü üç ögeye, Jakobson, **ilişki, yazınsal ve üst dilsel** olmak üzere üç öge daha ekler. Yapısal dilbilimde göstergelerin, gösteren ve gösterilen yönü arasındaki nedensizliğin diller arasında da ortaya çıkması, onu çeviride biçim yerine töze yönelmesine neden olur. Bu ise, onu bildirilişimin yukarıda öne sürülen işlevine dayalı olarak söz düzeyinde eşdeğerlik araştırmalarına yöneltmiştir. "*On Linguistic Aspects of Translation*" adlı yapıtında çeviriyi '**diliçi**', '**dillerarası**' ve '**göstergele-rarası**' çeviri şeklinde ulamlamasının ardından (Bassnett-McGuire 1980: 14-30), diliçi çeviride bile bir sözcüğün tam eşanlamlısının bulunamayacağı, ancak insanoğlunun anadil yetisini kullanarak başka sözcükler aracılığıyla düşüncelerini yine de dile getirebileceğini söylemesi, onun Humboldt'tan farklı olarak dili amaç olmaktan çıkarıp, düşüncelerin aktarıldığı bir araç olarak değerlendirdiğini gösterir (Cömert 1978: 14-16). **Roman Jakobson**'un bu şekilde Saussure'ün de etkisiyle dili bir iletişim aracı olarak görmesi, çevrilebilirlik savlarını yeniden gündeme getirmiştir. Ona göre çeviriyi olanaklı kılan sadece dille, nesne arasındaki bağlantı değil, bunu diliçi çeviride söz ettiği şekilde, insanın, bir dil üzerine konuşabilme (üst dil) yetisidir. Bu şekilde çeviriyi söz düzleminde salt anadildeki yaratıcılık yetisine bağlamakla kalmamış, farklı ekinlerden de olsa düşüncenin üst dilsel işlemler aracılığıyla aktarılabilceği düşüncesini akla getirmiştir.

Jakobson'un eşdeğerliğe bakışı, kendisiyle aynı okuldan olan (Prag Okulu) olan Otto Kade ile karşılaştırıldığında, Jakobson'un iki konuda daha üstün olduğu anlaşılır. Birinci olarak, Kade'nin bildirilişim olgusuna daha yüzeysel baktığı ve biçimin ön plana geçtiği yazınsal metinleri bir kenara atıp, bilgi içeriğinin öncelikli olduğu kullanmalık metinlere ağırlık verdiği görülür (Göktürk 1989: 161-166). İkincisi ise, Jakobson'un, nesne dil ile üst dil arasında kurduğu bağlantıdır. Bununla birlikte, hem Kade, hem de Jakobson çeviride erek odaklı kararların alınmasına neden olan anlıksal süreçlere hiç değinmeden geçmeleri, çeviri sürecini birbirinden kopuk üç ayrı aşama olarak görmelerine yol açmakla kalmayıp, çeviri edimine bütünleyici olarak değil, kısmi olarak bakmalarına da neden olmuştur. Bu ise, onların çeviriye bir düzgüleme işlemi olarak sadece kaynak odak kutbundan baktıkları düşüncesini akla getirir (Lörscher 1991: 14-18).

Jakobson'un eşdeğerliğe söz düzeyinde farklılıklardan yola çıkarak ele alması, bir başka deyişle dilin derin yapısından yüzeysel yapısına ulaşılabilceğı düşüncesinden kaynaklanmıştır. Onun bu dilbilimsel yaklaşımı gerçekte dil ve düşünceyi (sözü) bir bütün olarak ele almasına ve eşdeğerlik arayışının dil düzleminde kalmasına neden olmuştur. Örneğin, diller arasında sesin çevrilemezliğinden yola çıkarak koşut çevirisinin yapılamayacağını, bundan böyle koşut çevirisinde ancak yaratıcı aktarım olanağının bulunduğunu öne sürmesi, eşdeğerliği geniş bir yelpaze içerisinde ele alan günümüz çeviribilim anlayışına ters düşer (Munday, 36-37).

4.5.3. Üst dil-Çeviribilim

Roman Jakobson'un üst dille ilgili dilbilimsel yaklaşımdan farklı olarak, **James Holmes**'un "Forms of Verse Translation and the Translation of Verse Form" başlıklı yazısında Roland Barthes'ın yazınsal açıdan dili, "dil dışında ve dilden önce varolan nesne ya da olgulardan söz eden" ve "dili, başkalarının yazdıkları konusunda yorum yapan" şeklinde ikiye ayıran görüşünden yola çıkarak, "üst dil" kavramını yeniden çeviribilim bağlamında ele aldığı görülür (Holmes 1970: 22-26). Yazını, birincil ve üst yazın olarak ikiye ayırdıktan sonra, hiç bir şiirin tek bir çevirisi olamayacağı konusuna değinip (Holmes 1988: 53-56) koşut çevirisinin hem kaynak metnin eleştirel bir yorumu olduğuna, hem de erek ekinde birinci dereceden bir yazın örneği olarak eleştirel yoruma dayalı bir eylem olduğuna dikkati çekmiştir. Bu ise, Holmes'un, Roman Jakobson'un düz yazıyla ilgili üst dilsel işlemlerle ilgili görüşünü kabul etmekle birlikte, şiirin "çevrilemezliği" savının karşıtı bir görüşü savunduğunu gösterir.

Holmes'un şiirle ilgili üst yazıları, örneğin eleştiri, yorum, düzyazı şiir çevirisi gibi yazıların yanı sıra koşut çevirisini de, "öykünmeci", "benzetmeci" ve "örgensel" olarak üç türe ayırdığı görülür. Buna göre, Holmes "öykünmeci" koşut çevirisinin biçimsel açıdan kaynak metne bağımlı olduğunu, buna karşın "**benzetmeci**" koşut çevirisinin" kaynak metne bağımlı olmakla birlikte, çevirmenin erek ekinde kaynak metnin koşut geleceğine uygun bir biçimden yola çıkarak çeviri eyleminde bulunduğu öne sürer. **Örgensel** koşut çevirisinde ise, çevirmenin içerikten yola çıkarak biçimi yakaladığı, bundan böyle, biçim bağımlı yukarıda tanımlanan iki koşut çevirisi türüne göre erek ekinde daha canlı bir varlık gösterdiği savunulur.

Bu anlatılanlardan Holmes'un, çevirinin iki yönlü üst dilsel bir işlem olduğunu, örneğin koşuk çevirisinin sadece kaynak metin ve kaynak ekindeki yazınsal gelenekle ilgili bir işlem olmakla kalmayıp, birincil yazın örneği olarak erek dil ve erek ekindeki yazınsal gelenekle de yakın bağı olan üst dilsel bir işlem olduğunu öne sürdüğü görülür. Buradan da anlaşılacağı gibi, dilbilimsel yaklaşıma göre çeviribilimsel yaklaşımın üst dille çeviri eylemi arasında daha geniş ölçekli ve devingen bir ilişki kurduğu ortada bir gerçektir.

Sonuç olarak, Jakobson'un 1960'lı yıllarda anlam, eşdeğerlik ve çevrilebilirlik arasında kurduğu ilişki çeviribilim zincirinin önemli olup, 1970 ve 1980'li yıllarda çeviri kuramının yönünü çizerek bu alandaki araştırmacıları ürün ve süreç arasındaki bağlantıyı kuracak bir eşdeğerlik kuramı arayışına sokmuştur.

4.5.4. Üretici-dönüşümlü Dilbilim Anlayışı: edinç ve edim

Yapısal dilbilimin böylesine kısır bir döngü içerisine girdiği üstelik toplumlararası iletişimin de kaçınılmaz olduğu bir dönemde Chomsky'nin önderliğinde Üretici-Dönüşümlü dilbilim kuramı adıyla yeni bir dilbilim anlayışı ortaya çıkmıştır. Yapısal dilbilimle aynı paydayı paylaşımlarına karşın, bu akımın yeni sayılması, dağılımsal çözümleme yönteminden vazgeçip, bireşime dayalı daha üretken bir yöntemi kullanmasından kaynaklanmıştır. Bir başka deyişle, bu kuramın farklılığı dilbilimsel sürece devingenlik kazandırmasıdır. Bu kuramın öncüsü Chomsky, Saussure'ün öne sürdüğü toplumsal dil düzeneğiyle ilgili “dil” kavramına, “edinç” adını vermiştir. Ne var ki, **edinç**, bir göstergeler dizgesi olarak tanımlanan dilden farklı olarak ülküsel konuşucu-dinleyici ilişkisine dayalı yaratıcılık ve üreticiliği olan bir kurallar dizgesidir, **edim** ise, bildirişimde somut olarak bu kuralların dile dökülmesidir (Vardar 1998: 56). Bu, onun Saussure'den farklı olarak dili bir “ürün” olarak değil, bir “üretim süreci” olarak ele aldığını, dilin gerçek yaşamdaki kullanılışını bir kenara itip, asıl iletişimi ilgilendiren kural dışı işleyişi görmezlikten geldiğini gösterir (Crystal 1974: 97-105). İnsanoğlunun belli sayıdaki dilbilgisi kuralıyla dünyaya geldiğini ve bu edinç sayesinde sonlu sayıda kuraldan sonsuz sayıda tümce üretebileceğini öne süren bu tüm dengeli görüş, yapısal yöntemin sonsuz sayıdaki tümceden sonlu sayıda kural çıkarmak şeklindeki salt görgüllüğe dayalı tümevarımlı yöntemine ters düşer. Otto Kade'den başlayan ülküsel konuşucu, dinleyici arasındaki iletişime dayalı bu

model, geçmişteki tüm den gelimli yöntemle geri dönüş olarak da değerdendirilebilir. (Campbell & Wales 1983: 242-249).

Davranış Psikolojisinin etkisiyle dilin sadece ölçülebilen yönünün incelenebileceğini ve dil öğrenmenin sadece bir uyarıcı-tepki ilişkisi olduğunu öne süren Skinner'a karşılık, Chomsky'nin anlıktan yola çıkması, "edinci" tek boyutlu olarak ele alsa da, ürüne dayalı dilbilim araştırmalarının akışını değiştirmiştir. Ne var ki, Chomsky'nin dilin içselliğini, anlıksal bir üretim süreci olduğunu kabul etmesine karşın, kendi tanımıyla dilin toplumsal iletişim yanını ilgilendiren "söz"den değil de, ülküsel konuşucu-dinleyici konuşmalarından yola çıkması, çeviribilimin amacına ters düşmüştür (Gentzler 1993: 50-53). Bundan böyle, Chomsky'nin dilbilgisel kurallara sıkı sıkıya bağlı "edinc" kavramı, ancak dil öğreniminde ya da çeviri eğitiminde yanlış yapmaktan sakınmayı öğreten küçük ölçekli güdümler geliştirmeye yaradığı öne sürülebilir.

Öte yandan, Chomsky'nin, Saussure'ün "söz"le ilgili tanımına karşıt olarak "edimi" dil düzeğindeki kuralların söze dökülmesi şeklindeki tanımı, günümüz dilin kural dışı işleyişini hesaba katan çeviri edinci tanımı karşısında yetersiz kalır. Bununla birlikte, araştırmalara devingenlik katması ve çeviri ve anlık arasındaki ilişkiyi gündeme getirmesi açısından farklılık gösterir. Onun kuramı, çeviride salt ürün odaklı kaynak ve erek metne dayalı karşıtsal karşılaştırmalar yerine erek çeviri sürecine dikkati çekmeye yaramıştır. Bununla birlikte, Chomsky, her dilin temelinde evrensel bir mantık yattığını savını öne sürerek, bir dilin sadece kendi içerisindeki üretkenliğine değinmek istemiş ve yüzeysel yapıların, derin yapıdan farklı olabileceğine özellikle işaret ederek bu modelin kesinlikle çeviride bir yöntem olarak kullanılamayacağına da değinmiştir (Gentzler 1993: 45-60). Chomsky'nin kendi kuramıyla ilgili bu uyarısına karşın, bir yandan göstergebilimin etkisi, öte yandan, üretici-dönüşümlü yaklaşımdaki devingen süreç, onun kuramının basite indirgenerek dil öğrenimi kadar çeviri kuramı ve çeviri eğitiminde de kullanılmasına yol açmıştır.

Chomsky'nin yukarıda anlatıldığı şekilde üretici-dönüşümlü modelindeki devingen anlayışla birlikte çeviri yöntemi bulma arayışı yön değiştirmiştir. Kutsal Kitap çevirileri yapan Nida'nın çeviribilimle ilgilenmeye başlaması sözkonusu üretken anlayışla ilgili sürecin bir sonucudur.

4.5.4.1. Üretici-dönüşümlü dilbilim: Biçimsel ve Devingen eşdeğerlik

Eugene Nida, hem yapısal yöntemin bildirişim kuramından, hem de Chomsky'nin üretici-dönüşümlü modelinden yararlanarak, önce dilin yüzeysel düzeneğini çözüp, derin anlama inerek, erek metnin yüzeysel yapısına ulaşmayı hedeflemiştir. Nida'nın bu çeviri modeli, yöntem olarak her ne kadar eleştiriye açık ya da çevirmenin anlksal süreçlerinden hiç söz etmemesi bakımından eksik olsa da, erek ekini göz önüne alması ve devingenliği çeviri sürecine katması bakımından önemlidir. **Biçimsel ve devingen** olmak üzere iki tür eşdeğerlikten söz eden Nida, biçimsel olanı şekil ve içerik açısından eşdeğerlik, devingen olanı ise, erek ekinde kaynak metnin yarattığı etkinin aynını erek dil ve ekinde yaratan eşdeğerlik şeklinde tanımlamıştır (Nida 1964: 156-171).

Buna göre, hem yapısal dilbilim modeline, hem de Chomsky'nin dili, dilbilgisel kurallar düzeneğine indirgeyen üretici-dönüşümlü modeline göre Nida'nın modelinin dilin karmaşık yumağı andıran iletişim ağını çözmeye daha yetkin olduğu anlaşılır. Ne var ki, devingen eşdeğerlik, erek ekine dikkati çekmesi bakımından öncelikli bir öneme sahip olmasına karşın, Nida'nın tanımındaki bazı eksiklikler, zamansal ve ekinel farklılıklar yanı sıra metinselliği de içine alan çeviri kavramıyla kimi zaman çelişir. Örneğin, günümüz okurunu göz önüne alarak devingen eşdeğerliği sağlamak uğruna epik türündeki Homeros çevirilerinin düzyazı olarak çevrilmesi, zamansal ve ekinel farklılıklar kadar erek metnin biçimsel özellikleri açısından da çeviride kayba yol açar (krş. Basnett 1980: 26; Vermeer & Kurultay 1991: 41-49). Bununla birlikte, Nida'nın ekinel farklılıkları göz önüne alarak başlattığı devingen süreçteki, örneğin çeviri metnin metinselliği konusundaki eksiklikler, yazın çevirisi alanında yeni eşdeğerlik arayışlarına girilmesine neden olmuştur.

4.5.4.1.1.Biçemsel eşdeğerlik ve deyiş kay(dır)ması

Anton Popovic 'The Concept "Shift of Expression" in Translation Analysis' başlıklı yazısında, çevirinin amacının anlaksal ve güzel duysal değerleri bir dilden ötekine aktarmak olduğunu öne sürerken, **biçemsel eşdeğerliğin** önemini vurgulamıştır (Popovic 1970:79-87). Eşdeğerliği, **dilsel, dizisel, biçemsel**, ve **metinsel** olmak üzere dört sınıfa ayırmıştır. Buna göre sırasıyla;

- Dilsel eşdeğerlik: Sözcük düzeyinde eşdeğerlik anlamına gelir. Sözcüğü sözcüğüne çeviri buna örnek gösterilebilir.
- Dizisel eşdeğerlik:Yatay düzlemde sözdizimsel ya da dilbilgisel eşdeğerliktir
- Biçemsel eşdeğerlik: Bu aynı zamanda çeviriye değin eşdeğerlik anlamına gelip, çevirinin kaynak metnin değişmez anlamını koruyarak **anlatımsal kimliğini** bulmayı hedefler. Bundan böyle, bundan böyle çeviri metinle kaynak metin arasındaki işlevsel eşdeğerlik anlamına gelir.
- Metinsel eşdeğerlik: Çeviri metnin şekil ve biçim açısından kaynak metinle eşdeğerliğidir. Bir başka deyişle metin düzeyinde eşdeğerliktir.

Popovic'in öne sürdüğü eşdeğerlikle ilgili bu tanımlar, aşamalı olarak çeviride eşdeğerliği sağlamak üzere birbiriyle bağlantı içindedir. Şöyle ki, biçemsel eşdeğerliğe ulaşmada dilsel eşdeğerlik en alt sırada yer alırken, dizisel eşdeğerlik, onun üzerinde yer alır. Popovic'in çeviride eşdeğerlik ölçütü olarak biçemi seçmesi, hem çevirinin yazınsal alanda metinselliğinin önemine dikkat çekmesi, hem de erek ekin ürünü olarak anlatımsal kimliğine dikkati çekmesi açısından önemlidir. Bir başka deyişle, Popovic'in metnin anlatımsal kimliğini korumak üzere çevirmenin kimi zaman sözcük düzeyinde eşdeğerliği göz ardı edebileceğini belirtmiştir. Bu ise, onun çeviri metnin biçimine, bundan böyle işlevsel eşdeğerliğe verdiği önemi gösterir.

Daha da açılacak olursa, Popovic'e göre, çeviride amaca ancak biçemsel eşdeğerliğin sağlanmasıyla - başka bir deyişle de, yazınsal çeviride kaynak metindeki güzel duysal değerlerin erek ekinde aynı etkiyi yaratacak biçimde düzenlenmesiyle - varılabilir. Özgün metinle çeviri metin arasında dilsel olduğu kadar, ekinel, yazınsal ve zamansal farklılıklar ol-

duğuna da değinerek, bu karşıtlıkların çeviride devingen bir süreç gerektirdiğine işaret eder. Bunun yanı sıra, çevirmenin çeviri sürecinde **deyiş kay(dır)malarına** başvurmasını, kesinlikle **yitim** olarak görmeyip, aksine özgün yapının anlamını korumak amacını taşıdığını öne sürmesi, çeviri süreçlerinde devingen yöntemleri benimsediğini gösterir. Ne var ki, Popovic'in deyiş kay(dır)masına iki dil dizgesi arasındaki farklılıklar nedeniyle özgün metni anlamsal düzeyde korumak amacıyla başvurduğunu söylemesi, onun kaynak odaklı yaklaşıma yakın olduğunu gösterir (Bassnett 1980: 89). Buna göre deyiş kaymasını, beş sınıfa ayırır:

- Yapısal (bünyesel) kayma: iki dil dizgesinin farklılığından kaynaklanan kayma
- Türsel Kayma: konusal kayma nedeniyle metin türüyle ilgili kayma
- Bireysel Kayma: çevirmenin kendi dil kullanımsal seçkilerinden kaynaklanan kayma.
- Olumsuz Kayma: yanlış anlamaya yol açan kayma
- Konusal Kayma: iki dil arasında düz anlamlardaki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan konuyla ilgili kayma; örneğin bu durumda çevirmenin yananamlara başvurması gibi (krş. Karantay & Salman 1987: 58; Bassnett 1980: 104).

Sonuç olarak, metinlerarasılık kavramını gündeme getiren Popovic'in, çeviri metnini bir bütün olarak değil de, iki yapının bir alaşımı olarak gördüğü ortaya çıkar. Çeviride devingenliğin bu iki yapı arasındaki eytişimsel gerilimden doğduğunu belirtmesi, onun çeviri sürecini kendi içerisinde erek ekinden çok kaynak ekin yazın geleneğine odakladığını gösterir.

4.6. Söylem-metinsellik

Tarihsel akış içerisinde dilbilim konusuna yeniden dönecek olursak, Amerikan okulundan gerek Bloomfield, gerekse Sapir'in çalışmaları her ne kadar sesbirimden biçimbirime geçmeleri bakımından Hjelmslev, Troubetzkoy gibi Avrupalı yapısal dilbilimcilere göre bir aşama sayılsa da, gerçekte betimleyici olarak tanınan bu okul da, tümce düzeyinin ve konuşma dilinin ötesine geçilememiştir. Amerikan okulundan Harris çalışmalarını söylem üzerinden başlatmakla birlikte, sonunda o da, söylemi dilbilgisel olarak tümcelerine ayırmak sınırını aşamamıştır. Konuyu daha da açacak olursak, önce söylem parçası tümcelerine ayrılmış, ardından bu

tümcelerın çözümlemeleri yapılarak, tümcelerde ortak bulunan **biçimbirimlere** göre söylemin dilbilgisel olarak hangi tür tümcelerden oluştuğu çıkarılmıştır (Başkan 1967: 97-103).

Harris, böylece söylemi amaç olarak değil de, dilbilgisinin üreticiliğini kanıtlamada araç olarak kullanmıştır. Oysa, Bloomfield sözcüğün ne sözlüksel anlamını, ne de dilbilgisel anlamını yadsımıştır. Onun, biçimbirimi ele almama nedeni, salt sözcüğün sözlüksel anlamının ekine dayalı olmasından ve anlamın görgül olmayıp, anlıksal olmasından kaynaklanmıştır. Gerçi Amerikan okulundan Whorf ve Sapir'in "çevrilemezlik" savını öne sürmelerinin başlıca nedenlerinden birisi, konuşma dilinde sözcüklerin anlamına verdikleri önemden kaynaklanmıştır. Başka bir deyişle, Harris'in söylemle ilgili olarak metinsellik konusunu gündeme getirmekle birlikte, ancak Beaugrande ve Wolfgang Dressler'in (Ruhi 1996: 17-26) 1981'de metni kuran öğeler olarak gösterdiği **bağlaşıklık, bağdaşıklık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, duruma uygunluk, metinlerarasılık** gibi öğelerin devreye girmesiyle birlikte çeviride söylem çözümlemesi anlam kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, onlar da sadece dile ilişkin öğe olarak bağlaşıklık ve bağdaşıklık öğelerini kendilerine ölçüt almakla sınırlı kalmışlardır. Bir başka deyişle, metni kuran ve bütünselliğini sağlayan dilbilgisel öğelerin tutarlılığı anlamına gelen "bağlaşıklık"la, metnin mantıksal akıcılığına işaret eden "bağdaşıklık" ilişkilerini betimlemekle yetinmişlerdir.

Çeviribilim açısından değerlendirildiğinde metne yukarıda anlatıldığı şekilde bakmak metniçi çözümlemenin ötesine geçmez. Oysa çeviride metniçi bağlam kadar metindışı öğelerin de önemi yadsınamaz. Çeviri ürün, metnin iç ve dış bağlantılarının kurulmasıyla ancak erek ekinde işlevini yerine getirebilir. Bundan böyle, söylem çözümlemesine geçmişteki anlayışa göre bakmak, çeviride kaynak odaklı yaklaşımı benimsemek anlamına gelir. Çeviriye böyle bakmanın sakıncalarıyla ilgili olarak Catford'ın şu sözleri, aynı zamanda dilbilim ve çeviribilimin sınırlarını çizerek niteliktedir:

Dilin kapsamı o kadar geniş ve ayrıktır ki, bu onun her zaman dilbilimin amaçlarına hizmet etmeyeceği anlamına gelir. Bundan böyle, tüm dil bağlamında "alt dil" ve "çeşitliliklerini" ulamlayacak bir çerçeveye gereksinim vardır (aktaran Hatim & Mason 1990: 38) (Çev. Mine Yazıcı).

Kuşkusuz dilin "çeşitliliği", akla dili kullanana odaklı coğrafik özelliklere dayalı **lehçe** ya da ağız, bireysel olarak kullanılan **bireydili** getirir. Bu

ise, dilin zamansal, kural dışı kullanımını ve dil kullanımsal açıdan da hedef kitleyi gündeme getirir. Hedef kitlenin gündeme gelmesi, dil ve söylemin bağlamı arasındaki ilişkileri, “dilın söylemde kullanılışını” inceleyen **edimbilim** kapsamında ele alınmıştır (krş. Vardar 1998: 52; Hatim & Mason 1990: 60). Bu yaklaşım geçmişteki “bildirişimi” ölçütleştirmeye çalışan yapısal ve üretici dilbilimsel yaklaşımlarından farklı olarak ona devingenlik katar. Örneğin, edimbilimden yola çıkan dil felsefesi üzerinde çalışan Searle’ün “Sözeylem kuramı”nı geliştirmesi “bildirişim kuramının” yönünü bildirişimin etkisi üzerine çevirir. Buna bağli olarak bildirişimin gücü, sözcenin etkisine göre şu şekilde ulamlanır:

- **Düz söz:** eyleme neden olmayan sadece bir olayı betimleyen söz
- **Edim söz:** Söz ile eylemin örtüştüğü sözdür.Örneğin, “kapıyı kapatıyorum” dendiğinde söz ve eylem aynı anda yer alır. Bu durumda konuşucu kendisine bir yükümlölük verdiğı gibi, onun eylemi dinleciyle ilişkilerini de ilgilendirir. Bu tür eylemin söz-konusu olduğı özgöndergeli sözler arasına kutlamak, suçlamak, eleştirmek gibi sözler de girer.
- **Etki söz:** dinleyici odaklı olup dinleyini eyleme geçirmeyi hedefler. Örneğin, “kapıyı kapat!” şeklindeki bir buyuru etki söz kapsamına girer (Vardar 1998: 52)

Öte yandan dilin çeşitliliğı kapsamında bildirişimin akışını sağlamak üzere dilin bağlama uygun kullanımını ilgilendiren **söylem şekli**, edimbilimin bir parçası olarak **söylem alanı**, **söylem ilişkileri** ve **söylemin kipi** olmak üzere şekil alır. Söylem alanı, söylem konusuyla ilgilidir. Örneğin bir duruşmadaki söylem ile bir maçta kullanılan söylem aynı değildir. Bu, söylem sahibinin konu alanına göre kendi yazın ya da metin türü geleneğıyle ilgili deneyimine dayalı olarak söylemi yönlendirmesi anlamına gelir. Söylem ilişkileri ise, söylemde bulunanlar arasındaki ilişkilere işaret eder. Örneğin, iki arkadaş arasındaki söylemle bir küçüğün, bir büyüğe hitap şekli farklıdır. Bunu belirleyen ise, toplumsal ilişkilerdir. Son olarak, söylem kipi doğrudan söylemde kullanılan iletişim aracına veya şekline dayalı olarak geliştirilen metin türü şekline işaret eder. Örneğin, sözlü dil ya da yazılı dil arasındaki fark ya da söyleşi diliyle, söylev arasındaki fark söylem kipi kapsamında değerdendirilebilir. Dilin çeşitliliğı bağlamında ele alınan bu iki boyut çeviri açısından iki konuyu gündeme getirir: bunlardan birincisi, örneğin söylemin alanına ve söylem sahiplerine dayalı olarak çeviride kısıtlama, öteki ise, eşdeğerliğin sözcük düzeyinden çıkıp,

metin düzeyinde ele alınmasıdır. Gerçi konuya dilbilim odaklı yaklaşımda bulunan çeviri kuramcıları bunu bir kısıtlama olarak değil, aksine bildirilişimin devamını sağlayan itici öğeler olarak değerlendirmişlerdir.

Öte yandan dilbilimde söylem çözümlemesine dayalı metinsellik kavramı, çeviribilim alanına eşdeğerlik bağlamında yansıdığı söylenebilir. Örneğin, **Catford**'ın (1965) eşdeğerliği **biçimsel** ve **metinsel** olarak ulamlaması, edimsel eşdeğerlik bağlamında bir yandan çeviri amaçlı metin çözümlemesini gündeme getirirken, öte yandan da edimselliği gündeme getirir. Edimselliğin devreye girmesi ise, ekin gibi dildışı öğelerinde eşdeğerlik kapsamında ele alındığını gösterir. Bu bağlamda söylem çözümlemesi ve metinsellik kavramını çeviri kuramına getiren W. Koller ve J. House'un modellerinden söz edilebilir.

4.6.1. Çeviri Amaçlı Metin Çözümlemesi ve eşdeğerlik

Çeviri amaçlı metin çözümlemesi terimini ilk kullanan kişi, Werner Koller'dir (1979). Metni bir bütün olarak ele almış ve çeviride eşdeğerliğin ancak çeviri amaçlı metin çözümlemesinin yönlendireceğine dikkati çekmiştir. Bir başka deyişle, çeviride metinsel öğelerin hiyerarşik düzeyini sağlamak çevirmenin görevidir. Metinsel öğelerin eşdeğerlik açısından hiyerarşik sıralaması ise, sonunda metin düzeyinde eşdeğerliği sağlar. Ne var ki, Koller'in çeviri amaçlı metin çözümlemesinde hangi yöntemin kullanılacağına çevirmenin karar vereceğine değin görüşü, bir yandan çevirmeni uzman konumuna çıkartırken, öte yandan da çeviri edincine (bilincine) dikkati çeker. Onun çeviri amaçlı metin çözümlemesiyle ilgili görüşü, eşdeğerlik öğelerini hiyerarşik olarak sıralamasından anlaşılabilir. Buna göre, eşdeğerlik evreleri şu şekilde sıralanmıştır (krş. Koller 1989: 99-103; Munday 2001: 46-48)

- Düzanlamsal eşdeğerlik: dildışı öğeler açısından eşdeğerlik
- Yananlamsal eşdeğerlik: sözcük seçimi ve biçimsel düzeyde eşdeğerlik
- Metinsel eşdeğerlik: metin türü düzeyinde eşdeğerlik
- Edimsel eşdeğerlik: iletişim düzeyi açısından eşdeğerlik
- Biçimsel eşdeğerlik: metnin bireysel olarak anlatımsal kimliğini ortaya çıkaran biçim ve güzel duyusal değerlere seslenmesi açısından eşdeğerliği

Sonuç olarak, **Koller**'in kaynak metinden yola çıkmakla birlikte, çeviride metindışı öğelere ve edimsel eşdeğerliğe yer vermesi, onun, çevirideki devingen ilişkilere ve çevirinin erek dil ve erek ekinle bağlantısına önem verdiğini gösterir. Kuşkusuz bu erek odaklı yaklaşımın bir işareti olarak da değerlendirilebilir.

4.6.2. Söylem şekli-Çeviri türü

Edimsellik kapsamında Söylem şeklinin dil ile bağlantısını Halliday modelinden yola çıkarak çeviri kuramına en iyi yansıtanlardan birisi **J.House** olmuştur. *A Model for Translation Assessment* adlı temelde çeviri değerlendirmesini konu alan yapıtta önce kaynak ve çeviri metin çözümlenmekte, ardından karşılaştırma yapılarak metnin işlevsel özelliği ortaya çıkarılmaktadır. Buna göre, hem özgün, hem de özgün metne dayalı olarak çeviri metnin işlevi, söylem şekli ve söylem şeklinin amacına uygun metin türü tarafından belirlenir. Bu işlemlerin sonucunda ise, çevirinin açık ve örtük olmak üzere türü belirlenir. **Açık çeviri** hedef kitleye doğrudan değil dolaylı olarak seslenen çeviri türüdür. Bu çeviriyi okuyan okuyucu, özgün metin değil, çeviri metin okuduğunun bilincindedir. Öte yandan **örtük çeviri**, okuyucuya doğrudan seslenir. Okuyucu çeviri ve özgün metin arasındaki sınırı çıkaramaz (House 1997: 70-78).

House, edimbilimden yola çıkarak öne sürdüğü bu model çağdaş çeviribilim kuramında “amaç” ve “erek ekin” okurunun gündeme gelmesi ve çeviri türüne değinerek çevirinin de öteki yazın türleri arasında bir yere sahip olduğunu hatırlatması açısından önem taşır.

4.7. Çeviribilim ve Bilişsel dilbilim ilişkisi

Dilbilim süreci içerisinde bilişsel dilbilim araştırmalarına ağırlık verilmesi, 20. yüzyılın ilk yarısına denk gelir. Bu dönemde yapısal dilbilim anlayışının gittikçe karmaşılaşan iletişim ağının içinden çıkamaması, dilbilim araştırmalarını dili anlıkta geçen bir üretim süreci olarak gören bilişsel alana yöneltir. Bilişsel alandaki araştırmalar dilin kuraldışı işleyişini çözmek üzere dil ve düşünce arasındaki bağı çözmeye odaklanır. Ne var ki, dil ve düşüncenin bir potada eritilerek ele alınması, özellikle çeviri alanında ortaya çıkan sorunları çözmeye yetmemiştir. Çeviribilim açısından

bu alandaki çalışmalar, ancak dil ve düşüncenin farklı düzlemlerde çalıştığının kanıtlanmasıyla birlikte etkinlik kazanmıştır.

İlk aşamada dil ve düşünceyi bir düzlemde ele alan bilişsel dilbilim özellikle deneysel görgül yöntemi kullanmaya özen göstermiştir. Bu deneylerin öncelikle amacı, dil ve düşüncenin bir alaşımı olan dil yetisinin toplumsal mı, içgüdüsel mi, bir başka deyişle, bireysel olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu şekilde deneyler, önce maymun, şempanze gibi hayvanlar üzerinde yapılmıştır. Gerçi bu yöntem Darwin'in Evrim kuramıyla çelişmiştir. Bununla birlikte, insan ve hayvanlar arasındaki biyolojik benzerlikler ve hayvanlarda konuşma ve düşüncenin birbirinden ayırtlanmış iki ayrı olgu olarak incelenmesinin daha kolay olması, bilim adamlarının bu hayvanları kendilerine denek olarak seçmesine neden olmuştur. Hayvanlardan elde edilen veriler ise, çocuklar üzerinde yeniden denenecek irdelenmeye çalışılmıştır. Örneğin, bilişsel dilbilimle ilgilenen Koehler (1921) tüm deneylerini maymunlar üzerinde yapmış ve bu deneylerin sonucunda "içgörü" adını verdiği anlıksal tepkinin, bellekteki izler sonucu değil de, görsel algı sonucu ortaya çıktığını öne sürmüştür. Ancak Koehler'in dönemin bilimsel anlayışıyla salt veri toplaması ve bu konuda hiç bir yorumda bulunmaması bilimsel açıdan bir eksiklik yaratmıştır. Sonuç olarak, Koehler'in, deneyleri, anlıksal tepkilerin içgüdüsel tepkiler olduğunu ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu ise, zaman akışı içerisinde dilin bireysel yönünü ortaya çıkardığı gibi dil ve düşüncenin de iki ayrı olgu olarak ele alınmasını akla getirir.

4.7.1. Dil-düşünce

Koehler ve aynı ekolden olan Buehler (1927) gibi bilim adamlarının salt deneye ve betimlemeye dayalı tutumlarından sıyrılarak bu deneyleri kuramsal alana aktaran kişi L.S. Vygotsky olmuştur (Vygotsky 1985: 66-71). Bu kuramcı, yapılan deneyleri değerlendirip, dil ve düşüncenin birbirinden farklı köklerden geldiğini öne sürmüştür. Bundan böyle, bu iki işlevin hayvanlarda farklı doğrultularda geliştiğini, maymunların alet kullanmasının düşüncenin, dil öncesi gelişimine işaret ettiğini, öte yandan insaninkine benzer sesler çıkartmasının iletişim kurmaya yönelik içgüdüsel tepkilere dayandığını öne sürer. Vygotsky, bunun konuşmanın gelişimindeki "anlık öncesi" dönemin göstergesi olduğunu öne sürerek, insanlar açısından bu deneylerin, dil öncesi süreçlerin varlığını kanıtlaması yönün-

den önemli olduğuna dikkati çeker. Bir başka deyişle, hayvanların konuşamalarına karşın alet kullanabilmeleri, ya da konuşamalarına karşın ses çıkarak toplumsal iletişimde bulunabilmeleri dil ve düşüncenin farklı düzlemde ele alınabileceği düşüncesini akla getirir.

Vygotsky, bununla da kalmayıp, Avrupa'ya bilişsel dilbilim açısından önemli bir yere sahip olan Piaget'nin (1932) çocukların anlalsal süreçleriyle ilgili deney ve değerlendirmelerini de irdelemiş ve konuyla ilgili görüşlerini, Piaget'nin iki kitabının Rusça baskısına yazdığı önsözde açıklamıştır (Vygotsky 1985: 27-46). Piaget'nin deneyler sonucu yaptığı değerlendirmeye göre, çocukların anlalsal süreçleri güdümsüz düşünceden başlayarak güdümlü düşünceye doğru bir yol izler. Bu iki aşamanın arasında ise, güdümsüz düşünceyle büyük benzerlikleri olduğunu ileri sürdüğü **ben merkezci** düşünceden söz eder. Yedi sekiz yaşlarına kadar süren bu ara süreçte, güdümsüz düşünceyle, dil içice girmiş olarak tanımlanır. Piaget'ye göre, güdümsüz düşünce, bireysel olduğu kadar amaç ve sorundan da arınmış bir durumdadır. Buna karşın, güdümlü düşünce, toplumsal iletişim amacı taşıyan, üstelik irdeleme ve kanıtlamaya yönelik bilinç düzeyinde bir aşamadır. Sonuç olarak, Piaget'nin anlalsal süreç akışı, güdümsüz düşünce, benmerkezci düşünce ve güdümlü düşünce şeklinde bir sıralama izler. Vygotsky, Piaget'nin bu sıralamasını eleştirerek, bunun tam karşıtı bir sıralamayı savunur. Vygotsky'e göre, örneğin bebeğin ağlaması kesinlikle güdümlü düşünce olup, toplumsal iletişim amacı taşır. Başlangıç aşamasında, iletişim amaçlı bu tür düşünce güdümlü düşünceden bir farklılık göstermez. Başka bir deyişle, Piaget'nin “benmerkezci” adını verdiği bireysel düşünce, Vygotsky açısından toplumsaldır. Bu ise, Vygotsky'nin, Piaget'nin aksine, dili düşüncenin bir aracı olarak görmeyip toplumsaldan bireysele doğru bir yol izlediğini öne sürmesine neden olur. Bir başka deyişle, Vygotsky'e göre, dil ve düşüncenin iç içe olduğu şeklindeki basit düşünce şekli, dil ve düşüncenin biri arada ele alınmasından kaynaklanır. Vygotsky'nin görüşleri günümüz anlayışına daha yakın olmakla birlikte, Rus kökenli bir dilbilimci olarak Avrupa'da tanınmaması ve o günün görgül olma uğruna yorum yapmaktan kaçan bilimsel tutumu yüzünden Piaget'nin anlalsal süreçlerle ilgili düşünceleri Vygotsky'e oranla Avrupalı dilbilimciler arasında daha çok tutulmuştur.

Piaget'nin düşüncenin bireyselden toplumsallaşmaya gittiğini öne sürdüğü anlalsal süreç, yapısal dilbilimle ilgilenen bir kısım bilim adamını dili toplumdaki bir iletişim aracı olarak bireylerin ortak paylaştığı bir kurallar düzeneğine indirgemeye yöneltirken, Whorf, Sapir gibi bir bölüm

bilim adamını da dili salt topluma bağımlı bir düzenek olarak ele almaya itmiştir. Öte yandan, üretici-dönüşümlü dilbilim anlayışı, dil ve düşüncenin devingen bir süreç izlediğiyle ilgili bilişsel alanda somut verileri toplamakla birlikte, anlıksal sürecin akışını Vygotsky'nin aksine bir yönde ele alarak, dil edincini sadece iletişime yarayan dilbilgisi kuralları düzeneğine, edimi de bu düzeneğin bireysel olarak sözel ifadesine indirgemişti. Bu, üretici - dönüşümlü dilbilim kuramının dil ve düşüncüyü bir arada almasından kaynaklanır. Bununla birlikte, söz konusu anlayışın dili bir üretim süreci olarak görmesi, bilişsel dilbilimin onun devingen sürecini benimsemesine yol açmıştır. Sonuç olarak, başlangıçta üretken olarak öne sürülen model, bilişsel dilbilim alanında da örnek alınmış, ne var ki bir süre sonra durağan bir sürece girilmiştir.

Önceden de belirtildiği gibi, iletişim basit bir göstergeler düzeneğinden oluşmaz. Gerçekte toplumdaki bireylerarası ya da toplumlararası iletişim, basit bir aktarım işlemine dayalı dilbilgisel edinçle değil, aksine Vygotsky'nin de öne sürdüğü gibi dilin gittikçe farklı ve zengin kullanımına yol açan devingen anlıksal süreçlerin işlemesiyle kurulur. Piaget' nin dildeki güdümsüzden güdümlüye giden anlıksal süreçlerle ilgili görüşü yıkılmakla birlikte, görgül verilere dayalı bilimsel yöntemi, hem dilbilim hem de çeviribilim alanında benimsenmiştir. Paul Kussmaul'un çeviri eğitiminde bilişsel süreçleri ortaya çıkarmak üzere somut verilerden yola çıkması buna örnek gösterilebilir.

4.7.2. Çeviri edinci

1978'de Brian Harris ve Sherwood büyükten küçüğe ikidilliler üzerinde yaptıkları araştırmada, **çeviri edincinin** (bilincinin) yaş ilerledikçe toplumsal bakımdan işlevsellik kazanmakla birlikte, istem dışı yöne kaydığını, oysa küçük yaşlarda toplumsal bakımdan “işlevsiz” olmasına karşın “istemli” olduğunu bulgulandırarak “doğal çevirmen” kavramını öne sürmüşlerdir. Buna göre, çevirinin küçük yaşlarda “istemli bir eylem” olması, “çeviri edincinin” sadece “doğuştan bir beceri olduğunu” kanıtlamaya yaramıştır. Bir başka deyişle, çevirinin doğuştan bir beceri olduğunu kanıtlamak uğruna, onun asıl amacı “toplumsal iletişim işlevini” bir kenara atmışlardır. Oysa Toury, çeviri edincinin “doğuştan” olduğunu kabul etmekle birlikte, bu becerinin toplumsal açıdan küçük yaşlarda olduğu gibi işlevsiz bırakılmasının, “çeviri edincini” körelteceğini öne sürmüştür. Bundan böyle, çeviri edincinin “doğuştan gelen bir yetenek olmadığı, yaş

ilerledikçe istemdişı olmakla birlikte, çevirmenin toplumsal iletişimi tam ve kusursuz olarak sürdürebildiği” sonucu ortaya çıkmıştır (Toury 1995: 242-247). Bir başka deyişle, bu aynı zamanda çeviri edincinin ancak bilinçli bir eğitim ve deneyimle kazanılabileceğine işaret eder. Buradan Toury’nin çeviri edincinin gelişmesiyle birlikte “doğal çevirmenlikten” gerçek anlamda “asıl çevirmenliğe” geçilebileceği düşüncesini ortaya attığı görülür. (krş. Bengi-Öner 1996: 110-111)

Buraya kadar anlatılanlar, bilişsel dilbilimdeki anlıksal süreçlerle çeviri süreçlerinin arasındaki farklılığı ortaya koyar. Gerçi dilbilimde Harris ve Sherwood’dan farklı olarak Vygotsky, dilsel edincin iletişimi zenginleştirerek şekilde geliştirilmesi gerektiği şeklinde bir sav öne sürmekle birlikte, bu alandaki görüşleri nesnel verilere dayanmadığından uzun süre gizli kalmıştır. Öte yandan, bilişsel dilbilimin “kara kutu” anlığa girerek bilişsel süreçleri anlama kaygısı, dilbilim ve çeviribilimin yollarını birbirinden ayırır. Konu Hönig açısından irdelenecek olursa, onun da, “**doğal çevirmen**” adını taktığı kimselerin doğuştan çeviri becerisinin hiç geliştirilmeden bırakılmasının, çeviri edinçsizliğine uğradığı görüşünü savunduğu görülür (Bengi-Öner 1996: 80-86). Söz konusu kimselerde uzun süre **küçük ölçekli güdümler** kullanılması sonucu, **aktarım edincinin** gelişmesine karşın, çeviri edinci gelişmez. Küçük ölçekli güdümlerin kullanılması ise, kaynak odaklı yöntemlerin kullanılmasına ve erek odaklı yöntemlere bir türlü geçilememesine neden olur. Bu durum kuşkusuz, “**anlıksal süreçlere**” yetmişli yıllara kadar görgül olmadıkları gerekçesiyle el sürülmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Anlıksal süreçlerle ilgili araştırmaların öznel ve kestirimlere dayalı olduğuna inanan, bağınazlık derecesinde somut verilere dayalı, yorumdan kaçan bilimsel anlayışın seksenli yıllarda sorgulanmaya başlamasıyla birlikte, anlıksal süreçlerinde somut verilerden yola çıkarak incelenebileceği düşüncesi ortaya atılmıştır. Bu, çeviribilimde çeviri öncesi, çeviri süreci ve sonrasında sesli tutanaklara başvurulması anlıksal süreçlerle ilgili verilerin toplanmasına neden olmuştur (Löscher 1991: 48-56). Örneğin Holmes’un **harita eğretilmesinden** yola çıkarak Hönig’in öne sürdüğü **büyük ölçekli** güdümlerin usun **denetimsiz alanında** kullanıldığına değinmesi, denetimsiz alanda geçen süreçlerin özellikle incelenmesine neden olmuştur. Kuşkusuz, Paul Kussmaul ve Hönig’in çeviri eğitiminde özellikle **sesli tutanaklara** önem vermeleri çevirmenin çeviri sürecinde kendi kararlarından emin olmasına ve **büyük ölçekli güdümler** geliştirmesine olanak sağlamıştır. Bu ise, çevir-

meni kaynak dil ve kültürle sınırlı küçük ölçekli kurallarla boğuşan kimliksiz bir kimse olmaktan kurtarıp, aldığı kararlar konusunda **özgüven** duygusu kazanmasını sağlamıştır. Öte yandan, Toury'nin kuramının amacının sonunda erek ekinde egemen olan çeviri normlarını ortaya çıkarmak olduğu düşünülecek olursa, onun da anlıkta kapalı kalan işlemleri somut veri olarak çevirilerden yola çıkarak açığa çıkarmayı hedeflediği görüldü. Üstelik betimleyici kuramın sonunda olmakla birlikte özel olarak, çeviri normlarına yer vermesi, ya da çeviri normlarını, önsel, çeviri süreci öncesi ve çeviri süreci normları şeklinde ayırarak, tek tek tanımlayıp açıklaması, onun "çeviri edincinin" nasıl geliştirilebileceği konusunda çeviri eğitimcilerine ışık tuttuğu şeklinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak, çeviri edincini geliştirmek üzere çeviri ürünlerden veya sesli tutanaklardan yola çıkarak anlıksal süreçlerin somut verilere dönüşmesiyle birlikte, çeviribilimde kaynak odaklı küçük ölçekli güdümelerin bir kenara atılarak, çeviri eğitiminde erek odaklı işlevsel modeller benimsenmeye başlandığı söylenebilir.

4.8. Değerlendirme

Schleiermacher'in dilbilimin bilimsel görgül verileri kapsamında ele aldığı çeviri eğitimi konusu, ister istemez inceleme malzemesi anlıksal süreçler olan bilişsel dilbilime de konu olur. Ne var ki, somut verilerden yola çıkmayı kendine hedef edinen bu dilbilim alanı da kapalı kutu anlıkta geçen işlemleri bir türlü somut olarak ortaya çıkaramadığından, dili düşüncenin ifadesi olarak ele alıp, çeviri edimi açısından kısır bir döngü içerisine girecektir. Örneğin, Piaget'nin çocuklar üzerinde yaptığı deneylerden yola çıkarak ortaya attığı, "düşüncenin" bireyselden toplumsallaşmaya doğru bir süreç izlediği şeklindeki savı, dili düşüncenin sesli ifadesi olarak gören dönemin dilbilimcilerini etkileyerek onların "dili" toplumda iletişimi sağlayan basit bir dilbilgisel düzenek bir olarak görmelerine neden olmuştur. Oysa, Piaget'nin deneylerinin amacı çocuklardaki dilisel edinçten çok bilgiyi nasıl anlıksal bir süreçten geçirerek edindiklerini göstermektir. Ne var ki, Piaget'nin "düşünceye" görgüllük kazandırmak uğruna "dili" araç olarak kullanması, dilin iletişimi zenginleştiren bireysel yaratıcılık yönünün bir süre arka plana atılmasına neden olmuştur. Örneğin, Chomsky, Piaget'den esinlenerek dilin doğuştan gelen bir edinç olduğu ve bu edinç sayesinde dil düzgüsünün çözümlenip yeniden kurulduğu şeklinde bir sav öne sürmüştür. Bununla birlikte, Chomsky, öne sürdüğü bu

üretici-dönüşümlü dönüşümlü modelin dillerin yüzeysel yapılarındaki büyük farklılıklardan ötürü çeviri alanında kullanılamayacağını belirtmesine karşın, Nida ve Wilss gibi çeviribilimin öncüleri bu uyarıyı gözardı edip, sözkonusu modeli çeviri sürecinin devingen yapısına uygun görerek, aktarım edinci kavramını öne sürmüşlerdir. Bir başka deyişle dille ilgili evrensel tümellerin doğuştan varolduğu düşüncesinden yola çıkarak, çevirinin de doğuştan gelen bir beceri olduğu savını öne sürmüşlerdir. Bundan böyle, çevirinin bir aktarım işlemi olduğu düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Ne var ki, böyle bir sav Sausure'ün deyimiyle, toplumsal iletişimin can damarı olan “söz” arka plana itmiştir. Gerçi, Sausure'ün kendisi de “söz”den yola çıkmıştır. Bununla birlikte, bilimsel açıdan görgül verilere öncelik vermek amacıyla yorumdan uzak eşsüremlî biçimsel araştırmalara girmesi, onun toplumsal bir göstergeler dizgesi olarak tanımladığı “dile” bir türlü ulaşmamasına neden olmuştur. Bunun üzerine dilin toplumsal yönü bir kenara itilmiş ve dil, üretkenliği ve yaratıcılığı olan bir kurallar dizgesi olarak ele alınmaya başlamıştır. Bir başka deyişle, dil, Chomsky'nin öne sürdüğü biçimde ülküsel konuşucu ve dinleyici iletişimine dayalı devingen bir süreç olarak tanımlanmaya başlamıştır. Ne var ki, günümüz teknolojisinin aracılığıyla gittikçe karmaşık bir yumağa dönen dillerinin çok boyutlu dil kullanımsal zenginliği, toplumlar arası iletişim aracı çeviri alanındaki sorunları çözmeye yetmemiştir. Salt kurallar dizgesine dayalı dil düzeneğinden yol çıkarak kişiler ya da toplumlararası iletişimin sağlanamadığı zaman akışı içerisinde anlaşıldıkça, dil edincinden çok iletişim edincine ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Bu ise, doğuştan gelen dil edincinden farklı olarak, bireyin zaman içerisinde aldığı eğitim ve geçtiği deneyimler sonucu edindiği bilgi ve düşüncelerini kendi yaratıcılığını kullanarak ifade etmesini sağlayan bireysel olmakla birlikte, daha karmaşık ve daha devingen bir edincin, başka bir deyişle “**iletişim edincinin**” varlığına işaret etmiştir. Aynı konu çeviri bağlamında **iki dillilik** ve **çeviri edinci** üzerindeki araştırmalarda yola çıkarak açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre her ikisinin de birbirinden farklı iki olgu olduğu ortaya çıkmış, örneğin küçük yaşlarda ikidilli çocuklarda çevirinin istemli bir edim olmasına karşın (Vygotsky' e göre güdümlü), onun toplumsal bakımdan bir işlevi olmaması, çeviri edinciyle, ikidilliliğin yollarını birbirinden ayırmıştır. Bir başka deyişle, çeviri edincinin, dilsel bilginin ekinsel bilgiyle yoğurularak dilde bireysel yaratıcılığın ön

plana geçmesi şeklindeki bir tanımı, çeviri alanıyla ilgili olanları edimbi-
lime yönlendirmiştir. Edimbilim bağlamında yer alan söylem çözümle-
mesi ve söylem gibi kuramlar çeviribilimin yönünü değiştirmiş ve çeviri
kuramcılarını, okur ya da erek okur ve ekinin yanı sıra, “amaç”ı da göze
alan modeller oluşturmaya yöneltmiştir.

Sonuç olarak, çeviri ediminin tarihsel olarak geçtiği dilbilimsel evreler,
1980 ve 1990’lı yıllar arasındaki çeviribilim incelemelerini de etkilemiş-
tir. Bundan böyle, çeviribilim alanında ürün odaklı ve süreç odaklı araş-
tırmalara yer verilip, çeviribilim alanında daha işlevsel kuramlar geliştiri-
lmeye başlamıştır.

V. BÖLÜM

Çeviribilim ve Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar

1980’den başlayarak günümüze değin çeviribilime, dilbilim ve çeviribilim odaklı olmak üzere iki türlü yaklaşımda bulunulmuştur. Dilbilimin çeviribilimin sınırlarını çizmedeki rolü ve çevirinin kuramlarının şekillenmesindeki işlevi kuşkusuz yadsınamaz. Bu alandaki çalışmalar, özellikle dilbilim kuramlarının çeviride uygulamaya nasıl geçirilebileceği üzerinde odaklanmış ve araştırmalar çeviri eğitimi üzerinde odaklanmıştır. Bundan böyle, bu bölümde çeviribilime dilbilim odaklı yaklaşımda bulunan kuramcıların çeviri edimine bakışları ve dilbilimdeki hangi kuramlardan yola çıkarak çeviri sorunlarına çözüm getirmeye çalıştıkları veya çeviriye niçin dilbilim odaklı yaklaştıkları kendi yapıtlarından yola çıkarak açıklanmaya çalışılacaktır.

5.1. Newmark ve Çeviri Eğitimi

Peter Newmark’ın *A Textbook of Translation* adlı yapıtı, 1981 ve 1988’de iki kez yayınlanmış olup, kuramsal ve uygulama alanıyla ilgili iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde metin çözümlemesi, çeviri süreci, metin türleri, çeviri yöntemleri, çeviri ve ekin, çeviri eleştirisi gibi temel konuları ele alınmış, ardından da uygulama alanıyla ilgili özel alanlardan seçilen çeşitli çeviri örnekleri verilmiştir. Yazar kitabının amacını “ben sizin iyi bir çevirmen olmanızı sağlayamam. Bu konuda elimden gelen tek şey, genel bazı konularda size yol göstermektir.” (1988: 4) şeklindeki sözlerle dile getirmekle birlikte, yukarıda ele alınan konulardan da anlaşılacağı gibi, kuramsal olarak dilbilimden yola çıkmaya çalıştığı ortadır. Bu sözler, onun çeviride önsel olarak kabul edilmiş bir hedefi olmadığını or-

taya çıkarır. Bir başka deyişle, bu onun kuramsal bir bilgiden yararlanmadığı anlamına gelmez. Üstelik kitabında değindiği konular sırasıyla incelendiğinde, onun bir kuramsal arayış içerisinde olduğu ortaya çıkar.

Çeviri kuramı-çeviri

Bir önceki bölümde Werner Koller çeviri amaçlı metin çözümlemesi terimini kullanmasına karşın, bu konuda yükümlülüğü çevirmene bıraktığı ve herhangi bir açıklamada bulunmadığı görülür. Oysa Newmark'ın metin çözümlemesinde kaynak metni yakından okuma ve anlamını çıkartmanın çeviri ediminin ön koşulu olduğunu öne sürerek, çeviri amaçlı metin çözümlemesinde sırasıyla kaynak metnin amacı, çevirmenin amacı, metin türü, hedef kitle, metnin resmiyet derecesi (örneğin resmi, gayri resmi, sıca, argo, söyleşi, betimleyici gibi), yazarın dilsel yetkinliği, çevirinin nerede yayımlanacağı gibi ölçütler üzerinde durduğu görülür. Ne var ki, bu ölçütlerde çevirmenin kaynak metni temel alacağı hep hatırlatılmıştır. Onun şu sözleri, bunu açıkça ortaya koymaktadır:

Temelde çeviri etkinliğinde kaynak metnin çözümlemesi çeviri amaçlı metin çözümlemesinin ilk evresi olup, çeviri eleştirisi gibi yararlı bir disiplinin de temelidir.... Çeviri kuramı uygulamaya ancak bu aşamadan sonra girer (a.g.y. 17) (çev. Mine yazıcı).

Bu sözler onun çeviriye kaynak odaklı yaklaştığını ve çeviride üründen yola çıktığını gösterir. Metin Çözümlemesi'nin (agy.: 11-17) çeviri sürecindeki son hedefinin ne olduğu üzerinde durulmadığından, onun "çeviri amaçlı metin çözümlemesinden" çok "okuma-anlamaya yönelik" metin çözümlemesi üzerinde durduğu öne sürülebilir. Üstelik ileriye dönük işlevi olan çeviri eğitiminde kaynak metni ölçüt almak çevirinin erek ekindeki işlevine yeteri ölçüde önem verilmediğini gösterir. Öte yandan, uygulamayla ilgili ikinci bölümde de kaynak metin ve çeviri metin karşılaştırmalarıyla ilgili çözümlemelerinden, çevirmeni okur kimliğine soktuğu açıkça anlaşılmaktadır. Höniğ "Textual Analysis for Translation" (1987: 37-45) başlıklı yazısında çevirmenin, kaynak metin ve yazar'la ilgili ön bilgiden ve erek kitleden oluşan üçgendeki bağlantıları saptandıktan sonra ancak çeviri süreciyle ilgili çözümlemelere girebileceğini öne sürmüştür. Höniğ'in savını Newmark gözardı etmiş, buna karşılık, salt kaynağa odaklanmış yaklaşımı benimsemiştir. Başka bir deyişle, Newmark'a göre, iyi çeviri yapabilmek için, kaynak metni iyice okuyup anlamak ve açıklayıcı yöntemle çıkarımlarda bulunarak kaynak metin ve çeviri metin arasında

bildirişimi sağlamak yeterli görülmektedir. Bu durumda, Newmark'ın, Hönlğ, Vermeer ve Toury'nin öne sürdüğü şekilde çeviri sürecinde belirleyici rolü erek metin ve erek ekin değıl de, kaynak metin ve kaynak ekin oynamaktadır. Ona göre, çeviri kuramı, çeviri sorunlarını çözmede kullanılan ve kurallar koyan bir araçtır. Zaten, bu konudaki görüşünü kısaca “*sorun yoksa, zaten çeviri kuramı da olmaz*” (agy.: 9) sözleriyle de desteklemiştir. Bu sözler, Toury'nin kuram anlayışına ve kuramların çevirmene çeviri öğretme gibi bir işlevi olmadığı şeklindeki görüşüne taban tabana karşıttır.

Doğrudan uygulama alanıyla ilgili konuların ele alındığı ikinci bölümde, yazar kesinlikle hiçbir kurama yer vermemiş, çeviride geçen temel kavramları açıklamakla yetinmiştir. Uygulama alanındaki örneklerin çeviri edincinden çok aktarım edincini, bundan böyle küçük ölçekli güdümler geliştirmeye yaradığı söylenebilir. Bu ise, kurama “dar kapsamlı” bir bakış açısını yansıtır.

Newmark'ın, Holmes'un başlattığını düşündüğümüz çağdaş çeviribilim anlayışına ters düşen bu yaklaşımı, kuşkusuz, onun hem üniversitelerde çeviribilim konusunda sürdürülen akademik çalışmaların, hem de çağdaş kuramların karşısında olduğunu gösterir. Başka bir deyişle, Newmark'ın tarihte olduğu gibi çeviri eğitimini sadece uygulamaya yönelik bir edim olarak ele alması ve çeviri edincini geliştirmede önemli rol oynayan kuramlara hiç yer vermemesi, onun çağdaş çeviribilimde önde gelen erek odaklı kuramlar bir yana, genelde çeviri kuramlarını ‘*akademik bir ayrıntı*’ (agy.: xi) olarak gördüğünü kanıtlar.

Newmark çeviri kuramını bu şekilde yadsımakla birlikte, çeviri sürecine yaklaşımı, Toury ve Vermeer'in tümevarımlı ve betimleyici yönteminin aksine, Sperber ve Wilson'ın “Bildirişim Kuramını” temel alarak öne sürdüğü tündengelimli ve çıkarımsal “bağıntı kuramına” dayandığı öne sürülebilir. Bununla birlikte, Newmark'ın kuramsal adını verdiği birinci bölümün sadece kavramsal bir araştırmaya dayandığı, bundan böyle uygulama alanına yeterince kuramsal dayanak hazırlamadığı görülür. Bu, onun kuramsal alanla uygulama alanı arasından köprü kurmadığını gösterir.

5.1.1. Çeviri Yöntemi ve Eşdeğerlik

Newmark'ın, bilimsel metinlerin yanı sıra toplumsal, siyasal ya da yazınsal metinlerin çevirisinde iki tür yöntemden söz etmiştir. Bunlar sırasıyla anlamsal (semantic) ve iletişimsel (communicative) çeviri yöntemidir. Bu yöntemler kaynak dil ve erek dil odaklı olmak üzere “V” şeklinde bir eğri oluşturur. Buna göre Newmark şu şekilde bir sıralama yapmıştır (a.g.y. 45):

Kaynak dil odaklı	Erek dil Odaklı
Sözcüğü sözcüğü sözcüğüne	Uyarlama
Söz dizimsel	Özgür çeviri
Sadık çeviri	Deyimsel çeviri
Anlamsal Çeviri	İletişimsel Çeviri

Ne var ki, özellikle **anlamsal çeviri**yle ilgili yorum ve açıklamalarında, çevirmene metniçi bağlam konusunda bilgi vermekten öteye gidilmemiştir. Başka bir deyişle, “anlamsal çeviri”, erek dilin elverdiği ölçüde kaynak metnin sözdizimsel anlamsal yapısına sadık çeviri kalarak özgün metnin bağlamsal anlamını yakalamaktır (a.g.y. 39). Bu durumda amaç, kaynak metne bağlı olarak, çeviri ürününde metniçi bağlamanın sözdizimsel, anlamsal, dilbilgisel ya da sözcük düzeyinde nasıl korunabileceğiyle sınırlı kalmıştır. Öte yandan, erek dizgeye ait yazınsal normlardan hiç söz edilmemiş, “kaymalara” değinilmekle birlikte, elden geldikince kaynak dizge normlarına yakın çeviri öncelikle hedef seçilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Newmark hem anlamsal çeviri, hem de iletişim amaçlı çeviride “eşdeğerliği” çeviri öncesi, ya da çeviri süreci sırasındaki normlara göre değil, Otto Kade bakış açısından kalma “bildirişim kuramına” dayalı olarak sözcük düzeyinde aramıştır. Bu açıdan erek dil ve erek ekinle ilgili normlar gözönüne alınmadan, kaynak dil edincini geliştirecek bir yöntemeye başvurulmuştur. Başka bir deyişle, Newmark’ın gerek “anlamsal” çeviriyle, gerekse “iletişim amaçlı” çeviriyle ilgili yorumları, kaynak dil edincini geliştirmeye yöneliktir.

Yazınsal açıdan erek dil ve normlarının bu şekilde gözardı edilmesi ise, iki soruyu akla getirir; bunlardan birincisi, kaynak dizge normlarına bu denli bağlı kalınması, çeviri de kaynak metindeki sözcük ve sözdizimdel

özelliklerin erek metne geçirilerek çeviriyi kimi zaman olumsuz, kimi zaman olumlu yönde etkileyen “**girişime**” neden olmaz mı (Toury 1995: 278): ikincisi ise, çevirilerin erek ekin açısından yazınsallığı konusuyla ilgilidir. Birinci soruya, bence en güzel yanıtı **Alexandr D. Svejner**’in “*Literal Translation as a Product of Interference*” başlıklı makalesi verir (Svejner 1978: 39-43). Newmark’ın yukarıda değindiğim yaklaşımla çeviri uygulamalarıyla ilgili çözümlemelerinde “sözcüğü sözcüğüne” çeviriden yola çıkarak kaynak metne bağlı eşdeğerlik arayışına girilmesi, Svejner’e göre ister istemez çeviri ürününde sözcük düzeyinde “girişimden” başlayarak **tabandan yukarıya doğru** anlamsal ve edimsel düzeylerde de girişime neden olacaktır. Bu ise, “girişimin”, “sözcüğü sözcüğüne” çeviri yönteminden kaynaklandığını gösterdiği gibi, böyle bir yöntemi kullanarak ortaya çıkarılan çeviri ürününün yazınsal olarak erek dizgede, kaynak dizgede yaratılan anlamsal ve edimsel etkiyi yaratamayacağı anlamına gelir. Buradan da anlaşılacağı gibi, Svejner’in “sözcüğü sözcüğüne” çeviri yönteminin çeviri ürününü gerçekte anlamsal ve edimsel bakımdan olumsuz yönde etkileyerek çeviride “girişime” neden olduğu şeklindeki açıklaması, Newmark’ın, “anlamsal” çeviri yönteminden yana olduğu şeklindeki düşüncesine ters düşer. Başka bir deyişle, Svejner’in “sözcüğü sözcüğüne” çeviri yönteminin tabandan yukarı çeviri sürecini etkileyeceği ve bunun da çeviriyi anlamsal ve edimsel bakımdan olumsuz yönde etkileyebileceği şeklindeki savına karşın, Newmark’ın doğruluk ve gerçeklikten yana olduğu düşüncesiyle öne sürdüğü şu sözler onun niçin “sözcüğü sözcüğüne” ya da “sözdizimsel çeviriden” yana olduğunu açıklar:

Ben gerçek ve doğrudan yana bir kişi olarak “sözdizimsel çeviriden” yanayım, sanırım sözcükler kadar tümce ve metinlerin de bir anlamı var. Ortada anlamsal ve edimsel bir neden olmadıkça, sapma söz konusu olamaz, zaten böyle bir duruma binde bir rastlanır.” (agy.: x) (Çev. Mine Yazıcı)

Bu sözlerden, Newmark’ın “sözcüğü sözcüğüne” ya da “sözdizimsel çeviri” yöntemiyle, çeviride “anlamsal” ve “edimsel” eşdeğerliğe koruyabileceği düşüncesinde olduğu anlaşılır.

İkinci sorun ise, iletişimsel çevirinin tanımından kaynaklanır. Bu, çevirilerin, yazınsallığını, başka bir deyişle, erek yazılı dil geleneğiyle uzlaşımını gündeme getirir. Newmark’ın bilimsel konuları ilgilendiren çevirilerde çeviri ürünü açısından önemli olan unsurun, “iletinin aktarılması”

olduğu şeklindeki yorumundan kaynaklanır. Bu konudaki görüşünü aşağıdaki şu sözleriyle açıkça dile getirmiştir:

"İletişimsel çeviri" akademik amaçlıdır. Fransızca özgün yayını okuyup da, bir türlü anlamayana yardımcı olmaya çalışır. Çeviriyi doğal dile uyarlayıp, basite indirgeyerek 'ileti' üzerinde odaklanır." (agy.: 258)

Kuşkusuz, Newmark'ın bu tanımı çağdaş iletişim anlayışının aksine, onu basite indirdiğini, hem de çeviri eğitiminde "çeviri edincini" pekiştirmeye yönelik bir yöntem kullanmadığını gösterir. Başka bir deyişle, Toury'nin "Translation of Literary Texts vs Literary Translation" makalesinde, çevirilerin erek ekine ait yazınsal çoğul dizgenin bir parçası olarak erek ekin tarafından "kabul edilebilir" olması için çevirmenin, öncelikle erek dizgenin yazınsal öğelerini, erek ekin alıcılarının çeviriden beklentileri doğrultusunda kullanması gerekmektedir (Toury 1993: 10-15). Toury, Newmark gibi, sadece çeviride iletinin aktarılması koşulunu değil, bunun yanı sıra çeviride erek ekin kutbuna yakınlığın sağlanması açısından çeviri de yazınsallığı ya da erek yazılı dil geleneğince "kabul edilebilirlik" koşulunu da beraberinde getirir.

Özellikle ikinci bölümde çeviri uygulamaları konusunda verdiği örneklerde, gerek çeviri metin çözümlemeleriyle ilgili yorumları, gerekse eleştirileri onun çeviri sürecinden çok, tümdengelimli, çıkarımsal yöntemi kullanarak yalnızca çeviri ürününe dayalı kaynak odaklı yaklaşımı benimsediğini gösterir. Bunun sonucu olarak, güncel nitelikte yazıların yanı sıra, yazın, tıp ve siyaset gibi çeşitli metin türlerinin kullanıldığı alanlardan örnekler vermeye çalışsa da, çeviriyi sadece kaynak metne değin metiniçi bağlamı gözeterek değerlendirmesi, onun çeviri eğitiminde "sözcüğü sözcüğüne" çeviri yöntemini seçmesine neden olmuştur. Özellikle tıp alanına ağırlık verdiği çeşitli konularla ilgili çeviri uygulaması örneklerinin sayısı dokuz olup, bunların çoğu akademik alanda iletişimi sağlamak üzere seçilmiş metinlerdir. Newmark'ın bu tür metinlerde "iletişimsel" çeviri yönteminin kullanılabileceğini öne sürmesi, en az çabayla en çok bağlamsal etkiyi yaratmayı hedefleyen Sperber ve Wilson'un 1986 da öne sürdüğü "bağıntı kuramındaki" kâr-maliyet ilkesinin habercisi olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, hem anlamsal, hem de iletişimsel çeviri yöntemiyle ilgili çeviri örneklerinde birinci bölümde öne sürülen metin çözülmesiyle ilgili ölçütlerden hiç söz edilmemiş olması, söz konusu metinlerde çeviri sorunu olarak sadece özel konu alanıyla ilgili terim bilgisi eksikliği görüldüğü anlaşılr. Aşağıda onun yapıtından iletişimsel ve anlamsal çeviri

yöntemi ile verilen bir örnek de yukarıda söylenenleri doğrular niteliktedir:

Une certaine Idée de la France

Charles De Gaulle

Toute ma vie, je me suis fait une certaine idée de la France. Le sentiment me l'inspire aussi bien que la raison. Ce qu'il y a, en moi, d'affectif imagine naturellement la France, telle la princesse des contes ou la madone aux fresques des murs, comme vouée à une destinée éminente et exceptionnelle.....

Communicative Translation

All my life I have created a certain idea of France for myself. My feeling, as well as my reason, inspires me with this idea. In my mind I imagine France as a fairy-tale princess or a madonna painted on frescoes, as though destined for a distinguished and exceptional future.

Semantic translation

All my life, I have devised for myself a certain idea of France. Feeling inspires me with it as well as reason. What is emotional in me naturally imagines France like the princess in the fairy-tales or the madonna on the frescoes of the wall, as dedicated to an eminent and exceptional destiny.

Particular Problems

1.1. je me suis (se faire un idée) Translates as 'get some idea'. In this more formal text, the sense of 'faire' is strengthened.

1.2. *affectif*: Has a wider semantic range than the technical 'affective' (from 'affect', a psycho-logical term). Hence 'emotional'.

1.4 *des murs*: Virtually redundant, but is reproduced to obtain equivalent effect.

1.5 *Pa créée*: 'France' is recovered from the previous sentence for clarity and Impressiveness. (agy.: 242-262)

..

Sonuç olarak, onun bu tutumu çeviri sorunlarını sadece yüzeysel olarak sözcük ya da özel alan terim bilgisi düzeyinde gördüğünü ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, sözkonusu metinlerin çevirisinde amaç, Newmark'ın iddia ettiği şekilde akademik alanda iletişimi sağlamak da olsa, günümüz çoğulcu ve zengin iletişim anlayışı karşısında bu şekilde iletişimi basite indirgeyecek bir çeviri anlayışının yetersiz kalacağı açık ortadadır.

5.2. Wills ve Çeviribilim

Wolfram Wills'in 1982'de yayımlanan *The Science of Translation: Problems and Methods* yapıtı da dilbilim odaklı yaklaşımların bir sonucudur. Kitap, Önsöz, Modern İletişim Aracı Olarak Çeviri, Geçmişte ve Günümüzde Çeviri Kuramı, Çeviribilimde Yöntembilimsel Sorunlar, Çeviri Süreci ve Yöntemleri, Metin Türü ve Çeviri, Çeviride Eşdeğerlik, Çeviri Sorunları, Yabancı Dilde Doğru-Yanlış Çözümlemesi, Anadil, Çeviri Eleştirisi ve Bilgisayar Çevirisi olarak toplam oniki bölümden oluşmuştur.

Yazar oldukça geniş bir okur kitlesine seslenmeyi hedeflemiştir. Erek kitle sırasıyla, dilciler, dilbilimciler, yabancı dil ve çeviri eğitimi verenler ve çevirmenlerdir (agy.: 8). Kitap çeviri dersi ağırlıklı olarak yazılmıştır. Ne var ki, yukarıda sözü edilen erek kitleden de anlaşılabacağı gibi, gerçekte dilbilimle çeviribilim arasında bir köprü olarak düşünülebilir. Temelde kuramsal ve uygulama alanı olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Çeviriyi sadece uygulama alanıyla sınırlamayıp, kuramsal alana da yer vermesi ve böylece çeviribilime geçiş sürecini bilimsel olarak başlatması bakımından da önemlidir.

Wilss, kitabının önsözünde çeviribilimi modern dilbilimin bir alt kolu olarak görerek, onu hem yapısal dilbilim, hem de üretimsel dilbilim anlayışından ayırmak istemiştir (agy.: 11). Kuşkusuz onun bu görüşü, gerçekte modern dilbilimin iletişim odaklı olmasından kaynaklanır. Wilss, Çeviribilimi niçin özerk bir bilim dalı olarak ele alamayışını, eşsüremlî-betimleyici çalışmaların eksikliğine ve bu bilim dalının kendi özerk gönderge çerçevesini kuramamasına bağlamıştır (agy.: 12). Yapısal ve üretimsel dilbilim anlayışına karşı çıkmakla birlikte, kitabını öncelikle dilbilimsel temele dayalı olarak sürdürmeyi uygun görmüştür. Ne var ki, dilbilimde geçmişteki kuramların tekdüzeliğini ve durallığını, buna karşılık çeviri ediminin iletişime dayalı devingen sürecini gözönünde bulundurarak bilişsel ve öznel yönü ağır basan kuramları kendine ölçüt almıştır. Bu şekilde çeviri sürecinin öznel ve yoruma dayalı yönüne özellikle dikkati çekmek istemiştir. Ona göre, hem yapısal, hem de üretici dilbilim anlayışının temelde bir sisteme dayalı olması, buna karşın çeviri sürecindeki kararların dizgellikten uzak, öznel kararlara bağlı olması, çeviribilimin yöntembilimsel olarak gelişmemesine neden olmuştur. Wilss, önsözünde çeviribilimin bu dönemde kuramsal açıdan eksikliğini, yöntembilimsel eksikliğine ya da tümevarımlı görgül yöntemler yerine, genelde yapısal dilbilimin yöntemlerine başvurmasına bağlamıştır.

Çevirinin modern bir iletişim aracı olarak ele alındığı ikinci bölümde, çevirinin günümüz dünyasında askeri, siyasal, ekonomik açılardan uluslararası iletişimde oynadığı rol üzerinde durmakla kalmayıp, artık bireyin de kendi dünyasıyla yetinmediğini ve uzak çevresiyle bağlantı kurma gereğini duyduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, uluslararası Esperanto gibi yapay bir dilin ya da İngilizce gibi ortak bir dilin uluslararası, özellikle de bireyler arası iletişimde yetersiz kalacağını vurgulayarak, 20. Yüzyılı "çeviri çağı" olarak nitelendirmiştir.

5.2.1. Kuramsal bakış

Wilss'in kitabının kurama ağırlık verdiği "Geçmişte ve Günümüzde Çeviri Kuramı" başlıklı 3. bölümünde, çeviri kuramını niçin tarihsel bir bağlam içersinde ele alma gereğini duyduğu sorusu akla gelebilir. Bunun ilk nedeni, görgül ve tümevarımlı yöntemi kullanacağını öne sürmesine karşın, çeviri süreçlerini çevirmenin anlığında geçen, bundan böyle de irdelenemeyen işlemler olmasını kabul etmesinden kaynaklanır. Başka bir deyişle, anlıksal süreçlerin görgül olmayıp, öznel olması onu ister istemez tarihe yöneltmiş ve çeviri tarihini dilbilimsel açıdan inceleyerek kendisinin çeviriyle ilgili görüşlerini kuramsal bir dayanağa yaslamak istemiştir. Bu şekilde kuramına hem tümevarımlı, hem de görgül bir nitelik kazandırmaya çalışmıştır. Çeviribilimi dillerarası dilbilimsel bir edim olarak tanımlamakla birlikte, ona bilişsel, yorumbilimsel ve çağrışımsal bir boyut katarak, onu dilbilimin durağan sürecinden kurtarıp, devingen bir süreç sokmak istemiştir (agy. 13). Genelde metin türüne bağlı olarak çeviri süreçlerindeki kararların çeşitliliğini gözönünde bulundurmuş ve çeviri edimini dilbilimin düzenekliliğinden kurtarmaya çalışmıştır. Bu amaçla hem iletişim kuramının tek yönlü kesin kurallarına, hem de üretici-dönüşümlü dilbilimin bağlamdan uzak dilbilgisel tümellere dayalı akışkan bir tablo içersindeki işleyişine karşı çıkmıştır. Bununla birlikte, Wilss, üretici-dönüşümlü dilbilimin devingen sürecinden ve bilişsel yönünden ister istemez etkilenmiştir. Örneğin, "aktarım edincini" öne sürmesi, Chomsky'nin "dil edinciyle" ilgili görüşlerinin bir sonucudur. Ne var ki, Wilss, Chomsky'nin tek dile yönelik olarak akışkan bir tablo içersinde geliştirdiği yöntemin, iki dilin sözkonusu olduğu çeviribilimde kullanılamayacağını ve böyle bir tablonun çok karmaşık bir durum sergileyeceğini öne sürmüştür. Aktarım edinci aracılığıyla iki dili karşılaştırmalı olarak kaynak dilde tümce düzeyinde sözdizimsel ve anlamsal çözümlemenin, ardından da

erek dilde yeniden düzgülemenin çeviribilim açısından daha kolay ve daha işler bir yöntem olduğunu savunmuştur. Kuşkusuz, Wilss'in bu şekilde üretken ve devingen bir yöntemi kullanamayışı “**aktarım edincini**” somut verilere dayandıramamasından ve çeviriyi doğuştan gelen bir yeti olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Bu ise, onun bir yandan iletişim kuramının dili düzeneğe indirgeyen yaklaşımına karşı çıkarken, öte yandan da iletişim kuramının biraz daha geliştirilmiş şeklini kendi kuramında kullandığını gösterir. Üstelik, çeviribilimde devingen bir yöntem geliştirmek istemesine karşın, kuramında devingenliğe yol açan akışkan bir tablo kullanamaması “aktarım edincini” somut verilere dayandıramamasından kaynaklanmıştır. Oysa günümüz çeviribilim anlayışında çevirmenin çeviri süreçleriyle ilgili kararları daha çeviriye başlamadan önce belirlenmekte ve çeviri süreci sırasında aldığı kararlar da iki dil arasında karşılaştırma yaparak değil de, başta (çeviri süreci öncesinde) alınan kararlara bağlı olarak akışkan bir tablo içerisinde gözlemlenebilmektedir. Örneğin, Toury'nin karşılaştırmalı çözümlemenin birimi olarak ele aldığı "sorun+çözüm" çiftini çevirmen kararlarına bağlı olarak akışkan bir tablo içerisinde inceleyişi, onun kuramının hem daha görgül verilere dayalı olmasına, hem de daha devingen olması sonucunu doğurmuştur (Toury 1985:27-32). Kuşkusuz burada Wilss'in yöntemsel olarak en büyük eksikliği, karşılaştırmalı çözümlemede "çeviri edincini" değil de, dilbilimsel ve dilbilgisel karşılaştırmaya dayalı "aktarım edincini" kendine ölçüt almasından kaynaklanır.

5.2.2. Eşdeğerlik

Wilss, çeviribilimsel olarak savunduğu yöntemini, Cicero'dan Nida'ya kadar uzanan tarihsel süreç içerisinde “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlama göre” çeviriden başlayıp, Schleiermacher ve Humboldt gibi özellikle kendi görüşlerini destekleyecek dilbilimcilere yer vererek bulgulandırma yolunu seçmiştir. Örneğin, Schleiermacher'in "kullanmalık" ve "bilim-sanat" türü ayırımına Wilss'in Schleiermacher'in kullanmalık metinlerde yazarın okura götürülmesi ya da bilim-sanat metinlerinde okurun yazara götürülmesi şeklindeki görüşlerine uzunca yer vermesi (agy.: 33) ve bu konuda öncelikle yazarın yaratıcılığını öne çıkartmak istemesine karşın, sanatsal çeviride kaynak metne ait özgün dili, çevirmenin yaratıcılığını kullanarak koruması gerektiğini öne sürmesi, onun bu metinlerde kaynak

odaklı yaklaşımı benimserken, kullanmalık metinlerde erek odaklı yaklaşımı benimsediğini gösterir. Bu, aynı zamanda çeviri süreci öncesinde çevirmenin amacının metin türüne göre belirlendiğini ve bu amaç doğrultusunda çevirmenin çeviri süreci sırasında kararlar alacağına işaret eder. Bu, bir yerde Vermeer'in Skopos kuramında sonradan daha geniş kapsamlı olarak ele aldığı çeviride “amaç” kavramını gündeme getirmiştir. Gerçi Wilss'in amaca dayalı bu süreçle ilgili kararlara hiç değinmediği gibi, amacı Schleiermacher gibi, metin türü ayırımına dayandırması çelişki yaratır. Bu durumda Wilss'in metin türüne göre çeviride amacın saptanması gerektiğini öne sürerek, bilimsel ve sanatsal metinlerde kaynak odaklı yöntemden yana olduğu anlaşılır.

Öte yandan, Humboldt'un “insanlar dünyayı kendi anadillerine göre görürler” savına karşıt bir biçimde öne sürdüğü “dil'in ölü bir sistem olmadığı” şeklindeki savının dilin dışındaki tinsel dünyanın dilin yaratıcılığı sayesinde dışa vurulduğu görüşü şeklindeki yorumu, Wilss'i etkilemiş ve ona çeviri konusunda eytişimsel düşüncenin kapılarını açmıştır (agy.: 35). Başka bir deyişle, Wilss, Humboldt'un dilin tinsel dünyayı yansıtan devingen bir süreç olduğu görüşünü, Schleiermacher'in bilimsel ve sanatsal metinlerde okurun yazara götürülmesi şeklindeki savıyla birleştirerek, çevirmenin çeviri sürecinde, bir yandan kaynak metin türüne bağlı olarak yorum yapma yetisine, öte yandan da kaynak metin ve erek metni karşılaştırıp öznel olarak açımlayarak, kaynak metinle düz anlamsal, yanan anlamsal ve edimsel eşdeğerliği sağlayacak şekilde aktarma yetisine sahip olması getiği görüşünü savunmuştur.

Çevirmene özgü kaynak metni ve erek metni, karşılaştırmalı olarak yorumlama ve yeniden erek dilde yaratma yetisini ise, “aktarım edincine” bağlamıştır. Daha da açacak olursak, Chomsky'nin dil edincine dayalı olarak öne sürdüğü üretim dil anlayışını, Wilss, Nida gibi anlamsal düzeyde kurmaya çalışmıştır. Chomsky, dil düzeneğinde evrensel mantığı yakalayıp sonlu sayıda kuraldan sonsuz sayıda tümce üretme yolunu seçerken, Wilss, çevirmenin aktarım edinci sayesinde önce kaynak dilde yorumlama yetisini kullanarak hem sözcük ve tümce, hem de metin düzeyinde anlamsal açıdan derin yapıya gireceğini, ardından da “yaratıcılık yetisini” kullanarak açıklama veya erek dilde yeniden düzgüleme yoluyla yüzeysel yapıda eşdeğerlik sağlayacağını öne sürmüştür. Kuşkusuz, Wilss'in bu görüşü, Kutsal Kitap çevirileri yapan Nida'nın biçimsel ve özellikle de devingen eşdeğerlik kavramlarıyla örtüşmektedir. Üstelik

Wilss, Nida'nın Chomsky'nin etkisiyle anlambilime yapısal olarak yaklaşımının, çeviribilime yöntemsel olarak katkısı olduğunu açıkça şu sözleriyle de belirtmiştir:

“Yapısal ve üretimsel dilbilim okullarının yanı sıra, yapısal anlambilimcilerin geliştirdiği görüşleri sürdürerek, öteki şeyler arasında anlamsal çözümlemeye de bir yol bulunmuştur; bu yol, karşısalsal dilbilim kadar çeviribilim için de karşılaştırmalı sözcükbilim alanında yöntemsel olarak sağlam bir zemin hazırlamıştır.” (agy.: 39)

Buradan, Wilss'in yapısal ve üretimsel dilbilimcilerin görüşlerini, kuramının gerekçelendirilmesinde temel aldığı görülmektedir. Örneğin, çevirmenin özel olarak doğuştan **“aktarım edincine”** sahip olduğu savını, çevirmenin kapalı kutuda geçen anlaksal süreçleri görgül olarak izlenemediğinden, Saussure'ün “dil yeteneği”, Chomsky'nin “dil edinci”, ya da Harris ve Sherwood'un çeviri yeteneğinin doğuştan geldiğini öne süren savlarıyla kanıtlamaya çalışmıştır. Oysa Toury, Harris ve Sherwood'un insanın doğuştan çeviri edincine sahip olduğuyla ilgili savlarına karşı bir sav ileri sürmüştür. Ona göre, çeviri edincinin hiç eğitimden geçirilmeden olduğu gibi bırakılması, çeviri edinçsizliğini geliştirir. Zaten Harris ve Sherwood yaş ilerledikçe çevirinin istem dışı bir yeti durumuna gelmekle birlikte, toplumsal iletişim işlevinin arttığını kendileri de kabul etmişlerdir. Ne var ki, geçmişteki kuramcıların Toury'nin değindiği şekilde edincin geliştirilmesi gereği üzerinde durmamaları, başta çeviribilim, ardından çeviri eğitimi ve çevirmenlik mesleği açısından büyük bir eksikliktir. Hönig, doğuştan gelen bu edince **“aktarım edinci”** adını takmıştır. Oysa Wilss bu terimi farklı anlamda kullanmıştır. Sözkonusu edinç, iki dili karşılaştırmalı olarak çözümleyebilme ve erek dilde yeniden üretebilmeye ilgili çevirmenlere özgü doğuştan gelen karmaşık bir düzenektir. Başka bir deyişle, **“aktarım edinci”**, kaynak dildeki metnin edimsel olarak ele alınıp, işlevi, seslendiği kitlenin özelliği ve iletinin konusu açısından (agy.: 120) çözümlendikten sonra, aynı metni dilbilimsel açıdan çözümleyerek sözdizimsel, düz ve yan anlamsal, biçimsel ve dil kullanımsal eşdeğerliği sağlayacak şekilde erek dile aktarabilme yetisidir (agy.: 118).

Wilss'in yazarın okura götürülmesi gerektiğini düşündüğü bilimsel ve sanatsal metinlerde, çeviri sürecini yönlendiren en büyük etmen kaynak metindir. Kaynak metnin yorumbilimsel olarak çözümlemesinden sonra çevirmenin görevi, sözkonusu metni **biçimsel eşdeğerliği** sağlayacak biçimde erek dile aktarmaktır. Metnin yorumlayıcı çözümlemesi aşama-

sından sonra Wilss çeviride **metinlerarası işlevsel eşdeğerliğin**, çevirmenin aktarım edincine dayalı aldığı kararlarla sağlanabileceğini öne sürer. Söz konusu eşdeğerliğin, biçimsel ya da deyimsel açıdan kaynak metinde sorun yaratacak unsurların çevirmen tarafından kaynak metnin yüzeysel yapısından saptanarak, derin yapıya inilip, çözümlenerek, erek dilde yeniden düzgülenmesiyle sağlanabileceğini savunur.

Bu yöntem, Toury'nin erek odaklı kuramında öne sürdüğü yöntemin, tam karşısı bir uygulamadır. Toury'de "sorun" çeviri metin üzerinde saptanırken, Wilss sorunları doğrudan kaynak metinde saptayarak çeviri sürecindeki kararları yönlendirmeyi uygun görmüştür. Buradan Wilss'in genel kapsamlı bir kuramdan çok uygulama alanına yönelik "dar kapsamlı" bir kuram tasarladığı ortaya çıkar. Uygulama alanıyla ilgili bir kuram ortaya atması, Hönlğ ve Kussmaul gibi çeviribilim odaklı Alman kuramcılara ışık tutmakla birlikte, kaynak odaklı metin çözümlemesinden yola çıkması, günümüz erek odaklı çeviribilim anlayışı açısından eleştirilebilir. Sadece Kaynak metnin hedef alınması, çevirmenin çeviri süreçlerindeki kararlarını yönlendiren etmenlerin kaynak metnin yüzeysel yapısıyla sınırlı kalmasına ve biçimsel eşdeğerliğı sağlama kaygısıyla çevirmenin dikkatini çeviri sorunlarından çok, kaynak metnin dilsel sorunlarına çekmesine yol açar. Bu ise, Wilss'i ister istemez yapısal ve üretimsel dilbilim yöntemlerini kullanmaya zorlamıştır. Kısacası, Wills'e göre, çevirmen sözkonusu süreçte önce kaynak dilde metin çözümlemesi yapmakta, ardından yorum yaparak tümellere inerek kaynak metni erek dilde yeniden düzgülemektedir (agy. 120-130).

Kuşkusuz, Wilss'in "aktarım edincine" dayalı olarak öne sürdüğü dillerin çevrilebilirliğı savıyla, Whorf ve Sapir'in önce dillerin çevrilemezliğı, ya da sonradan ancak benzer yapıdaki dillerin göreceli olarak çevrilebileceğı şeklindeki savları birbirine taban tabana karşıttır. Wilss, bu konuda, Whorf ve Sapir'in dillerin çevrilemezliğini (agy.: 43) derin yapıya değıl de, sadece dilsel ve ekinse olarak yüzeysel yapıdaki farklılıklarına bakarak öne sürdüklerini belirtmiştir. Ne var ki, Whorf ve Sapir'in dilleri sözcük düzeyinde ele alması onların çeviriyle ilgili görüşlerinin "sözcüğü sözcüğüne" çeviriyle sınırlı kalmasına neden olmakla birlikte, "diliçi dünya görüşü ile ilgili savlarını görgöl verilere dayalı olarak öne sürmeleri bilimsel yöntem açısından olduğı kadar, çeviribilimde dilsel ve ekinse farklılıklara dikkati çekmeleri açısından da önemlidir. Bir başka deyişle, bu dilbilimcileri ileride bilişsel olarak çeviride görgöl yöntemler arama

çabasına sokmuştur. Bu konuda Kade'nin (agy.: 47) sözkonusu dilbilimcilerin ırk ve dil ayrımı yaptığıyla ilgili sözlerinden de alıntı yapan Wilss, Kade'nin dilbilimde kullanılmak üzere gerçekte göstergebilime dayalı iletişim kuramından esinlenerek öne sürdüğü dillerarası iletişim modelini kendine örnek aldığını öne sürer. Ne var ki, çevirmen tarafından kaynak dilin düzgüsünün çözülmesi ve erek dilde yeniden düzgülenmesi olan bu model, doğrudan aktarım sürecini göstergesel olarak değerlendirdiğinden, anlıkta geçen süreçler tam anlamıyla yorumlanmadığı gibi, düzgü çözümü ve yeniden düzgüleme işlemleri de birbirinden nedensel olarak kopuk kalmıştır. Wilss'in "aktarım edincini" öne sürmesi, belki de bu süreçlerdeki belirsizliğe bir dayanak arama kaygısından kaynaklanmıştır. Ne var ki, onun da dil ve düşünce aynı düzlemde ele alması, dillerin yüzeysel yapısındaki farklılıkları sadece bir düzgüleme işlemi olarak görmesine yol açmıştır. Üstelik, yukarıda da değindiğim gibi, Wilss'in çeviriye ilişkin savları, Chomsky ya da üretici-dönüşümlü dilbilim görüşünü savunan dilbilimcilerin kuramlarıyla ilgili çıkarımlarına dayanmaktadır. Wilss, Chomsky'nin dönüşümlü-üretimsel dilbilim anlayışının, dilin iletişimsel yönünden çok dilbilgisel düzeneğiyle ilgili olduğunu ve dönüşüm işlemlerinin özellikle çeviri gibi iki dil düzeneğinin karşılaştırılması gerektiği durumlarda son derece karmaşık bir durum sergileyeceğini öne sürmekle birlikte (agy.: 184), gerçekte onunla aynı görüşü paylaştıkları görülür. Hem Chomsky'nin "dil edinci", hem de Wilss'in "aktarım edinci" savlarının görgül verilere değil de, tündengelimli ösellere dayalı olduğu ortaya çıkar. Bu durumda Wilss'in kuramının ne tam anlamıyla görgül verilere, ne de tümevarımlı yönteme dayalı olduğu görülmektedir.

5.2.3. Yöntem

Wilss, uygulama alanını **ileriye dönük ve geriye dönük** olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra, çeviri eğitimi ve çeviri sorunlarını ileriye dönük çeviri uygulaması başlığı altında, çeviri eleştirisi ve yanlış-doğru çözümlemesini de geriye dönük çeviri uygulaması başlığı altında toplamıştır (agy.: 158-162). Çeviri sorunlarının hem kaynak dil metni, hem de çeviri metni üzerinde iki yönlü olarak ele almanın en ülküsel durum olduğunu yadsınamakla birlikte, uygulamada daha basite indirgeyici bir tutumun benimsenmesinin kaçınılmaz olduğuna değinmiştir (agy.:161). İşte bu yüzden yukarıda metin çözümlemesi konusunda da değinildiği gibi, çeviri eğitiminde kaynak metinde çeviri sorunlarının saptanıp çözülmesinin,

çeviride yanlış yapmayı önleyeceğini öne sürmüştür. Ne var ki, kaynak dil üzerinde yapılan böyle bir çözümleme çeviri edincinden çok kaynak dil edincini geliştirmede kullanılabilir. Gerçi Wilss'in "çeviri edinci" terimi yerine "aktarım edinci" terimini kullanması onun çeviri eğitiminde yanlış yapmaktan sakınmayı öğreten geleneksel yöntemleri kabul ettiğini gösterir. Bununla birlikte, Wilss, geleneksel çeviri eğitiminin kaynak metnin sözdizimsel olarak çözümlenmesinde ayrımsal dilbilimin kullandığı yöntemte karşı çıkarak, çeviride eşdeğerliğin ya da iki dil arasında uzlaşma noktalarının ayrımsal dilbilim yöntemlerinden çok karşılaştırmalı dilbilim yöntemleriyle sağlanabileceğini savunmuştur (agy. 187). Çeviri sürecinde şu şekilde bir sıralama önermiştir:

1. Aşama: kaynak metin tümcelerinin sözdizimsel, anlamsal ve biçemsel açıdan karşılaştırmalı çözümlemelerinin yapılması
2. Aşama: kaynak metne dayalı olarak çeviri sorunlarının betimlenmesi
3. Aşama: aktarım edincini kullanarak sözkonusu sorunların ne şekilde giderilebileceğinin düşünülmesi
4. Aşama: kaynak metnin yüzeysel yapısına bakılarak eşdeğerliğin anlamsal ve biçemsel olarak nasıl sağlanacağını eleştiriye açılması
5. Aşama: **geri çeviri**¹⁵ yoluyla çeviri metnin kaynak metinle karşılaştırılarak metinlerarası biçemsel eşdeğerliğin sağlanması (agy. 186-195).

Wilss'in bu önerilerinin temelinde çevirmenin "aktarım edincini" geliştirmek yatmaktadır. Wilss, sözcükler ve sözdizimi arasındaki karmaşık ilişkinin en kolay tümce ya da yan tümceler içersinde çözümlenebileceğini gözönünde bulundurarak tümceyi çeviri birimi olarak seçmiştir. Kaynak metinde saptanan çeviri sorunlarının ise, kaynak metin bağlamından çıkartılarak erek dil bağlamında çözümlenebileceğine işaret etmiştir. Wilss'in çeviri sorunlarını kaynak metinde betimlemeyi önermesi çeviri eğitiminde kaynak odaklı bir yaklaşımı benimsediğini gösterir. Çağdaş çeviri eğitimiyle ilgili kuramlardan ayrıldığı nokta, kaynak metinden yola çıkmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Toury çeviri sorunlarını erek

¹⁵ Geri çeviri, metnin kaynak metin diline tekrardan çevrilmesi anlamına gelir. Ne var ki, bu yöntem çeviri de eşdeğerliği matematiksel bir eşitlik olarak görmeye yarar. Oysa, günümüz çeviri eğitimi anlayışında amaç çevirinin zenginliğini ortaya çıkarmaktır. Bilindiği gibi, her metin her okuyucuda farklı bir anlam taşıyacağı gibi, her metnin aynı çevirmenin elinden bile farklı çıkabileceği ortada bir gerçektir. Bundan böyle, çeviri eğitiminde "geri çeviri" yöntemi yerine, çeviri amaçlı metin çözümlemesine dayalı olarak baştan "amacın" saptanması ve bu amaç doğrultusunda çevirinin değerlendirilmesi ölçüt alınmaktadır.

metin üzerinde saptamıştır. Buna karşın, Wilss'in çeviri sorunlarını kaynak metin üzerinde değerlendirerek çeviri eğitimine başlaması, çevirmen adaylarının aktarım edincine dayalı küçük ölçekli güdümler geliştirmesine yarar. Böyle bir yöntem ise, çeviri edincinden çok yabancı dil edincini geliştirmede olumlu sonuçlar verir. Aktarım edincinin gelişmesi sonucu, dil düzgüsünün otomatik olarak değiştirilmesi ise, dillerarası kusursuz ve eksiksiz iletişimi sağlama amacını taşıyan çeviri ediminde, çeviri süreciyle ilgili küçük ölçekli kararlar alınmasına yol açar. Çeviri süreci önceden başlayarak çevirmene hiç yer verilmemesi, çevirmenin çeviri süreci sırasında bilinçli kararlar almasını engelleyerek, onda çeviri edinçsizliğine yol açabilir.

Wilss'in çeviri eğitimindeki kaynak odaklı yaklaşımına karşın, çeviri eleştirisindeki yaklaşımı erek odaklıdır. Özellikle Schleiermacher'den alıntı yaparak öne sürdüğü kullanmalık metinlerde okurun yazara götürülmesi amacıyla erek odaklı yaklaşımın kaçınılmaz olduğu durumlarda, çeviri eleştirisinin özellikle erek dil normlarına göre yapılması gerektiğini öne sürerek, çeviri metindeki yanlışların erek dil normlarından sapma derecesine göre çözümlenip, değerlendirilmesinin hem eleştirmen, hem de çevirmen tarafından ortak olarak kabul edilebilecek bir yöntem olduğunu belirtmiştir (agy.: 216-221). Ne var ki, erek dil metinlerinin iletişim amaçlı olarak çözümlenip değerlendirilmesi konusunda kesin ölçütlerin bulunmaması Wilss'in erek dille ilgili yanlışlar üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. Oysa, Wilss'in amacı kitabın başında da belirttiği gibi, "dil düzeneği" üzerinde durmak değil, Saussure'ün deyişiyle "söz" üzerinde durmaktır. Wilss çeviriyi tam anlamıyla "söz" düzeyinde ele alamamakla birlikte, çeviride "söz"ün iletişim açısından önemine dikkati çekmesi bakımından çeviribilimdeki önemi yine de tartışılmayacak kadar büyüktür. Bununla birlikte, çeviri eleştirisi konusunda bile, çeviri süreçlerinin erek odaklı yaklaşım açısından kesin olarak belirlenememesi, onu özellikle kaynak odaklı yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini düşündüğü yazınsal metinlerde, erek odaklı yöntemin kullanamayacağını işaret etmesine neden olmuştur. Buna gerekçe olarak ise, yazınsal metinlerin gerçekte öznel olarak yaratıcılık ve biçimsel yenilik unsurlarını taşıdığını göstermiş ve bunun sonucu olarak da, sözkonusu metinlerin çevirisinde çevirmenin çeviri metnini, erek dil ve ekin normlarına göre baştan yaratması yerine, kaynak metne bağlı olarak yeniden yaratması gerektiğini savunmuştur. Kuşkusuz, Wilss'in bu savının altında bilimsel olarak nesnel veriler konu-

sunda gösterdiği titizlik yatmaktadır. Yaratıcılığın, hangi anlık sal süreçlere dayalı olarak biçimlendiği somut olarak gözlemlenemediğinden, Wilss çeviri sürecinde önemli rol oynayan bu ögeyi hiç değ ilse kaynak metinle sınırlandırarak bilimsel ölçütler içersinde ele almayı düşünmüştür. Başka bir deyiş le, Kussmaul gibi çağdaş çeviribilimcilerin aksine yaratıcılığı ikinci plana atmıştır. Bununla birlikte, yazınsal metinlerde eleştirinin, çevirmenin erek dilde yarattığı iletişimsel etkiyi ölçüt almasının doğru olacağına inanmıştır. Ancak bu konuda da erek dil açısından eleştirel olarak nesnel ölçütlerin bulunmamasının, çevirmeni iletişim amacıyla basite indirgeyici bir yöntem kullanmaya zorlayabileceğine değ inmiştir. Bu, onun çeviri eleştirisi konusunda da erek odaklı yaklaşımı kullanmak istemesine karş ın, çeviri eğ itimi konusunda olduğu gibi, çeviri edincini değ il de, çeviri metin üzerinde doğru-yanlı ş çözümlmeleri üzerinde durarak, aktarım edincini sorgulayıcı yöntemlere baş vurmasına neden olmuştur.

Çeviri Eleştirisi konusunda, çeviri ürün ya da erek metin üzerinde doğru-yanlı ş çözümlmelerinden yola çıkması, onun, çevirmenden sözdizimsel, anlamsal, dilkullanımsal ya da biçimsel alanlarda küçük ölçekli güdümler kullanarak, büyük ölçekli kararlar almayı beklediğini gösterir. Aynı şekilde, çeviri eğ itimiyle ilgili uygulama alanında da büyük ölçekli kararlar alınmasını sağlayacak yöntemler geliştirmek yerine, kaynak metin çözümlmelerine dayalı küçük ölçekli yöntemler kullanmayı yeğlemiştir. Öyle ki, yapısal dilbilimcilerin çeviri konusundaki görüşlerine karş ı çıkmakla birlikte, kendi çeviri öğ retimiyle ilgili olarak verdiğı örneklerde genelde sözdizimsel eşdeğerlikten öteye geçilmemiştir. Anlamsal, biçimsel çözümlmeleri, çeviri sorunları, eşdeğerlik ve geri çeviri konularında geleneksel olarak kısa bilgilerle yetinilmiştir. Kuramında metin yorumlama, aç ımlama, çeviri sürecinin devingen ve yaratıcı yönüne büyük önem verilirken, uygulamada geleneksel çeviri kuramlarının öne sürdüğü yöntemlerin kullanılması, kaynak odaklı yaklaşımın bir sonucudur. Bir başka deyiş le, bilimsellikte nesnellik ve tümevarımlılık uğruna, Wilss çeviribilim sürecinde geriye dönük olarak tarihsel ve dilbilimsel veriler toplamaya, uygulama alanıyla ilgili çeviri eğ itimi ve eleştirisi gibi konularda da, yine aynı şekilde ardıl bir yöntemle kaynak metin ve çeviri metin üzerinde somut veriler aramaya yöneltmiştir.

5.2.4. Değerlendirme

Wilss, Çeviribilimsel açıdan kuram ve uygulama alanı olmak üzere doğru bir sınıflandırma yapmasına karşın, Holmes'un öne sürdüğü şekilde kuram ve uygulama alanı arasında köprü kuramamıştır. Tarihsel ve dilbilimsel olarak çeviribilime sağlam bir temel hazırlamasına ve kuramsal olarak çeviribilimde devingen bir süreç başlatmakla birlikte, kuramsal alanla uygulama alanı arasında bağlantı kuramayarak, uygulama alanında geleneksel yöntemlere başvurmuştur. Bu şekilde kuramsal alanda başlattığı devingen süreci uygulama alanına geçirememiştir. Bundan böyle uygulama alanını "aktarım edinci" adını verdiği "kara kutu" anlıktan başlatarak yöntemsel olarak başta öne sürdüğü tümevarımlı yöntemden uzaklaşmış ve tümdengelimli bir yöntem kullanmak zorunda kalmıştır.

Wilss kullandığı yöntem açısından değerlendirildiğinde, çağdaş kuramcı Toury'nin onu eleştirdiği görülür. Wilss'in çeviribilimin "ileriye dönük" yöntemin kullanılabileceği uygulama alanı olarak nitelediği çeviri eğitimi ve buna bağlı çeviri sorunlarını, kaynak metin üzerinden saptaması, onun ileriye dönük dediği alanda geriye dönük yöntem kullanmasına yol açmıştır (Toury 1995: 88). Öte yandan, Wilss'in geriye dönük alan olarak nitelediği çeviri eleştirisinde, doğru ve yanlış çözümlemesini erek metin üzerinden başlattığı görülür. Buna karşın Toury, çözüm olarak nitelediği çeviri parçalarıyla, sorun olarak nitelediği kaynak metin parçalarını karşılaştırmalı çözümlemenin birimleri olarak örtüştürerek, aynı anda akışkan bir tablo içersinde ele almanın, çeviri eğitimi devingen bir sürece sokacağını savunmuştur. Wilss'in kullandığı yöntemin, çeviri eğitiminde buyurgan bir yöntemin kullanılmasına yol açacağını öne sürmüştür. Bir başka deyişle, çeviri eğitime erek ekindeki çeviri ürünlerden yola çıkarak başlamak, çeviride yaratıcılık olgusunu sorgulama olanağı yaratacaktır. Toury'nin karşılaştırmalı çözümlemede kullandığı bulgulanırma ve gerekçelendirme yöntemi çevirmendeki yaratıcılığın çağımızın ölçütü bilimsellikle buluşmasıdır. Gerçi Wills çeviri eğitiminde çeviri sorunlarını karşılaştırma yöntemiyle irdelemeyi ilk öne sürenler arasında yer almakla birlikte, çeviriye erek ekin ürünü gözüyle bakmadığından, kullandığı yöntem çeviri eğitiminde ileriye dönük amaçlara hizmet etmekten çok, kaynak metni, çeviri metinle karşılaştırmayla sınırlı kalmıştır. Bir başka deyişle de, "araçlar amaçları haklı kılmamış" ve Wilss'in çeviri eğitimi ve edimiyle ilgili olarak ileriye dönük amaçlarıyla kullandığı yöntem arasında çelişki ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Wilss'in günümüz çeviri eğitimi açısından önemi, uygulama alanıyla ilgili olarak öne sürdüğü yöntemden çok, bilimsel olarak dilbilimden çeviribilime geçiş sürecini tarihsel dayanakları kullanarak incelemesinden ve çeviribilim öğrencisine kendi alanıyla ilgili geniş ölçekli bir bakış açısı kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, söz konusu kitap günümüz çeviri anlayışı açısından değerlendirilmesi koşulluyla, hem öğrenciye çeviribilim süreci konusunda bir üst bakış olanağı sağlaması, hem de çeviribilimin sadece özel konu alanıyla ilgili bir terim bilgisi olmayıp, gerçekte yönetsel bilgiyi gerektiren bir bilim dalı olduğuna dikkati çekmesi bakımından çeviribilim klasikleri arasında yer alır.

5.3. Kussmaul ve Çeviri Süreci

Paul Kussmaul'un 1995'de yayımlanan "Training the Translator" adlı yapıtı çeviri süreci üzerinde odaklanmıştır. Bilişsel dilbilim alanındaki bilişsel araştırmaların çeviribilimde nasıl bir şekil aldığı bu incelemede açıkça izlenebilmektedir. Söz konusu yapıt, geçmişte bir türlü irdelenemeyen anlıksal süreçlerin çeviri işleminde görgül olarak nasıl irdelenebileceği konusunda özellikle çeviri eğitimi ve kuramı üzerinde çalışanlara aydınlatıcı bilgi verecek niteliktedir. Bu amaçla söz konusu yapıtta sırasıyla şu konulara yer verilmiştir: çevirmenin aklından neler geçer?; çeviride yaratıcılık; edimsel çözümleme, anlamsal çözümleme, metin çözümlemesi ve sözlük kullanımı, çeviride yapılan yanlışlar gibi konular ele alınmıştır. Yapıt toplam yedi bölümden oluşmuştur.

5.3.1. Sesli Tutanaklar

Çevirmenin anlıksal süreçlerinin ele alındığı 1. Bölümde, gerçekte soyut olan bir konunun somut verilere dayalı olarak nasıl incelenebileceği üzerinedir. Yazar, ürün odaklı ve süreç odaklı iki yaklaşımdan önce, **ürün odaklı yaklaşımı** ele alarak, yanlışların betimlenmesi, tanı konulması ve düzeltilmesi şeklinde üç aşamalı olarak değerlendirmiştir. Wilss de, çeviri ürünleri üzerinde yanlış çözümlemelerine başvurmakla birlikte, söz konusu çözümlemeyi Kussmaul'ın sözünü ettiği şekilde çeviri eğitiminde ileriye dönük amaçlar için değil de, geriye dönük olarak çeviri eleştirisinde kullanmıştır. Bu, Wilss'in çeviri eleştirisinde çeviriyi erek ekin

ürünü olarak kabul etmesine karşın, çeviri eğitiminde kaynak metin üzerindeki sorunlar üzerinde durarak kaynak odaklı yaklaşımı benimsediğini gösterir. Öte yandan, Kussmaul, çeviri eğitiminde hem kaynak, hem de çeviri metin üzerinde, başka bir deyişle, “ürün” üzerinde, somut veriler toplanmasını, tümevarımlı yöntem kullanılmasına olanak vermesi açısından hepten yadsımaz. Bununla birlikte, sözkonusu yöntemin yabancı dil öğretiminde daha yararlı olacağını öne sürerek, çeviri eğitiminde **süreç odaklı** yaklaşımın benimsenmesinin yöntemsel olarak çeviri sürecindeki kararların nasıl alındığını göstermesi açısından daha yararlı olacağını savunur. Buna gerekçe olarak ise, ürün odaklı yaklaşımda anlıksal süreçlerin izlenememesinden ötürü yanlışların nedenlerinin irdelenememesini gösterir. Bunun sonucu olarak da, çeviri eğitiminde, **dil dersi odaklı** yöntemlere başvurulmak zorunda kalınır. Başka bir deyişle, çeviri eğitiminde böyle ürün odaklı bir yöntemin kullanılmasını savunmak, yabancı dil bilen, çeviri konusunda değil de, kendi konusunda uzman olan herkesin çeviri yapabileceği anlamına gelir. Bu ise, çeviribilimdeki yöntembilimsel eksikliğe işaret eder. Kussmaul, Wilss’in öncelikle çeviribilimle ilgili olarak öne sürdüğü bu savdan yola çıkarak, çeviribilimdeki yöntembilimsel eksikliği, çeviri eğitiminden yola çıkarak doldurmaya çalışır. Bunun sonucunda çeviri eğitiminde asıl amacın, çevirinin nasıl yapılacağını öğretmek olduğunu öne sürer. Sonuç olarak, yöntemsel bilginin önemine ilk işaret eden bilim adamı Wilss olmakla birlikte, Kussmaul bunu çağdaş bilimsel ölçütler içersinde uygulamaya geçiren ilk kişi olarak gösterilebilir. Bu durumda ürün odaklı yaklaşımın hedefinin somut verilerden yola çıkarak öğrenciye tümevarımlı yöntemle dili öğretmek olduğu, çeviri süreci sırasında niçin yanlış kararlar alındığı konusunu bir kenara attığı ortaya çıkar. Başka bir deyişle, anlıksal süreçlerin kapalılığı, sezgiye ya da kestirime dayalı açıklamaları beraberinde getirdiğinden, bu tür bir yaklaşım **anlıksal süreçlere** girmemeye özellikle özen gösterir. Oysa, Kussmaul pedagojik olarak yöntemsel bilgiye, ancak anlıksal süreçlerin monolog ya da dialoglar aracılığıyla adım adım izlenmesiyle varılabileceğini öne sürerek, süreç odaklı yaklaşımına görgül yöntemler bulmaya çalışmıştır. Bu amaçla **sesli tutanaklara** başvurarak, öğrenciye çeviri sürecinde kullanılan yöntemleri devingen bir süreç içersinde göstermeye çalışır. Kussmaul’un çevirinin nasıl yapılacağını öğretmeyi hedefleyen bu süreç odaklı yaklaşımı, öğrenciye yöntemsel bilginin yanı sıra, çeviri sürecinde bilinçli olarak karar vermeyi de öğretir. Başka bir deyişle, bu şekilde yetişen bir öğrenci ya da çevirmen adayı karşılaşılan sorunlar karşısında bilinçli karar

vermeyi ve büyük ölçekli güdümlemeler kullanmayı öğrenir. Ne var ki, Kussmaul sadece çeviri sürecinde sesli tutanaklarla sınırlı kalmaz. Çeviri sürecinin sonunda bu tutanakları çözümleyerek, anlıksal süreçlere biraz daha yaklaşmayı hedefler. Bu durumda, çeviri eğitimi verenler, çevirinin nasıl yapılacağını, çeviri ürününde çıkan yanlışlardan çeviri süreciyle ilgili çıkarımlarda bulunarak değil, doğrudan çeviri sürecinden yola çıkan varsayıma dayalı bir öğretim yöntemi kullanmamış olurlar. Kısacası, bu çeviri eğitiminde çeviri işlemi öncesinden başlayarak doğrudan çeviri sürecine dayalı bir yöntemle işaret eder. Çeviri sürecindeki anlıksal süreçleri, sınıf ortamında özellikle dialog şeklinde tartışmaya açılması, öğrencilerin sesli düşünmesine olanak sağladığı gibi, bunların sesli tutanaklar şeklinde tutulması, çeviri sorunlarının tartışılarak daha somut bir şekilde çözümlenmesine yardımcı olur. Sonuç olarak, çeviri eğitiminde hem daha bilimsel, hem de daha somut bir yöntem kullanılmış olur.

Çevirmenin anlıksal süreçlerine girilmesinde bu şekilde süreç odaklı bir yaklaşımın kullanılması, ürün odaklı yaklaşımın dolaylı ve buyurgan öğretim yöntemine göre, hem daha doğrudan, hem de daha yaratıcı bir öğretim yönteminin kullanılmasına olanak sağlar. Çeviri sürecinin anlıksal olarak açığa kavuşturulmasında sesli tutanakların kullanılması, öğrenciyi doğrudan çeviri sürecinin içine çeker. Bu şekilde, geleneksel çeviri eğitimindeki çevirmen adayının içine yanlış yapma korkusu salan yasaklayıcı tutumdan vazgeçilip, oldukça somut verilere dayalı devingen bir çeviri eğitimi yöntemine geçilmiş olur.

Kussmaul'ın kuramında öne sürdüğü yöntemin devingenliği, her çeviriyi yeni bir edim olarak görüp, profesyoneller dahil olmak üzere tüm çevirmenleri yarı profesyonel olarak kabul etmesinden kaynaklanır. Kuşkusuz, her çeviri de karşılaşılan sorunlar birbirinden farklı olacağından, her çevirmen her çeviride farklı bir teknik ve farklı bir çözüm güdümü geliştirmek zorunda kalacaktır. Başka bir deyişle, çevirmenin dil edinciyle ilgili olarak birtakım güdümleri içselleştirmiş olması, yeni çeviri ediminde karşısına çıkan sorunları çözmeye yetmeyecektir. Oysa, Kussmaul'ın çeviri eğitiminde benimsediği bu devingen yöntem, çevirmen adayını, çeviri süreçlerinde yaratıcı çözümler aramaya yöneltecektir. Örneğin, sınıf ortamında doğal olarak çeviri süreciyle ilgili yaratılan tartışmalar, öğrencinin kararlarını sorgulamasına ve çeviri edincinin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

5.3.2. Girişim ve Çevirmen özgüveni

Kussmaul, çevirmeni küçük ölçekli kararlar almaya zorlayan **girişim** korkusuna da değinerek, bu korkunun çeviride iletişimi engellediğine ve ayrımsal dilbilim verilerine dayanarak çeviri derslerini dil ağırlıklı yapmanın çeviri edincini körelttiğine dikkati çeker. Girişimi daha geniş bir bağlamda ele alan yazar, çeviride girişimi çevirmenin ön ya da dünya bilgisinin, metnin gönderge çerçevesi içersindeki bilgiye girişimde (müdahalede) bulunması şeklinde tanımlar. Çevirmenin bilişsel olarak **tepeden aşağı, tabandan yukarı işlemlerde** bulunarak girişimden uzak durulabileceğini savunur. Buna göre, sözkonusu işlemlerden birinin baskın çıkması, başka bir deyişle de, tepeden aşağı işlemler sonucu çevirmenin ön bilgisi, ya da tabandan yukarı işlemler sonucu metnin gönderge çerçevesinin ön plana çıkması, girişime neden olur. Örneğin, çevirmenin sadece kendi ön bilgisine dayanarak tepeden aşağı işlemlerle çeviri yapmaya kalkışması, onun metinden koparak çeviri sürecinde yanlış kararlar vermesine neden olur. Başka bir deyişle, çevirmenin sadece kendi önbilgisine güven duyması çeviride **olumsuz kaymaya** yol açacağı gibi, metnin salt **gönderge çerçevesine** bağlı kalınması da, sözcük düzeyinde girişime yol açar. Bu, bize Kussmaul'un bir yandan girişim konusunu irdelerken, öte yandan da **çevirmenin özgüven** duygusunu da irdelediğini gösterir. Başka bir deyişle, girişim konusu bağlamında çevirmende özgüven konusu ele alınmıştır. Buna göre, Kussmaul "çevirmen özgüvenini" çevirmenin salt önsel bilgisine dayandırmakla kalmaz, çeviri süreci sırasında aldığı kararların bilinç düzeyine çıkarılmasının da bu duygunun gelişmesinde payı olduğunu öne sürer. Böylece, özgüven duygusu da dural bir kavram olmaktan çıkıp, çeviri sürecindeki kararların devingenliğinin bilincinde olunmasıyla bütünleşir. Çeviride **girişimin önlenmesi** konusunda **açıklamaya** da değinen Kussmaul, açıklamanın tepeden aşağı işlemlerde metni anlamada kullanılan bir yöntem olmasına karşın, çeviri eğitiminde kullanılmamasını, çeviri eğitiminde yanlıştan sakınma güdülerinin geliştirilmesine bağlamıştır. Kuşkusuz çeviri eğitiminde bu şekilde küçük ölçekli güdülerin kullanılması, çevirmenin özgüvenini yitirerek, elindeki hazır verileri, çeviri sorunlarını çözmede kullanamamasına neden olmaktadır. Özetle söylenecek olursa, Kussmaul'un çeviri eğitimi kuramındaki amacı, çevirmene çeviri sürecinde metni içi ve metindışı bağlamı edimsel olarak kullanmayı öğretmektir.

5.3.3. Çeviride Yaratıcılık

Kussmaul çeviride yaratıcılığı dört aşamalı olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan birincisi yaratıcılığa hazırlık aşaması olup, çevirmenin metnin tanışması, çeviri sorunlarını saptayıp, çözümlerle ilgili bilgiyi toplaması dönemidir. Başka bir deyişle, kaynak metnin çözümlenip, erek metnin işlevinin saptanması aşamasıdır. Wilss, çevirinin kaynak metne bağlılığını gözönünde bulundurarak, çeviri edimini, baştan yaratma yerine, yeniden yaratma olarak değerlendirmiştir. Oysa, Kussmaul bir metnin her okunuşunda farklı bir anlam kazandığına dikkati çekerek, çevirmenin sorunlarla ilk karşılaşp, gerek metniçi, gerekse metindışı verilerden yararlanarak metine anlam kazandırdığı bu ilk aşamayı, yaratıcı anlama olarak tanımlamıştır. Yaratıcılığın üretkenlikle de bağlantısını gözönünde bulundurarak, çevirinin daha ilk aşamadan başlayarak yaratıcı bir edim olduğuna karar vermiştir. Kussmaul'un kaynak metinden uzaklaşarak yürüttüğü bu mantık, onun erek odaklılığı destekleyen bir yöntemi kuramsal olarak kabul ettiğini gösterir.

Kussmaul yaratıcılıkta ikinci aşamaya “**kuluçka dönemi**” adını vermiştir. Bu süreçte amaç, çevirmene her türlü yargıdan uzak, hızlı düşünebilme becerisini kazandırmaktır. Sözkonusu sürecin **anlığın denetimsiz alanında** geçtiği düşünülecek olursa, **büyük ölçekli kararların** alındığı bu aşamada, anlığın küçük ölçekli kararlar vermesine yol açacak her türlü fiziksel ve psikolojik baskıdan uzak tutulması gerekir. Kaynak metinle ilgili her türlü düşünceye izin verildiği bu aşamada amaçlardan birisi de, öğrenciye beyin yıkama tekniğiyle akıcı düşünce yetisini kazandırmaktır. Kussmaul, tutanaklarında sözkonusu aşamada öğrencilerin önce sözcüklerin biçimsel özelliklerinden yola çıktıkları, hızlı düşünebilme yetisini kazanmış öğrencilerin ise, kısa bir aradan sonra metinle ilgili anlamsal çözümlemelere girdiğini öne sürmüştür. Kuşkusuz, Kussmaul'un öğrencileri özgür bıraktığı bu zaman aralığı, öğrencinin bilinçaltından çeviri süreciyle ilgili kararları almasına olanak sağlamak amacıyla verilmiştir.

Kuluçka aşamasının ardından gelen “**aydınlanma**” aşaması, gündelik deyişle de, beyinde “şimşek çakması” aşaması gelmektedir. Bu aşama, zaman zaman kuluçka aşamasıyla örtüşmekle birlikte gerçekte, çeviri süreciyle ilgili sorunun aynılığa kavuşması aşamasıdır. Kussmaul yaratıcılığın bu aşamasında birden fazla çözüm seçeneği olan sorunları gündeme getirerek çevirmene metinle ya da daha geniş bağlamda çeviri süreciyle ilgili yeni içgörüler kazandırmayı hedefler. Örneğin, anlamsal ve işlevsel eşdeğerliği sağlamak üzere özellikle yazınsal metinlerden örnekler seçilmesi, öğrencinin “kaymaya” başvurmasına zemin hazırlayarak çevirinin

çeşitlilik ve zenginliğini ortaya çıkarmayı hedefler. Bu, onun aynı zamanda yaratıcılığın iki önemli unsuru “**akıcılık**” ve “**esnekliğin**”, çeviri sürecinde anlıksal süreçleri nasıl etkilediğini de göstermeyi hedeflediğini gösterir.

Kussmaul'ın “**değerlendirme**” adını verdiği son yaratıcılık aşamasında ise, bir önceki aşamada ortaya çıkan çözüm seçenekleriyle ilk hazırlık aşamasında ortaya çıkan sorunlar karşı karşıya getirilip, çeviriye son şeklini verecek kararlar alınır. Sonuç olarak, Kussmaul'un geliştirdiği bu yöntem, çeviri edincini yaratıcılıkla bağdaştıran, "kapalı kutu" anlıktan yola çıkmasına karşın, anlıksal süreçleri somut verilere dayandırarak açımlayan çağdaş bilimsel ölçütlere uygun bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

5.3.4. Sözeylem Kuramı ve Edimsel Çözümleme

Kussmaul, edimsel çözümlemeye, sözeylem kuramından yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Buna bağlı olarak, sözcelerin ya da metinlerin, yazar ve okurun zamansal, coğrafi, toplumsal konum ve rollerine bağlı olarak anlam kazanması üzerinde durulmuştur. Başka bir deyişle, metnin dilbilimsel olarak düz ya da göndergesel çözümlemesinin dışında, okur ve yazar arasındaki ilişkinin yananlamsal olarak değerlendirilmesi konusu ele alınmıştır. Kussmaul, sözce, metin ve çevirileri iletişim açısından inceleyerek çıkarımda ve yorumda bulunmanın metnin anlam kazanmasında oynadığı role dikkati çekmek istemiştir. Buna bağlı olarak dillerarası iletişimde sözeylem kuramında geçen yazarın niyetiyle ilgili olarak okuru harekete geçiren “edim sözün” bulunmasında erek okurun durumu, beklentileri ve önbilgisi doğrultusunda, çevirmenin erek kitleye yorumbilimsel yaklaşımının önemine işaret edilerek, bu konuyla ilgili çeviribilimsel örnekler verilmiştir. Örneğin, Nida'nın biçimsel ve devingen eşdeğerlik kavramlarına değinilerek, devingen eşdeğerlik, “**gönderge çerçevesi**” ve “**anlıksal sahneleme**” terimleriyle edimsel olarak tanımlanmıştır. Buna göre “**devingen eşdeğerlik**” çevirmenin ekinler arasındaki elle tutulur farklılıkları gözönünde bulundurarak farklı gönderge çerçevesinde anlıksal olarak derin yapıda benzer sahneler yaratması olarak değerlendirilmiştir. Kussmaul, bununla da kalmayıp, başta dilbilimsel bağlamda ele aldığı edimsel çözümlemeyi çağdaş çeviribilim kuramları açısından da inceleyerek, Vermeer'in çevirinin amacını erek okurun belirlediği “Skopos kuramını” ve Gutt'un, “açıklayıcı bildirilişim kuramı”nın dayandığı iletişim

sağlamada çevirmenin kararlarını erek okura göre vermesi gerektiği şeklindeki "Bağıntı kuramını" kendine dayanak seçmiştir.

Buradan da anlaşılacağı gibi, Kussmaul çeviri edincini geliştirmede kuram ve uygulama arasında köprü kurmayı başarmıştır. Başka bir deyişle, öncelikle dilsel ve ekinel farklılıkların ağır bastığı kullanmalık metinleri seçerek çeviri metnin erek ekinde işlevini yerine getirmesinde edimsel çözümlemenin önemine dikkati çekmiş, ardından da sınıfta ekinel farklılıklara dayalı olarak örnek olay incelemelerinden elde ettiği verileri kuramsal alana aktarmıştır.

5.3.5. Anlamsal Çözümleme

Anlam çözümlemesi konusunda ise, sözcüklerin anlamının bağlamdan yalıtılmış birimler olarak düşünülmeyip, en basit şekliyle tümce düzeyinde sözdizimsel ve anlambilimsel olarak ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ne var ki, bununla da kalmayıp, sözcüklerin gücül anlamlarının metniçi ve metindışı bağlama dayalı olarak da ele alınması gerektiğine değinen yazar, Newmark'ın "anlamsal" ve "iletişimsel" çeviriyi birbirinden ayıran sınıflandırmasına karşı çıkmış ve anlamsal çevirinin işlevsel açıdan iletişim amaçlı olduğunu savunarak Newmark'ın yukarıda sözü edilen sınıflandırmasını gereksiz bulmuştur. Buradan Kussmaul'un anlamsal çeviriyi iletişimsel çeviriyle özdeş tuttuğu ortaya çıkmaktadır. Üstelik çeviriye bilişsel ve edimsel yaklaşımının temelinde de, iletişim amacı yatmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak, Kussmaul öğrencinin sözcüğün soyut anlamını tepeden aşağı işleme ile metnin gönderge çerçevesindeki anlamı canlandırmasıyla birlikte bulabileceğine dikkati çekmiştir. Anlama ve çevirinin birbiriyle iletişim içersinde devingen bir süreç olduğuna değinen Kussmaul, çeviriyi, anlamının dillendirilmesi şeklinde tanımlamıştır. Bu konuda sözcük düzeyinde örneklerden yola çıkmış ve sözcüksel anlam, anlama ve çeviri arasında bağlantı kurarak, söz konusu üçlü arasında devingen bir üçgen yaratmaya çalışmıştır. Böyle devingen bir yöntemin amacı ise, çeviri eğitimi vereni ve bu eğitimi göreni sözcüğü sözcüğüne çeviriden uzaklaştırıp, erek odaklılığı destekleyen yöntemleri kullanmaya zorlamaktır.

Sonuç olarak, Kussmaul'un süreç odaklı yaklaşımı benimseyerek anlalsal süreçleri sesli tutanaklara dayalı betimleyici bir yöntemle incelediği ve ortaya çıkan verileri kuramsal alanla ilişkilendirdiği görülmür. Öte yan-

dan, çeviri süreciyle ilgili anlıksal kararlarda anlamsal ve edimsel çözümlemelere geniş ölçüde yer vermesi, onun yanlış-doğru çözümlemesine dayalı dil odaklı çeviri eğitimine karşı çeviri edincini geliştirmeye yönelik bir yöntemden yana olduğunu ortaya çıkarır. Bir başka deyişle, dil öğrenimindeki “mutlak doğru” çeviri eğitiminde duruma, zamana, konuma toplumsal ilişkilere dayalı olarak esneklik, zenginlik ve çok boyutluluk kazanır. Zaten, çeviri edinci de, dünyaya ve çeviri edimine tekil bakarak değil, ancak geniş ölçekli bakarak kazanılabilir. Kussmaul’ın çeviri edincini kazanma konusundaki şu sözleri de, bu söylenenleri kanıtlar:

“Hızlı ve ekonomik çeviri yetisi, aynı dilbilgisi kuralları gibi bu süreçlerin bir süre eğitim ve uygulamayla içselleşmesiyle birlikte ancak kazanılabilir.” (a.g.y.: 37)

Ne var ki, bu süreçlerin içselleşmesi her ülkede Kussmaul’un öne sürdüğü kadar kolay olmaz. Özellikle eğitim anlayışı “neden” ve “niçin” sorularından çok “nasıl” sorusuna dayalı bir toplumdaki “mutlak doğru” arayışı kimi zaman bu süreçlerin özümsemesini uzatır. Bununla birlikte, Kussmaul’un çeviri sürecindeki işlemleri içselleştirme konusunda öne sürdüğü yöntemlerin anlıksal süreçler üzerindeki etkisi açısından çeviri edimi konusunda yerleşmiş dogmaları daha kısa sürede yıkabileceği öne sürülebilir

5.4. Baker ve Edimsel Eşdeğerlik

Mona Baker’ın 1992’de *In Other Words* başlığıyla yayınlanan yapıtı yedi bölümden oluşmuştur. Bu yapıtta sözcük düzeyinde eşdeğerlik, dilbilgisel eşdeğerlik, metinsel eşdeğerlik:bağlaşıklık ve edimsel eşdeğerlik gibi konular ele alınmıştır. Buna göre, yapıtta önce çeviribilim kavramları sözcük düzeyinde ele alınmıştır. Örneğin eşdizimliimli sözcüklerin farklı dillerdeki çevirileri, bunların farklı dillerdeki çevirisinde ödünçleme gibi yöntemler den de söz edilerek kavramsal bilgiye yer verilmiş, ardından da dilbilim kuramları bağlamında daha büyük çeviri birimi olan metinden yola çıkılarak metinsel eşdeğerlik konusu irdelenmiştir. Kitapta uygulamadan çok kuramsal bilgiye ağırlık verilmiştir. Öteki çeviri kitaplarının genellikle birbirine benzer dilleri ölçüt almasına karşın, bu yapıtta Almanca, Arapça, Rusça, Çince, İtalyanca gibi birbirinden farklı diller üzerinde örnekler verilerek çok dillilik ölçüt alınmıştır. Buna bağlı olarak, Baker çeviri alanında çok dilli örneklerden yola çıkmış ve sözdizimsel

farklılıkların bilginin izleksel akışını ne yönde etkilediği üzerinde durmuştur. Kitap, yukarıda kısaca sıralanan konu başlıklarından anlaşılacağı gibi, eşdeğerlik üzerinde odaklanmıştır. Bu sıralamaya göre yazarın son hedefi edimsel eşdeğerliğe ulaşmaktır.

Baker, **edimbilimi** iletişim ortamında taraflar arasında dilin kullanımı olarak tanımladıktan sonra, edimsel eşdeğerliği kendine hedef seçmiştir. Buna göre **edimsel eşdeğerlik**, çeviri metnin, kaynak metinle bağlaşıklık ve bağdaşıklık açısından örtüşmesi olarak değerlendirilmiştir (Baker 1992: 212). Bu amaçla, kaynak metinden yola çıkmış ve kaynak metindeki bağlaşıklık ve buna bağlı olarak bağdaşıklığın çeviri metinde nasıl sağlanabileceği üzerinde durulmuştur. Baker, dilbilim alanında özellikle Halliday ve Firbas'ın söylem çözümlemesinden yola çıkarak tümcedeki öğelerin iletişimsel değerine göre sıralanışını ele alan **iletişimsel devingenliği** ve bu bağlamda Firbas'ın geliştirdiği **işlevsel tümce kuramını** kendine dayanak almıştır.

5.4.1. İzlek ve Odak ilişkisi

Bu bağlamda metinde söylemi başlatma ve sürdürmede önemli rol oynayan **izlek** ve **bilgi birimleri** konusu öncelikle ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Baker, önce Halliday'ın İngilizce'yi ölçüt alarak metnin bağdaşıklığı konusunda “izlek”le ilgili düşüncelerine, ardından da yine aynı konuyla ilgili olarak Firbas'ın iletişimin devingenliğinden yola çıkarak öne sürdüğü görüşlerine yer vermiştir. Halliday metinde **bağdaşıklık**, “izlek” ve “odak” arasındaki ilişkiyi ele alarak incelemiştir. Buna göre, dikkati önce **izleğin** tümce içersinde baştaki konumuna çekerek, “izlek” konumundaki sözcüklerin metinde başta yer almasının, metnin bağdaşıklığı açısından önemi üzerinde durmuştur. Bu şekilde anlalsal olarak genelde söyleyen/yazarın “**eski**” bilgiden “**yeni**” bilgiye doğru bir yön çizdiği öne sürülmüştür. Buna bağlı olarak, bir yandan “izleğin” “eski” bilgiyle ilişkisi kurulurken, öte yandan da “odağın”, “yeni bilgiyle” ilişkisi kurulmuştur. Örneğin,

“**The book** received a great publicity in **China**”. (Kitap Çinde çok tutuldu)

İzlek (eski bilgi)

Odak (yeni bilgi)

şeklinde bir tümce de bilgi akışı eski bilgiden yeni bilgiye doğrudur. Kuşkusuz, yazarın okura götürülmesi gerektiği kullanmalık metinlerde metnin “anlaşılabilirliği” açısından bu şekilde bir izlek çizilmesi doğaldır. Bu durumda hem “izlek” ve “odak”, hem de “eski bilgi” ve “yeni bilgi birimi”

arasında bir köprü kurulmuş olur. Ne var ki, Baker’ın, Halliday’ in bilginin akışıyla ilgili verdiği bu bilgiyi, çevirinin amacına bağlı olarak değiştirebileceğini öne sürerek, sonradan Firbas’ın iletişimsel devingenlik bağlamında ele aldığı “işlevsel tümce kuramı”nı kendine dayanak seçtiği görülür. Buna göre, yazarın, metin türüne ve erek dile bağlı olarak söylemi iletişimsel devingenliği sağlamak üzere “yeni bilgiyle” başlatmak istemesi durumunda, çevirmen, söylemi başlatan öğeyi, sözdizimsel sıralamayı bozarak tümcenin başına alabilir. Örneğin, yukarıda verilen örneğe göre kitabın özellikle “Çin’de” tutulmuş olması bilgisi öncelik taşıyorsa bu durumda aynı tümce “**In China** the book received a great popularity” (Çin’de kitap çok tutuldu) şeklinde değişerek bilgi akışının “odak”tan, “izleğe” kaydığı görülür (Baker 1992: 165). Bununla ilgili bir başka örnek daha verilecek olursa “Nous attendimes en vain” şeklinde Fransızca bir tümcenin İngilizce sözcüğü sözcüğüne çevirisinde “**we** waited in vain”, izlek “we” çıkartılarak, “And **waited**” şeklinde çevrilmiştir (Baker 1992: 157). Bu durumda normalde “belirtisiz” konumda bulunan “odak” (waited), yeni bilgiye dikkati çekmek üzere “belirtili” konuma geçirilmiştir.

Baker bu durumda Firbas’ın iletişimin devingenliği açısından öne sürdüğü iletişimsel tümce kuramından yola çıkarak metnin izleksel akışını “bilginin önem derecesiyle” bir ilişkisi olduğunu öne sürer. Bununla da kalmaz, Halliday’ın eski bilgiyi taşımasına karşın, “belirtili” konuma çıkarttığı “izleğin” konumunun metin türüne geleneğine bağlı olarak değiştirebileceğini savunur. Bu ise, Halliday’ın bağdaşıklık açısından irdedelediği “izlek + odak” şeklindeki akışın, iletişimin devingenliği açısından “odak+izlek şeklinde değiştirilebileceğini gösterir. Kuşkusuz, İngilizce gibi sözdizimsel sıralamaya bağlı dillerde izleksel akışın bu şekilde değişmesi, sorun yaratmamakla birlikte, yüklemi özneye bağlı dillerde iletişim açısından sorun yaratabilir. Bu konuyla ilgili olarak, Baker sözlü dilde yeni bilginin vurgulama ya da tonlama yoluyla bildirilebileceğine, öte yandan yazılı dilde noktalama işaretleri ve farklı baskı yöntemleri kullanarak bilginin yeniliğine ve önemine işaret edilebileceğine değinir. Buna göre iletişimsel devingenliği sağlamak üzere, “özne+yüklem” şeklinde sözdizimsel sıralamaya bağlı olan ya çekimli yüklemi olan dillerde bu sıralamanın değiştirilebileceğine işaret eder. Örneğin, yüklem adılaştırabileceğini ya da “yüklemi” kaynak metinde olduğu gibi değil de, erek dil normlarına uygun olarak etken/edilgen çatı şeklinde değiştirilebileceğini öne sürer. Bununla ilgili olarak kitapta şu örnek verilmiştir (a.g.y. 170):

Kaynak tümce

“**Analissou-se** relaões da dopaminina cerebral com as funões motores”.
The relations between dopamine and motor functions **were analyzed**.
(Dopamin ve hareket fonksiyonları arasındaki ilişki analiz edilmiştir.)

Öneri eviri

An analysis is carried out of the relations between dopamine and motor functions.

İngilizce ilk çeviride “belirtisiz” konumda yeni bilgi tařıdığı dūřınūlen sōzcūk, Baker’ın kaynak metni ōlūt olarak yaptıėı öneri çeviride “adıl-lařtırılmıř” ve “odak”, bir bařka deyiřle belirtili konumuna getirilmiřtir. Bu řekilde Halliday’in kullanmalık metinlerde ōne sūrdūėı kaynak metindeki “odak+izlek” akıřına sadık kalınmakla birlikte, dillerdeki yapısal farklılıkların kimi zaman bunu engelleyebileceėine iřaret edilmiřtir. Bir bařka deyiřle, yūklemleri ōzneyle baėlı olan dillerde yukarıda deyinildiėi řekilde yōntemlere her zaman bařvurulamayacaėı belirtilmiřtir.

Bu ōrneklerden de anlařılacaėı gibi, Baker’ın, “metinsel eřdeėerlik” bařlıėı altında ōnce baėlařıklık konusunu irdelediėi gōrūlūr. Onun bu baė-lamda kavramsal bilgiyi Halliday’in sōylem ōzūmlemesiyle ilgili model-den aldıėı ve bir sonraki baėdařıklıėın ōlūt alındıėı edimsel eřdeėerlikle ilgili bōlūmde bu kavramların çeviribilimle iliřkisini Firbas’ın iřlevsel tūmce kuramından yola çıkarak irdelediėi sōylenebilir.

Firbas’ın, metinde sōylemin sūrdūrūlmesine yarayan unsurun “yeni” bilgi olduėu řeklindeki dūřūnceleri, iletiřimde izleksel akıřın yōnūnūn deėiřtirilebileceėi dūřūncesini akla getirmesi açısından ōnemlidir. Ne var ki, Firbas’ın bu savını ōne sūrerken belli ki Halliday’in yazarın sōylemi bař-latmada ve kurmada gerekirse “yeni bilgiyi” izlek konumuna geçirip, onu “belirtili” konuma sokabileceėi řeklindeki gōrūřūnū gōzardı ettiėi gōrū-lūr. Bununla birlikte, Firbas’ın iletiřimin devingenliėi açısından sōylemi, “odaktan” “izleėe” kaydırmak gerektiėi dūřūncesini ōne sūrmesi, Halli-day’in kullanmalık metinler için çizdiėi "izlek + odak" iftini, "odak + iz-lek" řeklinde deėiřtirme olanaėı saėlar. Sonuç olarak, temelde her iki dil-bilimcinin de izleksel açıdan bilginin sıralanıřının iletiřimdeki ōnemine dikkati çekerek baėdařıklıėı iletiřimsel açıdan irdeleme olanaėı saėlama-ları, Baker’ın çeviride “baėdařıklıėın” iletiřimsel yōnūne bir dayanak ha-zırlar.

Baker’ın uygulama alanıyla ilgili bu yōntemsel ōnerileri kuramsal alana dayalı olmakla birlikte, kaynak dil ve metinden yola çıkması erek

dil ve kutbundan uzak durması, onun eşdeğerlik konusundaki çeviri kuramı anlayışının dilbilim odaklı kuramlarla sınırlı olduğunu ortaya çıkarır. Bir başka deyişle, Baker'ın erek ekinden yola çıkmadığı, çeviri eğitiminde kaynak odaklı yaklaşımı benimseyerek “tabandan yukarı işleme” yöntemini seçtiği söylenebilir. Üstelik, kitabındaki sözcükle başlayıp edimsel eşdeğerlikle sonlanan konu başlıklarının sıralanışından da bu kolayca anlaşılır. Kuşkusuz, Baker'ın kaynak metin odaklı bu yöntemi bize, bir yandan, Newmark'ın kaynak odaklı yaklaşımını anımsatırken, öte yandan, onun Kussmaul'ın çeviri sürecindeki “tepeden aşağı” ve “tabandan yukarı” anlıksal işlemleri buluşturan erek odaklı yönteminden oldukça uzaklaştığını da gösterir.

5.5. Değerlendirme

Yukarıda incelenen yapıtlar, çeviribilimin 1980'li ve 1990'lı yıllarda özellikle eşdeğerlik konusu üzerinde durulduğunu gösterir. Dilbilim alanındaki bilgi birikimi, çeviriyle ilgilenen bilim adamlarını, bu kuramsal bilgiyi uygulama alanına taşıma isteği uyandırmış ve bu bilginin uygulamaya sokulabileceği en iyi alan çeviri eğitimi olarak görülmüştür. Geçmişteki dilbilgisel çözümlemeye dayalı yöntemler yerine dilbilim kuramlarından yola çıkan bu dönem kuramcılarının çeviribilime katkısı, kuramsal dayanaktan yola çıkarak kuram ve uygulama alanı arasında köprü kuracak yöntemler geliştirmeye çalışmalarıdır. Kuşkusuz onların gösterdikleri bu bilimsel tutarlılık, sonunda çeviribilimin kendi içinden uygulama alanına sokulabilecek kuramların doğmasına neden olacaktır. Buna koşut olarak aynı dönemde çeviribilimin kendi içinden doğan bir sonraki bölümde ele alınacak kuramlar hem dilbilimsel yaklaşımların bir sonucu, hem de bu şekilde yaklaşımların bir tamamlayıcı olarak değerlendirilebilir.

VI. BÖLÜM

Çeviribilim Odaklı Yaklaşımlar ve Kuramlar

6.1. Çoğul Dizge Kuramı

Çoğul dizge kuramı, çeviri yazını ekinsel bir bağlam içinde ele alıp, erek dizgeye ait yazınsal dizgede ona özel önem veren bir kuramdır. Bu kuram 1970'li yıllarda Even-Zohar tarafından öne sürülmüştür. Çeviri kuramını devingen bir sistem içerisinde ele alan ilk kuram olması açısından çeviribilimde özel bir yeri vardır.

Yazın tarihine çoğul bir dizge içerisinde bakarak çeviri yazınına bu dizge içerisinde yer veren Even-Zohar, diğer yazın tarihçilerinin aksine, çeviri yazının ulusal yazındaki yerini ve işlevsel rolünü yadsımaz. Ona göre ekin, “yapısallaşmanın” tetikleyicisi olarak bir yandan toplumda sistemli bir dizge yaratan bir öge, öte yandan da toplumu harekete geçiren bir öğedir. Bir başka deyişle, **ekinsel dizelge**¹⁶ (repertuar), durağanlık ve devingenliğin çatışması sonucu ortaya çıkar. Bu dizelge, toplumun ya gerçekten bilinmeyen ya da kasıtlı olarak bildirilmeyen üyeleri tarafından yaratıldığı gibi, bilinçli ve açıkça toplumun kurumları tarafından da oluşturulabilir. Örneğin, ulusal kültür politikası böyle bir ekinsel dizelgenin sonucu başlatılan bir eylemin parçası olarak düşünülebilir. Kuşkusuz dizelgenin oluşumunda ekinin içinde bulunan üyelerin payı olduğu kadar dışardan ekine giren, örneğin “çeviri” gibi ithal ürünlerin de etkisi olur.

¹⁶ İngilizce'deki “system” sözcüğünün karşılığı Işın Bengi-Öner tarafından “dizge” olarak önerilmiş ve kabul görmüştür. Burada “dizelge” sözcüğü, İngilizce ya da Fransızca'daki “repertuar” sözcüğü karşılığı olarak tarafımdan önerilmiştir. “Dizelge” ekine giren her ürün olarak değerlendirilecek olursa, bu ürünlerden ekinle sistemli bir biçimde kaynaşıp bütünleşenler de “sistem” veya “dizge”yi oluşturur.

Bu ithal ürünler ekinsel dizelgeye raslantısal olarak girebileceği gibi, temelde dizelgenin zayıflığından ya da dizelgenin devingen yapısından ötürü rekabet sonucu da girebilirler. Ancak bu dizelgeye giren ürünlerden bir kısmı erek ekin dizelgesiyle bütünleşip, onun kopmaz bir parçası olur. **Aktarma** işlemi de, işte böyle bir sürecin sonucunda gerçekleşir (Even-Zohar, 2002: 165-173). Konuya çeviribilim açısından yaklaşıldığında, bu disiplinin ekinsel dizelge bağlamında “aktarılmış ürünleri” inceleme gereği ortaya çıkar. Zohar’ın özellikle “aktarılmış ürünler” deyimini kullanması, dikkati erek dizelgede “kabul görmüş ürünler”e çeker. Bu ise, disiplinin inceleme malzemesini belirlemek düşüncesinden kaynaklanabilir. Zohar’ın dikkati daha en baştan çektiği bir ikinci nokta da çeviri yöntemiyle ilgilidir. Onun ithal ürün, aktarılmış ürün gibi sözcükler kullanarak daha temel kavramlardan “karşılaştırmalı çözümlemenin” önemini vurguladığı görülür.

Karşılaştırma, Zohar’ın öne sürdüğü kuram içersinde çok yönlü olarak yapılır. Buna göre ulusal yazını hem kendi içersinde, hem de çeviri yazınıla ilişkisi bakımından ele alan bu kuram, “**merkez-çevre**”, “saygın görülen edebiyat-saygın görülmeyen edebiyat”, “**yüksek edebiyat-aşağı edebiyat**”, “birincil edebiyat-ikincil edebiyat” kavramlarını öne sürerek yazın tarihini çelişkilere dayalı devingen bir süreç içersinde ele almayı başarmıştır. Bu kavramları devingenlik ve durağanlık durumlarına göre inceleyen Zohar, örneğin, “**birincil edebiyat**” ve “**ikincil edebiyat**” kavramlarını yenilikçilik ve tutuculuk açısından irdelemiş ve yenilikten yana olan **merkezi** tehdit edici güce sahip **çevresel** konumdaki edebiyata 'birincil edebiyat' adını vermiştir. Öte yandan, siyasal bakımdan egemen olan gücün, merkeze koyup yasallık kazandırmak istediği “**saygın edebiyat**” tutuculuktan yana bir tutum sergilediği için, Zohar'ın tanımına göre “**ikincil edebiyat**” konumuna düşmüştür (Even-Zohar 1978: 10-25). Buradan da anlaşılacağı gibi karşılaştırma tek yönlü değil, çok yönlü olarak yapılmıştır. Bu şekilde karşılaştırma yöntemi, sistemin bütünü devingen bir yapı içersinde görmeye yarar. Tanzimat dönemi bu kuramdan yola çıkarak anlatılacak olursa, yukarıda sözü edilen kavramlar daha aydınlığa kavuşur.

6.1.1. oul dizge kuramı-Tanzimat Dönemi evirileri

Duruma bu bağlam içersinde baktığımızda, Osmanlılarda gözde bir konumda bulunan Divan edebiyatının, Tanzimat'la birlikte durağan bir döneme girdiği, öte yandan Tanzimat edebiyatının da, bütün yazın türlerini üretememesi nedeniyle çevresel ve güçsüz bir konumda kaldığı görülür (Paker 1981: 38-39). Tanzimat Edebiyatının stnlği, aradaki boşluğu çeviriler aracılığıyla kapamaya çalışmasıdır. Bu, Tanzimat edebiyatı önde gelenlerinin çevirinin çevresel konumuna karşın, yenilikçi güce sahip olduğunun farkında olduklarını gösterir. Tanzimat döneminde birbirine karşıt iki yazın türü vardır. Bunlardan birincisi sözlü geleneğin ağır bastığı halk edebiyatı; ikincisi ise, dilsel ve düşünsel olarak yapay bir anlayışın egemen olduğu Divan edebiyatı. Bu durumda eviri etkinliğinin başlıca beş işlevinden söz edilebilir. Bunlardan birincisi, Batı dili bilmeyen Arap-Fars kültürü içerisinde yetişmiş okur yazar kitleyi Batı kültürüyle tanıştırmak; ikincisi, seçkin tabakaya özgü bir ayrıcalık olarak düşünülen yabancı yazını halka indirerek onlara okuma alışkanlığını kazandırmak; üçüncüsü, sözlü kültürden zaman içersinde yazılı kültüre geçişi sağlamak; dördüncüsü, sözlü dilin olanaklarını zorlayarak dilin gelişip zenginleşmesine yol açmak; son olarak da, yeni yazın türlerini Türk edebiyatına kazandırmaktır.

Çevirinin bu işlevleri yerine getirmesiyle ilgili ilk temeller, Tanzimat döneminde atılmıştır. Örneğin, Ahmet Mithad gibi önde gelen yazar çevirmenlerin çıkarttığı gazeteler ve yabancı yazından olduğu kadar klasik yapıtlardan tefrika halinde yayınlanan eviriler (Paker 1987: 1: 31-41), halkın kendisinin dışındaki dünya ile bağının kurularak kültür düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Üstelik, roman, öykü gibi yeni yazın türlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte dilin olanaklarının zorlanması, düzyazı geleneğinin yerleşmesine neden olmuştur. Dönemin gazetelerinde tefrika halinde yayınlanan bu yapıtların çoğu macera ya da polisiye türünde romanlar olup, Batı yazınsal geleneğinde “merkez” konumunda değil de, “evre” konumunda bulunmaktadır. Gerçi, Tanzimat döneminde de bu türün Batı’da olduğu gibi “saygın bir konumda olduğu söylenemez. Bununla birlikte, yenilik getirme potansiyeli açısından birincil derecede öneme sahiptir. Bir başka deyişle, bu tür işlevselliği açısından merkezi tehdit edici güce sahiptir. Özetle, bu çevirilere “aşağı edebiyat” gözüyle bakılmasına karşılık, Tanzimat sonrası Türk edebiyatına koşuktan farklı yazın bi-

çimi ve türü sokması, ya da Osmanlılar döneminde siyasal rejimin “saygın” konumda tuttuğu Divan Edebiyatını zorlaması bakımından, yazın tarihimizde yenilikçi ve işlevsel bir rol oynadıkları yadsınamaz.

“Çoğul dizge” kuramı açısından hangi dilden, ne tür çeviriler yapıldığı sorusunu irdelendiğinde ise, öncelikle hangi ülke yazınının ‘merkez’ ya da ‘saygın’ konumda olduğunun saptanması gerekir. Fransız edebiyatının batıda uzun bir süre “yüksek” ya da “merkez” edebiyat konumunda bulunması, Tanzimat sonrası çevirmenlerini de ister istemez etkilemiştir. Bundan böyle, Fransızca’da “saygın görülen” yapıtlar çevrilmeye başlanmıştır. Öte yandan, Cumhuriyet öncesi dönemde İngilizce’den gazetelerde tefrika halinde yayınlanan polisiye türü romanlar sayısal olarak daha fazla okuyucu kitlesine seslenmiştir. Bu durumda dil bilen, okumuş kesime seslenen çevirmen her ne kadar Fransızca “saygın görülen” yapıtları kaynak odaklı bir yöntemle çevirmeye yönelse de, gerçekte hangi dizgenin baskın çıkacağına okur kitlesi karar verir. Bu durumda merkez konumundaki Fransız yazınından çeviriler, yerini zamanla İngilizce’den çevirilere bırakır. Ne var ki, İngilizce’den çevirilerin sadece ülkemizde değil, bütün dünyada 20. yüzyılın başından itibaren yaygınlık kazanması bu kadar basit bir şekilde açıklanamaz. İngilizce’nin neredeyse en çok çeviri yapılan dil olmasının altında, sosyo-ekonomik nedenlerin yattığı yadsınamaz bir gerçektir. Özetle, Batıda çevresel konumda bulunan İngiliz yazınının bu türü, Türk yazın dizgesinde yenilikçi tür olarak işlevsel bir rol üstlenmiştir.

6.1.2. Değerlendirme

Bu kuram, çeviribilimin açıdan kendinden sonra gelenlere üç noktada ışık tutmuştur. Bunlardan birincisi, sistemi tanımak açısından betimleyici incelemelere ilgi artmıştır; ikincisi, çevirilerin sistemdeki rolünü anlamak açısından çeviribilimin inceleme gerecinin odağı, kaynak ekin ve kaynak metinden erek ekin ve çevirilere doğru kaymıştır; üçüncüsü ise, çeviribilim araştırmalarının devingen bir sistem içerisinde ele alınarak bu disiplinin durağanlıktan kurtulup dinginlik kazanmasına aracı olmuştur. Ancak bütün bu söylenenlerin ötesinde Even-Zohar’ın çeviribilime en önemli katkısı, bu disipline “sistem” kavramını sokarak onun “genel kuram” olması yolunda ilk adımı atmış olmasıdır. İşte bu kısaca yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü “çoğul dizge kuramının, “betimleyici kuramlarla” doğrudan ilişkisi olduğu öne sürülebilir.

6.2. Betimleyici Kuramlara Giriş

Holmes'un araştırmalarda kuram ve uygulama arasında sürekli köprü kurulması gerektiği görüşü doğru olmakla birlikte, kuramsal alanda uygulama alanındaki yöntemlerin kullanılması bu bilim dalındaki kuramsal çalışmalarını çıkmaza sokabilir. Örneğin, bilim dalındaki kuramsal alandaki çalışmaların geçmişin bir tekrarı olmaktan öteye geçmemesi veya çeviri etkinliği sırasında ortaya çıkan mikro düzeyde sorunlara çözüm aramakla sınırlı kalması, kuramsal alandaki yöntem eksikliğinden kaynaklanabilir. Oysa, Toury'nin çeviribilim incelemelerini kuramsal alandan başlatması, bu tehlikenin önüne geçme düşüncesinden kaynaklanmıştır. Örneğin, uygulama ve kuramsal alan arasındaki ilişkiden önce kuram ve betimleme arasındaki ilişki üzerinde düşünülmesi gerektiği düşüncesini akla getirmiştir. Bir başka deyişle, Toury ile birlikte, kuramsal alanı uygulama alanı yönlendirmekten çıkmış, uygulama alanının isterse kuramsal alandaki bilgiden yararlanabileceği görüşü egemen olmaya başlamıştır.

6.2.1. Erek Odaklı Kuram

Gideon Toury'nin, "erek odaklı" kuramı, çevirilerin erek ekin ürünü olduğu önselinden yola çıkar. "Çevirilerin erek ekin ürünü" olduğu önseli ise, çevirilerin aynen kaynak ekindeki özgün yapıtlar gibi erek ekinde de bir konumu ve işlevi olduğu düşüncesinden kaynaklanır. Bu durumda, Toury'nin, Even Zohar'ın "çoğul dizge kuramından" yola çıkarak, çevirilerin erek ekine özgü yazınsal çoğul dizgede bir konumu ve işlevi olduğunu, bundan böyle, çevirilerin erek ekinde kaynak metin ve ekinle bağlantılarının koptuğunu öne sürdüğü görülür. Buna bağlı olarak, betimleyici çalışmalarını çevirilerin erek ekindeki işlevlerinden başlatmayı uygun görür. Kuşkusuz Toury'nin betimlemeye, uygulama alanındaki kuralları saptamak üzere çeviri sürecinden değil de, çevirilerin erek ekindeki işlevinden girmesi, çeviribilime devingenlik kazandırmıştır. Bir başka deyişle, çeviri süreçlerini, çevirilerin erek ekindeki işlevinin belirlediğine dikkati çekerek, zihinde geçen çeviri süreçlerinin ancak görgül verilerden yola çıkarak saptanabileceğini belirtmek istemiştir.

Çeviriyi başlatanın, kaynak ekin değil, erek ekin olduğu düşünülecek olursa, erek ekin kendi dizgesinde gördüğü bir eksikliği çeviri yoluyla kapatma ya da yenilik getirme kararını kendisi verdiği anlaşılır. Erek ekine giren çeviriler erek ekin dizgesinde bir süre çevresel konumda kalsalar

bile, erek ekinin devingen yapısı gözönüne alındığında bir süre sonra erek ekinde merkez konuma gelebilirler. Bu şekilde kaynak metnin kaynak dizgede oynadığı rolü çeviri ürünler de erek dizgede oynayabilir. Toury'nin kuramına “erek odaklı” denmesi, erek ekinde çeviriler arasında **varolan ilişkileri** betimlemesinden kaynaklanır. Toury'nin **bulgulandırmadaki** temel amacı, erek ekindeki çeviri anlayışını ortaya çıkartmaktır. Buna bağlı olarak “erek odaklı” araştırma öncelikle, erek ekindeki “çevirilerin hem özgün yapıtlarla, hem de kendi aralarındaki ilişkilerinden ve işlevlerinden çeviri anlayışını belirlemeyi hedefler. Örneğin, erek ekinde bir bütünce içerisindeki çevirilerin incelenmesi sonucunda erek ekindeki egemen çeviri anlayışının kaynak odaklı olduğu ortaya çıkabilir. Kuramın erek ekindeki çevirilerden yola çıkması, onun erek ekinde sonlanacağı anlamına gelmediğini gösterir. Buradan Toury'nin hedefinin, erek odaklı çeviri yöntemini önermekten çok çeviribilim alanındaki incelemelerde kuramcının dikkatini “çevirilere” odaklamak olduğu anlaşılır.

6.2.3. Araştırma Yöntemi

Toury kuramında betimleyici ve açıklayıcı olmak üzere temel iki yöntem kullanmıştır. Betimlemeye “çeviriler erek ekin ürünüdür” önseliyle başlaması onun **tümdengelimli** yöntem kullandığını gösterir. Bununla birlikte kurama bütünsel olarak bakıldığında, özellikle önseli bulgulandırma ve gerekçelendirme sürecinde “tümevarımlı” yöntem kullanıldığı görülür. Bu iki yöntemin bir arada kullanılması araştırmanın tek yönlü değil iki yönlü bir akış izlediği ortaya çıkar.

Kaynak metin, aktarım ve ilişki postulatlarının (belitlerin) bulunması, kuramını **akılcı** bir yönetime dayandırmak istediğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Buna göre, çevirilerin erek ekinde yola çıkarak varlığının kanıtlanması, beraberinde bir kaynak metnin varlığı varsayımını veya “**kaynak metin belitini**” getirdiği gibi, aralarında aktarım olduğu varsayımını, ya da “**aktarım belitini**” de gündeme getirir. Kuşkusuz aktarım işlemide ilişki kurulması varsayımına, bir başka deyişle “**ilişki belitine**” yol açar. Kuramda bu belitlerin varlığı hem betimlemede bulunmayı, hem de açıklamayı gerektirir. Çevirilerin erek ekin ürünü olduğu şeklindeki önsel, ancak yukarıdaki üç belitin varlığının betimleyici yöntemle görgül verilere dayalı olarak bulgulanmasıyla kanıtlanabilir. Bu şekilde çeviri süreciyle ilgili açıklayıcı varsayımlara da ulaşılır. Çeviri ürün/ürünlerden elde edilen bulgulardan Toury'nin “kara kutu” olarak adlandırdığı

zihinsel (anlıksal) süreçler de **geriye dönük** olarak gerekçelendirilmiş olur. Kullanılan bu yöntem, araştırmanın bir yandan “ürün odaklı” olmasını sağlarken, öte yandan da “işlevsel” olmasını sağlar. Buradan Toury’nin çeviribilimde “Ürün+süreç” odaklı, bir başka deyişle “işlevsel” araştırmadan yana bir tutum sergilediği anlaşılr (Toury 1985: 21-40). Kısacası, Toury, “betimleyici ve açıklayıcı” yöntemi kullanarak bir yandan kuramına bilimsel açıdan sağlamlık kazandırırken, öte yandan da, onun öteki kuramlarla karşılaştırıldığında "bütünlüklü" ve “genel” bir kuram olmasına ön ayak olur (Bengi-Öner, 2002: 124-129)

Genel kuramların temel özelliklerinden birisi “kısmi araştırma” özelliği, ötekisi ise “dolaylı” araştırma özelliğidir. Bir başka deyişle, kısmi araştırmadan çıkan sonuçlar yeni hipotezlere yol açtığı gibi, bir bütünün parçası olarak başka olgular üzerinde de uygulanma olanağı sağlar. İşte bu yüzden, Toury çeviri gibi karmaşık ilişkiler sergileyen görüngülerde insanın algılama yetisini de göz önünde bulundurarak, “**karşılaştırmalı çözümlemenin**” genel olamayacağını, 'sorun+çözüm' çifti arasındaki ilişkilerin bütüncü ya da örnek olay (vaka çalışması) üzerinden kısmi olabileceği savını savunur. Ayrıca kuramsal araştırmanın “dolaylı” olma özelliğine de değinerek, karşılaştırmının varsayımsal olarak yeterli olduğu düşünülen kaynak odaklı çeviriler aracılığıyla yapılabileceğini öne sürer. Ne var ki, hiçbir çevirinin dilsel, kültürel ve zamansal açıdan tam anlamıyla kaynak odaklı olması düşünülemez. Bu konuyla ilgili olarak Theo Hermans da, Toury’nin kuramında bu şekilde varsayımsal aracı kavramlardan söz edilmesinin araştırmanın görgülüşüne gölge düşürdüğünü belirtmiştir (Hermans, 1999: 56-57) (bk. 2.1)

6.2.4. Karşılaştırmalı çözümleme

Holmes'un çeviribilimin öteki bilim dalları arasında yer alabilmesi konusunda kuramsal alanda öne sürdüğü betimleyici inceleme (bkz. Bölüm I) varolan ilişkileri inceleme anlamına gelir (İnce 1992: 25-27). Bu bakış açısına göre, betimleyici inceleme “kısmi” olup, başvuru olan yöntem .genellikle “karşılaştırmalı çözümleme”dir. Bu ise, betimleyici araştırmanın hiç bir zaman genel ve doğrudan olmayıp, kısmi ve dolaylı olacağına işaret eder. (Toury, 1995: 80-81). Bununla birlikte, Toury’nin kuramında “**karşılaştırmalı çözümleme**” yönteminin benzerlik veya karşıtlıkları ortaya çıkartmak üzere kullanılmadığı, aksine bu yöntemin benzerlik ya da

karşıtlıklar arasındaki ilişkilerin incelenmesinde kullanıldığı özellikle vurgulanır. Bu ilişkilerin karşılaştırmalı çözümleme yoluyla bulgulanırılıp açıklanması, hem çeviri sürecini, bundan böyle de çeviri normlarını ortaya çıkartmaya, hem de erek ekin çeviri anlayışını ortaya çıkartmaya yarar (Toury, 1985: 24). Ürün üzerinden giderek çeviri sürecinin olduğu kadar çeviribilim sürecinin de “örnek olay” üzerinden açıklanması, söz konusu kurama işlevsellik kazandırır.

6.2.5. Eşdeğerlik: yeterlik ve kabul edilebilirlik

Betimleyici kuramda “eşdeğerlik” belirleyici bir kavram değildir. Bu kuramda amaç benzerlikleri ortaya çıkarmak olmadığından, “eşdeğerlik”, çeviri süreci işlemlerinin yeniden kurularak erek ekin çeviri anlayışının belirlenmesinde araç işlevi görür.

Hiçbir araştırmanın genel ve doğrudan olamayacağı savı, Toury’nin eşdeğerliği “değişmeyen ve değişen arasındaki denge” olarak tanımlamasına yol açmıştır. Bu ise, **eşdeğerliğin** “kabul edilebilirlik” ve “yeterlik” uçlarından oluşan görece, kültür bağımlı, soyut, tarihsel bir kavram olarak ele alındığını göstermektedir (Hermans 96-97). Toury’nin kuramında çevirinin erek dizgedeki birincil ya da ikincil derecedeki konumuna göre çeviri anlayışının belirlendiğini, erek ekinde yerleşmiş çeviri anlayışına yakın olan her metnin çeviri sayılabileceği öne sürülür. “**Kabul edilebilirlik**” kavramının da bu şekilde açıklığa kavuştuğu görülür. “**Yeterlik**” kavramı ise, varsayımsal olarak kaynak dizge kutbuna yakın çeviri anlamına gelmektedir. “Yeterliğin” ise, kaynak metnin metniçi ve metin dışı ilişkilerinin çeviride aynen korunduğu anlamına gelir. Bu durumda çeviride “**kabul edilebilirlik**” erek dizge yazılı geleneğine yakınlık anlamına gelirken, “**yeterlik**” kaynak dizge yazılı geleneğine yakınlık anlamına gelir. Öte yandan, zamansal, uzamsal, dilsel ve kültürel etmenler göz önüne alındığında, yeterli çeviri yapma olasılığı nerdeyse yok denecek kadar azdır. Toury’nin kuramında “yeterli çevirinin” yeri, karşılaştırmalı çözümlemede varsayımdan öteye gitmemektedir. Toury’nin yeterli çevirinin gerçekte bağdaşmadığı düşüncesinden yola çıkarak, onu betimlemenin “değişmezi” olarak kabul edilen varsayımsal yapı ya da varsayımsal olarak

yeterli çeviri anlamına gelen “**tertium comparationis**”¹⁷ gibi aracı kavram olarak kullandığı görülür (Bulut, 2002: 9). Bu gibi aracı kavramların kullanılması ise, kuramsal araştırmanın genellemelerden çıkıp, konu alanıyla ilgili özel bulguların ortaya çıkmasını sağlamakla birlikte, aracı kavramların varsayımsal olması, araştırmayı görgülükten uzaklaştırabilir. Bu nedenle Toury’nin “Descriptive Studies and Beyond” (1995) adlı yapıtında **tertium comparationis** kavramının çıkarıldığı görülür. Bu durumda kuramı belirleyeninin “sorun+çözüm” çiftleri olduğu anlaşılır. Bir başka deyişle, çeviriyi başlatanın erek dizge olduğu görüşünden yola çıkılarak, çevirinin kaynak dizge yazılı geleneğiyle bağları nerdeyse kesilir. Kabul edilebilirlik ve yeterlik, yerini erek ekin çeviri anlayışı dizgesine yakınlık ve uzaklık şeklinde kaynak odaklı çeviri ve erek odaklı çeviri anlayışına bırakır. Bu durumda eşdeğerliği belirleyenlerin erek dizge ve çeviri normları olduğu düşünülebilir.

6.2.6. Normlar

Norm, bir toplum ya da toplukta uygun ve doğru davranışı gösteren ölçüt ve modellerdir. Dilbilimciler normların ürünle ilişkisi üzerinde dururken, Toury normların çeviri eylemiyle ilişkine odaklanır (Shaffnär, 1999: 4-6). Çeviriyi normların yönlendirdiği bir eylem olarak gören Toury’nin kuramında üç çeşit normdan söz edilir. Bunlar sırasıyla önsel norm, süreç öncesi ve çeviri süreci normlarıdır.

Bunlardan **önsel norm** çevirmenin çeviriye başlamadan önce çeviri metni erek odaklı ya da kaynak odaklı yapma konusunda verdiği karardır. Bununla birlikte hiçbir çevirinin baştan aşağı erek odaklı ya da kaynak odaklı olduğu düşünülemez.

Süreç öncesi çeviri normları ise, doğrudan çeviri politikasıyla ilgilidir. Bu normlar, kültürel unsurlar ve zamana göre hangi kaynakların seçileceği, çevirinin hangi dilden yapılacağı ilgili normlardır. Çevirinin doğrudan ana kaynağın dilinden mi, yoksa aracı dillerden mi yapılacağı konusunda alınan kararlar da bu norm kapsamına girer. (Toury 1995: 56-58)

Çeviri süreci normları ise, çeviri eylemini yerine getirirken alınan kararları yönlendiren normlardır. Bu normlar çeviri sırasında kaynak ve erek

¹⁷ Alev Bulut “tertium comparationis” terimini Türkçe’de “karşılaştırma zemini”terimiyle karşılamıştır.

metin arasındaki ilişkileri düzenler. Bir başka deyişle, çevirmenin çeviri sırasında neyi aynen koruyacağı veya neyi değiştireceğiyle ilgili aldığı kararları, çeviri süreci normları olarak tanımlanabilir (agy. 56). Bu normlar içerisinde **matriks** ve **metiniçi normları** da girer.

-**Matriks normları** kaynak metnin erek ekin yazılı geleneğine uygun olarak biçimsel özelliklerinin yer değiştirmesini sağlayan normlardır. Bu normlar, metnin dağılımı, metindeki ekleme ya da çıkarmalar kadar açıklama ve dipnotları da kapsamına alabilir.

-**Metiniçi normları** ise, çevirmenin çeviri işlemi sırasında mikro düzeyde aldığı dilsel ve dilbilgisel kararlardır. Hem matriks, hem de metiniçi kararları belirleyen ise, süreç öncesi çeviri normlarıdır. (Bengi-Öner, 2001: 118)

6.2.7. İnceleme Malzemesi olarak Bütüncenin Saptanması

Toury'nin öne sürdüğü “karşılaştırmalı çözümleme” yönteminde inceleme malzemesi olarak kaynak metin ve çevirisi arasındaki ilişkilerden çok, “bütünc” üzerinde araştırmalar ağırlık kazanır. Bütüncenin saptanmasında inceleme malzemesi sırasıyla şu şekilde sıralanabilir:

1. Bir kaynak metnin belli bir dönemde veya farklı dönemlerde yapılan çevirilerinin karşılaştırılması;örneğin, William Shakespeare'in 66. Sonesinin neredeyse aynı dönemde Can Yücel, Talat Halman ve Bülent Bozkurt tarafından çevirileri gibi.

2. Bir kaynak metnin farklı dönemlerde aynı dile yapılan çevirilerinin karşılaştırılması; örneğin, Douglas Hofstad'ın *Le Ton beau de Marot* (1997) adlı yapıtında Fransızca bir şiirin bilgisayar destekli ya da destek-siz çeviri de dahil olmak üzere İngilizce'ye yapılan 70 çevirisinin yayımlanması, Toury'nin kuramına uygun bir inceleme malzemesi sağlar (Williams & Chesterman, 2002: 64)

3. Bir kaynak metnin farklı dillere yapılan çevirilerinin karşılaştırılması gibi

4. Bir yazarın ya da türün aynı dile yapılan çevirilerinin karşılaştırılması

5. Aynı iletiyi taşıyan özgün metinlerin kaynak metin olarak çevirilerinin karşılaştırılması; örneğin, erek ekinde üretilen turizm ya da tanıtım broşürlerinin farklı dillerdeki çevirilerinin karşılaştırılması gibi.

6. Kaynak metin işlevi gören aracı çevirilerin, farklı dillere çevirilerinin karşılaştırılması; örneğin, İngilizce’de “smoking kills”, “smoking is addictive”, “smoking when pregnant harms your baby” and “your smoking can harm others” büyük puntolarla yazılı “sigara öldürür”, “sigara bağımlılık yapar”, “sigara hamilelikte zararlıdır” veya “sigara başkalarına zarar verebilir” (The Evening Post, 22 December 1999) şeklindeki ifadeler Maori dilinde, “sigara öldürür” (ka mate koe i te kai hikareti) şeklinde geçerken, Türkçe’de bu ifadenin daha küçük puntolarla “sigara sağlığa zararlıdır” şeklinde yumuşatılarak çevrilmesi, dilsel, kültürel, yasal ve ekonomik unsurlarla birlikte toplumların sağlık bilinçlerinin de karşılaştırılmasını gerektirir.

6.2.8. Bulgulandırma ve Gerekçelendirme

Toury’nin kuramında izlediği süreci daha yakından izleyecek olursak, onun bir yazarın aynı ya da farklı zamanlarda erek ekine yapılan çevirilerini incelemekle kalmayıp, erek ekinde farklı dönemlerde yapılan çevirileri de işlevsel bakımdan birbiriyle karşılaştırıp, betimlediğini görürüz. Bu, kuşkusuz çevirilerin erek ekinle ilgili çoğul dizgedeki yerini betimlemek amacını taşır. Toury’nin ilk aşamada kaynak metni ele almaması kesinlikle kaynak metni yadsımak anlamına gelmez. Ne var ki, kaynak metin kaynak odaklı yaklaşımda olduğu gibi birincil derecede önem taşıyan bir amaç olmaktan çıkar, çeviri ilişkilerini betimlemede kullanılan bir araç durumuna düşer. Bunun altında bilim dalının varlığını, işlevselliğine borçlu olduğu görüşü yatar. Bundan böyle, bilim dalına işlevsellik kazandırmak amacıyla çeviribilimin eskiden olduğu gibi kaynak dizgeyi öne çıkaran geçmişe dönük yönteminden değil, geleceğe yönelik olarak erek dizge yazılı geleneğinden yola çıkma görüşü yatar. (Toury 1995: 12-13). Bu şekilde kaynak metinde “önsel” olarak sorun oluşturmamayan durumların, çevirilerin incelenmesi sonucunda sorun yarattığı da ortaya çıkabilir. Toury’nin çeviri sorununu eğretilmelerden yola çıkarak yaptığı araştırmada, kaynak metinden saptanamayacak sorunların, çevirilerin karşılaştırılması sonucunda ortaya çıktığı görülmüştür. Bu ise, çevirilerin karşılaştırılmasıyla ortaya bildik sorunlardan farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şöyle ki, bir çeviride eğretilmeye rastlanırken ötekinde rastlanmaması, ya da birinde eğretilme kullanılırken ötekisinde kullanılmaması, sorunların sadece kaynak metin üzerinden saptanmasının yeterli olmadığını göstermiştir.

Toury, öncelikle erek ekinde **çeviri görüngüleri** adını verdiği varsayımsal çevirileri kabul edilebilirlikleri açısından özgün yapıtlardan ayırır. Bununla da kalmayıp, çevirileri kendi aralarında erek ekinde değerlendirerek, çevirilerin erek ekindeki diğer dizgeler arasındaki varlığını ortaya çıkarır. Kuşkusuz çevirilerin varlığı beraberinde ondan konumsal ve zamansal açıdan başka bir metnin, ya da kaynak metnin varlığını gerektirir (kaynak metin beliti). Bu aşamada çeviriler, kısmi olarak kaynak metin parçalarıyla örtüştürülerek çevirilere 'çözüm', çözümle örtüşen kaynak metin parçalarına da "sorun" adı verilir. Bu şekilde 'çözüm+sorun' çiftleri belirlenerek, ikisi arasındaki ilişkiler işlevsel ve görece bir kavram olan "eşdeğerlik" aracılığıyla akışkan bir tablo içerisinde tek yönlü bir biçimde ortaya çıkarılarak bulgulanırılır (Toury, 1985: 17-37).

Burada Toury, kaynak metin ve çeviri/çeviriler arasında değişmez ve dural bir eşdeğerlik arayışına değil, "sorun+çözüm" çifti arasında oluşan görece olduğu kadar işlevsel olan devingen **eşdeğerlik** arayışına girer. Eşdeğerlik, erek ya da kaynak ekin kutuplarından birinin seçilerek, erek ekin kutbuna yakın olması durumunda "**kabul edilebilirlik**", kaynak ekin kutbuna yakın olması durumunda ise, "**yeterlik**" ölçütü esas alınarak saptanır. 'Sorun+çözüm' çiftleri arasındaki **kayma** ya da **sapma** durumlarında ise, ortaya çıkan düzenlilikler bulgulanırılır: Bu düzenlilikler arasındaki ilişkilerin açığa kavuşması, araştırmacının açıklayıcı varsayımlarda bulunmasını sağlar. Bu ise, Toury'nin eşdeğerlik ilişkilerini eskiden olduğu gibi sadece kaynak metin ve çeviri metin arasındaki ilişkileri bulgulanırmakla kalmadığını, kayma ya da sapmalar arasındaki ilişkileri de inceleyerek açıklayıcı varsayımlara kavuştuğunu gösterir. Bu açıklayıcı varsayımlar, erek ekinde egemen olan çeviri (kavramına) anlayışını ve çevirilerin erek ekine ait çoğul dizgedeki konumu ve işlevini ortaya çıkarır. Buradan, Toury'nin "bulgulanırırma" adını verdiği sürecin, aşağıdan yukarıya doğru gidildiğinde, çeviri normlarını, bundan böyle çeviri sürecini aydınlığa kavuşturan bir **gerekçelendirme süreci** olduğu anlaşılır.

6.3. Değerlendirme

Çeviribilim'in betimleyici alanında "bulgulandırma" ve "gerekçelen-dirme" yöntemini ilk kullanan kişi, Gideon Toury'dir. Onun, çeviribilimin alanında öteki görgül bilim dallarına koşut bir yöntem kullanarak betimlemeden kurama, kuramdan, betimlemeye giden devingen bir döngü izlediği görülür. Örneğin, Toury'nin, Vermeer'in (Bengi 1995: 9-29) aksine, çeviri normlarını erek ekinde makro düzeyde de olsa kavramsal olarak betimlemek yerine, işlevsel olarak erek ekindeki çeviri anlayışını ortaya çıkardıktan sonra belirlemesi, onun bilimsellikte görgüllüğe ne denli önem verdiğini gösterir. Ancak bu, Toury'nin çeviri sürecini ya da çevirmenin çeviri öncesi ya da çeviri sürecindeki kararlarını yadsıdığı anlamına gelmez. Toury, çeviri normlarını veya çevirmenin eşdeğerlik ilişkileriyle ilgili anılsal süreçlerini, varsayımlara ya da peşin yargılara dayalı olarak değil, görgül verilere dayalı olarak yeniden yapılandırıp, betimlemeyi uygun görür. Bu ise, onun uygulama alanında gerek kaynak odaklı, gerekse erek odaklı yaklaşımı benimseyen buyurgan tutumun aksine, erek ekindeki çeviri anlayışına göre değişen daha esnek bir tutum sergilediğini gösterir.

Toury'nin kuramında çevirinin erek dizgedeki birincil ya da ikincil de-recedeki konumuna göre çeviri anlayışının belirlendiğini, erek ekinde yerleşmiş çeviri anlayışına yakın olan her metnin çeviri sayılabileceğini öne sürdüğü görülür. Bu ise, araştırmada "kabul edilebilirlik" kavramına öncelik verildiğini gösterir. "Yeterlik" kavramının ise, varsayımsal olarak kaynak dizge kutbuna yakın çeviri anlamına kullanıldığını gösterir. Yeterliğin Toury'nin kuramındaki yeri, karşılaştırmalı çözümlemede varsayımdan öteye gitmemektedir. Bir başka deyişle, çeviriyi başlatanın erek dizge olduğu görüşünden yola çıkılarak, çevirinin kaynak dizge yazılı geleneğiyle bağları nerdeyse kesilir. Bu durumda, kuramın başlangıç aşamasında belirleyeninin "kabul edilebilirlik" olduğu anlaşılır. Bu ise, çeviride "kabul edilebilirliğin" erek odaklı çeviri anlamıyla sınırlandırılmayacağı düşüncesini akla getirir. Başka bir deyişle, ister kaynak odaklı, ister erek odaklı, hatta özgün yayın olduğu halde çeviri sayılan **sahte çevirilerin**¹⁸

¹⁸ Sahte çeviri, erek ekinin çeviri anlayışına uygun olarak üretilmiş sözde çevirilerdir. Bu çeviri yöntemine genellikle toplumun kültürel ya da siyasal anlayışına ters düşüldüğünde başvurulur. Toury'nin bu tür yazıları da çeviri kabul etmesi, erek ekinde egemen çeviri anlayışına uygun yazılarak erek ekine özgü çeviri anlayışını sergilemelerinden kaynaklanmaktadır.

bile “kabul edilebilir” olması, kabul edilebilirliğin erek dizge yazılı gele- neğine yakınlık, ya da erek odaklı çeviri anlamına gelmediğini, erek ekinde yerleşmiş çeviri anlayışına uygun olan her çeviri sayılan metin anlamına kullanıldığını gösterir¹⁹. Bu durumda, Hermans’ın yeterli ve kabul edilebilirlik terimlerinin yerine “kaynak odaklılık” ve “erek odaklılık” terimlerini önermesi, ya da bu terimlerin sınırlarının yeterince açık olmadığı görüşü üzerinde eleştiride bulunması, Toury’nin kuramının “genel kuram” olma özelliğini, gözden kaçırdığını gösterebilir. (Hermans, 1999: 77).

Bu kuramda Toury’nin amacı, erek odaklı ya da kaynak odaklı çeviriyi savunarak uygulama alanıyla sınırlı kalmaktan çok, kuramsal alanın çok seçenekliliğini ve göreceliğini gözler önüne sermek ve bu şekilde çağdaş bilimsel ölçütler içerisinde rasyonel temellere (akla) dayalı kuramsal bir araştırma örneği vermektir. Ne var ki, bu kuramın bir amacı da normların belirleyiciliğinden yola çıkarak çeviri yasalarına ulaşmaktır. Normların bu denli belirleyici rolüne karşın, bütüncü çalışmalarında çeviri süreci normlarından yola çıkarak hiçbir araştırma yapılmamıştır. Çeviri sürecinde alınan kararları belirleyen makro düzeydeki normlarla ilgili bilgi, bütüncü araştırmalarının sonunda elde edilebilecek şekilde düzenlenmiştir.

Tümdengelimli ve tümevarımlı yöntemin bir arada akışkan bir tablo içerisinde kullanıldığı bu kuramın, kendi içerisinde son derece tutarlı olduğu söylenebilir. Bu kuramda tek eleştiri konusu, 1985’te ilk öne sürüldüğünde, kuramın değişmezi olarak varsayımsal yapı ya da tertium comparationis’i kullanılması olabilir. Bilimsel araştırmanın **dolaylı** olma özelliği kabul edilebilir olmakla birlikte, rasyonel bir araştırmanın değişmezini varsayımsal olması kabul edilemez. Gerçi Toury, bu noktayı göz önüne almış ve 1995’te kuramın geliştirilmiş şeklinde “araştırmanın değişmezi” olarak “sorun+çözüm” çifti arasındaki ilişkileri kendine ölçüt seçmiştir. Ne var ki, araştırmanın değişmezinin “sorun+ çözüm” şeklinde kaynak metin yönünde değişmesi Toury’nin kuramının **ileriye dönük** olduğu savının bir kez daha gözden geçirilmesini gerektirir.

Toury kuramında **çeviri tanımını** “erek ekinde çeviri sayılan her türlü metin” şeklinde yapması, araştırmayı erek ekinden başlattığını, bundan

¹⁹ Bu kuramın Gentzler ve Hermans gibi kimi kuramcıların eleştirisine uğraması, bana göre, Toury’nin bu kavramları görece olarak tanımlamasından kaynaklanmıştır. Ne var ki, bu kavramların belirleyici olmaması nedeniyle açıkça tanımlanmamasının kuramın temeline zarar vereceği düşünülemez.

böyle araştırmasında geleceğe yönelik bir araştırma yöntemi kullandığını öne sürmesi, iki açıdan eleştirilebilir. Araştırmanın eşdeğerlik ilişkilerinin saptanması aşamasında erek ekindeki “çözümleri”, kaynak ekinde “sorun” diye adlandırdığı kaynak metin parçalarıyla eşleştirmesi, onun geriye dönük olarak tekrardan kaynak metin ve dizgeye döndüğünü gösterir (Vermeer, 1996: 46-51). Bununla ilgili olarak Vermeer, Toury’nin şu sözlerini aktarır:

“Çeviri eylemi, dönüşümün “değişmezi”, bilgi özünün korunması koşuluyla, belirli bir ekin dizgesine özgü (işlevsel) bir gösterge biriminin çeviri süreci sırasında, bir dizi işlemde geçerek, öteki ekin dizgesinde hiç değilse aynı gizil güce sahip bir başka gösterge birimine dönüşmesidir. Eşdeğerlik de işte bu temele dayalı olarak son ürünle ilk ürün arasında kurulan bir ilişkidir.” (Toury 1986: 1112 f)

Bu sözler arasında bilgisel açıdan kaynak ekindeki değişmez özün, aynen korunması ya da geleceğe yönelik olarak gizil de olsa aynı işlevsel güce sahip olması, kuramının erek dizgede sonlanmayıp, kaynak dizgede sonlandığı anlamına gelebilir. Bu ise, onun “geriye dönük yöntem kullandığını” gösterir. Üstelik ikinci olarak eşdeğerlikle ilgili şu tanımlar bu görüşü destekler:

Eşdeğerlik kavramı hem çeşitlilik gösteren, hem de sürekli değişen tarihsel bir kavramdır. Eşdeğerlik değişmez bir tümel değildir. (Toury 1980: 115)

Bu eşdeğerlik tanımı içersinde yer alan “tarihsellik” kavramı Toury’nin çeviriyi, toplumsal bağlama göre değişen davranış biçimi sonucunda ortaya çıkan ürün şeklindeki tanımıyla örtüşür. Toplum zamana bağlı olarak sürekli değiştiğine göre, egemen çeviri anlayışı da ister istemez değişir. Bundan böyle, her ne kadar bu kuramın ileriye dönük olduğu öne sürülse de, araştırmanın inceleme malzemesi çevirilerin, kaynak ekinle olduğu kadar erek ekinle zaman ve uzamsal bağlantısı, onun eşsüremliliği²⁰ olduğu kadar geriye dönük araştırmalara da yer verilmesini kaçınılmaz kılar. İşte bu yüzden, bu kurama Toury’nin savunduğu şekilde erek odaklı işlevsel kuram demek yerine, eşsüremliliği ve geriye dönük yöntemi bir arada kullanan “betimleyici kuram” demek daha doğru olabilir.

²⁰ Eşdeğerlikle ilgili Toury’nin kullandığı “çeşitli” sözcüğünden çeviri kavramının tarihsel değişiminin yanı sıra, aynı dönemde farklı çeviri anlayışlarının varlığı da anlaşılır. Betimleyici çalışmalarda geriye dönük yöntemle birlikte eşsüremliliğin yöntemin kullanılması, işte bu yüzden kaçınılmaz olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak, bu kuramın bence en önemli özelliği, inceleme malzemesini çeviriler üzerine odaklayarak eviribilimin yönünü belirlemesidir. Bu Şekilde, bilim dalının dilbilim ve filolojilerden farklılığına dikkati çekerek bağımsız bir bilim dalı olarak kimliğini ortaya çıkarmış ve akademik çevrede kabulüne katkıda bulunmuştur. Ayrıca eviri incelemelerinin eviri odaklı olması, alanın sınırlarını daraltmamıŐ, aksine bütünce üzerinde disiplinlerarası araştırmalara da zemin hazırlamıştır.

VII. BÖLÜM

Çeviribilim ve İşlevsellik

7.1. Metin türü ve işlevsellik

Kültürlerarası bildirişimde metin türü kavramının önemini 1970 ve 80’li yıllarda ilk gündeme getiren kişi **Katherina Reiss**’dır. Bildirişim kuramından yola çıkan Reiss, bildirişimin sözcük ya da tümce düzeyinden çok metin düzeyinde ele alınmasını savunmuştur. Bundan böyle, çeviri metnin kaynak metinle kaçınılmaz bir bağı olduğu ve çeviri metnin erek ekinde işlevini yerine getirmesinin öncelikle kaynak metin türünün belirlenmesine bağlı olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak “**metinlerarası bağdaşıklık ilkesi**” ve “**sadakat ilkesi**” gündeme gelmiştir. Bir başka deyişle “metinlerarası bağdaşıklık kuralı” karşılıklı bildirişimin sağlanmasında metinler arasında bir bağ olduğunu öne sürerken, “sadakat kuralı” da çeviri metnin kaynak metinle bağlantısını kaçınılmaz kılar. Metin türlerini **bilgilendirici, yazınsal, işlemsel, görsel** ve **işitsel** olarak dört temel sınıfa ayrılır. Bunların dışında bir de bu metin türlerinin kimi özelliklerini içinde barındıran **karma metin türünden** söz edilir. Buna göre şöyle bir tablo çıkartılabilir (Reiss 1989: 105-115):

Metin Türü	Bilgilendirici metin	yazınsal metin	İşlemsel/işlevsel metin	görsel ve işitsel metin
Dil	Düz yazı (Örn. Ansiklopedi maddesi)	Söz sanatları içeren yazınsal dil (Örn. roman)	Söyleşisel (Örn. banka hesap bildirimi formu)	Görsel-işitsel malzeme yanı sıra söyleşisel dil (Örn. Reklamlar, seçim konuşması)
Odak	İçerik odaklı	Biçim odaklı	Çağrı odaklı	İçerik+ biçim+ çağrı+görsel,işitsel malzeme odaklı
Kaynak metin türünün çeviri metine yansımaları (kaynak ve çeviri metin türü ilişkisi)				
Çeviri metnin hedefi	Bilgi aktarım (Nesne veya kavramsal düzlemde Göndergesel içeriğin aktarımı)	Yazınsal biçimin aktarımı	Tepki yaratma	Tepki yaratma
Çeviri yöntemi	Erek odaklı “sade dil”	Kaynak odaklı	Erek odaklı (uyarlama)	Erek odaklı (uyarlama)

Bu tabloya göre kaynak metin türü çeviri metni yönlendirir. Metin türünü ise diliçi ve dışı öğeler belirler. **Diliçi öğeler** erek metindeki sözcük dağarcığı seçimi, dilbilgisel ve biçimsel öğelerdir. Bununla birlikte bildiriminin sağlanması, sadece diliçi öğelerle sınırlı kalmaz. Kaynak metin türü gibi çeviri metin türünün de iletişim işlevini yerine getirebilmesi dildışı öğelerin de göze alınmasına bağlıdır. **Dildışı öğeler**, erek metnin, durum, zaman, yer alıcı ve göndericiyle olan ilişkileridir. İletişimin sağlanması ise, bu öğelerin erek dizge normlarına uygun olarak kullanılmasına bağlıdır. Şöyle ki, Fenelon’un (1651-1715) tahta çıkacak Burgondiya Kralına “hükümdarın halk için varolduğu” düşüncesini vurgulayan bir hükümdarlık dersi vermek üzere yazdığı romanın Sadrazam Yusuf Kemal Paşa tarafından 1699’da saray edebiyatının saygınlığına uygun düşecek şekilde aşk öyküsü gibi, üstelikte düz yazı koşuk türünde çevrilmesi buna örnek gösterilebilir (krş. Berkes, 2002: 359; Parker, 1991: 17). Reiss’in bu şekilde dildışı öğeleri gündeme getirmesi çevirinin işlevselliğinin sorgulanıp, erek ekinin çevirinin işlevselliğindeki rolünün irdelenmesine yol açmıştır.

7.1.1. Değerlendirme

Sonuç olarak, Reiss her ne kadar sadakat ve metinlerarası bağdaşıklık kurallarını öne sürse de, dildışı öğelerin araya girmesiyle birlikte çevirinin işlevselliği açısından amaçlı bir eylem olduğu ve bu amacın da onun erek ekindeki işlevine göre değiştiği konusu tartışmaya açılmıştır. Bu ise, çevirinin eylem ve bağıntı kuramıyla ilişkilerinin incelenmesine neden olmuştur.

7.2. Eylem Kuramı

Skopos kuramının temeli “çeviriye ilişkin eylem” ve “bağıntı kuramı” olmak üzere iki kuram üzerine atılmıştır. “**Eylem kuramı**”, her eylemin evrende bir değişikliğe neden olmak ya da değişikliği engellemek şeklinde bir amacı olduğu savından ortaya çıkmıştır. Bu şekilde amacı olan bir eylem tek kişi tarafından yerine getirilebileceği gibi iki kişi tarafından da yerine getirilebilir. Bu kuram Holz-Mänttari tarafından 1981’de **Çeviriye İlişkin Eylem Kuramı** olarak öne sürülmüş ve çeviri eylemi iş yaşamında bir tür bildirişim işlemi olarak sosyo-kültürel bir bağlama oturtulmuştur. Bundan böyle, çeviri kuramında işveren, iş, uzman gibi terimleri ilk kullanan, Holz-Mänttari olup, çeviriyi profesyonel bağlamda ilk ele alan kişi olarak da değerlendirilebilir. Bu kuram, genel anlamda her türlü kültürlerarası aktarımı kapsamına alır.

Çeviri bağlamında ele alındığında ise, bir amaç doğrultusunda üretilen her tür metin “çeviriye ilişkin eylem kuramının” bir parçası olur. Eylemin amacını işbölümüne dayalı toplum belirler (Eruz, 2004: 53) Ne var ki, iki kişi tarafından yerine getirilen eylemin amacına ulaşmasında karşılıklı etkileşim kaçınılmazdır (Nord, 1997: 16). Çevirinin de iletişimin sağlanmasında **karşılıklı etkileşimi** gerektiren bir eylem olduğu düşünülecek olursa, onun da “çeviriye ilişkin bir eylemin” bir parçası olduğu görülür. Ne var ki, her eylemin bir sonucu vardır. Buna göre, çevirmenin, “**çeviriye ilişkin eylemi sonucunda**” “texteme” adı verilen “erek metin” elde edilirken, “çeviri eylemi” sonucunda, işlevi olan metin anlamına gelen “translatum” elde edilir. Kuşkusuz bu eylem “**translatum**” adı verilen çeviriyle son bulmaz. Bu metnin çevirmen tarafından erek kitleye ulaşmasıyla birlikte geleceğe yönelik bir dizi yeni eylem daha devriye girer (Vermeer, 1989: 173-174)

Vermeer “A Skopos Theory of Translation” adlı yapıtta “**çeviri eylemi**” tanımını şu şekilde vermiştir:

“Çeviri eylemi kaynak metine dayalı olarak kültürlerarası etkileşimi sağlamak üzere bir dizi sözlü ya da yazılı yönergeden oluşan görevin başlattığı bir süreçtir” (Vermeer 1996: 6) (Çev. Mine Yazıcı).

Bundan böyle, **Skopos kuramının**, kaynak ve erek dizge arasında kültürel iletişimi sağlama “amacını” taşıyan Holz Mântäri’nin öne sürdüğü **çeviriye ilişkin eylem kuramının** bir uzantısı olduğu söylenebilir.

7.3. Bağıntı Kuramı

Bu kuramda ikinci payı olan “**bağıntı kuramı**” ilk Sperber ve Wilson tarafından 1986’da öne sürülmüştür. Bu kuramın iki belirleyeni vardır: birincisi, insanoğlunun çıkarımda bulunma yeteneğine sahip olması; ikincisi ise, insanoğlu bildirilişimin sağlanmasında bağıntı ilkesinden yola çıkmasıdır. Bu, iletinin en az çaba en çok etkiyle aktarılması olarak değerlendirir (**maliyet/kar**). Bildirilişimde doğrudan uyarıları aktarmada “**betimsel dil**” kullanılırken, yorum veya düşünceye dayalı olarak uyarıları aktarmada dolaylı dil olarak “**yorumlayıcı dil**” kullanılır. Betimleyici dilin hedefi her şeyi olduğu gibi aktarmaktır. Oysa yorumlayıcı dilde amaç, yazarın düşüncelerini ya da kaynak metindeki düşünceleri yorumlayarak kaynak metin ve çeviri metin arasında “**yorumlayıcı benzerlikler**” kurmaktır (Bengi-Öner, 2001: 123).

7.4. Açıklayıcı Bildirilişim Kuramı

Bu yukarıda kısaca değinilen Bağıntı kuramından yola çıkan Gutt, “**açıklayıcı bildirilişim kuramıyla**” çeviriyi sadece “**yorumlayıcı**” dil kullanımını kapsamında ele alır. Çeviriyi özgün metindeki **açık ve kapalı sezdirimler** aracılığıyla alıcı kitleye aktarılması olarak tanımlar (krş. Bengi-Öner, 2001: 121-122; Tirkkonen-Condi 1992: 237-241). Bu durumda çevirmen sezdirimler aracılığıyla canlandırmada bulunarak derin yapıya incek ve kaynak metinle çeviri arasında “**yorumlayıcı benzerlikler**” kurarak iki metin arasında “**yüzeysel benzerliği**” sağlayacaktır. Bundan böyle “**yorumlayıcı benzerlik**”, çeviri metni kaynak metin kutbundan yorumlamak anlamına gelir. Öte yandan, kaynak metin yazarının düşüncelerini aktarma durumunda bu eylem, çeviri değil, “**dillerarası iletişim**” adını

alır. Bu durumda yerli bir turizm broşürünün çevirisi “dillerarası iletişim” kapsamına değil, “çeviri” kapsamına girerken, Kutsal Kitabı devingen eşdeğerliği sağlamak amacıyla çevirmek “dillerarası iletişim” kapsamına girer. Gutt bu şekilde, çeviriyi, “çeviri olmayan”dan ayırır. Bu iae, onun “bağıntı kuramına” ters düştüğünü gösterir. Doğal dil kullanımındaki bildirilişimin başarıyla sürdürülmesi amacıyla bilişsel süreçleri açıklamayı hedefleyen bağıntı kuramını çeviriyi açıklamada aracı “karşı sav” olarak kullanan Ernest Gutt, buna gerekçe olarak ne çevirmenin, ne de kaynak metin yazarının bilişsel süreçlerinin incelenemeyeceğini göstermiştir. Bununla birlikte, onun bağıntı kuramının temelinde yatan insana özgü akılcılığı, bir başka deyişle insanoğlunun doğasında saklı yatan en az çabayla en çok etki yaratacak kararlar alma şeklindeki varsayımı gözardı ettiği görülür. Bu yüzden bilişsel süreçleri incelemede metinler arasındaki ilişkilerden yola çıkmanın çeviri kuramına tümevarımcı yöntemle nesnellik kazandırabileceğini düşünmüştür (Tirkkonen-Condi 1992: 243-244). Ne var ki, daha çeviri tanımından başlayarak onun da Vermeer gibi karşı savlardan gerekçelendirme yöntemine başvurduğu görülür.

Bununla birlikte, Gutt’un gerekçelendirmesinin ikinci aşamasında “bağıntı kuramını” kendine dayanak aldığı görülür. “**Doğrudan**” ve “**dolaylı çeviri**” olmak üzere öne sürdüğü iki çeviri yöntemi “erek ekini” ön plana çıkarmak açısından önemlidir. Buna göre, ekinsel benzerliklerin olduğu durumlarda çevirmen “doğrudan çeviri” yapabilirken, ekinsel farklılıklarda “bağıntı ilkesine” göre erek ekine uygun olarak “dolaylı çeviri” yapılabilir. Bu ise “bağıntı kuramının” çeviri süreciyle ilgili kuramlarla bir şekilde ilişkilendirilmek istendiğini gösterir. Ne var ki, Gutt’un nesnellik uğruna çeviri sürecini çevirmen, yazar ve alıcıdan yalıtılarak sadece iki metin arasındaki ilişkilere dayalı olarak açıklaması, onun betimleyici yöntemden çok varsayımsal açıklamalara dayalı bir kuram öne sürdüğünü ortaya çıkarır. Bu yüzden, açıklayıcı bildirilişim kuramının, kuramsal araştırmanın görgülüğünü yeterince yakalamadığı, bununla birlikte, bilimsel zincirin bir halkası olarak arkadan gelen kuramlarda “karşı sav” işlevi gördüğü ortaya çıkar. Skopos kuramının gerekçelendirilmesinde de böyle bir işlev üstlendiği görülür.

7.5. Skopos kuramı

Skopos Grekçe kökenli bir sözcüktür. Bu sözcük “amaç, erek” anlamına gelir. Geniş anlamıyla, bir amaç doğrultusunda çeviri yapmaktır (Vermeer 1996: 4). Vermeer’in kuramında bu sözcüğün “**çevirmenin niyeti**” (intention)²¹, **çeviri metnin amacı** (skopos), **çevirinin işlevi** (function) şeklinde genişletildiği görülür. Bu ise, “amaç” sözcüğünün çeviri metnin amacıyla sınırlı kalmadığını gösterir. Bir başka deyişle salt çeviri metnin amacıyla sınırlı kalınması kuramı, geriye dönük olarak kaynak metne yönlendirir. Bu ise, kuramın uygulama alanındaki işlevselliğine gölge düşürür. Örneğin, çevirmenin baştaki amacıyla çevirinin erek ekindeki işlevi birbiriyle örtüşmeyebilir (Vermeer 1996: 7-8). Bundan böyle bu kuramda çeviri metnin amacı kadar, çevirmenin ve işverenin amacı da belirleyici rol oynar. Vermeer’e göre “amaç” çevirmenin hedeflediği son nokta “ereğe²²” (hedef) varmak üzere bir dizi eylemin yerine getirilmesi-dir. Bunlar sırasıyla şu şekilde sıralanır (Vermeer, 1989: 177):

1. Çeviri süreci sırasında yerine getirilen bir dizi eylem ve hedefi (Çevirmenin niyeti)
2. Çevirinin biçimi ya da kipi, (çeviri metnin amacı) bundan böyle, çevirmenin bu kipi kullanmadaki amacı
3. Çeviri ürünün hedefi, bundan böyle geleceğe yönelik işlevi (Çevirinin işlevi)

Bundan böyle, “çevirmen”, “işveren” ve “alıcı” arasında çeviri süreci öncesinden başlayarak çeviri süreci sırasında alınan kararların ve buna uygun olarak yerine getirilen eylemlerin tümünün bir amacı olup, bu amaçlar zinciri çeviri eyleminde ereğe ulaşmada geçirilen evreler olarak da değerlendirilir.

Skopos kuramı daha geniş kapsamlı ele alınacak olursa, bu kuram, “iş”, “işveren” ve “uzman” konumuna çıkarttığı “çevirmen”den oluşur. Bu kuramda çevirmenin ilişkileri toplumsal olarak daha geniş bir bağlam içerisinde ele alınmıştır. Çevirmen, çeviri sürecini belirleyen etmenleri belirlemede işlevsel bir rol üstlenmiştir. Bu kuramda çevirmen-işveren; çevirmen-kaynak metin yazarı ve çevirmen-okur arasındaki ilişkiler ön plana

²¹ Vermeer kuramında bu sözcüğü “niyet” şeklinde kullanmıştır. Bir başka deyişle, çevirmenin en başta aldığı karara bağlı “amacı” şeklinde de açıklanabilir.

²² Skopos terimi İngilizce’deki “Purpose” teriminin karşılığı olarak Türkçe’de “amaç” şeklinde kullanılmıştır. Buna göre, İngilizce’deki “aim” sözcüğü de “hedef” ya da “erek” olarak karşılanabilir.

çıkarak. Çevirinin amacını “işveren” belirlemekle birlikte, çevirmen, ekinler arası iletişimde “uzman” bir kişi olarak bu amacın erek ekinde işverenin amacı doğrultusunda optimal düzeyde yerine getirilmesinden yükümlü kişidir. Öte yandan, çevirinin erek ekinde istenen hedefe ulaşması, öncelikle işverenin amacının belirlenmesine bağlıdır. “Uzman” konumuna çıkarılan çevirmene oranla erek ekinle bağlantısı daha az olan işverenin ise, çeviri metnin erek ekinde aynı işlevi görüp görmeyeceği konusunda bir bilgisi yoktur. Bu durumda erek ekin ve kaynak metin arasında aracılık yapan çevirmenin, ekinler arası iletişimde uzman bir kişi olarak, işverenin amacını belirlemesinde, ya da istediği amacın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda onu yönlendirmesi, gerekirse onunla tartışması kaçınılmazdır.

Buradan hem çevirinin hedefinin erek ekin olduğu, hem de çeviriyi belirleyen çeviriyi veren değil, çevirmen olduğu ortaya çıkar. Bu şekilde kuramın hedefinin, bir yandan çevirmenin bir dizi eylemi yerine getirmedeki işlevinden ötürü onun görünmez kimliğini ortaya çıkarmak, öte yandan da, bu eylemlerin hedefinin erek dizgede çevrilere işlevsellik kazandırmak olduğu anlaşılır. Skopos kuramı, bu yüzden hem işlevsel, hem de erek odaklı kuramlar başlıkları altından ele alınmıştır.

7.5.1.Eşdeğerlik

Skopos kuramında hedef, işlevselliği erek kitle açısından en üst (**optimal**) düzeyde olan metinler ortaya çıkarmaktır. Bu, kuramın erek ekinde başlayıp, erek ekinde sonlandığını gösterdiği gibi, **eşdeğerlik ilişkisi** ölçütünün de kaynak metin, ya da ürün değil, çeviri metnin erek dizgedeki amacı, bundan böyle “işlevselliği” olduğu anlaşılır (krş. Vermeer 1996: 47-57; Nord, 1997: 36-37). Bu ise, çevirinin başta verilen amaç doğrultusunda erek dizgedeki işlevselliğinin erek ekinde çevirmen tarafından belirlendiğini gösterir. Söz konusu durumda eşdeğerliğin, kendi başına bir amaç olmayıp, çevirmenin görev kapsamında belirlediği bir sürü amaçtan sadece biri olabileceği sonucu çıkar.

Vermeer, eşdeğerlik konusunda Toury’nin kullandığı terimlerin aynıını kullanmakla birlikte, Toury’nin kaynak metni çeviriye göre yetkin metin olarak görmesi, onun kaynak ekin kutbuna yakın metni “yeterli” olarak tanımlamasına yol açmıştır. Bu ise, Vermeer’in Toury’nin kullandığı terimlerin aynıını karşıtı anlamlarda kullanmasına neden olmuştur. Bundan böyle, Toury gibi “kabul edilebilirlik” ve “yeterlik” terimlerini kullanmakla birlikte, Toury’nin “erek dizge” kutbuna yakın çeviri için kullandığı

“kabul edilebilirlik” terimi, Vermeer tarafından “yeterlik” olarak adlandırılmıştır. Buna göre, erek dizge kutbuna yakın olan çeviriye “yeterli çeviri”, kaynak dizgeye yakın olan çeviriye de “kabul edilebilir çeviri” terimlerini kullanmıştır. Sonuç olarak, Vermeer, çevirinin erek ekinde işlevini yerine getirilebilmesinin, çevirmenin başta belirlediği duruma en uygun metni ortaya çıkarma yönünde aldığı karara bağlı olduğunu ve bu hedefinin hangi kutba yakın çeviri yapacağı kararını belirlediğini öne sürmüştür.

Vermeer, Skopos kuramında her çevirinin önsel olarak bir amacı olduğunu ve çeviri metnin erek ekindeki işlevini de bu amacın belirlediğini söyler. Örneğin, Vermeer çevirmenin işverenle yaptığı anlaşma çerçevesinde kaynak dizge kutbunu kendine ölçüt alabilir veya kaynak metne sadık kalabilir. Önemli olan çevirmenin buna açıkça ve bilinçli olarak baştan karar vermesidir. Örneğin, Skopos kuramına göre yukarıda sözü edildiği şekilde, “**sadık çeviri**” kesinlikle kaynak metnin kaynak ekindeki işlevini, erek ekinde aynı amaç doğrultusunda yerine getirmek anlamına gelmez. Bu durumda çeviri, erek ekinde farklı bir işlev yerine getirme amacı taşır. Örneğin, bir çeviri, Toury’nin de belirttiği gibi, erek ekini yeni bir yazı türüyle tanıştırma amacını taşıyabilir. Buradan Vermeer’in eşdeğerliği “eylem” ve “bağıntı” kuramından yola çıkarak irdelediği söylenebilir.

7.5.2. Gerekçelendirme

Skopos kuramının çeviriye erek ekin ucundan bakmaya olanak vermesi açısından “bağıntı kuramıyla” bir bağı vardır. Vermeer “Skopos kuramının” bağıntı kuramıyla ilişkisini, aynı kuramdan yola çıkan “açıklayıcı bildirişim kuramı”nın eksikliklerinden yola çıkarak gerekçelendirmeye çalışmıştır. Bu kuramın, **açıklayıcı bildirişim kuramından** üstünlüğü, çevirmenin uzman kişi olarak aldığı kararların amaca bağlılık derecesinin Ernest Gutt’un öne sürdüğü şekilde kaynak metinle sınırlı olmayıp, çeviri metnin erek ekinle ilişkileriyle de bağlantısı olmasıdır. Daha açıklanacak olursa, Gutt’un çeviriye, “çeviri olmayandan” ayırması, onun çeviriye, kaynak ve çeviri metin arasındaki yüzeysel benzerlik olarak tanımlamasına neden olmuştur. Buna karşın, çeviri tanımı dışında kalanları, “dillerarası iletişim” olarak tanımlamıştır. Örneğin, erek ekin okuyucusuna göre hazırlanmış bir kullanma kılavuzu çeviri kapsamına alınmamıştır. Bu ise, onun kuramının “bağıntı kuramıyla” ilişkisini zayıflattığı gibi, “dar bir kuram” olarak nitelenmesine de neden olmuştur. (Vermeer 1996: 62-63). Gutt’un “bağıntı kuramından” yola çıkmasına karşın, özgün metinlerden

üretileen turizm broşürlerini “çeviri” sayıp, devingen eşdeğerliğı sağılamak üzere yazarı yorumlayarak üretileen metinleri “dillerarası iletişim” olarak adlandırması, çeviriyi daha geniş kapsamlı olarak tanımlayan “bağıntı kuramına” ters düşmüştür. Bir başka deyişle, Gutt’un çeviri tanımı “bağıntı kuramının” temelinde yatan “görecelik” kavramıyla çelişmiştir. Öte yandan, Vermeer de, çevirinin tanımını gereğı, çeviri metnin kendinden önceki kaynak metinle bilgisel ve mantıksal olarak ilişkisini yadsımamıştır.

1984’de Reiss ve Vermeer’in metin türünden yola çıkarak öne sürdüğü “metinlerarası bağdaşıklık beliti” böyle bir ilişkinin varlığının kabulü olup, bu belit beraberinde “sadakat belitini” (sadakat ilkesi) de akla getirir. “**Metinlerarası bağdaşıklık beliti**” kaynak metnin, kaynak dizgedeki işlevini erek dizgede yerine getirmek üzere çeviri metnin erek dizgedeki amacına koşut olarak yeniden biçimlendirilmesi anlamına gelir (Shuttleworth & Cowie 1997: 19). Bu durumda erek metin olarak çeviri metnin aldığı şekli, çevirmenin kaynak metni yorumu ve çeviri metnin erek ekindeki işlevine göre çeviriye ilişkin saptadığı “amaç” belirler. Öte yandan, amaç, erek dizge normlarına uygun çeviri yapmak olduğunda, “metinlerarası bağdaşıklıktan” çok metnin erek dizge normlarına uygunluğu gündeme gelir. Bir başka deyişle, “**metiniçi bağdaşıklık**” ön plana geçer. Burada, “bağıntı kuramında” geçen “görecelik beliti”, “metinlerarası bağdaşıklığa” karşı “**metiniçi bağdaşıklık**” gerekçelendirmede belirleyici rol oynar (Nord 1997: 32).

Metiniçi bağdaşıklık, işlevsel açıdan erek dizgedeki özgün metinlerle boy ölçüşecek bir çeviri metin üretmek anlamına gelir. Burada akla işlevsellik açısından metiniçi bağdaşıklığın eşdeğerlik ölçütü olarak ele alınıp, alınmayacağı sorusu gelebilir. Bu kez çeviri metnin erek dizge normlarına yakınlığı, bir başka deyişle de, erek dizge normlarına “bağlılığı”, “**bağ(ım)lılık beliti**”ni gündeme getirir. Vermeer, bu kez “bağımlılık” terimini, “sadakat” terimi gibi kaynak metne “sadakat”²³ olarak dar kapsamlı bir biçimde değil, kültür bağımlı bir terim olarak tanımlar. Buna

²³ Bağ(ım)lılık, İngilizce terim “loyalty” sözcüğüne karşı kullanılmıştır. İngilizce’deki “faithfulness” sözcüğü yine Işın Bengi-Öner tarafından önerilen “sadakat” terimiyle karşılanmıştır. Sadakat yerine “bağımlılık” sözcüğünün seçilme nedeni, “bağlılığın” kaynak metne sadakat anlamında değil, çeviriye ilişkin eylemin en başında belirlenen amaca bağlılık anlamında kullanılmasıdır. İşte bu nedenden ötürü, bu bağlamda dilin ve bilim dalının devingenliği de göz önüne alınarak, “sadakat” terimi yerine daha yeni bir terim olan “bağımlılık” terimini kullanmanın daha doğru olacağı düşünülmüştür.

göre “bağ(ım)lılık”, gruba, topluma ve çevirmenin kendine göre değişebilir. Bağımlılık terimi, kendi başına durağanlığı veya bir engeli çağrıştırmakla birlikte, bu kuramda, baştaki amaca bağlılık (Skopos’a) şeklinde değerlendirilmiştir. Buna göre, başta hiç bir şeye **bağ(ım)lı olmama** kararı da kendi başına bir **amaçtır**. Örneğin, çevirmen bilinçli olarak “**metiniçi bağdaşıklık**” değil, “metiniçi bağdaşıksızlığı” da amaç edinebilir. Bu durumda karşı sav olarak “sadakat beliti” yine gündeme gelir. Bir başka deyişle, “sadakat beliti”, “bağ(ım)lılık belitini” gerekçelendirip kapsamını genişletmede aracı bir rol oynar. Şöyle ki, **kaynak metne sadık çeviri** yapma kararının bile, çevirmenin, çeviri metnin erek ekindeki işlevine dayalı bir kararı olduğu kabul edilecek olursa, o zaman “sadakat beliti” de, kültür bağımlı bir belit olarak “bağımlılık beliti” kapsamına girer. Bundan böyle, bağımlılık beliti, çevirmenin uzman kişi olarak mevcut koşullara uygun en iyi çeviri metni ortaya çıkarmak üzere saptadığı amaca veya amaçlara bağlılığı anlamına gelir. Buna göre, çevirmen başta sadık çeviri yapma kararı almışsa, amaç, aracı haklı kılar. Vermeer’de, “bağımlılık” terimi durağan bir terim olmaktan çıkmış, çevirmenin yorumuna bağlı devingen bir terim konumuna yükselmiştir. Bağımlılığın bu şekilde yorumlanması bir yandan çevirmeni çevirinin amacına uygun kararları veren kişi olarak yazarın konumuna çıkarırken, öte yandan da “metinlerarası” ya da “metiniçi bağdaşıklık”ın eşdeğerlik ölçütü olarak ele alınamayacağını gösterir (krş. Vermeer, 1996: 79-101; Nord, 31-36).

Buraya kadar Vermeer’in kendi kuramını gerekçelendirmede kendinden önce gelen kuram ve belitlerden yola çıktığı görülür. Buna bağlı olarak önceki kuramlardaki boşlukların, “skopos kuramının” gerekçelendirilmesinde ve özerkliğini kazanmasında aracı rol oynadığı da söylenebilir. Ne var ki, kuramdaki bu döngüsel akıl yürütme şeklinin kuram ilerledikçe kendi kavram ve terimlerini de oluşturduğu da ortada bir gerçektir.

7.5.2.1. Gerekçelendirme 1: Eşdeğerlik Beliti-Skopos kuramı

Reiss'in metin türünden yola çıkarak öne sürdüğü "metinlerarası bağdaşıklık" bir eşdeğerlik ölçütü olarak kaynak metnin kaynak dizgedeki işlevinin çeviri metnin erek dizgede yerine getirilmesi anlamına gelir. Bu durumda kaynak metin ve çeviri metin arasındaki ilişki sadece "**işlevsel değişmezlikle**" sınırlı kalır. Oysa metinlerarası bağdaşıklık beraberinde "metiniçi bağdaşıklık"ı" getireceğinden, kaynak ve çeviri metin arasında "işlevsel değişmezlik" eşdeğerlik ölçütü olarak geçerliliğini kaybeder. Üstelik "eşdeğerlik" arayışında böyle bir değişkenin seçilmesi, "bağıntı kuramındaki "görecelik" ilkesine de ters düşer. Vermeer'in eşdeğerliği bu şekilde çürütmesinin altında Skopos kuramının "işlevsel değişmezlik"le sınırlanamayacağı düşüncesi yatar. Vermeer'in gerekçelendirmede kullandığı karşı savlara dayalı bu yöntem, kimi zaman kısır bir döngü sergilemekle birlikte, onun gerçekte amacının Skopos Kuramı aracılığıyla, "eşdeğerlik" belitinin" üstünde bir kuram öne sürmek olduğu düşünülebilir. (a.g.y. 1996: 50) Sonuç olarak, çeviri metnin erek dizgedeki "amacı" ve buna bağlı olarak "işlevi" bu kuramın kaynak metin ve kaynak dizge normlarıyla bağlarının kopmasına ve erek dizgede iş alanına yönelik profesyonelliği ilgilendiren bir kuram olmasına neden olur.

7.5.2.2 Gerekçelendirme 2: Eylem Kuramı

Vermeer Skopos kuramını karşı savlardan yola çıkarak gerekçelendirmede, ikinci olarak "eylem kuramını" kendine dayanak almıştır. Vermeer'in kuramını yazınsal alandan yola çıkarak gerekçelendirmesi, onun da Toury gibi çeviriyi erek ekinle ilgili yazınsal çoğul dizge içersinde görmesinden kaynaklanabilir. Buna göre, genel olarak kuram "eylem kuramı"ndan yola çıktığını öne sürmekle birlikte, gerekçelendirmeye temel olarak yazınsal alanın seçildiği söylenebilir. Geleceğe yönelik ve uygulama alanıyla ilgili olduğu öne sürülen bu kuramda karşı savlardan yola çıkılmış ve "eylem kuramı", gerekçelendirmede "araç" olarak kullanılmıştır. Kuramda genelden özele doğru bir akış izlendiği görülür.

Vermeer, "**Her eylemin amacı yoktur**" şeklinde öne sürülen savın "**her yazınsal metnin amacı yoktur**" şeklindeki savdan ortaya çıktığını öne sürerek, "her çevirinin amacı yoktur" şeklindeki sava da sağlam bir dayanak hazırlamak istemiştir.(Vermeer 1989: 173-187). Özellikle yazın-

sal metinlerle ilgili olarak öne sürülen ilk sava, Vermeer “eylem kuramına” dayalı olarak yanıt getirmiştir. Eylemin temelinde amaç olduğunu, amaç olmadığı takdirde, sözkonusu etkinliğin eylem olarak tanımlanamayacağını öne süren Vermeer, sözkonusu savların, bazı eylemlerde amacın açıkça dile getirilmemesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Oysa Skopos kuramında gerek süreç sırasında, gerek çeviri ürünün erek ekindeki işlevi, gerekse yöntemin hedefi açısından belirleyici unsur hep “amaç” olmuştur. Üstelik, her metnin amacı eylemin doğası gereği, gizli de olsa ardıl olarak saptanabileceği gibi, sözkonusu metinlerin başta belirtilen amaçlardan farklı olarak **ileriyeye dönük** amaçlar içinde kullanılabilme olanağı vardır. Başka bir deyişle, çeviri de dahil her erek metin erek ekindeki kendi amacının ya da işlevinin dışında, erek ekinde farklı amaçlar için kullanılabilme gücüllüğüne sahiptir.

Vermeer, “yazın sanat için yapılı”, “sanatın da amacı yoktur” şeklindeki sava karşı olarak, bu şekilde bir savın, amacı olan yapıtları yadsımak anlamına geleceğini, üstelik sanat için yazın yapmanın da, güzel duysal değerlere öncelik vermek açısından kendi başına bir amaç olduğunu öne sürmüştür. Amacın yazar tarafından yadsındığı durumlarda bile, her yazarın en azından, yapıtının bastırabilmek veya para kazanabilmek gibi temel amacının bulunduğunu belirterek yazının amaçsız esinlenmeye dayalı bir eylem olmadığını, gerçekte amaçlı bir eylem olduğunu kanıtlamak istemiştir.

"Her çevirinin bir amacı yoktur" savına karşı gerekçelendirme

Vermeer'in “her eylemin amacı yoktur” şeklindeki karşıt görüşlü savı, yazın alanından yola çıkarak gerekçelendirdikten sonra, asıl hedefi olan çeviride “amaçlılık” konusunu yine karşı savlardan yola çıkarak kanıtlamaya çalıştığı görülür. Bu savı, çevirmen, çeviri ve erek kitle olmak üzere üç açıdan çürütür.

Yazınsal alanda öne sürdüğü gerekçelerin nerdeyse aynını kullanarak amaçsız çeviri olamayacağını, olsa olsa yazınsal metinlerde olduğu gibi amacı gizli kalmış çeviriler olabileceğini belirtir. Vermeer'e göre, reklam metinleri gibi kullanmalık metinlerin çevirisinde çevirmenin herkes tarafından anlaşılabilme ve etkili olabilme amacını gözardı edemeyeceği gibi,

Çevirmenin “sadık çeviri” yapma kararını vermiş olmasının bile kendi başına bir “amaç” olduğunu belirtir²⁴

Buradan da anlaşılacağı gibi, erek metne şeklini veren, onun türünü belirleyen kesinlikle ne kaynak metin, ne de kaynak ekindir. Skopos kuramında asıl belirleyici etmen, çevirinin erek ekinde hangi amaçla kullanılacağıdır. İşte bu amaçla ilgili olarak alınan kararlar sonucunda kaynak metin kaynak ekinden koparak, erek ekinde farklı bir işlev yerine getirmek üzere çevirmen tarafından yeniden düzenlenir. Vermeer, kaynak metnin, çevirmen tarafından kullanılmak üzere son düzenlenmiş haline “**texteme**” adını verir. Ancak kağıt üzerindeki **son çeviri ürünün** (texteme) okunmasıyla birlikte yeni bir eylem devreye girdiğinden, sözkonusu “texteme” işlevi olan yeni bir “metin”(translatum²⁵) haline dönüşür. Kuşkusuz bu durumda dinleyici de çevirmenin okuduğu metni kendi amacı doğrultusunda yeniden değerlendirerek yeni bir “metin” yaratır. Bir başka deyişle, çevirmenin elinden çıkmış son kağıt üzerindeki metnin, somut bir varlığı olmasına karşın işlevi yoktur. Bundan böyle varlığı fark edilemez. Öte yandan, bireyin bu metnin son halini (texteme) okuması ve çeviri ürününü algılayıp yorumlamasıyla birlikte, bu ürün bireysel düzeyde de olsa, yeni bir özel gerçeklik ve yeni bir işlev kazanır (translatum).

Özetle söylenecek olursa, kaynak metin çevirmenin algıladığı biçimde çeşitli aşamalardan geçerek son çeviri ürünü haline gelir. Bu son çeviri ürününün erek dizgede “erek metin” olarak yerini alabilmesi “texteme” adı verilen kağıt üzerindeki son metnin çevirmen tarafından eyleme geçirilip, erek ekin alıcıları tarafından özel metinlere dönüşmesine bağlıdır. Başka bir deyişle, çeviri ürün erek ekinde bireylerin amacına ya da algılayışına dayalı olarak başta çevirmenin saptadığından farklı işlevler yerine getirme gizil gücüne sahiptir.

Bu “gizil güce” sahip metin, başta çevirmen olmak üzere, okurların çeviriye ilişkin eylemde bulunmalarıyla birlikte özel gerçekliğe kavuşur. Kuşkusuz bu kuramda özel gerçekliği, erek kültür belirler. Vermeer **kültürü kişiye özgü (idio) kültür, belli gruplara özgü kültür** (dia kültür) ve **belli toplumlara özgü** (para-kültür) olmak üzere birbiriyle etkileşim

²⁴ Çevirmenin “sadık çeviri” yapmayla ilgili kararı çevirmenin duruma bağlı yorumuna dayalı olduğundan, Vermeer bunun da kendi başına bir amaç olduğunu öne sürer. Vermeer’in bu görüşü, gerçekte çevirmene saygınlık kazandırma amacını taşır.

²⁵ Işın Bengi-Öner bu terimi çevirinin işlevi olarak tanımlamıştır (2001: 120)

içinde üç katmana ayırarak, bu kavramlardan idiokültürü, bireyin kendisiyle ilgili doğuştan özelliklerine bağlarken, ikincisini bireyin grup, parti, kurum, dernek ya da aile gibi küçük birimlerle ilişkisine, üçüncüsünü ise daha geniş bağlamda ülke, millet gibi daha büyük topluluklarla ilişkisine bağlar (krş. Vermeer 1996: 70-75; Bengi-Öner 1996: 82-83). Vermeer'in zaman akışı içerisinde “kültür” terimi yerine “bağ(ım)lılık” terimini kullandığı görülür. Bunun altında kuramını “kültür odaklı” bir kuram olarak göstermek yerine, uygulama alanı odaklı iş dünyasına seslenen bir kuram olarak gösterme kaygısı yatabilir.

Sonuç olarak, bu gerekçelendirme akışı içerisinde, amacı belirleyenin kültür-bağımlı etmenler olduğunun öne sürülmesi, çevirilerin kaynak metin ve dizgeyle bir bağı olmadığını ve çevirilerin hedefinin erek ekin olduğunu gösterir. Bu ise, çevirilerin geleceğe yönelik olarak erek ekinde gizil güce sahip olduğunu ve erek ekinde işlevselliği olduğunu gösterir.

7.6. Karşılaştırmalı Değerlendirme: Betimleyici kuramlar ve Skopos Kuramı

Toury ve Vermeer erek odaklı kuramların öncüleri olmakla birlikte, her ikisinin de yolu daha çeviri tanımı konusunda birbirinden ayrılır. Toury, erek ekinde çeviri sayılan her metni çeviri olarak tanımlarken, Vermeer, çeviriyi daha dar kapsamlı bir biçimde çeviri eylemi sonucu elde edilen ürün şeklinde tanımlamıştır.

Toury'nin kuramı, genelde çevirinin erek ekindeki konumu üzerine odaklanırken, Vermeer çevirinin **amacından** yola çıkmıştır. Bu kuramlardan Toury'nin kuramının **ürün odaklı** Vermeer'in kuramının **süreç odaklı** olduğu söylenebilir. Erek ekinle ilgili normların Skopos kuramının temelini oluşturur. Vermeer'in kuramında normlara özel olarak yer verilmemekle birlikte, Toury'nin öne sürdüğü normlarla ilgili tanımlara ters düşmediği görülür (Bengi-Öner 2001: 127) Gerçi normlar Toury'nin kuramının da temelini oluşturmamakla birlikte, onun çeviri normlarıyla²⁶ ilgili betimlemeleri, özellikle de çevirmenin çeviriye başlamadan önceki kaynak ekin ya da erek ekin kutbuna önsel olarak yakın yapma kararıyla ilgili önsel norm, Vermeer'in süreç odaklı kuramının merkezinde yer alan “amaç” kavramıyla neredeyse özdeş gibidir.

²⁶ Normların “betimleyici kuramının” temelini oluşturmaması araştırmanın hedefinin erek ekinde egemen olan normları ortaya çıkarmasından kaynaklanır. Bundan böyle, betimleme boyunca normlardan söz edilmez.

Yukarıda anlatılanlar ışığında her iki kuramda da “eşdeğerlik” görece bir kavram olarak ele alınmıştır. Toury’nin eşdeğerlik ölçütü “değişmez öz” ya da “sorun+çözüm” çifti olurken, Vermeer’in kuramında, bu ölçüt “işlevsellik” olur.

Toury, çevirinin erek ekindeki konumunu çeviri ürünler üzerinden **"bulgulandırma ve gerekçelendirme"** yöntemini seçerek sağlarken, Vermeer sadece karşı savlardan yola çıkarak “gerekçelendirme” yöntemini seçmiştir. Bu yüzden Toury’nin kuramının daha “bütünlüklü” olmasına karşın, Skopos kuramının bulgulandırma yönünün savunma yönünden daha zayıf kaldığı söylenebilir.

Her iki kuramda kültür bağımlı olmakla birlikte Toury’nin kuramı genel kuram olarak tanımlanmıştır. Buna neden betimleyici ve kuramsal alan arasında karşılıklı ilişkiler kurularak kuramın kendi içinde döngüsel bir akışının bulunmasıdır. Öte yandan Vermeer’in kuramı uygulama alanına yönelik daha dar bir kuram olarak değerlendirilebilir. Gerçi Vermeer kuramının kültür bağımlı olmasının “genel kuram” olmasını engellemediği görüşünden yola çıkarak, “kültür bağımlı” kuramların genelliğinin bu kuramlardan çıkan yasa ya da kuralların başka durum ya da kültürle uyulanabilirliğiyle” ölçülebileceği görüşünü savunmuştur. Vermeer bu görüşünde haklı olmakla birlikte, gerekçelendirme yöntemi olarak söyleşisel nitelikte karşı savlardan yola çıkan bir yöntem seçmesi, onun savunmada ne çizgisel, ne de döngüsel bir mantık yürütememesine neden olmuştur. Bu ise, kuramın uygulama alanına yönelik daha dar bir kuram kalmasına neden olmuştur (Vermeer 1996: 79-81).

Sonuç olarak, bu kuram erek ekini hedef alması açısından erek odaklı kuram olarak sınıflandırılabilirdiği gibi, işlevselliğe verdiği önem açısından da “işlevsel kuramlar” arasına girebilir. Ne var ki, bu kuramın gerçek anlamda uygulama alanına yönelik işlevsel bir kuram olmaktan çok, çevirmenliğin profesyonel kimliğinin gerekçelendirilmesi olarak da değerlendirilebilir. Vermeer’in bu eksikliğini uygulama alanında özellikle Christiana Nord’un tamamladığı görülür.

7.7. İşlevsel Kuram ve Normlar

Nord’un İşlevsel kuramı Vermeer’in Skopos kuramı üzerine kuruludur. İşlevselliği, metinden yola çıkarak tanımlayan Nord, de Beugrand ve Dressler’in öne sürdüğü şekilde metnin bir “iletişim olgusu” olduğunu kabul eder. Kuşkusuz iletişim olgusunda gönderici, alıcı ve belirli bir zaman

ve yerde geçen bir olay sözkonusudur. Göndericinin parçası olduğu olayı kendi niyetini alıcıyla en iyi paylaşabilecek şekilde iletebilmesi bir dizi amacı olan eylemi yerine getirmesine bağlıdır. Bununla birlikte, gönderici ve alıcının aynı yer ve zamanı paylaşmaması iletinin alıcıda farklı bir işlev yerine getirmesine yol açar. Metnin işlevinin “durağan” değil, “edimsel” olması özgün metindeki iletinin aynen korunamamasından kaynaklanır. Bu durum çeviri olgusu açısından değerlendirilecek olursa, çeviri süreci boyunca çeviri metnin kaynak metnin işlevini yerine getirmesi düşünülemez. Burada Nord’un Vermeer’le “işlevsellik” kavramı üzerinde aynı görüşü paylaştıkları görülür. Ne var ki, Vermeer işlevsellik kavramını erek ekinde sadece erek okur açısından değerlendirerek erek metnin her alıcıda farklı bir işlev kazandığını kavramsal olarak “translatum” sözcüğünden yola çıkarak incelemiştir. Oysa, Nord işlevselliği hem kaynak metin hem de çeviride metin türüyle ilgili norm ve **uzlaşımlardan**²⁷ yola çıkarak irdeler. Bundna böyle, bir metnin çeviri olması onun kendinden önceki metinle ilişkisini kaçınılmaz kılar. Bir başka deyişle, Nord çeviride “metinlerarası bağdaşıklık” yola çıkar. Nord uzlaşım terimini her iki metin içinde kullanarak “ortak bilgi ve beklentilere dayalı olarak bağlayıcı olmamakla birlikte karşılıklı uzlaşım dayalı saymaca kurallar” olarak tanımlar (Nord 1997: 53). Bu durumda metin türünün kültür bağımlı bir kavram olduğu iyice anlaşılır. Sözkonusu uzlaşımlar “**oluşturucu**” ve “**düzenleyici**” ilkeler olmak üzere ikiye ayrılır. Çeviride “oluşturucu ilkeler” arasına metin türü, metin biçimi, düzenlemesiyle ilgili geleceğe yönelik kararları kapsamına alan geniş ölçekli kural veya ilkeler girerken, **düzenleyici ilkeler**²⁸ arasına, örneğin, kimi ekinlerde 18. yüzyılda çeviriyi “millileştirme” eğilimi varken günümüzde çeviride yabancılaştırıcı öğelerin kullanılmasında bir sakınca görülmemesi, ya da özel adların aynen korunup korunmaması gibi daha küçük ölçekli kurallar girer. Kuşkusuz, bu ilkeler her ekine göre değişen ilkelerdir. Örneğin, çeviri, erek metin ürünü olarak kabul edilecekse, çevirmenin erek metin türlerini ve bu konudaki saymaca uzlaşımları bilmesi gerekir. Öte yandan, çeviri metin olarak kabul edilecekse toplumdaki çeviriyle ilgili oluşurucu ve düzenle-

²⁷ Bu terim İngilizcedeki “convention” terimi karşılığı olarak kullanılmıştır. Nord bu terimi “ortak bilgi ve beklentilere dayalı olarak bağlayıcı olmamakla birlikte karşılıklı uzlaşım dayalı saymaca kurallar olarak tanımlar.

²⁸ Bu terimleri ilk kullanan kişi 1969 Searle (Shuttleworth & Cowie: 28) Chesterman 1993’te “oluşturucu normlar” yerine “beklenti normları” düzenleyici normlar” yerine “profesyonel normlar” terimini kullanmıştır.

yici ilkeleri çevirmenin göz önünde bulundurması gerekir. Nord'un işlevselliği her iki ekin metin türü geleneği açısından bu şekilde kural ve ilkelere bağlaması, çeviri olgusuna iki yönlü bakmayı hedeflediği, işlevsellik uğruna çevirinin kültürlerarası iletişim şeklindeki temel amacını yitirme tehlikesine karşı bir önlem olmaya çalıştığı şeklinde de değerlendirilebilir. Özetle, Vermeer'in işlevselliği sadece erek kutup açısından irdelemesi, onun daha çok Almanca konuşulan ülkelere seslenmesine neden olmuştur. Oysa Nord'un kuramı da işlevsel olmakla birlikte, işlevselliği kaynak kutupla ilişkilendirerek irdelemesi, onun çok dilliliği göze alan daha genel bir kuram öne sürdüğü düşüncesini akla getirebilir.

Uygulama alanı odaklı olmayı hedefleyen bu kuramın da, Skopos kuramı gibi karşı savlardan geliştirildiği görülür. Vermeer'den farklı olarak Nord'un karşı savları çürütmekten çok, genişletmeyi hedef edindiği anlaşılr. Ayrıca savlarını destekleyecek inceleme malzemesini çeviri eğitiminde kullanılabilecek malzemeden yola çıkarak öne sürmesi, onun kuramının çeviri eğitimi alanında uygulama olanağı sağlayan işlevsel bir nitelik kazanmasına yol açmıştır.

7.7.1. İşlevsellik-Eşdeğerlik

Nord eşdeğerliği, görece bir kavram olarak ele almış ve eşdeğerlik ilişkisinin metnin işlevine göre değişeceği savından yola çıkmıştır. Bu kuramda işlevsellik kavramı Katherina Reiss'in metin türü üzerine kurduğu modelden esinlenerek genişletilmiştir. Gerçi, Reiss işlevselliği doğrudan kaynak metni kendisine ölçüt olarak tanımlarken, Nord metnin türüne göre çevirinin alıcı üzerindeki işlevi yada etkisi üzerinde durmuştur. Ona göre, **metnin işlevi** belirli bir durumdaki alıcının metne yüklediği edimsel işlevdir. Bundan böyle, bu kez metnin işlevi metnin alıcı üzerindeki işlevi değil, alıcının durumuna göre metne yüklediği işlevdir. Gerçi bu noktada Nord'un, Vermeer'in metnin her okuyucuda duruma bağlı olarak farklı bir işlev kazandığı görüşüyle uzlaştığı görülür. Ne var ki, Vermeer bu görüşünü gerekçelendirmede dilbilimden çok gerçek yaşamdan örneğin tarihteki olaylardan örnek vererek kendine dayanak arar. Oysa Nord'un gerekçelendirmede Reiss'ı örnek aldığı görülür. Dilbilim odaklı yaklaşımdan yola çıkan bu anlayışta ilk kez Bühler'in (1934) öne sürdüğü işlevine göre metin türü ulamlaması temel alınır. Buna göre metinler gönderge, coşku, çağrı ve ilişki işlevi olmak üzere dörde ayrılır. Kısaca bu kavramlar şu şekilde tanımlanabilir:

- **Gönderge işlevi:** Metnin nesne ya da gerçek olguları anlatma işlevi, bundan böyle, düz anlama yönelik işlevi. Bu tür metinlerin içine işlevine göre bilgilendirme amacıyla kullanılan ansiklopediler, ders kitapları, gazete haberleri ve kullanma kılavuzları girer.
- **Çoşku işlevi:** Göndericinin ele aldığı konu üzerindeki duygu ve düşüncelerini dile getiren metinlerdir. Yazınsal metinler, eleştiri ve yorumlar bu tür metin kapsamına girer.
- **Çağrı işlevi:** Alıcının ön bilgisini, duygu ve düşüncesini göz önüne alarak onu tepki vermeye zorlayan metinlerdir. Reklam metinleri, buyruklar, ilanlar bu tür metinlerin içerisine girer. Örneğin, reklam metinlerinde yazarın hedefi, alıcıyı satın almaya ikna edecek bir metin ortaya çıkarmaktır.
- **İlişki işlevi:** Metnin alıcı ve dinleyici arasında iletişim kurmak ya da bildirişimi sürdürmek işlevidir. Örneğin metinde havadan sudan konuşmalar, selamlaşmalar şeklinde kullanılan sözler bir konuyu açma ya da bir konuyu sürdürme amacını taşır.

Nord metin türüyle ilgili bu ulamlamaya dayanarak, çeviri metinleri de **belgesel (bilgilendirici) çeviri** ve **aracı çeviri** olmak üzere ikiye ayırır. Buna göre, **belgesel çeviri** kaynak ekine özgü bir durumu yansıtan kaynak metnin erek ekin okuru için yeniden üretilerek erek ekin okurunun yabancı olduğu iletişimsel etkileşimi ona bildiren çeviridir. Bundan böyle, bu çevirinin erek ekin açısından iletişimsel işlevi yoktur. **İletişimsel etkileşim** kaynak metin yazarının kaynak ekin okuyucusuyla arasındaki etkileşimdir. Okur bu çeviride iletişimsel etkileşimin bir parçası olmadığının bilincindedir, sözkonusu iletişimi sadece gözlemlemekle yetinir. Kuşkusuz çevirmenin kaynak metnin tümünde bu iletişimsel etkileşimi yansıtacak bir çeviri yapmasına da olanak yoktur. Ne var ki, kaynak metnin erek ekindeki üstmetin işlevini göz önünde bulundurarak, metnin kimi özelliklerini ön plana çıkaracak bir çeviri yöntemi kullanabilir. Bu durumda, çeviri metin kaynak metin üzerine kurulmuş olup, erek ekinde erek metin olarak **üst metin işlevi** görür. Çevirmen metin türünün amacına uygun olarak dört yöntem seçebilir. Bunlar sırasıyla karşıtsal dilbilim alanında kullanılmak üzere kaynak dil dizgesini sözcük dağarcığı ya da sözdizimsel yapısı açısından karşılaştırma olanağı sağlayacak **satrarası çeviri** yöntemi; kaynak dilin biçimi konusunda fikir verecek **sözcüğü sözcüğüne çeviri** yöntemi; kaynak ekin yazını konusunda biçim ve içerik olarak bilgi vermek üzere **filolojik (betikbilimsel) çeviri** yöntemi, (örneğin, klasiklerin çevirisinde geçen mitolojik kahramanlar ya da yer ve olayla ilgili dip

notlar halinde tarihsel bilgi vermek ya da kaynak metinde anlamı zaman içinde değişmiş sözcükler için sözlük hazırlama gibi) son olarak, biçimsel ve içerik olarak kaynak dil ve kaynak ekine özgü çağrı işlevi gören bir durum ya da özelliği çeviri metinde aynen koruyarak erek ekin okurunu bilgilendirme amacını taşıyan **yabancılaştırıcı çeviri**, (örneğin özel adların aynı şekilde korunması gibi). Bu durumda çeviri okuyucuya özellikle yabancılık duygusu vermeyi hedefler. Yabancı bir durum hakkında bilgi verilmesi de, bu çevirinin belgesel olma özelliğini artırır (Nord 1997: 47-50).

Aracı çeviri ise, özgün metnin tüm ya da bir kısım işlevlerinin erek metinde yerine getirecek bir çeviri metin üretmek anlamına gelir. Bu durumda sözkonusu çeviri, kaynak ekine özgü iletişimsel etkileşim modelini kendine örnek alarak erek ekinde benzer bir iletişimsel etkileşimi kurmayı hedefler. Bundan böyle, sözkonusu çevirinin de metinsel olarak bilgilendirici, çağrı ve anlatım ve ilişki şeklinde bir işlevi olması gerekir. Bir başka deyişle, bir çevirinin belgesel bir çeviri değil de, işlevsel bir çeviri olabilmesi çevirmenin “erek metnin” göndergesel, çağrı, coşku ve ilişki işlevini kendi amacı doğrultusunda yerine getirmesine bağlıdır. Bu çeviri türü de üç alt sınıfa ayrılır: çeviri metin erek kitle üzerinde kaynak metnin kaynak ekindeki aynı işlevini yerine getiriyorsa, ortaya **eş işlevli çeviri**, buna prospektüs, kullanma kılavuzları, yönergeler örnek gösterilebilir; kaynak metinden farklı bir işlev yerine getiriyorsa, bu çeviri türü, **ayrışık işlevli çeviri** olarak tanımlanır. Örneğin, araya zaman ve coğrafik olarak yer farklılığı girdiğinde, çevirmenin, metnin çağrı işlevini yerine getirebilmesi için metnin göndergesel işlevini değiştirmesi gerekebilir. Öte yandan, erek ekinde kaynak metnin özgünlüğü ile boy ölçüşecek bir çeviri ortaya çıkıyorsa, o zaman bu çeviri “**türdeş işlevli çeviri**” adını alır.

7.7.2. Çeviri Türü ve İşlevsellik

Nord, her tür çevirinin hem kendi aralarında, hem de kendi içinde sınırlanamayacağı üzerinde özellikle durmuştur. Aynı metnin bir çok çevirisi olabilir. Ancak bunların işlevleri birbirinden farklı olabilir, veya bir işlevi ötekinden baskın çıkabilir. Örneğin, Işın Bengi-Öner’in kaynak ve erek odaklılık açısından betimleyici yöntemle irdelediği 66. Sone’nin Sadet-Bülent Bozkurt ve Can Yücel tarafından yapılan çevirileri, Nord’un işlevsel kuramı açısından değerlendirildiğinde, çevirmenin amacının metnin işlevselliği üzerindeki etkisi kadar, hem kaynak metin ve çeviri metin

ilişkisi, hem de çeviri metinlerin kendi aralarındaki ilişkilerin çevirmenler üzerindeki etkileri de ortaya çıkar (krş. Bengi-Öner, 2001). Bu ilişkiler, çevirmenler tarafından kimi zaman birbirinden farklı yönlere çekilmiş, kimi zamanda birbiriyle örtüşmüştür. Bu kuram çerçevesinde Bengi-Öner'in, Can Yücel ve Saadet Bozkurt'un çevirileri üzerinde yaptığı karşılaştırmalı çözümlemeye aynı sonenin çevirisini yapan Talat Halman'da eklenmiştir.

William Shakespeare tarafından ilk 1598'de yayımladığı öne sürülen "Soneler" Türk yazın dizgesine 1887-1888 yıllarında Mehmed Nadir' tarafından 42 adet düz yazı sone çevirisi şeklinde girmiştir. Bu soneler arasında 66. Sone ilk 1957 yılında Can Yücel'in "Her Boydan" adıyla yayınlanan toplu şiir çevirileri arasında yer almış ve bu çeviri, hem ölçü ve uyak hem de içerik açısından Türk şiirine yeni bir boyut kazandırmıştır. Aynı sone, yine koşuk çevirisi olarak 1964'de Talat Sait Halman'ın 40 sone çevirisinin yer aldığı yapıtında yayımlanmış ve 1989'da "Tüm Soneler" adlı yapıtta yeniden yayımlanmıştır (<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/NEWSPOT/2000/March/>). Bu sone Saadet Bozkurt and Dr. Bülent Bozkurt'un düz yazı sone çevirilerinin yer aldığı yapıtında 1979 yılında yine çevrilmiş ve 1994'te yeniden yayımlanmıştır. Shakespeare' le ilgili başkalarının derlediği yapıtlarda 66. Sone çevirileri arasında en çok yayımlanan Can Yücel'in çevirisi olmuştur. Kuşkusuz bu durum Holmes'un şiir çevirisi ulamlamasına göre, içerikten yola çıkarak örgensel çeviri yapmasından kaynaklanmıştır. Gerçi bu çevirinin ayrışık bir işlev yerine getirmesine de neden olmuştur. Yücel'in çevirisinin ayrışık işlevli olmasına karşın, içerik ve biçim açısından canlı bir bütünlüğe sahiptir. İşte bu yüzden, bu çevirinin sonradan gelen çevrilere olduğu kadar özgün şiirlere de örnek olduğu söylenebilir. Örneğin, Yücel'le aynı ölçü ve uyağı kullanan Halman'ın 1964'te biçimden yola çıkarak "türdeş işlevli" bir çeviri örneği ortaya çıkardığı görülür. Can Yücel ve Talat Halman'ın çevirisi biçim (ölçü+uyak) açısından birbiriyle aynı olmasına karşın, Can Yücel'in çevirisi, göndergesel çerçeveyi değiştirmesi açısından ayrışık işlevli çeviri olarak da değerlendirilebilir. Ne var ki, bu çevirilerin aradan yedi yıl geçmesine karşın biçimsel olarak aynı olmaları, işlevselliklerinin de aynı olduğu anlamına gelmez. Aşağıda kaynak metin ve sone çevirilerinin karşılaştırılmasından da bu durum açıkça gözlemlenebilir:

Kaynak Metin

Tired with all these, for **restful death** I cry
 As to behold **Desert a beggar** born
 And **needy Nothing** trimmed **in jollity**
 And purest Faith unfaithfully **foresworn**
 And gilded Honor shamefully misplaced
 And maiden Virtue **rudely** strumpeted
 And **right Perfection wrongully disgraced**
 And strength by limping sway **disabled**
 And **art** made **tongue tied** by authority
 And Folly Doctorlike, Controlling skill
 And simple Truth miscalled Simplicity
 And captive Good attending captian Ill
 Tired with all these, from these would I be gone
 Save that to die I leave my love alone

William Shakespeare (1598)

66. Sone

Vazgeçtim bu dünyadan bir tek **ölüm paklar**
 beni
 Değmez bu **yangın yeri, avuç açmaya** değmez.
Değilmi ki çiğnenmiş inancın en seçkini
 Değil mi ki yoksullar **mutluluktan habersiz,**
 Değilmi ki **ayaklar altında insan onuru**
 O **kız oğlan kız** erdem **dağlara kaldırılmış**
 Ezilmiş, hor görülmüş **el emeği, göz nuru**
Ödlekler geçmiş başa, derken **mertlik bozulmuş**
 Değilmi ki **korkudan dili bağlı** sanatın
 Değil mi ki **çalgınlık sahip çıkmış düzene**
Doğruya doğru derken eğriye çıkmış adın
Değil mi ki kötüler kadı olmuş Yemen'e
 Vazgeçtim bu dünyadan, **dünyamdan**
 geçtim ama,
 Seni yalnız **komak var, o koyuyor**
 adama.
 Can Yücel (1957, Her Boydan)

Bıktım artık bu dünyadan, bari **ölüp**
kurtulsam
 Bakın **gönlü ganiler** sokakta dileniyor
 İşte **kurtipillerde** bir süs bir giyim kuşam
 İşte en temiz inanç **kalleşçe çiğneniyor**
 İşte utanmazlıkla **post kapmış yıldızlı şan,**
 İşte zorla satmışlar **kız oğlan kız** namusu
 İşte **gadra uğradı dört başı mamur olan**
 İşte kuvvet kör-topal, devrilmiş boyu bosu,
 İşte **zorba** sanatın **ağızına tıkaç tıkmış**
 İşte hüküm sürüyor çalgınlık **bilgiçlikle,**
 İşte en saf gerçeğin **adı saflığa çıkmış,**
 İşte kötü **bey olmuş,** iyi kötü köle
 Bıktım artık bu dünyadan ben kalıcı
 değilim,
Gel gör ki ölüp gitsem yalnız kalır
 sevdiğim.
 Talat Halman (1964)

Talat Halman'ın yaptığı çeviride de, Yücel'in çevirisindeki ölçü ve uyak şeklinin kullanılması, erek ekin şiir türüne yeni bir ölçü ve uyak şeklinin girdiğini ve Yücel'in Türk şiir geleneğine yeni türler kazandırmak şeklindeki amacını, çeviriler yoluyla yerine getirdiğini gösterir. Erek ekinde özellikle şiir çevirisi konusunda "çevrilemezlik" savının baskın olduğu bir dönemde bu çevirinin aracı çeviri olarak "**türdeş çeviri**" işlevini

yerine getirdiği söylenebilir. Nord’a göre, bu, Yücel’in metin türü, metnin konusunun uygunluğu, kipi, üslubu ve biçemi konusunda erek kültür normlarına bağlı olarak aldığı kararlardan kaynaklanır. Her ne kadar kaynak ekin zamansal ve uzamsal olarak erek ekinen uzak olsa da, sone’nin 16. yüzyılın sonunda İngiltere’deki siyasal ve ekonomik çalkantıların yaşadığı geçiş dönemindeki duyguları dile getirmesi, Yücel’i benzeri şekilde sık geçiş dönemleri yaşayan Türkiye’de bu çeviriyi yapmaya zorlamış olabilir. Üstelik aynı metnin başkaları tarafından yapılan çevirilerinin de hep geçiş dönemlerine rastlaması dikkat çekicidir. Öte yandan erek odaklı bu kararlar, çevirinin çağrı ve ilişki işlevini yerine getirmesine bağlıdır. Bu durumda çevirinin çağrı ve ilişki işlevini yerine getirmesi, kaynak metin göndergesel işlevinin değiştirilmesini gerektirir, bir başka deyişle kaynak metnin göndergesel işlevinin erek ekine uygun olarak değiştirilir. Örneğin, Can Yücel’in bu amaçla dilin deyimliliğinden yararlanarak göndergesel işlevi, çağrı işlevine dönüştürdüğü görülür. Üstelik, örneğin Yücel’in çevirisinde özellikle dikkati çeken, “*Değil mi ki kötüler kadı olmuş Yemen’e*” veya “*O kız oğlan kız erdem dağlara kaldırmış*”, zamansal, coğrafik ve kültürel öğeleri vurgulanan deyimlerin veya eşdizimli sözcüklerin seçilmesi, bu çevirinin aynı zamanda “ayrışık işlevini” ortaya çıkarır. Gerçi aynı deyimliliğe “*İşte zorla satmışlar kız oğlan kız namusu*” veya “*İşte gadra uğradı dört başı mamur olan*” dizelerinde olduğu gibi Halman’da da rastlanmakla birlikte, çevirilerin bütünlüğü içerisinde Yücel’e oranla kayma sayısının daha az olmasından da anlaşılacağı gibi, onun kaynak metne daha yakın “türdeş işlevli” bir çeviri ortaya çıkardığı görülür. Üstelik, şair çevirmen Yücel’in “Türk şiirine yeni akımlar sokmak” şeklindeki amacı anımsanacak olursa, aslında bu ayrışık işlevli çevirinin erek ekine yeni bir tür sokarak bir araç işlevi gördüğü anlaşılır. Bir başka deyişle, çevirinin örgenseliği veya bütünsel canlılığının korunması, çevirmenin bir dizi kararı bilinçli olarak vermesine bağlıdır. Bu durumda, Yücel’in çevirisinin biçim ve içeriği bir potada eritebildiği, kaynak metin kimliğinde olmasa da kendinden sonra gelen çevirilere “çeviri aracı” olarak öncü olduğu söylenebilir. Kısaca, Yücel’in bu sone çevirisinin, hem yazarın amacına ulaşması, hem erek ekine yeni bir bakış açısı kazandırması açısından erek ekinde işlevini yerine getirdiği öne sürülebilir. Öte yandan aynı sone’nin Saadet Bozkurt tarafından yapılan çevirisine bakıldığında, bu çevirinin Nord’un ulamlamasına göre, “belgesel çeviri” sınıfına girdiği ve çevirinin “betikbilimsel işlevi” getirdiği söylenebilir.

Bezdim artık her şeyden ölümü bekliyorum rahatlamak için

Her türlü varlığı hak etmiş kişinin yokluk içinde kıvrınmasından,
Erdemden yana nasibi olmayana allı pullu giysiler düşmesinden
En içten inanmış kişiye arsızca leke sürülmesinden,
Hayasızca yerinden edilmesinden pırıl pırıl namuslu kişinin
Tertemiz genç kızın hoyratça kötü yola itilmesinden
Gerçek yetkinliğin haksızca çarpıtılmasından,
Aksayan yöneticilerin yönetimi güçten düşürmesinden
Sanatın dilinin bağlanmasından yetkili kişilerce,
Bilgiçlik taslayan beceriksizliğin hünere yeğ tutulmasından
Yalın gerçeğin safdillikle karıştırılmasından,
Kısıklı yakalanmış iyiliğin kötülüğe kul olmasından bıktım,
Bezdim işte bunlardan ve hepsinden ayrılıp gitmek isterim,
Ölmek, sevdiğimi bir başına bırakmak olmasaydı eğer

Saadet Bozkurt (1979, Soneler)

Öte yandan Saadet Bozkurt, kaynak ekin yazını konusunda bilgi edinmek isteyen okuyucuyu gözönünde bulundurarak içeriğe oldukça sadık kalmakla birlikte biçimsel olarak erek ekinde bu tür bir kaynak metin türü olmadığından, “düz yazı” çeviriyi amacına uygun gördüğü ortaya çıkar. Kuşkusuz, Saadet Bozkurt’un bu seçiminde onun akademisyen kimliğinin etkisi yadsınmaz. Sonuç olarak, şiir çevirisinin yoruma dayalı üst dilsel bir işlem olduğu ve her çevirinin farklı bir çeviri yöntemi ve buna bağlı bir işlevi olduğu ortaya çıkar. Örneğin, Yücel’in çevirisi “içerik türevli” örgensel bir çeviri olarak hem biçimi yakalamış hem de erek ekin nabzını tutarak erek ekinde “ayrışık işlevli” bir çeviri örneği oluştururken, Halman’ın çevirisinin daha “türdeş bir işleve” sahip olduğu görülür (Holmes 1970: 91-102). Gerçi, Saadet-Bozkurt’un çevirisi de üst dilsel bir işlemdir. Bununla birlikte işlevsellik açısından belgesel nitelikte bir çeviri olarak tanımlanır. Öte yandan, yine aynı çevirmenlerin 1979’daki çeviriden farklı olarak 1994’te bu sonenin biçim ve uyağını da gözeterek çeviri yaptıkları görülür. Örneğin, 1979 ve 1994’teki iki çeviri arasında matris açısından bile bir farklılık olduğu görülür. Bir başka deyişle, Yücel ve Halman’la aynı uyağı kullandıkları görülür. Ne var ki, bu çevirinin de “şiirsellikten” çok yabancı yazındaki biçim konusunda betiksel bilgi verme amacı taşıdığı, bundan böyle işlevsel olarak yine “belgesel çeviri” olarak kabul edilebileceği söylenebilir.

Bezdim hepsinden, ölüm gelse de huzur getirse
Hangisini saysam; haklının hakkı hiç verilmez
Allı pullu giysi düşer, beş para etmez serseriye

En güvendiğin adam seni aldatmaktan çekinmez
Ona buna hayasızca yaldızlı pare dağıtılır,
Tertemiz genç kıza düşüncesizce damga vurulur,
Sarsak yönetimlerce becerikli insanlar engellenir,
Kusursuz adını hakettiği haksızca leke sürülür.
Kültürle bilimin dili bağlanır yetkili kişilerce
Bilgi geçinen şarlatanlar yönetir bilgili adamı,
İyilik kısıvrak kul köle edilir kötülüğe,
Doğru sözlü kişinin aptala çıkartılır adı.
Bezdim işte bunlardan ve hiç durmam bana kalsa;
Ölmek, sevdiğimi bir başına bırakıp gitmek olmasa
Saadet-Bülent Bozkurt (1994)

Bu değerlendirmede sırasıyla çevirmen, çevirmen kimliği çeviri kaynak, çeviri yılı, baskı sayısı, ölçü, uyak, kayma sayısı, matriks, çeviri türü, işlevi şeklinde parametreler ölçüt alınmıştır. Son olarak, yukarıda söylenenlerle ilgili bilgi şu tabloda toplu olarak gözler önüne serilebilir:

Tablo yatay **konacak**

7.7.3. İşlevsel Kuramın işleyişi:

Nord, kuramında çeviri amaçlı metin çözümlemesinden yola çıkmıştır. Çeviri amaçlı metin çözümlemesinde kullanılan ölçütler sırasıyla göndericinin(işverenin) amacı, hedef kitle, yayın yeri ve zamanı, nerede yayınlanacağı, yayın nedenidir. Bütün bu öğeler, gerçekte çeviri yönergesini oluşturur. Bu yönergelerle ilgili bilgi çevirmenin erek ekinde metnin hedefe ulaşması için hangi metin türünü veya biçemi kullanması konusunda aydınlatıcı bilgi verir. Bu bir yerde çevirmenin, çeviri işlemini kaynak metni sözcük ya da dilbilgisel düzeyde çözümleyerek başlatmak yerine, “yukarıdan aşağıya işleme” yoluyla çeviri metinden yola çıkarak çeviri işlemine girmesini sağlar. Bu kuram iki aşamalı olarak düşünülebilir. Birinci aşama, büyük ölçekli kararların alındığı işverenin talimatına uygun çıkarılan yönerge, ikinci aşama ise, bu yönerge doğrultusunda alınan kararlar. Örneğin, İngilizce bir ilaç prospektüsünden şu şekilde bir yönerge çevirmenin kararlarını daha baştan belirleyerek, onun çeviri süreci sırasındaki işlemlerini kolaylaştırır. İngiltere’de ilaç prospektüsleri ticari amaçlı ve hastalara yönelik olarak iki şekilde çıkarılmaktadır. Ülkemizde ise, genellikle ticari amaçlı prospektüslerin hem ticari yasal bir belge şeklinde, hem de hastaya seslenecek şekilde daha basitleştirilerek çevrildiği görülür. Bu ön bilgiler ışığında özgün metin olarak ticari amaçlı İngilizce prospektüsten kesitler verilerek Nord’un işlevsel kuramına bir uygulama örneği şu şekilde verilebilir (<http://www.gsk.com> 22: 06.2004):

IMIGRAN™ Tablets

Posology and Method of Administration

IMIGRAN Tablets should not be used prophylactically. It is advisable that IMIGRAN be given as early as possible after the onset of a migraine headache. It is equally effective at whatever stage of the attack it is administered. The recommended adult dose of oral IMIGRAN is a single 50mg tablet. Some patients may require 100mg. If a patient does not respond to the first dose of IMIGRAN, a second dose should not be taken for the same attack. IMIGRAN may be taken for subsequent attacks. If the patient has responded to the first dose, but the symptoms recur a second dose may be given in the next 24 hours, provided that not more than 300mg is taken in any 24 hour period. The tablets should be swallowed whole with water.

Children:-The safety and effectiveness of sumatriptan in children has not yet been established.

Elderly (over 65): Experience of the use of sumatriptan in patients aged over 65 years is limited. The pharmacokinetics do not differ significantly from a younger population, but until further clinical data are available, the use of sumatriptan in patients aged over 65 years is not recommended.

Contraindications

Hypersensitivity to any component of the preparation. Sumatriptan should not be given to patients who have had a myocardial infarction or have ischaemic heart disease (IHD), Prinzmetal's angina/coronary vasospasm, peripheral vascular disease or patients who have symptoms or signs consistent with IHD. Sumatriptan should not be administered to patients with a history of cerebrovascular accident (CVA) or transient ischaemic attack (TIA). The use of sumatriptan in patients with uncontrolled hypertension is contraindicated. Sumatriptan should not be administered to patients with severe hepatic impairment. The concomitant use of ergotamine or derivatives of ergotamine (including methysergide) is contraindicated (see Interaction with Other Medicaments and Other Forms of Interaction). Concurrent administration of monoamine oxidase inhibitors (MAOIs) and sumatriptan is contraindicated. Sumatriptan must not be used within two weeks of discontinuation of therapy with monoamine oxidase inhibitors.

Special Warnings and Special Precautions for Use

IMIGRAN Tablets should only be used where there is a clear diagnosis of migraine. Sumatriptan is not indicated for use in the management of hemiplegic, basilar or ophthalmoplegic migraine. As with other acute migraine therapies, before treating headaches in patients not previously diagnosed as migraineurs, and in migraineurs who present with atypical symptoms, care should be taken to exclude other potentially serious neurological conditions. It should be noted that migraineurs may be at increased risk of certain cerebrovascular events (eg. cerebrovascular accident, transient ischaemic attack). Following administration, sumatriptan can be associated with transient symptoms including chest pain and tightness which may be intense and involve the throat (see Undesirable Effects). Where such symptoms are thought to indicate ischaemic heart disease appropriate evaluation should be carried out. Sumatriptan should not be given to patients in whom unrecognised cardiac disease is likely without a prior evaluation for underlying cardiovascular disease. Such patients include postmenopausal women, males over 40 and patients with risk factors for coronary artery disease. However, these evaluations may not identify every patient who has cardiac disease and, in very rare cases, serious cardiac events have occurred in patients without underlying cardiovascular disease. Sumatriptan should be administered with caution to patients with controlled hypertension as transient increases in blood pressure and peripheral vascular resistance have been observed in a small proportion of patients. There have been rare postmarketing reports describing patients with weakness, hyper-reflexia, and incoordination following the use of a selective serotonin reuptake inhibitor (SSRI) and sumatriptan. If concomitant treatment with sumatriptan and an SSRI is clinically warranted, appropriate observation of the patient is advised (see Interaction with Other Medicaments and Other Forms of Interaction). Sumatriptan should be administered with caution to patients with conditions which may affect significantly the absorption, metabolism or excretion of the drug, eg. impaired hepatic or renal function. Sumatriptan should be used with caution in patients with a history of epilepsy or structural brain lesions which lower their convulsion threshold. Patients with known hypersensitivity to sulphonamides may exhibit an allergic reaction following administration of sumatriptan. Reactions may range from cutaneous hypersensitivity to anaphylaxis. Evidence of cross sensitivity is limited, however, caution should be exercised before using sumatriptan in these patients. The recommended dose of IMIGRAN should not be exceeded.

Pregnancy and Lactation

No teratogenic effects have been seen in rats or rabbits and sumatriptan had no effect on the post-natal development of rats. When administered to pregnant rabbits throughout the period of organogenesis sumatriptan has occasionally caused embryoletality at

doses which were sufficiently high to produce maternal toxicity. Caution should be exercised by considering the expected benefit to the mother against possible risk to the foetus. Post-marketing data from multiple prospective pregnancy registries have documented the pregnancy outcomes in over 1,000 women exposed to sumatriptan. Although there is insufficient information to draw definitive conclusions, the findings have not detected an increase in the frequency of birth defects nor a consistent pattern of birth defects, amongst women exposed to sumatriptan compared with the general population. It has been demonstrated that following subcutaneous administration sumatriptan is excreted into breast milk. Infant exposure can be minimised by avoiding breast feeding for 24 hours after treatment.

Effects on Ability to Drive and Use Machines

Drowsiness may occur as a result of migraine or its treatment with sumatriptan. Caution is recommended in patients performing skilled tasks, eg. driving or operating machinery.

Interaction with other medicaments and other forms of interaction

There is no evidence of interactions with propranolol, flunarizine, pizotifen or alcohol. Prolonged vasospastic reactions have been reported with ergotamine. As these effects may be additive, 24 hours should elapse before sumatriptan can be taken following any ergotamine containing preparation. Conversely, ergotamine containing preparations should not be taken until 6 hours have elapsed following sumatriptan administration. An interaction may occur between sumatriptan and MAOIs and concomitant administration is contraindicated (see Contraindications). Rarely an interaction may occur between sumatriptan and SSRIs (see Special Warnings and Special Precautions for Use).

Undesirable Effects

General:

The following symptoms are usually transient and may be intense and can affect any part of the body including the chest and throat: Pain, sensations of tingling, heat, heaviness, pressure or tightness. The following symptoms are mostly mild to moderate in intensity and transient: Flushing, dizziness and feelings of weakness; Fatigue and drowsiness have been reported. Although direct comparisons are not available, nausea, vomiting and fatigue appear to be less frequent with subcutaneous administration of IMIGRAN Injection than with tablets. Conversely, flushing and sensations of tingling, heat, pressure and heaviness may be more common after IMIGRAN Injection.

Cardiovascular: **-Hypotension, Bradycardia, Tachycardia, Palpitations**

Transient increases in blood pressure arising soon after treatment have been recorded. Cardiac arrhythmias, transient ischaemic ECG changes, coronary artery vasospasm, and myocardial infarction have been reported rarely (see Contraindications and Warnings and Precautions). There have been rare reports of Raynaud's phenomenon and ischaemic colitis.

Gastrointestinal: -Nausea and vomiting occurred in some patients but the relationship to sumatriptan is not clear.

Eye: Patients treated with IMIGRAN rarely exhibit visual disorders like flickering and diplopia. Additionally cases of nystagmus, scotoma and reduced vision have been observed. Very rarely loss of vision has occurred, which is usually transient. However, visual disorders may also occur during a migraine attack itself.

Hypersensitivity/Skin: -Hypersensitivity reactions ranging from cutaneous hypersensitivity to rare cases of anaphylaxis.

Laboratory values: **Minor disturbances in liver function tests have occasionally been observed.**

Overdose

Patients have received single injections of up to 12mg subcutaneously without significant adverse effects. Doses in excess of 16mg subcutaneously and 400mg orally were not associated with side effects other than those mentioned. If overdosage occurs, the patient should be monitored for at least ten hours and standard supportive treatment applied as required. It is unknown what effect haemodialysis or peritoneal dialysis has on the plasma concentrations of sumatriptan.

Çeviri Yönergesi: Yukarıdaki ticari amaçlı prospektüste özellikle hastaları ilgilendiren bölümler alınmıştır. Buradaki bilgileri İnternet ortamında her kesim hastaya seslenecek şekilde Türkçe’ye çeviriniz:

Bu çeviri görevindeki yönergeleri Nord’un kuramına uygun şekilde sıralayacak olursak şu örnek ortaya çıkar:

Çeviri metnin işlevi (amacı): bilgi ve çağrı

Hedef kitle: İnternet kullanabilen genellikle en az lise düzeyi orta yaş migren hastaları

Yayın yeri: İnternet’te Türk ilaç rehberi adlı site

Yayın yılı: 2004

Yayımlanma nedeni: Öteki ağrı giderici ilaçlardan olarak “migren hastaları için hazırlanmış “İmigran” adlı ilaçı tanıtmak

Buna göre metnin çevirisinin karşımıza şu şekilde çıkmıştır (<http://7www.ilacrehberi.com.tarih.22.06.2004>):

İMİGRAN, Üretimi Vardır

Bulunan Maddeler	Ne Kadar Bulunduğu	Bulunma Şekli
Sumatriptan	100mg	Tablet
Sumatriptan	6mg/0.5ml	Ampul 1

Farma-kolojik Sınıfı

Serotonin agonisti

Endikasyonları

Migren krizlerinin akut tedavisinde endikedir.

Kontrendikasyonları

Önceden miyokard infarktüsü geçirenlerde, iskemik kalp hastalığı olanlarda ve prizmetal anjina/koroner vazospazm geçirenlerde kontrendikedir.

Uyarılar/Önlemler

Preparat profilaktik amaçla kullanılmaz. Kesin gerekli görülmedikçe hipertansiyonlu hastalarda kullanılmaz. MAO inhibitörleri, lityum ve ergotaminli preparatlarla birlikte kullanılmaz. Oluşabilecek uyuşukluk nedeniyle hastalar taşıt kullanmak gibi dikkat gerektiren işler yapmamaları konusunda uyarılmalıdır. Gebelerle, süt veren hastalarda kullanılmaz. Kalp hastalarıyla, renal ve hepatik yetmezliği olanlarda dikkatle kullanılmalıdır.

Yan etkiler	Göğüs ağrısı ve sıkıştırmaları, aritmi, vazospazm, ağrı, karınca- lanma, baş dönmesi, kızarıklık, sıcaklık hissi ve halsizlik gibi yan etkiler görülebilir.
--------------------	---

**İlaç Etki-
leşimi**

Dozu ve Kullanım Şekli	Ampul: Migren nöbetlerinde s.c. yolla 6mg'lık doz kullanılır. Semptomların nüksetmesine bağlı olarak 6mg'lık doz tekrarlanı- bilir. Max günlük doz 12mg'dır. Film tablet: Ağrının başlaması ile 100mg'lık bir film tablet, semptomlar nüksedirse ikinci bir film tablet alınabilir. Günlük toplam doz 300mg'ı aşmamalıdır.
---------------------------------------	--

Nord'un işlevsel kuramının son aşamasında sözcük düzeyinde sorunlar ele alınır. Baştaki yönerge çeviri eylemini belirleyici niteliktedir. Ne var ki, sözkonusu yönergelerde çevirmenin kaynak ekin metin türü geleneği kadar erek ekin metin türü geleneği, erek kitle okuma alışkanlıkları ile kendi konusunda profesyonel bilgisi büyük önem taşır. Buna göre, çevirmenin özel alan ön bilgisi edinmek üzere başvuru kaynakları, bilgisayar donanımı, programları, veya özel alan veri bankaları ya da sözlükler, son olarak da İnternet gibi desteklerden yararlanmayı bilmesi gerekir. Bunun yanı sıra, örneğin özel alanla ilgili broşürler ile İnternet ortamında yayınlanan bu tür yazıları incelemesi gerekir. Buradan da anlaşılabacağı gibi Nord'un kuramı profesyonel çevirmenlere veya çevirmen adaylarına seslenmektedir. Bu kuramın işlerliği, çevirmenin uzmanlık derecesinin, bir başka deyişle, çeviri edinci düzeyinin yüksekliğine bağlıdır. Kısacası, çevirinin yayın aracının ve hedef kitlesinin belirlenmiş olması ve çevirmenin buna dayalı uzman konumunda kararlar vermesi öncelikle kaynak dil ve ekin, erek dil ve ekin bilgisi kadar, erek ekin yazılı dil geleneği, uzmanlık bilgisi ve terminolojisi veya bu bilgiyi araştırarak yöntem bilgisine sahip olması gerekir. Ancak bu donanıma sahip bir çevirmen işverenle karşılıklı eşit koşullarda bir anlaşmaya girebilir.

7.8. Karşılaştırmalı Değerlendirme: Nord ve Skopos Ku- ramı

Nord, Vermeer'in Skopos Kuramında "çeviri süreciyle ilgili işlemleri, amaç belirler"(Nord 1997: 47) şeklindeki temel tezine katılmakla birlikte,

bu tezin ancak özgün yazarın amacına ters düşmediği takdirde kabul edilebileceğini öne sürer. Bir başka deyişle, “amaçlar araçları haklı kılar” şeklindeki bir savunmanın bilimsel bir temeli olmadığını savunur. Daha da açıkçası, böyle bir tezin uygulama alanında geçerli olmayacağını öne sürer. Bundan böyle, Vermeer’in Skopos Kuramının “genel kuram” olması dolayısıyla “**uygulanabilirliğin**” ölçüt alınamayacağı şeklindeki görüşüne katılmaz. Buna gerekçe olarak ise, “**genel kuram**”ın kültürüstü ya da dışında “kavramsal” olma özelliğini kabul etmekle birlikte, çevirinin doğası gereği kültüre özgü bir eylem olduğunu, bundan böyle “genel kuram”da olsa, çevirinin bu yönünü kapsamına alması gerektiğini öne sürer. Nord’un Vermeer’e karşı geliştirdiği bu savdan “**işlevsellik artı sadakat**” kavramı ortaya çıkar. Nord’un kuramı Vermeer’in kuramının bir türevi olarak ele alındığında, buna kısaca “**bağ(ım)lılık İlkesi**” denebilir. Ne var ki, Vermeer’in “bağ(ım)lılık beliti” kavramı içerisine kültür bağımı ilişkiler kadar, “hiç bir şeye bağlı olmama” gibi nötr durumlarda girer. Bu açıdan Vermeer’in “bağ(ım)lılık” kavramını daha geniş kapsamlı kullandığı, Nord’un ise, bu kavramı alana özgü olarak daha özel kullandığı görülür.

Nord’un “bağ(ım)lılık” kavramı ise, özgün yazarın amacına sadakate işaret eder. Bundan böyle, işlevsellik kavramı içerisinde “bağ(ım)lılık ilkesi”, bu kuramın tek yönlü değil, çift yönlü bir akış izlemesini gerektirir. Buradan Vermeer’in kuramının akışı erek odak yönünde tek yönlü olmasına karşın, Nord’un kuramının “çift yönlü”, Toury’nin kuramının ise, döngüsel bir akış izlediği sonucu çıkar.

Nord’un **bağ(ım)lılık kavramına** yaklaşımı biraz daha yakından incelenecek olursa, onun bu kavramı metinlerarası düzlemde ya da metinlerarası yüzeysel yapıda değil, kişilerarası (yazar-çevirmen arasındaki) düzlemde ele aldığı görülür. Bu durumda, hem Gutt’un metinlerarası “yüzeysel yapıda yorumlayıcı benzerlik” şeklinde verdiği çeviri tanımına karşı çıkmış olur, hem de Vermeer’in kaynak metin ve ekinden tam anlamıyla yalıtlanmış “**radikal (kökten) işlevci**” yaklaşımını çevirmenin toplumdaki saygınlığına gölge düşürmesi açısından eleştirir.

Genel Değerlendirme

Nord kuramını eşdeğerlik ilişkileri açısından ele almıştır. Geçmişteki dilbilim odaklı edimselliği ve kültürlerarası farklılığı gözardı eden kuramlara karşı sav geliştirerek kendini gerekçelendirdiği görülür. Öte yandan,

onun konuya işlevsel yaklaşımı, eşdeğerliği salt kaynak metinle sınırlı gören dilbilim odaklı kuramlara karşı, bilimsel gerçeğin devingen yapısına uygun daha esnek bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Onu geçmişteki kuramlardan ayıran yönleri şu şekilde özetle sıralanabilir (Nord 1996 b:44-46):

1. Erek odaklı yöneme öncelik vermesi, bundan böyle, metinlerarası bağdaşıklık kadar metiniçi bağdaşıklığı da göz önünde bulundurmuştur
2. Kaynak kültürü hepten yadsımaması; bundan böyle, çevirinin tanımına ters düşmeyecek bir kuram hedeflemiştir
3. Gündelik yaşamla ilgili kültürlerarası iletişimde uygulanabilirlik derecesi yüksek bir kuram hedeflemiştir
4. Amaç doğrultusunda erek odaklı yöntemi olduğu kadar kaynak odaklı yöntemi de kabul etmiş; bundan böyle, çeviribilimde bağnaz derecede tutucu bakış açısı yerine daha çift yönlü bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemiştir.
5. Kültüre özgü unsurları göz önünde bulundurarak çeviri edimine Batı kültürü odaklı ya da evrensel bakış açısını aşan, bu şekilde alanın özel bir bilim dalı olarak gelişmesine fırsat veren bir kuram geliştirmeyi hedeflemiştir
6. Bu akış içerisinde çevirmenlerin uzman niteliği edinmelerine katkıda bulunarak onlara saygınlık kazandıracak bir model oluşturmayı hedeflediği söylenebilir.

Bütün bu temel bilgiler ışığında Nord'un işlevsel modeli özellikle ülkemizde çeviri eğitimi alanında uygulanabilirliği yüksek bir kuram olarak değerlendirilebilir. İşte bu düşünceden yola çıkarak bir sonraki bölümde, hem kitabın başında öne sürülen çeviribilim araştırmalarına bir örnek oluşturmak, hem de çeviri eğitimi alanında dünyada ve ülkemizde ne olup bittiğini kısaca gözlemlemek amacıyla bir model sunulmaya çalışılmıştır. Bu bölüm, hem küçük bir bütünce üzerinde betimleyici bir araştırma örneği sunmak, hem de küçük çaplı bu araştırmadan çeviri kuramının çeviri eğitiminde ne derecede işlevselleştirilebildiğini gözlemleyip, irdelenmek amacını taşımaktadır.

VIII. BÖLÜM

Kuram Ve Uygulama: Çeviri Eğitimine Bütünleyici Bir Yaklaşım Ve Bir Araştırma Modeli

Çeviri eğitiminin amacı çeviri edincini geliştirmektir. Çeviri edinci çevirmenin daha çeviri öncesinden başlayarak yaptığı çevirinin bilincinde olması anlamına gelir. Çeviri edinci konusunda ilk çalışmalar bilişsel dilbilim alanında yapılmıştır. Ne var ki, bu alandaki çalışmalar sadece çeviri eyleminin doğuştan gelen bir beceri olduğunu kanıtlamakla sınırlı kalmıştır. Geleneksel yöntemle çeviri yaparak çeviri becerisini geliştirmek uzun zaman alacağı gibi, kimi durumda da çevirmenin çeviri edincinin hiç gelişmemesine yol açar. Bu şekilde verilen bir çeviri eğitimi “çeviri “edincini” değil “aktarım edincini” geliştirmeye yarar. Bir başka deyişle, çevirmen adayının çeviri zorluklarının içinde gömülü kalarak “çeviri sorunlarını” tanıyamamasına neden olur. Oysa eğitim, çevirmenin hayatını kolaylaştıracak, onun sorunları çözme yeteneklerini geliştirecek bir süreçtir. Üstelik bu konu, çeviri alanında teknolojinin getirdiği yeniliklere ayak uydurmak, değişen çeviri anlayışını yakalamak açısından düşünüldüğünde, geleceğe yönelik bir amacı ve misyonu olan bir eylemi yerine getirmekle yükümlü çevirmenin, zamansal ve uzamsal olarak sürekli kendini geliştirmesi günümüzde kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülebilir. Bu zorunluluğun bilincine ise, ancak çeviri eğitimi sonucunda kazanılmış çeviri edinciyle varılır.

8.1. Çeviri Eğitimi-Çeviri Edinci

Turgay Kurultay’ın, çeviri eğitimine **bilişsel, deneyimle** ve **bilgisel öğrenme** olmak üzere üç aşamalı yaklaşımı konuya geniş ölçekli bir bakış

açısı kazandırır. Bu aşamalar arasında Kurultay, “bilişsel öğrenmeyi”, deneyimle öğrenmeyle, bilgisel öğrenme arasında bir konumda olduğunu öne sürer (1998: 307-320). Ne var ki, eğitimin temel amacının öğrenciye kendi alanında her türlü sorunun altından kalkabilecek düzeyde bir bilinç kazandırmak olduğu düşünülecek olursa, bilişsel öğrenmenin bilgisel ve deneyimle öğrenmenin bir toplamı olduğu da düşünülebilir. Bir başka deyişle, “bilişsel öğrenme”nin, deneyimle tümevarımlı olarak öğrenilenlerin bilgisel olarak tümdengelimli öğrenmeyle buluşması olarak da değerlendirilebilir. Dört yıllık akademik eğitimin sonunda bu iki bilgiyi buluşturalabilen öğrenci, ancak uygulama alanında karşısına çıkan sorunların üstesinden gelebilecek yetiye sahip olabilir. Sadece uygulama alanında sınırlı kalmış, ya da sadece akademik bilgiyle sınırlı kalmış, bir başka deyişle bu bilgileri bilişsel düzeyde yoğuramamış bir çevirmen adayının, çeviri gibi disiplinlerarası bir alanda yeteri ölçüde geniş bir bakış açısına sahip olduğu öne sürülemez. Bu durumda kuramsal alanda bilgisel olarak öğrenilenler unutulmaya hazır bir bilgi yükü olmaktan öteye geçemeyeceği gibi, salt uygulama alanında deneyimle öğrenilenler de küçük ölçekli sözcük düzeyinde basit belleğe dayalı çözümlerle sınırlı, bilimsel meraklılıktan ve esneklikten uzak katı sınırlar içerisinde kalan bir bilgiden öteye geçemez. Çeviri bölümlerinde her dersin kendi içerisinde olduğu kadar, bu iki alandaki dersler (hem deneyimle, hem de bilgisel olarak öğrenilenlerin) arasında köprü kurulmasıyla ancak bilişsel öğrenme düzeyine erişilebilir. Bu konu, çeviri bölümlerinin izleğine bakılarak daha derinden irdelenebilir. Çeviribilim bölümlerinin izleğinde yer alan Çeviri Amaçlı Metin Çözümlemesi, Yazılı ve Sözlü anlatım, Metin İncelemesi, Dil Alanları ve Çokdillilik, İletişim Araçları, Dilbilim, Çeviribilim ve Çeviri şeklindeki dersler bu ulamlamaya göre değerlendirilecek olursa ortaya şu şekilde bir tablo çıkar:

Deneyimle (sezgisel ve uygulama)+bilişsel öğrenme	Bilgisel (bilgi modelleri üzerinden tümdengelimli) +bilişsel öğrenme
ÇAMÇ, sözlü-yazılı anlatım, Metin İncelemesi, çeviri dersleri, Özel Alan çevirisi...	Dil alanları, iletişim Araçları, Dilbilim, çeviribilim, Özel Alan Bilgisi, Çeviride Araştırma Yöntemleri....

Bu tabloda çeviribilim bölümlerinde yer alan ‘çeviride araştırma yöntemleri’ adlı ders, gerçekte her iki alanı da ilgilendirmektedir. Gerçi bu

dersin uygulama alanındaki dersler içerisinde doğal ve kaçınılmaz olarak yer alması gerekir. Örneğin, yazılı çeviri derslerinde ve profesyonel uygulamalarda bilgisayar kullanımı, bilgisayar destekli çeviri örnekleri, özel alanla ilgili bir metinde ön bilgi araştırması için İnternet, veri bankası programları, cd-rom şeklinde sözlükler, ansiklopediler, başvuru kaynakları günümüzde kaçınılmaz bir zorunluluk halini almıştır. Bir başka deyişle, bu bir yerde eğitim elemanının konuya bakışıyla yakından ilgilidir. Yazılı çeviri derslerini sadece bir metni çevirmekle sınırlı tutmak, öğrencileri küçük ölçekli stratejilerle sınırlı tutmaktan öteye geçmez. Oysa bu ve ilgili derslerde temel amaç, uygulama alanında ileride çıkacak çeviri sorunlarıyla nasıl baş edilebileceğinin yollarını göstermektir. Bundan böyle, bu derslerdeki uygulamalar gerçekte çok geniş alana yayılan disiplinlerarası özelliğe sahip bir alanda araç konumundadır. Daha da açılacak olursa, uygulama alanında deneyimle öğrenmeyi kapsayan dersler, çeviride araştırmayı tümevarımlı bir yöntemle öğretme amacına ulaşmada “araç” işlevi görürler. Örneğin, özel alan çevirisi ve özel alan bilgisi dersleri alan bir çevirmen adayının hem bilgisel, hem de çeviri amaçlı bir araştırmaya yönlendirilmemesi düşünülemez. Konu alanlarının genişliği gözönüne alındığında, sınırlı sayıda uzman tarafından verilen bilginin de çeviri amaçlı araştırmaya yönlendirilmemesi, dersin amacına ulaşmadığını gösterir. Kuşkusuz, bu beraberinde çeviri alanında özel alan uzmanlarının bilgisinden ne şekilde yararlanılabileceği, ya da uzman ve çeviri alanında akademisyen tartışmalarını beraberinde getirir.

Özerk bir bilim dalı olarak temelde beklenen veya olması gereken, alanın kendi amaçlarına uygun bir izlek ve yöntem seçmesidir. Bu durumda uygulama alanındaki derslerin çeviride araştırma yöntemlerine uygun olarak düzenlenmesi, bu dersin gerçek uygulamadan yalıtılarak bilgisel olarak öğrenilmesinden daha yarar sağlar. Bir başka deyişle, deneyimle öğrenme, sezgisel öğrenmeyle doğrudan bağlantılı olduğundan, çeviride araştırma yöntemlerinin uygulama sırasında özüm senerek öğrenilmesi, bu bilginin doğal yolla özüm senmesini kolaylaştırır.

Öte yandan, konuya çeviribilim açısından (kuramsal dersler açısından) bakıldığında, araştırmaya yönelik bir derse çevirmen adayının kendi alanına bakış açısını genişletmek açısından bilgisel olarak gereksinimi olduğu düşünülebilir. Bu bilgi, her ne kadar kendi alanıyla sınırlı bir bilgi olarak görülsede, gerçekte özellikle özel alanda bilgiye gereksinim olduğu durumlarda, nasıl araştırma yapılabileceği konusunda da bir bakış

açısı kazandırır. Örneğin, çeviribilim alanında Cumhuriyetin Kuruluş yıllarındaki çeviri etkinliği ile ilgili bir araştırma, bir bütüncüye betimleyici bakışı, onun üzerinde veri tabanı hazırlamayı, araştırma yöntemi saptamayı, kuramla uygulama alanı arasında bağlantı kurmayı, kendine gerekli bilgiyle, gereksiz bilgiyi birbirinden ayırd etmeyi öğretir. Çeviri edincinin, ancak bu şekilde konu alanlarının bilinç düzeyine çıkarılıp aralarında bağlantılar ve yeni bağlar kurularak devingen bir süreç içerisinde gelişebileceği öne sürülebilir. Ne var ki, ülkemizde kuramsal bilginin içselleşmediği, uygulama alanında çeviri eğitimiyle ilgili ortaya çıkan kitaplardan da anlaşılır. Aşağıda bütüncü üzerinde kuramsal bilgiye dayalı modelin amacı, hem akademik düzeyde araştırmaların kuramsal dayanağa bağlı olarak nasıl geliştirilebileceği üzerinde bir fikir vereceği gibi, hem de yukarıda öne sürülen ülkemizde çeviri eğitimi alanındaki yapıtların çağı neden yakalayamadığı üzerinde de bir fikir verir.

8.2. Çeviri kuramları ve çeviri eğitimi üzerine betimleyici bir araştırma modeli

Çeviri kuramlarının hayata geçirilip geçirilemediğinin en büyük kanıtı, çeviri eğitimiyle ilgili yayınlardır. Bu alandaki betimleyici bir araştırma örneği, kuramların uygulama alanındaki işlevselliğini gözler önüne serdiği gibi, çeviri eğitimi alanında ülkemizde çıkan yayınların hangi kuramlardan ortaya çıktığını, bir başka deyişle, kuramsal bir dayanağı olup olmadığını da gözler önüne serer. Buraya kadar çeviri eğitiminde işlevsel modellerin temelini atan belli başlı çeviri kuramları ele alınmış, bu bölümde ise, sözkonusu kuramların çeviri eğitime yansımaları küçük bir uygulama örneğiyle irdelenmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle, bu konuyla ilgili yayınlar hem çeviri tarihi akışı açısından çeviri eğitiminde nereye geldiğini, hem de çeviribilimdeki çağdaş kuramların uygulama alanına geçirilebilip, geçirilemediğini gösterir.

Bu konuyla ilgili araştırmada, Lambert & Gorp'un hazırladıkları "On Describing Translations" başlıklı yazıda öne sürülen verilerden yola çıkılarak betimleyici araştırmayla ilgili hedefler belirlenmiş ve betimleyici araştırmada hedef verilere ulaşmaya yarayacak sorular çıkarılmaya çalışılmıştır (Lambert & Gorp 1985: 42-52). Bu soruların şekillenmesinde içerik açısından Christiane Nord'un çeviri öğretim kitaplarını, çağdaş çeviribilim anlayışı içerisinde tanımlamak ve amacını saptamak üzere öne

sürdüğü on tez örnek alınmıştır. Bu on tez şu şekilde özetlenebilir (Nord 1992: 109-112):

1. Kuramsal ve yöntemsel temeli belirlenmiş kitap, çeviri öğretim kitabı sayılmaz
2. Çeviri eğitimi kitabı erek kitlesini belirlemeli ve bu hedef doğrultusunda gelişmeli
3. Çeviri öğretim kitabı, elden geldiğince az, ama en çok kullanılan, ya da kullanılabilir nitelikte olan okur odaklı kuramsal bilgiye yer vermeli
4. Çeviri metinde öğrencinin karşılaştığı güçlükler, onun çeviri sorununu algılamasını engellememeli, bir başka deyişle, kitaptaki çalışma onun sorun çözme yeteneklerini geliştirmeli
5. Çeviri yardımcı araçlarının kullanımı, yönlendirici nitelikte olmalı. Örneğin, koştut metinler kaynak dilden değil de, erek dilden verilmeli
6. Çeviri kitabı, sadece çevirilecek metinlerle sınırlı olmamalı, erek dilde karşılaştırma olanağı sağlayan metin ve çevirilere de yer vermeli
7. Kaynak metin olarak özgün metinler seçilmeli
8. Gerçek duruma ilişkin bilgileri içeren metinler seçilmeli, örneğin, metinler zorluk derecesine göre sınıflandırılmamalı, özellikle çeviri ödevlerinde çevirinin erek ekinde hangi işlevi yerine getireceği tanımlanmış olmalı
9. Çeviri öğretim kitabının kendi başına bir değeri olmadığı, sadece çeviri edincini kazandırmada bir araç olduğu unutulmamalı
10. Çeviri öğretim kitapları örnek çeviriler vermemeli, onun yerine erek dilde koştut metinler verilmesinin eğitsel açıdan değerli olduğu unutulmamalı.

Temelde kaynak dil ve ekindeki bir metni, erek dil ve ekine aktarmada çeviri edincini geliştirme amacından yola çıkarak öne sürülen bu on tez, hem çeviri eğitiminde erek odaklı yöntemlerin gerekçelendirmesi, hem de bu konuyla ilgili geleceğe yönelik öneriler açısından önem taşır. Sonuç olarak, Toury'nin Çeviribilimde kuramsal alanın yanı sıra betimleyici çalışmaların eksikliğine ilişkin görüşlerine dayalı hazırlanan bu bölümde, çeviri eğitiminin işlevselliği kadar, bir bütünce üzerinde betimleyici bir çalışma örneği de verilmeye çalışılmış ve bu konuyla ilgili “Çeviribilime

Giriş” adlı yapıtta betimleyici çalışmadan elde edilen veriler aşağıda çizilen model çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır (bk. Yazıcı 2001: 66-103).

8.3. Bütünce üzerinde betimleyici bir araştırma modeli oluşturma

Bu küçük çaplı araştırma modeli çeviribilim alanında araştırmalara yol göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Toury'nin “erek odaklı kuramında” kullandığı betimleyici yöntemin temel alındığı araştırma modeli, İngilizce ve Türkçe çeviri eğitimiyle ilgili 1980-1998 yılları arasında çıkan çeviri eğitimiyle ilgili kaynaklar üzerinde uygulanmıştır. Bu araştırmanın kapsamı kuşkusuz daha da genişletilebilir. Ne var ki, bu küçük ölçekli araştırma kitabın çerçevesi içerisinde sadece çeviribilim alanında görgül bir örnek sunmak amacıyla verilmiştir.

İnceleme Süreci Evreleri

1. Araştırmanın amacı ve tezinin saptanması
2. Bütünceyle ilgili sınırlamaların konarak bütünçenin saptanması
3. Amaca uygun verilerin elde edileceği ölçütlerin saptanması
4. Ölçütlerin neden sonuç ilişkisini sağlayacak şekilde sıralanması
5. Değerlendirme: elde edilen verilerin aralarındaki ilişkilerin başta öne sürülen amaca uygun olarak karşılaştırmalı yöntemle incelenmesi

Bu evrelere göre araştırmada sırasıyla şöyle bir izlek çıkarılabilir:

1.1. Tez: “Çeviri eğitimiyle ilgili yapıtlar, çeviribilimi ikincil dereceden bir etkinlik konumuna düşürmüştür”

2.1. Bütünce: Çeviri eğitimi alanında yayınlanan rasgele yöntemle seçilmiş çeviri eğitimiyle ilgili yapıtlar

2.1.1. Çeviribilimin dönüm noktası 1980 olarak kabul edilecek olursa, zaman sınırlaması 1980-1998 yılları arasında çıkan yayınlar olarak konulmuştur.

8.3.1. İnceleme süreci öncesi veri tabanı oluşturma

(Yapıtların künyesiyle ilgili bu sorular aynı zamanda ileride araştırma yapacaklara bir kaynakça oluşturma amacını taşır)

- Başlık, yazar adı, yayın yılı, yayınevi, sayfa sayısı, baskı sayısı
- Kaç bölüm, hangi başlıklar altında
- Erek kitle kim? (çeviri eğitimi görenler, çevirmenler, dil eğitimi görenler, çeviri eğitimi verenler)

8.3.2. İnceleme süreci sırasında veritabanı oluşturma

Kitabın izleği

1. Çeviri dersi ağırlıklı mı/dil dersi ağırlıklı mı?

1.1. Çeviri dersi ağırlıklıysa

1.1.1. Çevirinin amacı ve işlevi doğrultusunda kaynak dil erek dil edinci üzerinde durulmuş mu?

1.1.2. Metin yorumlaması ve çeviri amaçlı metin çözümlemelerine yer verilmiş mi?

1.1.3. Erek ekin ve kaynak ekin konusu da öncelikle erek dilin doğru kullanılması açısından, erek ekin ve yazınsal erek dizge konusunda bilgi vermek üzere nasıl bir yönetime başvurulmuş?

İçerikle ilgili sorular

a- Yazar yapıtı kuramlardan yola çıkarak mı, yoksa kendi bireysel birikiminden yola çıkarak mı yazmış?

b- Yazar kitabında kurama ne ölçüde yer vermiş?

c- Kuramla uygulama arasında tutarlık var mı?

d- Uygulamada kaynak odaklı yaklaşımı mı, yoksa erek odaklı yaklaşımı mı seçmiş?

e- Yazar bu seçimiyle ilgili kararı bilinçli olarak mı vermiş? Başka bir deyişle, erek odaklı, ya da kaynak odaklı yaklaşımına bir gerekçe göstermiş mi?

f- Erek ekin ve erek okurun çeviri eğitiminden beklentileri doğrultusunda bir uygulamaya yer vermiş mi? Yoksa erek dizgede kemikleşmiş çeviri eğitimi anlayışına karşı çağdaş kuramlar ışığında yeni bir bakış açısı getirmeyi mi hedeflemiş?

g- Yazar büyük ölçekli güdümler kullanarak çeviri edincini pekiştirecek uygulamalara mı yer vermiş? Yoksa, dil edincini geliştirmeye yarayan küçük ölçekli güdümler kullanmakla mı yetinmiş?

h- Yazar büyük ölçekli güdümler kullandıysa, burada elde edilen veriler çeviri sürecindeki küçük ölçekli verilere yansımış mı?

Bütünce araştırmalarıyla ilgili betimleyici kuramdan yola çıkılarak elde edilen bu bilgiler ayrıca anket şeklinde şu şekilde de toparlanabilir:

Anket örneği:

- 1- Kaynağın niteliği nedir?
a) dil dersi kitabı b) çeviri dersi yardımcı kitabı c) çeviri dersi kitabı
- 2- Kaynağın bilimsel alan ağırlığı?
a) uygulama b) kuram c) uygulama+kuram
- 3- Kaynağın yaklaşımı?
a) kaynak odaklı b) erek odaklı c) erek odaklılığı destekleyici
- 4- Kaynak hangi kuramdan yola çıkmış?
a) bireysel kuram b) dilbilim odaklı c) çeviribilim
- 5- Erek kitle kim?
a) öğrenci b) öğretmen c) çevirmen
- 6-Kaynakta kullanılan bilimsel yöntem?
a) betimleyici b) açıklayıcı
- 7-Kaynağın etkileme alanı ne?
a) dil edinci b) aktarım edinci c) çeviri edinci
- 8-Kaynağın inceleme odağı ne?
a) çeviri ürünü b) çeviri süreci
- 9-Kaynakta çeviri süreciyle ilgili anlaksal olarak hangi işlemlemeye ağırlık verilmiş?
a) tepeden aşağı b) tabandan yukarı
c) tepeden aşağı+tabandan yukarı
- 10- Kaynakta yazarın bakış açısı ne ölçüde gelişmiş?
a) küçük ölçekli b) büyük ölçekli
- 11- Kaynakta ölçüt olarak ne alınmış?
a) sözcük b) tümce c) metin d) sözcük+metin+tümce
12. Kaynağın etkileme alanı ne?
b) dil edinci c)aktarım edinci

8.3.3. Betimleyici kurama dayalı inceleme modeli

Yukarıda karışık sırayla verilen anket soruları araştırmaya girildikçe neden-sonuç ilişkisini ortaya çıkaracak şekilde mantıksal bir sıralamaya konulur. Buna göre, yukarıda karışık sıralama yeniden düzenlenebileceği gibi, bu düzenleme sırasında ankette gözden kaçırılmış yeni ölçütler de ortaya çıkar. Bununla ilgili olarak araştırmayla ilgili “çıkış noktası” ve

“çeviribilime etkisi” şeklinde iki parametre örnek gösterilebilir. Söz konusu parametreler her kaynak için aşağıda oluşturulan veri tabanı örneğinde olduğu gibi şu şekilde sıralanabilir:

Tablo 5. Araştırma veri tabanı modeli

Parametreler	Değişkenler
Yazar	
Kaynak Adı	
Yayın Yılı	
Yayın yeri	
Dil	
Erek Kitle	Öğrenci, akademisyen, öğrenci adayı, profesyonel çevirmen.
Nitelik	çeviri kuram, çeviri uygulama, çev.kuram+çev.uygulama
İnceleme Gereci	ürün, süreç, ürün+süreç
Çıkış Noktası	dilbilim,çeviribilim, dilbilim+çeviribilim,dilbilgisel çözümleme
Bilimsel Alan	:kuramsal,uygulama, uygulama+kuram
Yöntem	betimleyici,açıklayıcı, betimleyici+açıklayıcı, örnekleyici, açıklayıcı+örnekleyici,
Anlıksal İşleme	tepeden aşağı, tabandan yukarı, tepeden aşağı+ tabandan yukarı,
Ölçüt	sözcük, tümce, sözcük+tümce+metin.
Etki Alanı	aktarım edinci, dil yetisi, çeviri edinci
Kuramsal yaklaşım	Kaynak odaklı, erek odaklı, erek odaklılığı destekleyen,bireysel kuram
Kapsamı	Geniş kapsamlı, dar kapsamlı
Çeviribilime Etkisi	birincil dereceden etkinlik, ikincil dereceden bir etkinlik

Açıklama:

1. **EREK KİTLE:** Kaynağın kime seslendiğini gösterir: Öğrenci, akademisyen, öğrenci adayı, profesyonel çevirmen.

2. **İNCELEME GERECİ:** Kaynağın inceleme gerçi olarak ne üzerinde odaklandığını gösterir: ürün, süreç, ürün+süreç

3. **NİTELİK:** Kaynağın niteliği ile ilgili değişkenlerdir: çeviri kuram, çeviri uygulama, çev.kuram+çev.uygulama

4. **ÇIKIŞ NOKTASI:** Hangi bilimsel alandan yola çıktığını gösterir: dilbilim, çeviribilim, dilbilim+çeviribilim, dilbilgisel çözümleme

5. **BİLİMSEL ALAN:** Kaynağın bilimsel olarak hangi alanda yer aldığına işaret eder: kuramsal, uygulama, uygulama+kuram

6. **YÖNTEM:** Yazarın kitabında hangi bilimsel yöntemi kullandığına işaret eder bu aşağıdaki seçeneklerden “örnekleyici” olanı terimce ve özel alanla ilgili kaynak metin dışından bir bilgi vermeyen yapıtlar için kullanılmıştır: betimleyici, açıklayıcı, betimleyici+açıklayıcı, örnekleyici, açıklayıcı+örnekleyici,

7. **ANLIKSAL İŞLEMLEME:** Yazarın metniçi ve metin dışı bağlamla ilgili olarak yapıtında hangi anlıksal işlemlemeyi yeğlediğini gösterir: tepeden aşağı, tabandan yukarı, tepeden aşağı+ tabandan yukarı,

8. **ÖLÇÜT:** Yazarın inceleme gerecinde hangi ölçütü kullandığıyla ilgilidir: sözcük, tümce, sözcük+tümce+metin.

9. **ETKİ ALANI:** Yapıtın anlığın hangi alanına etki ettiğine işaret eder: aktarım edinci, dil yetisi, çeviri edinci

10. **KURAMSAL YAKLAŞIM:** Yazarın kitabında hangi kutuptan yana bir tutum sergilediğini gösterir Bu parametreyle ilgili veriler, aynı zamanda yapıtın çevirmenin konumuyla ilgili görüşünü de ifade eder. Şöyle ki, kaynak odaklı yöntemle dayalı yapıt, çevirmeni kaynak dil ve ekine bağımlı düşünmeye zorlayacağından, onun erek ekindeki amacı ve işlevini ikinci plana ittiği düşünülebilir. Buna bağlı olarak kaynak odaklılığı savunan yapıtın, çeviri edimini birincil derecede bir etkinlik olarak görmediği de öne sürülebilir. Değişkenler şu şekilde sıranalabilir; kaynak odaklı, erek odaklı, erek odaklılığı destekleyen, bireysel kuram.

11. **KAPSAMI:** Yukarıda öne sürülen parametreler çerçevesinde yapıtın kapsamı konusunda görüş bildirir. Kuşkusuz bunda yazarın hangi kuramsal dayanaktan yola çıktığı ya da çıkmadığı, kuramsal dayanakla yapıt arasında bir tutarlılık olup, olmadığı konuları belirleyici rol oynar: Geniş kapsamlı, dar kapsamlı şeklinde iki değişken öne sürülebilir.

12. **ÇEVİRİBİLİME ETKİSİ:** Yukarıda elde edilen verilere bağlı olarak başta öne sürülen hipotezle ilgili sonucu gösterir. Buna göre, birincil dereceden etkinlik, ikincil dereceden bir etkinlik şeklinde iki seçenek ortaya çıkar.

8.3.4. Bütüncenin künyesiyle ilgili öncül veriler

YAZAR	KAYNAK ADI	YILI
Peter Newmark	A Text Book of Translation	1988 (2.baskı)
Wolfram Wills	The Science of Translation: Problems and methods	1982
Rasin Tınaz	Fen ve Kimya Fakülteleri için Çeviri Kılavuzu	1982
Alan Duff	Translation	1990
Mona Baker	In Other Words	1992
Paul Kussmaul	Training the Translator	1995
Sabri Yarmalı	Çeviri Tekniği Dilbilgisi	1997
Sabri Yarmalı	Çeviri Tekniği (Çözümleme)	1997
YAZAR	YAYIN YERİ	DİLİ
Peter Newmark	Hertfordshire: Prentice Hall	İngilizce
Wolfram Wills	Tübingen; Gunter Narr Verlag	Türkçe
Rasin Tınaz	İstanbul: İÜ yayınları	Türkçe
Alan Duff	Hon Kong;Oxford University Press	İngilizce
Mona Baker	London:Routledge	İngilizce
Paul Kussmaul	Amsterdam: John Benjamins	İngilizce
Sabri Yarmalı	İstanbul: Timaş yayınları	Türkçe
Sabri Yarmalı	İstanbul: Timaş yayınları	Türkçe

8.3.5.İnceleme süreci sonrası elde edilen veriler

Hipotez: Çeviri eğitimiyle ilgili yapıtlar,çeviribilimi ikincil dereceden bir etkinlik konumuna düşürür			
YAZAR	1.EREK KİTLE	2.İNCELEME GE-REÇİ	3.NİTELİK
Peter Newmark	Öğrenci+akademisyen + profesyonel	Ürün	çev.kuram+çev.uygulama
Wolfram Wills	Öğrenci+akademisyen + profesyonel	Ürün	çeviri kuramı
Rasin Tınaz	öğrenci	Ürün	dil eğitimi ağırlıklı
Alan Duff	eğitmen	ürün+süreç	çev.kuram+uygulama
Mona Baker	Öğrenci+akademisyen + profesyonel	Ürün	çeviri kuramı+uygulama

Paul Kuss-maul	Öğrenci+akademisyen + profesyonel	Süreç+ ürün	çeviri kuramı
Sabri Yarmalı	öğrenci	Ürün	dil eğitimi ağırlıklı
Sabri Yarmalı	öğrenci	Ürün	dil eğitimi ağırlıklı
YAZAR	4.ÇIKIŞ NOKTASI	5.BİLİMSEL ALAN	6.YÖNTEM
Peter Newmark	dilbilim	uygulama+kuram	Betimleyici+açıkla-yıcı
Wolfram Wills	dilbilim	Kuramsal	Betimleyici+açıkla-yıcı
Rasin Tınaz	dilbilgisel çözümleme	Uygulama	Örnekleyici
Alan Duff	Çeviribilime dilbilimsel yaklaşım (edimsel)	kuram+uygulama	bet+açık.
Mona Baker	Çeviribilime dilbilimsel yaklaşım (edimsel)	Kuramsal	bet+açık.
Paul Kuss-maul	Çeviribilime dilbilimsel (bi-lişsel) yaklaşım	Kuramsal	Betimleyici+açıkla-yıcı
Sabri Yarmalı	dilbilgisi çözüm	Uygulama	Açıklayıcı+örnekle-yici
Sabri Yarmalı	dilbilgisi çözüm	Uygulama	Açıklayıcı+örnekle-yici
YAZAR	7. ANLIKSAL İŞLEM-LEME	8.ÖLÇÜT	10.ETKİ ALANI
Peter Newmark	tabandan yukarı	söz+tümc+met.	aktarım edinci
Wolfram Wills	tabandan yukarı	söz+tümc+met.	aktarım edinci
Rasin Tınaz	tabandan yukarı	söz+tümc+met.	dil yetisi
Alan Duff	tep.a+tab.yuk	söz+tümc+met.	aktarım+çeviri edinci
Mona Baker	tep.a+tab.yuk	söz+tümc+met.	aktarım+çeviri edinci
Paul Kuss-maul	tep.a+tab.yuk	söz+tümc+met.	çeviri edinci
Sabri Yarmalı	tabandan yukarı	Sözcük	dil yetisi
Sabri Yarmalı	tabandan yukarı	Tümce	dil yetisi
YAZAR	11.KURAMSAL YAKLAŞIM	9. KAPSAMI	12.ÇEVİRİBİLİME ETKİSİ
Peter Newmark	Bireysel yaklaşım	Geniş kapsamlı	ikincil derece etkinlik
Wolfram Wills	Kaynak odaklı	Geniş kapsamlı	ikincil derece etkinlik
Rasin Tınaz	Kaynak odaklı	Dar kapsamlı	ikincil derece etkinlik

Alan Duff	Kaynak odaklı	Geniş kapsamlı	İkincil derecede etkinlik
Mona Baker	Kaynak odaklı	Geniş kapsamlı	İkincil derece etkinlik
Paul Kussmaul	erek odaklılığı destekleyen	Geniş kapsamlı	Birincil derecede etkinlik
Sabri Yarmalı 1	Kaynak odaklı	Dar kapsamlı	İkincil derece etkinlik
Sabri Yarmalı 2	Kaynak odaklı	Dar kapsamlı	İkincil derece etkinlik
Bütünce inceleme sonucuna göre 8 yapıttan 7'si çeviriyi ikincil konuma düşüren yaklaşım sergilemiştir. Bundan böyle yukarıda öne sürülen hipotez doğrudur.			

8.3.6. Karşılaştırmalı Çözümleme

Çıkış Noktası-Kuramsal Yaklaşım-anlıksal işleme-ölçüt-etki alanı

Kuramsal yaklaşım olarak bu yapıtlar arasında, dilbilimden yola çıkmakla birlikte **erek odaklılığı** en destekleyen yapıtın Paul Kussmaul'un "*Training the Translator*" olduğu ortaya çıkar. Öte yandan, Peter Newmark'ın **dilbilimsel kuramlardan** yola çıkarak bireysel bir kuram geliştirme çabasında olduğu, bununla birlikte Nida'nın üretici-dönüşümlü dilbilim kuramı ve Schleiermacher'ın metin türü ayırımına dayalı çeviri yönteminden öteye gidemediği anlaşılmaktadır. Aynı şey, Wolfram Wills içinde sözkonusudur. Bu iki kuramcının da kaynak odaklı yaklaşımı "çeviri sanatı" olarak gördükleri söylenebilir. Bunun temelinde ise, çeviri sürecini çözümlemede ölçüt olarak "**sözcük+ tümce+ metin**" tüm öğeleri seçmelerine karşın, çeviribilimsel yöntemler yerine dilbilimsel kuramların metin çözümlemesinde başvurduğu "tabandan yukarı" işlemlemeyi seçmeleri yatar. Bu ise, onların "çeviri edincini" de geliştiren betimleyici ve açıklayıcı yöntemi kullanmakla birlikte, bu yöntemi ürünle sınırlayarak "aktarım edincini" geliştiren görüşler öne sürmelerine yol açmıştır. Öte yandan, Alan Duff'ın *Translation* adlı uygulama alanına yönelik yapıtının, Mona Baker'ın yapıtında kuramsallaştığı ve bu iki yapıtın birbirinin tamamlayıcısı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Mona Baker ve Alan Duff'ın, edimibilimden yola çıkarak söylem çözümlemesine başvurmaları, onların çeviride **tabandan yukarı** ve **tepeden aşağı** anlıksal işleme-nin önemine işaret ettiklerini gösterir. Ne var ki, bunu Wills ve Newmark gibi kaynak metinle sınırlamaları, onların da kaynak odaklı yaklaşımı benimseyip, çeviri eğitiminde çeviri edimini ikincil derecede bir konuma düşüren bir tutum sergilemelerine neden olmuştur. Öte yandan, Kussmaul'da aynı dilbilimsel kuramdan yola çıkmış ve öteki kuramcılarla aynı ölçüt ve

yöntemi kullanmıştır. Ne var ki, onun yapıtının “**çeviri edincini**” geliştirici etkisi, tepeden aşağı işlemlemeye daha çeviri süreci öncesinden yer verip, bu işlemi erek dil ve ekinden başlatarak çevirmen adayına birincil derecede sorumluluk vermesinden kaynaklanır. Öte yandan, Türkçe yapıtlardan akademik düzeyde kullanılan Rasin Tınaz’ın yapıtında ölçüt “metin” seçildiği, bununla birlikte çeviriye değin kuramsal olarak hiçbir dayanaktan yola çıkılmadığı görülür. Bunun yerine, dilbilgisel ayrıma dayalı metin örneklerine yer verildiği görülür. Oysa çeviribilim kapsamında bu ulamlamanın, hiç değilse metin türüne göre yapılması gerekir. Öte yandan, yapıtta terimce dışında hiçbir açıklamada bulunulmamış olması, yazarın dilbilgisel çözümlemeyi örnekleyici bir yöntem kullanarak açıkladığını gösterir. İşte bu yüzden, söz konusu yapıtın ancak “dil yetisini” geliştirmeye yarayabileceği öne sürülebilir. Sabri Yarmalı’nın yapıtlarının ise, ölçüt olarak sözcük ve tümce gibi daha küçük birimleri seçtiği ve tümce düzeyinde dilbilgisel çözümlemeye başvurduğu görülür. Onun yönteminin de, dilbilgisel örneklerle dayalı açıklayıcı bir yöntem olduğu ve “dil” yetisini geliştirebileceği söylenebilir. Sonuç olarak, Türkçe yayınların yabancı yayınlara göre çeviriye bilimsel bir etkinlik olarak bakmak bir yana, sadece dil öğrenmede kullanılan bir araç olarak baktıkları görülür.

İnceleme gereci-nitelik-bilimsel alan- kapsam

Kussmaul’un dışındaki beş yabancı yayının **ürün odaklı** yaklaşımları, onların da, çeviri eğitimini kaynak metinle sınırladığını gösterir. Kussmaul’un **ürün+süreç odaklı** yaklaşımı, bağlamiçi öğeler kadar bağlamdışı öğelere de değinmesine neden olmuştur. Bu ise, sonuçta onun çeviri eğitimiyle ilgili daha geniş ölçekli bakış açısı getirmesine ve onun daha “**geniş kapsamlı**” kuramsal bir yaklaşım göstermesine neden olmuştur. Öte yandan, bu yukarıda tabloda görülen ürün odaklı 4 yapıtın kuramsal nitelikte olduğu görülür. Alan Duff’in “ürün+süreç” üzerine dayalı eğitimcilere yönelik yapıtının üründen yola çıkarak çeviri sürecine ulaşmayı hedeflediği, bununla birlikte, çeviri sürecinden çok, ürün üzerinde odaklandığı görülür. Bu ise, onu uygulamadan kurama giden bir izlek çizmekten çok, dilbilimsel bilgiye dayalı uygulama alanıyla sınırlı bir yapıt sergilemesine neden olmuştur. Buna karşın, Kusmaull’un yapıtının süreçten ürüne, bir başka deyişle “tümevarımlı” bir yöntem izleyerek çeviribilime kuramsal bir bakış açısı getirdiği öne sürülebilir. Newmark ve Wilss’in yapıtlarında da inceleme gereci olarak “ürün” seçilmiş, bununla birlikte

Newmark yapıtının kuram ve uygulama olmak üzere iki bölümünden oluştuğunu öne sürerek, “süreçe” de el attığını özellikle belirtmek istemiştir. Uygulama başlığı altındaki bölümde ise, “çeviri sürecini yönlendirecek hiçbir yöntem kullanılmamış “anlamsal ve iletişimsel” olmak üzere iki çeviri örneği verilmele yetinilmiştir. Sonuç olarak, Newmark’ın yapıtının kuramsal bilgi açısından yeterli olmakla birlikte, uygulama alanıyla bağlantısını kuramayıp, uygulama alanında bireysel bilgi birikimi ve deneyimine dayalı bir model geliştirmeye çalıştığı söylenebilir. Wills’in yapıtının ise, “ürüne” dayalı örnekler üzerine kavramsal, bundan böyle de kuramsal bir yapıt olduğu öne sürülebilir. Öte yandan, Türkçe üç yapıt yu- karıdaki yabancı kaynaklarla karşılaştırıldığında, bu yapıtların ürün üze- rinde dilbilgisine dayalı çözümlemelerle sınırlı, uygulama alanının bek- lentilerine koşut bir çizgide oldukları ortadır. Kuşkusuz bunda yayınevle- rinin yazarı yönlendiren tutumunun da payı vardır. Bu beş yabancı yayının yazarının, geniş kapsamlı tutumuna karşın, Türkçe yayınların yazarlarının “dar kapsamlı” tutumlarından da anlaşılmaktadır. Bu durum, yayınevleri- nin okuyucuyu ileriye götüren ve yenilik getiren yazarlar ve yayınlarına fırsat vermekten çok, okuyucunun düzeyine inen, onun bildik ve alışıla- geldik görüşlerini onaylayan yayınları yeğlemelerinden de kaynaklanabi- lir. Ne var ki, ülkemizde yayınevleri de ancak böyle bir politika izleyerek varlığını sürdürebilir.

Çıkış noktası-Kuramsal yaklaşım-etki-kapsam-çeviribilime etkisi

Sekiz kitapla ilgili olarak başta belirlenen soruları temel alarak sürdürülen betimleyici çalışma sonucunda, çeviri eğitimi alanındaki 8 yapıttan 4’ü çeviri eğitime dilbilimsel kuramlardan yola çıkarak kaynak odaklı yaklaşmış, bir tek Kussmaul dilbilimsel kuramdan yola çıkmakla birlikte “erek odaklılığı” destekleyen bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yukarıdaki beş yabancı yayın dışındaki Türkçe üç yayında ise, hiçbir **kuramsal da- yanağa** bağlı olmadığı, bu kaynakların dilbilgisel çözümleme veya terim bilgisiyle sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Oysa kuramsal dayanağı olma- yan bir yapıtın bilim dalına katkısı olacağı düşünülemez.

Öte yandan yine bu sekiz yapıttan 5’i (yabancı yayın) kuramsal tutarlı- lık²⁹ ve ele aldıkları konular açısından geniş kapsamlı olarak nitelendiril-

²⁹ Bu beş yapıttan Peter Newmark’ın yapıtının kuramsal tutarlılığı olduğu söylene- mez. Bununla birlikte kuramsal kısmında ele aldığı konular ve çeviribilimle

mekle birlikte, çeviribilime etkileri açısından sadece birinin, bir başka deyişle Kussmaul'un yapıtının çeviribilime birinci dereceden etkisi olması, yapıtın kapsamıyla bilimsel etkinin her zaman birbiriyle doğru orantılı olmadığını gösterir. Peter Newmark, Wolfram Wills, Alan Duff ve Mona Baker'ın yapıtları kuramsal tutarlılık ve konu yelpazesi açısından geniş kapsamlı olmakla birlikte, etki alanlarının aktarım edinci üzerinde odaklanması, onların çeviribilime ikincil dereceden bir etkisi olduğunu ortaya çıkarır. Kussmaul da onlar gibi yine dilbilimsel kuramlardan yola çıkmakla birlikte, çeviribilime etkisinin birincil dereceden olması, erek odak kutbundan yola çıkarak çeviri ediminin erek ekinle bağlantısını kurmasından kaynaklanır. Bu ise, genelde dilbilim kuramlarının kaynak kutuplu yaklaşımı sonucunda ortaya çıkan aktarım edincinden farklı bir edincin, bir başka deyişle, çeviri edincinin gündeme gelmesine yol açmıştır. İşte bu yüzden, Kussmaul'un yapıtının etki alanına bağlı olarak çeviribilime birincil dereceden bir etkisi olduğu söylenebilir.

Öte yandan *Çeviri Tekniği ve Fen ve Kimya Fakülteleri için Çeviri Kılavuzu* adlı yapıtlar, bu yabancı kaynaklarla karşılaştırıldıklarında hiçbir kuramsal dayanakları bulunmadığı ve dilbilgisel çözümlemeler ve terim bilgisiyle sınırlı kaldıkları ortaya çıkar. Bu tutum, söz konusu yapıtların dar kapsamlı sayılmasına neden olduğu gibi, geleneksel olarak çeviriye dil öğrenim aracı olarak gördüklerine de işaret eder. Ne var ki, günümüzde bu yöntem dil öğrenimi konusunda bile geçerliliğini yitirmiş durumdadır. Bu nedenle söz konusu yapıtların çeviribilime etkisi kadar, dil öğrenimine de etkisi tartışma konusudur.

8.4. Değerlendirme

Çeviribilim kuramlarından yola çıkarak yapılan bu küçük ölçekli bütünün incelemesinden de anlaşılacağı gibi, ülkemizde çeviri uygulamasıyla ilgili yapıtların yetersiz olduğu ortada bir gerçektir. Bununla birlikte, dünyadaki gelişmelere koşut olarak ülkemizde de nerdeyse aynı yıllarda yabancı dilde eğitim veren üniversiteler başta olmak üzere Mütercim Tercümanlık bölümleri kurulmaya başlamış ve sayıları giderek artarak çeviri eğitiminde daha çağdaş ve bilgi çağının koşullarına daha uygun düzeyde

ilgili temel kavram ve kuramlar açısından onun kitabının da geniş kapsamlı olduğu söylenebilir.

bir eğitim arayışına girilmiştir. Çevirinin bir bilim dalı olarak üniversitelerde yer alması, kuşkusuz ülkemizdeki çevirmenleri de etkilemiştir. Mesleğe eskiden olduğu gibi amatör bir uğraş gözüyle bakmak yerine, ona profesyonel bir kimlik kazandırmak gerektiği konusunda adımlar atılmaya başlamıştır.

Üniversitelerdeki izleğe bakıldığında Katherina Reiss'ın çeviri eğitimiyle ilgili öne sürdüğü çeviri eğitiminin hedefleri, eğitimin ve çeviri öğrenim malzemesinin içeriği, çeviri öğretim yöntemleri, düzenlenişi ve aşamalı olarak sıralanması gibi temel konularda kuramsal bilginin yönlendirici etkisi olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Nord 1996: 81-86). Örneğin, yüksek öğrenimde bilişsel ve deneyimle öğrenmeyi hedefleyen ilk iki yılda yer alan çeviri amaçlı metin çözülmesi, yazılı-sözlü anlatım, çeviri dersleri çağdaş kuramlar ışığında çeviri edinci kazandırmayı hedeflerken, geçmişte çevirmenlik, dilbilim, çeviribilim, özel alan çevirisi ve bilgisi gibi ikinci sınıftan son sınıfa doğru sıralanan bilgisel dersler, çeviribilim alanının ülkemizde yerleşerek bu disiplinin çeviri etkinliğinden çıkıp bilimsel temeller üzerine oturmasını sağlamaktadır. Şöyle ki, geçmişteki kaynak dil edincini geliştiren "ürün odaklı" çeviri dersleri yerine, kuramsal alanla beslenmiş çeviri edincini geliştiren ve araştırmaya yönelten daha geniş ölçekli çeviribilimsel bakış açısı günümüzün yoğun çeviri etkinliği talebine daha kolay yanıt verecek niteliktedir. Bu durumda çeviri eğitimi boyunca çeviri süreci öncesinden başlayarak çeviri süreci sırasında alınan kararlara kadar monolog ya da dialoglar aracılığıyla aldığı kararları sorgulayan "süreç odaklı" bir eğitim, çeviribilimin gün geçtikçe daha da olgunlaşarak hem kuramsal alanda çalışanların, hem de uygulama alanında çalışanların bireysel olduğu kadar bilimsel olarak gelişmelerine katkıda bulunacaktır. Her ne kadar uygulama alanı, akademik alanın kendi amaçlarına doğrudan uygun çevirmen yetiştirilmediği konusunda eleştiride bulunsun da, çeviri alanının disiplinlerarası kapsadığı alan göz önüne alındığında akademik alanın piyasanın beklentilerini yüzde yüz karşılaması beklenemez. Beklendiğinde de yüksek öğrenim kurumunun ulusal kültüre katkıda bulunmak şeklindeki akademik amacından uzaklaşmış olur. Bununla birlikte, akademik düzeyde bilgiyle donanmış ve bu bilgileri özümsemiş bir çevirmen adayının kazandığı çeviri edinci onun piyasanın koşullarına uyum sağlamasını kolaylaştıracak ve gerektiğinde bu koşulları ülkenin gereksinimlerine uygun şekilde değiştirme yeti ve bilgisine sahip olacaktır.

SONUÇ

Geçmişinde “çeviri cenneti” olarak nitelendirilen ülkemizde kuramsal alanda bu denli geç kalmak, “neden”, “niçin” sorularına yanıt arayan kuramsal bilgiyi bir kenara itip, “nasıl yapılır” sorusuna cevap aramamızdan kaynaklanabilir. Temel kavram ve kuramların ele alındığı ve bu kuramların nasıl uygulamaya sokulabileceğiyle ilgili örneklerin yanı sıra, bütüncü üzerine küçük çaplı bir uygulama örneğinin verildiği bu yapıtta, hem çeviribilimin kuramsal yönüne ağırlık verilerek disiplinin devingen sürecini sergilenmiş, hem de kuramsal bilginin akademik ve uygulama alanına nasıl olumlu yönde etki edebileceği konusunda bilgi verilmiştir.

Kuramsal araştırma sonucunda bu konu alanında dilbilimsel ve çeviribilimsel olmak üzere egemen iki tür yaklaşımdan söz edilebilir. Bu yaklaşımların birbirininin tamamlayıcısı olduğu, bununla birlikte çeviriyi erek ekinden başlatan çeviribilimsel bakış açısının çeviriyi amatör bir uğraş olmaktan çıkarabilecek gizil güce sahip olduğu öne sürülebilir. Ancak profesyonelliğin ülkemizde geçmişte olduğu gibi dilsel ya da terim tartışmalarıyla değil, kuramsal bilgiye dayalı yaratıcılığı olan geniş ölçekli bakış açısıyla elde edilebileceğinin unutulmaması gerekir.

Çeviribilim özerk bir bilimdalı olmasını, çeviribilim odaklı yaklaşımlara borçludur. Çeviribilimi dilbilim kapsamından kurtaran bakış açısı, bu bilimdalının yönünü değiştirmiştir. Bu kuramlardan ilki, çevirilerin yazın dizgesiyle ilişkisini kurarak bu bilim dalına devingenlik ve dinginlik kazandıran Even-Zohar’ın öne sürdüğü “çoğu dizge” kuramıdır. Bu kuramdan yola çıkan Gideon Toury’nin, bütüncü çalışmalarına ve erek ekine öncelik veren “erek odaklı kuramı” çeviri ediminin salt dilsel karşılaştırmalarla sınırlı olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu ise, çeviribilimin sınırlarını genişleterek, kültürel çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesini akla getirdiği gibi, çeviribilimsel yöntemlerin de sorgulanmasına olanak sağlamıştır.

Kuramsal alandaki bu ilerlemeler, uygulama alanında da yeni kuramların gelişmesine yol açmıştır. Vermeer’in öne sürdüğü “Skopos kuramı” “kuramsal alandaki “betimleyici kuram”dan yola çıkarak çevirmenin erek ekini belirleyici rolü üzerinde odaklanmıştır. Bu ise, onun, uygulama alanında amatör bir uğraş olarak görülen çeviri ediminde çevirmenin profesyonel kimliğini sorgulayan bir kuram geliştirmesine neden olmuştur. Bundan böyle, Vermeer’in çevirmene özgüven sağlayan ve onu erek ekinde

uzman konumuna çıkaran Skopos kuramının, çevirmenliğe profesyonel bir kimlik kazandırmayı hedeflediği söylenebilir. Hem Vermeer, hem de Nord birbirlerine karşı savlar geliştirme yoluyla kuramlarını gerekçelendirme yöntemine başvurmakla birlikte, gerçekte bu iki çeviribilim kuramcısının öne sürdüğü kuramların birbirinin tamamlayıcısı olduğu da öne sürülebilir. Bir başka deyişle, Vermeer, çevirmenin profesyonel kimliğini iş dünyasıyla ilgili “eylem kuramından” yola çıkarak gerekçelendirirken, Nord’un profesyonel kimliği kazandırmak üzere çeviri sürecinden yola çıktığı görülür. Ne var ki, Nord’un geçmişteki çeviriyi dilbilim alanında tutsak bırakan kaynak odaklı, dilbilimsel yaklaşımlar yerine, “erek odaklı kuramlar”dan yola çıkması, onun “erek kutbu” temel alan “çeviri amaçlı metin çözümlemesini” öne sürerek işlevsel bir model geliştirmesine yol açmıştır. Bu, onun da Vermeer gibi çevirmenin profesyonel kimliğini sorgulamasına yol açmakla birlikte, Vermeer’in geçmişe dönük gerekçelendirme yönteminden farklı bir yol seçtiğini gösterir. Şöyle ki, gerekçelendirmeye, başka kuramlardan ya da geçmişten kuvvet alarak değil, ileriye yönelik yol seçerek çeviri sürecinden başladığı söylenebilir. Daha da açılacak olursa, Gideon Toury’nin ürün üzerinden bulgulandırma ve gerekçelendirme olmak üzere öne sürdüğü iki yönlü “erek odaklı kuramıyla”, iş dünyasından yola çıkan Vermeer’in Skopos kuramı göz önüne alındığında, bu kuramların Nord’un uygulama alanında çeviri eğitimi için geliştirdiği “çeviri amaçlı metin çözümlemesine” dayalı modelle işlevsellik kazandığı söylenebilir. Bu tarihsel akış içerisinde ortaya çıkan çeviribilim sürecinden de anlaşılacağı gibi, çevirmenin profesyonelliğinin bile kuramsal olarak gerekçelendirildiği günümüzde, artık uygulama ve kuram tartışmalarının yersiz olduğu ortada bir gerçektir. Bundan böyle, kuramsal alandaki araştırmaların uygulama alanını kısıtlamak bir yana, çevirmenlerin ufkunu genişleterek, onları özgürlüğe kavuşturduğu söylenebilir.

Öte yandan, bu kuramsal bilgi, akademik alandaki araştırmaların da yönünü çizer. Çeviribilimsel bakış açısı, ister istemez çeviri ürünlerin ulusal kültürle ilişkisini ortaya çıkarır. Bu ise, ülkemizde bütüncü üzerinde araştırmaların eksikliğini akla getirmektedir. Ne var ki, yeni açılmış bu alanda bilgisel olarak “bilgi aktarımı” aşamasında olduğumuz ortada bir gerçektir. Ülkemizde araştırmaların büyük bir bölümü, ya kavramsal ya da tekil örnekler üzerine kurulu kuramsal çalışmalardır. Kuşkusuz, bunda bütüncü çalışmalarının temelinde yatan kuramsal bakış açısını ve paylaşımcı ekip çalışması anlayışını bir türlü içselleştirememiz yatmaktadır. Ne var ki, ben bütün bu eksikliklerin, bakış açısını genişletip, bir konuya derinine ve çok

boyutlu bakmayı doğal bir alışkanlık haline getiren kuramsal bilgiyle büyük ölçüde giderilebileceğine inanıyorum.

TERİMCE (Türkçe-İngilizce)

açık gönderim	explicature
açık çeviri	overt translation
açık gönderim	explicature
açıklayıcı	explanatory
açıklayıcı bildirişim kuramı	explanatory theory of communication
aktarım beliti	transfer postulate
aktarım edinci	transfer competence
aktarım edincinin	transfer competence
anlamına göre çevir	semantic translation
anlamsal çeviri	semantic translation
anlksal canlandırma geliştirdiği	mental representation
anlksal süreçler	mental-cognitive processes
anlksal süreçlere	mental processes
aracı çeviri (öneri)	instrumental translation
ardıl	diachronic
artsüremli	diachronic
asıl çevirmen	native translator
aşağı edebiyat	low literature
aşağıdan yukarı işleme	bottom-up processing
ayrışık işlevli çeviri	heterofunctional translation
bağ(ım)lılık beliti	loyalty postulate
bağdaşıklık	cohesion
bağıntı ilkesi	principle of relevance
bağıntı kuramı	relevance (theory of)
bağlam	context
bağlaşıklık	coherence
Bağ(ım)lılık beliti	Loyalty postulate
beklenti normları	expectancy norms
belgesel/ çeviri (öneri)	documentary translation
belit	postulate
belli gruplara özgü kültür	dia-culture
belli toplumlara özgü (para-kültür)	para-culture
benzetmecî biçim	analogous form
betimleyici	descriptive
biçemsel eşdeğerlik	stylistic equivalency
biçemsel eşdeğerlik	stylistic equivalence
biçimbirim	morpheme
biçimsel eşdeğerlik	formal equivalence
bilim-sanat metinleri	scholarly and artistic texts
bişşel	cognitive
bişşel öğrenme	cognitive learning
Birey dil	idiolect

budunbilim
bulgulandırma işlemleri
bütünce
büyük ölçekli güdüm
causal research
comparative research
çağrı işlevi
çerçeve
çeviri amaçlı metin çözümlemesi
çeviri edinci
çeviri edinci
çeviri eğitimi amaçlı
Çeviri eylemi
Çeviri olayı
Çeviri ürün son şekli
çeviri-süreci normları
çevirmen özgüven
çevresel
çevrilemezlik
çoğuldizge kuramı
*****çoşku işlevi
dağılımsal dilbilim
denetimli alan
denetimsiz alan
devingen eşdeğerlik
deyiş kayması
dil
diliçi çeviri
diliçi dünya görüşü
dillerarası çeviri
dilsel
dizelge
doğal çevirmen
doğrudan çeviri
dolaylı çeviri
düzanlam
düzanlamsal
düzenek
düzenleyici ilkeler
düzgü
düzgü çözme
düzgüleme
düzsöz
edim
edimbilim

ethnolinguistics
discovery procedures
corpus
macrostrategy
nedensel araştırma
karşılaştırmalı araştırma
vocative function
frame
translation-oriented text analysis
translation competence
translator competence
translation for didactic purposes
translation act
translation event
texteme
operational norms
translator's self confidence
peripheral
untranslatability
polisystem theory
expressive function
distributive linguistics
controlled workspace
uncontrolled workspace
dynamic equivalence
shift of expression
langue
intralingual translation
intralingual world view
interlingual translation
linguistic
repertoire
natural translator
direct translation
indirect translation
denotation
denotative
mechanism
regulatory principles
code
decoding
encoding
locution
performance
pragmatics

edimsel eşdeğerlik
edimsel eşdeğerlik
edimsöz
ekinsel eşdeğerlik
erek dil
erek odaklı çeviri
eş işlevli çeviri
eşdeğerlik
eşsüremlilik
eşsüremlilik
etkisöz
evrensel tümeller
eylem kuramı
filolojik (betikbilimsel) çeviri
genel çeviri kuramı
gerekçelendirme
geri çeviri
geriye dönük
girişim
gönderge çerçevesi
gönderge işlevi
görsel-işitsel metin
gösteren
gösterge
göstergebilim
göstergelerarası çeviri
gösterilen
güdüm
gündelik metinler
harita eğritilemesi
hedef kitle
içgörü
ikidillilik ve
ileriye dönük
ileriye dönük
ileti
iletişim edincinin
iletişimsel çeviri
iletişimsel devinginliği
iletişimsel etkileşim
ilişki beliti
ilişki işlevi
istemli
istemsiz
iş

pragmatic equavalency
pragmatic equivalence
illocution
cultural equivalency
target language
target-oriented translation
equifunctional translation
equivalence
synchronic
synchronic
perlocution
absolute universals
theory of action
philologic translation
general translation theory
justification
back-translation
retrospective
interference
referential framework
referential function
audiomedial text
signifier
sign
semiotics
intersemiotic translation
signified
strategy
commercial texts
mapping theory
addressee
insight
bilingualism
prospective method
prospective
message
communicative competence
communicative translation
communicative dynamism
communicative interaction
relationship postulate
phatic function
voluntary
involuntary
commission

işlemsel çeviri (öneri)
işlevsel çeviri
işlevsel tümce kuramını
işveren
işveren
izlek
kabul edilebilirlik
karşıtsal dilbilibilim
kay(dır)ma
kayma (bünyesel)
kayma (olumsuz)
kayma (konusal)
kayma (türsel)
kayma (bireysel)
kayma (zorunlu)
kaynak dil
kaynak metin beliti
kaynak odaklı çeviri
kazanç
kestirim
kısıtlama
kısmi çeviri kuramı
kullanmalık metin
kuramsal
küçük ölçekli güdüm
maliyet- kar ilişkisi
Metin türü (bilgilendirici, yazınsal,
işlemsel, görsel-işitsel, karma metin)
metiniçi bağdaşıklığı
metinlerarası işlevsel eşdeğerlik
metinlerarasılık
metinsel eşdeğerlik
odak
olası ilişkiler
olması gereken ilişkiler
olumsuz kayma
oluşturucu normlara
ödünc sözcük
ödüncleme
öncül norm
önsel
örgensel biçim
örtük çeviri
öykünme
öykünmeci biçim

operative translation
functional translation
functional sentence theory
comissioner
commissioner
theme
acceptability
contrastive linguistics
shift
constitutive shift
negative shift
topical shift
generic shift
individual shift
obligatory shift
source language
source-text postulate
source-oriented translation
gain
assumption
constraint
partial translation theory
informative text
theoretical
microstrategy
expenditure(cost)-benefit relation
Text type (informative, literary,
Operative text, audio visual, hybrid Text)
intratextual coherence
intertextual functional equivalency
intertextuality
textual equivalency
rheme
possible relationships
required relationships
negative shift
constitutive norms
loan word/calque
barrowing
initial
apriori
organic form
covert translation
mimesis/imitation
mimetic form

özgün
özgür çeviri
paradigmatik (sözdizimsel) eşdeğerlik
profesyonel normlar.
sadakat beliti
sadık çeviri
sahne
sahte çeviri
satırarası çeviri
saygın edebiyat
saygın görülmeyen edebiyat
sesli tutanak
sezdirim
sonsal
sorun çözme
söylem alanı
söylem çözümlemesi
söylem ilişkisi
söylem kipi
söz
söz eylem kuramı
sözce
sözcüğü sözcüğüne çeviri
sözcüğüne göre çeviri
sözde çeviri
sözdizimsel
sözylem
süreç
süreç odaklı
süreç odaklı yaklaşım
süreç-öncesi çeviri normları
tarihsel
tümdengelimli
tümevarımlı
türdeş işlevli çeviri
uzlaşım
uzman
üretici-dönüşümlü linguistics
ürün
ürün odaklı
ürün odaklı yaklaşım
üst dil
üst metin
varolan ilişkiler
yabancılaştırıcı çeviri

original
free translation
paradigmatic equivalency
professional norms
fidelity postulate
faithful translation
scene
pseudotranslation
interlinear translation
canonized literature
non-canonized literature
thinking-aloud protocols
implicature
posteriori
problem-solving
field of discourse
discourse analysis
tenor of discourse
mode of discourse
parole
speech act theory
utterance
word for word translation
word-for-word translation
pseudo translation
syntactic
speech act
process
process oriented
process-oriented approach
preliminary norms
historical
deductive
inductive
homologous translation
convention
expert
generative-translational linguistics
product
product oriented
product-oriented approach
meta-language
metatext
existing relationship
exoticizing /foreignizing translation

yananlam
yananlamsal
yapısal dilbilim
yeterlik
yitim
yorumbilim
yorumlayıcı benzerlik
yukarıdan aşağıya işleme
yüksek edebiyat

connotation
connotative
structural linguistics
adequacy
loss
hermeneutics
interpretive resemblance
top-down processing
high literature

Terimce (İngilizce-Türkçe)

absolute universals	evrensel tümeller
acceptability	kabu ledi lebi liri ik
addressee	hedef kitle
adequacy	yeterlik
analogous form	benzetmeci biçim
apriori	önsel
assumption	kestirim
audiomedial text	görsel-işitsel metin
back-translation	geri çeviri
barrowing	ödüncleme
bilingualism	ikidillilik ve
bottom-up processing	aşağıdan yukarı işleme
canonized literature	saygın edebiyat
causal research	nedensel araştırma
code	düzgü
cognitive	bilişsel
cognitive learning	bilişsel öğrenme
coherence	bağlıklık
cohesion	bağdaşlık
commercial texts	gündelik metinler
commision	iş
commissioner	işveren
communicative competence	iletişim edincinin
communicative dynamism	iletişimsel devinginliği
communicative interaction	iletişimsel etkileşim
communicative translation	iletişimsel çeviri
comparative research	karşılaştırmalı araştırma
connotation	yananlam
connotative	yananlamsal
conrastive linguistics	karşıtsal dilbilbilim
constitutive norms	oluşturucu normlar
constitutive shift	kayma (bünyesel)
constraint	kısıtlama
context	bağlam
controlled workspace	denetimli alan
corpus	bütüncü
covert translation	örtük çeviri
cultural equivalency	ekinsel eşdeğerlik
decoding	düzgü çözme
deductive	tümden gelimli
denotation	düzanlam
denotative	düzanlamsal

descriptive
diachronic
dia-chronic
dia-culture
direct translation
discourse analysis
discovery procedures
distributive linguistics
documentary translation
dynamic equivalence
encode
equifunctional translation
equivalence
ethnolinguistics
existing relationship
exoticizing /foreignizing translation
expectancy norms
expenditure(cost)-benefit relation
expert
explanatory
explanatory theory of communication
explicature
expressive function
faithful translation
fidelity postulate
field of discourse
formal equivalence
frame
free translation
functional sentence theory
functional translation
gain
general translation theory
generative-translational linguistics
generic shift
hermeneutics
heterofunctional translation
high literature
historical
homologous translation
indirect translation
inductive
interlinear translation
interlingual translation
intersemiotic translation

betimleyici
ardıl
artsüremli
belli gruplara özgü kültür
doğrudan çeviri
söylem çözümlemesi
bulgulanırma işlemleri
dağılımsal dilbilim
belgesel (bilgilendirici) çeviri (öneri)
devingen eşdeğerlik
düzgüleme
eş işlevli çeviri
eşdeğerlik
budunbilim
varolan ilişkiler
yabancılaştırıcı çeviri
beklenti normları
maliyet- kar ilişkisi
uzman
açıklayıcı
açıklayıcı bildiririm kuramı
açık gönderim
***çoşku işlevi
sadık çeviri
sadakat beliti
söylem alanı
biçimsel eşdeğerlik
çerçeve
özgür çeviri
işlevsel tümce kuramını
işlevsel çeviri
kazanç
genel çeviri kuramı
üretici-dönüşümlü linguistics
türsel kayma
yorumbilim
ayrışık işlevli çeviri
yüksek edebiyat
tarihsel
türdeş işlevli çeviri
dolaylı çeviri
tümeye varımlı
satırarası çeviri
dillerarası çeviri
göstergelerarası çeviri

intralingual translation
idiolect
illocution
implicature
individual shift
informative text
initial
insight
instrumental translation
interference
interpretive resemblance
intertextual coherence
intertextual functional equivalency
intralingual world view
intratextual coherence
involuntary
justification
langue
linguistic
linguistic equivalency
loan word/calque
locution
loss
low literature
loyalty postulate
macrostrategy
mapping theory
mechanism
mental processes
mental representation
mental-cognitive processes
message
meta-language
metatext
microstrategy
mimesis/imitation
mimetic form
mode of discourse
morpheme
native translator
natural translator
negative shift
non-canonized literature
obligatory shift
operational norms

diliçi çeviri
bireydil
edimsöz
sezdirim
kayma (bireysel)
kullanmalık metin
öncül norm
içgörü
aracı çeviri (öneri)
girişim
yorumlayıcı benzerlik
metinlerarası bağdaşıklık
metinlerarası işlevsel eşdeğerlik
diliçi dünya görüşü
metiniçi bağdaşıklık
istemsiz
gerekçelendirme
dil
dilsel
dilsel eşdeğerlik
ödünç sözcük
düz söz
yitim
aşağı edebiyat
bağ(ım)lılık beliti (öneri)
büyük ölçekli güdüm
harita eğritilemesi
düzenek
anlık süreçlere
anlık canlandırma geliştirdiği
anlık süreçler
ileti
üst dil
üst metin
küçük ölçekli güdüm
öykünme
öykünmecî biçim
söylem kipi
biçimbirim
asıl çevirmen
doğal çevirmen
olumsuz kayma
saygın görülmeyen edebiyat
kayma (zorunlu)
çeviri-süreci normları

operative translation
organic form
original
overt translation
para-culture
paradigmatic equivalency
parole
partial translation theory
performance
peripheral
perlocution
phatic function
philologic translation
polisystem theory
possible relationships
posteriori
postulate
pragmatic equavalency
pragmatic equivalence
pragmatics
preliminary norms
principle of relevance
problem-solving
process
process oriented approach
process-oriented
product
product-oriented
professional norms
prospective
prospective method
pseudo translation
referential function
referential framework
regulatory principles
relationship postulate
relevance (theory of)
repertoire
required relationships
retrospective
rheme
scene
scholarly and artistic texts
semantic translation
semantic translation

işlemsel çeviri (öneri)
örgensel biçim
özgün
açık çeviri
belli toplumlara özgü (para-kültür)
paradigmatik (sözdizimsel) eşdeğerlik
söz
kısmi çeviri kuramı
edim
çevresel
etkisöz
ilişki işlevi
filolojik (betikbilimsel) çeviri
çoğuldizge kuramı
olası ilişkiler
sonsal
belit
edimsel eşdeğerlik
edimsel eşdeğerlik
edimbilim
süreç-öncesi çeviri nomları
bağıntı ilkesi
sorun çözme
süreç
süreç odaklı yaklaşım
süreç odaklı
ürün
ürün odaklı
profesyonel normlar.
ileriye dönük
ileriye dönük
sahte çeviri
gönderge işlevi
gönderge çerçevesi
düzenleyici ilkeler
ilişki beliti
bağıntı kuramı
dizelge
olması gereken ilişkiler
geriye dönük
odak
sahne
bilim-sanat metinleri
anlamına göre çeviri
anlamsal çeviri

semiotics
shift
shift of expression
sign
signified
signifier
source language
source-oriented translation
source-text postulate
speech act theory
speech acts
strategy
structural linguistics
stylistic equivalence
synchronic
syntactic
target language
target-oriented translation
tenor of discourse
text type (informative, literary,
Operative, audio visual, hybrid Text)
textual equivalency
theme
theoretical
theory of action
thinking-aloud protocols
top-down processing
topical shift
transfer competence
translation act
translation event
translation for didactic purposes
translation-oriented text analysis
translator competence
translator's self confidence
uncontrolled workspace
untranslatability
utterance
vocative function
voluntary
word for word translation

göstergebilim
kay(dırma)ma
değiş kayması
gösterge
gösterilen
gösteren
kaynak dil
kaynak odaklı çeviri
kaynak metin beliti
söz eylem kuramı
sözeylem
güdümlü
yapısal dilbilim
biçimsel eşdeğerlik
eşsüremlilik
sözdizinsellik
erek dil
erek odaklı çeviri
söylem ilişkisi (öneri terim)
metin türü (bilgilendirici, yazınsal,
işlemsel, görsel-işitsel, karma metin)
metinsel eşdeğerlik
izlek
kuramsal
eylem kuramı
sesli tutanak
yukarıdan aşağıya işleme
kayma (konusal)
aktarım edinci
Çeviri eylemi
Çeviri olayı
çeviri eğitimi amaçlı
çeviri amaçlı metin çözümlemesi
çeviri edinci
çevirmen özgüveni
denetimsiz alan
çevrilemezlik
sözce
çağrı işlevi
istemli
sözcüğü sözcüğüne çeviri

KAYNAKÇA

- Alpay, Meral: (1976), Harf Devriminin Kütüphanelere Yansıması İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Akbulut, Ayşe Nihal 1995 “Çeviri Eğitiminde Öğrenciye Çeviri Edinci Kazandırma; Çevirmen Kararları ve Dayanakları” , *Çeviribilim 1*; 13-24. Yay. haz. Bengi Işın. Ankara Üniversitesi Bursa şubesi Tömer.
- Alpay, Meral: (1987), “Değişen Kütüphane Anlayışı ve Münif Paşa”, *Türkische Miszellen: Robert Anhegger Festschrift*. İstanbul, Editions Divit Press
- Ataç, Nurullah 1940 “Tercümeyle dair notlar”. *Tercüme 1:4:404* (4/10/ 1940 Ulus gazetesi içersinde)
- Ayav, Özlem; Sosi Dolanoğlu, Müge Gürsoy vd: (1992), *Sayısal Verilerle Türkiye’de Çeviri Dergileri*, Metis, Sayı: 20/21, İstanbul, Metis Yayıncılık, s.135-150.
- Baker, Mona 1992: *In Other Words*, London: Routledge,262s.
- Baker, Mona: (1998), “Arabic Tradition”, Haz.. Mona Baker, Routledge Encyloepadia of Translation Studies, s. C.II, s. 316-321.
- Bassnett-McGuire, Susan: (1980), *Translation Studies* London & New York: Methuen
- Başkan, Özcan (2003) *Linguistik Metodu*, İstanbul: Multilingual
- Bengi-Öner, Işın (1990) "Çeviri Bir Süreçtir Ya Çeviribilim?" *Argos* Kasım 27: 137-142
- Bengi-Öner, Işın (1992) “Üniversite Düzeyinde Çeviri Eğitimi Üzerine Gözlemler ve Yazılı Çeviri Dalında Bir Yüksek Lisans Programı Önerisi”. *Metis Çeviri* 19: 44-56
- Bengi-Öner, Işın (1992) "Çeviribilim Terimleri Sözlüğüne Doğru". *Metis Çeviri* 20/21: 156-198.
- Bengi-Öner, Işın (1992) "Çeviribilimde 'Bütünleyici Bir Yaklaşım' üzerine Eleştirel Görüşler ve Öneriler". *Varlık* 1018: 18-24.
- Bengi-Öner, Işın (1999) "Çeviri Bir Süreçtir... Ya Çeviribilim?" *Forum 2*: 13-24.
- Bengi-Öner, Işın (1995) “Çeviribilimde Kaynak Metni Yorumlamaya ve Çeviri Metni Oluşturmaya Yönelik Yöntem Arayışları: Genel Bir Bakış Açısı”. *Çeviribilim 1*: 125-144. Yayına haz. Bengi Işın. Ankara Üniversitesi Bursa şubesi Tömer.
- Bengi-Öner, Işın (1992), “Çeviribilim Terimleri Sözlüğüne Doğru”, İstanbul: *Metis Çeviri*, Sayı: 20/21.
- Bengi-Öner, Işın (2001), *Çeviri Kuramlarını Düşünürken*, İstanbul, Sel Yayıncılık
- Bengi-Öner, Işın (2001), *Çeviribilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Bengi-Öner, Işın (1995) "Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru". *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*. yay. haz. Mehmet Rıfat. İstanbul. Düzlem Yayınları. 9-32

- Bengi-Öner, Işın (1996) “Söylem ve Çeviri”. *Söylem Üzerine*. Yay. Haz. Prof Dr. Ahmet Kocaman. Ankara. Hitit Yayınları. 79-113.
- Berkes, Niyazi (2002) *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul: YKY.
- Bosworth, C.E: (2000), "Tardjuman (Translator)" *Encylopaedia of Islam*. Leiden: Brill. s. 236-238.
- Bozkurt. Saadet Bülent(çev)(2000), *William Shakespeare Soneler*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Bulut, Alev (2002) *Çeviride Dil ve Metin* İstanbul: Emek Matbaacılık
- Burçoğlu (Kuran), Nedret: (1997), “Boğaziçi Üniversitesi” *Forum*. Türkiye’de Çeviri Eğitimi, Sayı: 1, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.138-143.
- Burian, Orhan (1944) “Tercüme ve Bizim için Manası Üzerine”. *Ülkü* 75: 18
- Campbell Robin & Roger Wales 1983 "The Study of Language Acquisition", *New Horizons in Linguistics*. Yay. Haz. John Lyon. armondsworth: Penguin Books
- Cömert, Bedrettin (1978) “Kuramsal Açından Çeviri Sorunu”. *Türk Dili*, Çeviri Sorunları Özel Sayısı: 38 /322:3-21.
- Crystal, David (1971) *Linguistics*, Harmondsworth, Penguin Books. Campbell Robin&Roger Wales
- Demircan, Ömer (1996) *Türkçenin Sesdizimi*. İstanbul. Der Yayınları.
- Dil Oğlanları ve Tercümanlar* (1996) Yapı Kredi Yayınları
- Doğan, Aymil (1997) "Hacettepe Üniversitesi" *Forum: Türkiyede Çeviri Eğitimi*. Yay. Haz. Turgay Kurultay-İlknur Birkandan. . Sel Yayıncılık. 144-145.
- Duff, Alan (1990), *Translation*, Resource Books for Teachers yay. haz. Alan Maley, Hong Kong: Oxford University Press, 160 sayfa.
- Dryden, John (1989) “Metaphrase, paraphrase and Imitaton” *Readings in Translation Theory* yay. haz. Andrew Chesterman. Oy Finn Lectura Ab., s.7-13
- Enfents de Langue et Dragomans: (1995), *Dil Oğlanları ve Tercümanlar*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Erem, Evren (çev), (1992), Hieronymus, “Pammachius’a”, *Metis Çeviri* 18: 74
- Erhat, Azra: (1940), “Latince İlk Edebi Eser Bir Tercümedir”, *Tercüme I*: 3, s. 270-274.
- Eruz Sakine (2003), *Çeviribilim: Çeviriden Çeviribilime*, İstanbul: Multilingual
- Even-Zohar, Itamar: (1990), *Polysystem Studies, Poetics Today* (özel baskı) 11.1 Durham: Duke University Press.
- Even-Zohar, Itamar (1978) “Polysystem Theory”. *Poetics Today* 1: 287-310.
- Even-Zohar, Itamar (1992) “The Role of Literature in the Making of the Nations Of Europe; A Socio-Semiotic”. “La Europa de La(s) Literatures” başlığıyla Santiago de Compostela Anniversary Meeting 5/5/1993 seminerinde bildiri olarak sunulmuştur.
- Even-Zohar, Itamar (1978) “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem”. *Literature and Translation*. New Perspectives in Literary Studies. Yay. haz. J. Holmes, J. Lambert; R. van den Broeck. Tel Aviv. Porter Institute for Poetics and Semiotics. 287-310.

- Gentzler, Edwin (1993) *Contemporary Translation Theories*. London & Newyork. Routledge.
- Göktürk, Akşit (1978) "Yazınsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri" *Türk Dili*, Çeviri Sorunları Özel Sayısı: 38 /322: 59-65
- Göktürk, Akşit (1989) *Sözün Ötesi* İstanbul, İnkılap Yayınları. 131-176 1994 Çeviri Dillerin Dili, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Grabert/ Mulot/Nürnberg (1981) *Geschichte der deutschen Literatur*, Münih: Bayerischer, Schulbuchverlag
- Güven, Güler (1990) "Hilmi Ziya Ülken'in 'İslam Mediniyetinde Tercüme ve Tesirleri I". *Metis Çeviri* 10: 88-95.
- Güven, Güler (1990) "Hilmi Ülken'in 'İslam Mediniyetinde Tercüme ve Tesirleri II". *Metis Çeviri* 12: 122-130
- Güven, Güler (1990) "Hilmi Ziya Ülken'in İslam Mediniyetinde Tercüme ve Tesirleri III". *Metis Çeviri* 13: 113-120
- Güvenç, Bozkurt, (1973) *İnsan ve Kültür*. İstanbul. Remzi Kitapevi
- Halman, Talat (çev) (2000). Shakespeare, *Tüm Soneler*, Cem Yayınevi
- Hanoğlu, Şükrü M: (1985), "Bilim ve Osmanlı Düşüncesi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 2, İstanbul, 1985, s. 346-347.
- Hatim, B & I. Mason (1990) Discourse and the Translator, London&Newyork: Longman
- Hermans, Theo (1999) *Translation in Systems*, Manchester: St. Jeremo
- Holmes, James (1970) "Forms of Verse Translation and the Translation of Verse Form". The Nature of Translation .Essays on the Theory and Practice of Literary Translation. Yay. Haz. J.S. Holmes. Mouton. The Hague & Paris: Mouton. s. 91-102
- Holmes, James: (1988), "The Name & Nature of Translation Studies". Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies, Amsterdam: Rodopi. s. 53-64.
- House, Juliane (1997) *Translation Quality Assessment*, Tübingen: Günter Narr Verlag
- Hönig, Hans G (1990) "Holmes' Mapping Theory and the Landscape of Mental Processes". *Translation Studies: The State of Art*. Yay. Haz. K.M. Leuven-Zwart/T. Naaijken. Amsterdam .77-89
- Hönig, Hans G (1991) "Çeviri Çeviri Yapılarak Öğrenilmez: Çeviride Bir Ön Eğitimin Gerekliğini Savunma". Çeviren. Turgay Kurultay. Metis Çeviri 19: 65-67
- Hönig, Hans G.(1987) "How Relevant is Textual Analysis for Translation (or, indeed, for the translator?)" *German Studies in India, Indo-German*. Yay. Haz. Department of German University of Kerala, India. 30-37
- Hönig, Hans G: (1990), "Holmes' Mapping Theory and the Landscape of Mental Processes" *Translation Studies: the State of Art*. Yay. haz. K. M. Leuven Zwart/T. Naaijken. Amsterdam. s.77-89.
- İşık, Gül (1990) "Toledo Çevirmenler okulu". *Metis* 19:37-45

- İhsanoğlu, Ekmeleddin: (1992), “Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı”, **150. yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, TTK, s. 335-395.
- İnce, Ülker 1993 “Çeviriyi Yönlendiren Birtakım Kısıtlamalar”, Varlık 1018, 25-27
- Kuran, Nedret 1995 “Çağdaş Alman Çeviribilimcilerin Yaklaşımları”. Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler. Yay. Haz. Mehmet Rıfat. İstanbul. Düzlem Yay. 33-54
- Koller W. (1989) “Equivalence in Translation Theory”, Readings in Translation Theory yay. haz. Andrew Chesterman. Oy Finn Lectura Ab., s. 99-104
- Kurultay, Turgay (1985) “Çeviri Yöntemi Üzerine Düşünceleriyle F. Schleiermacher” yay. haz. Ahmet Cemal Dün ve Bugün Çeviri 1, s. 191-217.
- Kurultay, Turgay (1985) “Sapir-Whorf kuramı ve dillerde görecelik sorunu” **Çağdaş Eleştiri**. Yıl 4: 16-20. İstanbul. Gelişim Basım ve Yayımları A.Ş
- Kurultay, Turgay (1992) “Yazın Çevirisinde Yitim” **Varlık** 1018 s. 28-29
- Kurultay, Turgay (1995) “Çevirmen Çevireceği Metni Nasıl Okursa Okuması Olur? Ya da Çeviri Sürecinde Bir Ön Aşama Olarak Olarak 'Çeviri Amaçlı Metin Çözümlemesi var mıdır?’” yay. haz. Işın Bengi-Öner Çeviribilim 1, s. 125-144. Ankara Üniversitesi Bursa şubesi Tömer
- Kurultay, Turgay (1998), “Cumhuriyet Türkiye’sinde Çevirinin Ağır Yükü ve Türk Hümanizması”, **Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi** Sayı XI: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, Çantay, s. 13-33.
- Kurultay, Turgay (1998) **Çeviri Eğitimi Neden Farklı Bir Eğitimidir?** Çeviri Bölümlerinin Programlarında Yöntem Derslerinin Gerekliliği ve Uygulama Koşulları, 6. Germanistik Sempozyumu. Yay. Haz. A. Keskin, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Alman Dili Ve Edebiyatı, s.309-323
- Kussmaul, Paul 1995: **Training the Translator**; Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 176s.
- Lambert Jose&Gorp van Hendrik (1985) “On Describing Translations”. **The Manipulation of Literature**. Yay. Haz. Hermans Theo. London. Croom Helm.
- Lefere, André: (1978), “Translation Studies: The Goal of the Discipline”, Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies with a Basic Bibliography of Books on Translation Studies, yay. haz. James Holmes, Jose Lambert & Raymond van den Broeck, Leuven: Acco, s. 234-244.
- Lewis, Bernard 1998 "Tanzimat ve Sosyal Eşitlik" Belleten Cilt LXII, sayı 234, Çev. Mine Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 577-588.
- Lewis, Bernard (2001) **What went Wrong?** London: Phoenix
- Lewis, Bernard (2004) From Babel to dragomans: Interpreting the Middle East, **Oxford University Press**, s.19-25 <http://www.oup.com> (erişim 16. 08.2004)
- Lörscher, Wolfgang (1991) **Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies**. Yay. Haz. Werner Hülsen & Rainer Schulze. Tübingen. Gunter Narr Verlag. 7-26
- Mardin, Şerif: (1983), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri** 1894-1908, İstanbul, İletişim yayınları.

- Mardin, Şerif: (1985), “19. yy’da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, İstanbul s. 342-352.
- Munday, Jeremy (2001) **Introducing Translation Studies**, London & Newyork: Routledge
- Newmark, Peter 1988: **A Textbook of Translation**, Hertfordshire Prentice Hall International (UK) Ltd., 292 s
- Nida, Eugene A: (1998), “Bible Translation”, **Routledge Encyloepadia of Translation Studies**, s. C. I, s. 21-28.
- Nida, Eugene: (1964), **Towards a Science of Translation**, Leiden: Netherlands. s. 156-171
- Nord, Christiana 1992 "Çeviri Öğretim Kitaplarına ilişkin On Tez". Çev. Arzu Ergüç. Metis Çeviri 19: 109.
- Nord, Christiana: (1996), “Text type and Translation Method”, **The Translator**, Cilt 2, Sayı: 1, sayfa 81-88
- Nord, Christiana: (1997), **Translating as a Purposeful Activity**, Manchester: St. Jerome Publishing
- Nord, Christiana: (1997), “A Functional Typology of Translation”, yay. haz Anna Trosborg, Text Typology and Translation Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins
- Ong, Walter (1995) **Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi**. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul. Metis Yayınları.
- Ong, Walter J: (1995), **Sözlü ve Yazılı Kültür**, İstanbul, Metis Yayınları.
- Orhonlu, Cengiz: (1974), “Tercüman”, **İslam Ansiklopedisi** cilt.12-1 İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.175-181
- Paker, Saliha & Zehra Toska: (1997), “A Call for Descriptive Translation Studies in the Turkish Tradition of Rewrites”, Snell Hornby et. al 1997, s. 79-88.
- Paker, Saliha (1988) "Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğul-Dizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme" Çeviren. Ali Tükel. Metis Çeviri 1:31-43.
- Paker, Saliha: (1993), “Translated European Literature in the Late Ottoman Literary Polisystem”, New Companion 1, 67-82: 1986: Lambert & Lefere s. 181-192
- Paker, Saliha: (1991), “The Age of Translation and Adaptation”, 1850-1914. Turkey”, Modern literature in the Near and Middle East 1850-1970, ed. Robin Ostle, London & Newyork: Routledge, s. 17-32.
- Paker, Saliha: (1998), “Turkish Tradition”, yay. haz. Mona Baker, Routledge Encyloepadia of Translation Studies, c.II., s. 571-582
- Popoviç, Anton (1987) **Yazın Çevirisi Terimleri Sözlüğü**, yay. haz. Suat Karantay & Yurdanur Salman İstanbul. Metis Yayınları
- Popoviç, Anton (1970) “The Concept 'Shift of Expression' in Translation Analysis”. The Nature of Translation. Yay. Haz. James Holmes. Mouton. The Hague.
- Reiss, Catherina (1989) **Text types, Translation Types and Translation Assessment, Readings in Translation Theory** yay. haz. Andrew Chesterman. Oy Finn Lectura Ab., 105-115

- Robinson Douglas: (1992), "Classical Theories of Translation from Cicero to Aulus Gellius", *Textcontext* c. 7, s. 15-25.
- Robinson Douglas: (1997), *Western Translation Theory Manchester*: St Jerome Publishing.
- Salman Yurdanur (2000) "*Çevirmen Yayımcı Eşgüdümü*", Kitaplık 42, 135-141
- Savory, Theodore (1961) *Tercüme Sanatı*. Çeviren. Prof. Dr. Hamit Dereli. Ankara. Milli Eğitim Basımevi.
- Savory, Theodore: (1957) *The Art of Translation*, London, The Alden Press
- Schäffner; Christina. (1999) *The Concept of Norms in Translation Studies Translation and Norms*, yay. Haz Christina Schäffner; Clevendon/ Philadelphia: Multilingual
- Shuttleworth, Mark & Moira Cowie: (1997), *Dictionary of Translation Studies*, St. Jerome Publishing, Manchester.
- Svejcner, Alexandr 1989 "Literal Translation as a Product of Interference": *Interferenze in der Translation* yay. Heide Schmidt Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie. 39-43.
- Tapan, Nilüfer (1997) "İstanbul Üniversitesi" (Çeviri Bölümlerinin Programları ve Özellikleri' bölümü İçerisinde) *Forum 1: Türkiyede Çeviri Eğitimi*. Yay. Haz. Turgay Kurultay-İlknur Birkandan. İstanbul. Sel Yayıncılık. 150-154.
- Tercüme (1946) "Yedinci Yıla Girerken" *Tercüme* 7: 37: 1
- Tınaz, Rasin (1982) *Fen ve Kimya Fakülteleri İçin Çeviri Kursları Çalışma Kılavuzu*; İstanbul, Nazım Terzioğlu Matematik Araştırmaları Enstitüsü Baskı Atölyesi, 128 s.
- Tirkonnen-Condit, Sonja *A Theoretical Account of Translation Without Translation Theory*, Target 4.2, Amsterdam: John Benjamins. s 237-245
- Toury, Gideon 1985 "A Rationale for Descriptive Translation Studies". *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Yay. Haz. Hermans Theo. London & Sydney. Croom Helm. 16-41
- Toury, Gideon 1993 "Translation Literary Texts vs Literary Translation; A Distinction Reconsidered". *Recent Trends in Empirical Translation Research*. Yay. Haz. Arkkonen-Lonar Sonja & John. Laffling Joensim. 10-21.
- Toury, Gideon (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins
- Toury, Gideon: (1995), *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Ülken, Hilmi Ziya: (1992); *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken, 1992.
- Ülken, Hilmi Ziya: (1997), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vardar, Berke (1998), *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual
- Vardar, Berke (1978) "Dilbilim Açısından Çeviri" *Türk Dili*, Çeviri Sorunları Özel Sayısı. 38 /322: 65-71.

- Vermeer, Hans J: (1989), “Skopos and Commision in Translational Action” **Readings in Translation Theory** yay. haz. Andrew Chesterman.Oy Finn Lectura Ab., s.173-200.
- Vermeer, Hans J: (1996), **A Skopos Theory of Translation** (Some arguments for and against) Heidelberg: Text con Text
- Vermeer, Hans J. (1989) "Skopos & Commission in Translational Action". **Readings in Translation Theory**. Yay. Haz. Andrew Chesterman. Oy Finn Lectura Ab. 173-200
- Vermeer, Hans J. (1991) "Çevirmek ve Anlamak (Biçimle İşlev Arasındaki Bağımlılıklar ve Anlamanın Kültürel Önkoşulları)" ÇevirenTurgay Kurultay. Metis Çeviri 16:41-49
- Vermeer, Hans J. (1994) “Translation Today: Old and New Problems”. **Translation Studies: An Interdiscipline** yay. haz. Franz Pöchakker & Klaus Kaindl, Amsterdam: John Benjamins
- Vygotsky, L.S: (1985) **Düşünce ve Dil**, çev. Semih Koray, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Wılss, Wolfram (1982) **The Science of Translation: Problems and Methods**, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 292 s.
- Williams, J. & Andrew Chesterman (2002) **The Map**. Manchester: St.Jerome
- Yarmalı, E. Sabri (1997):**Çeviri Tekniği** (Çözümleme), Timaş Yayınları, 416s.
- Yarmalı, E. Sabri (1997), **Çeviri Tekniği** (Dilbilgisi), Timaş Yayınları, 448s.
- Yazıcı, Mine (2004), **Çeviri Etkinliği**, İstanbul: Multilingual
- Yazıcı, Mine (2001) **Çeviribilime Giriş**. İstanbul: Emek Yayıncılık
- Zürcher, Erik J: (1997), **Turkey: A Modern History**, 3. bsm London & New York: Tauris & Co Ltd Publishers.

DİZİN

- . açık çeviri 215, 226
Açık çeviri 98
açıklayıcı bildirişim
kuramı 26, 132, 165,
215, 223
Açıklayıcı Bildirişim
Kuramı..... 8, 160
Ahmet Mithad 141
Ahmet Mithat 51, 61
Ahmet Vefik Paşa . 51, 54,
58
aktarım belitini 145
aktarım edinci.. 103, 118,
120, 121, 125, 200, 201,
202, 205, 209, 215, 228
aktarım edincine..... 117,
118, 119, 122
Alexander
Mavrocordato 53
Alexandr D. Svejner110
Ali Aziz 50
Andronicus 32, 33, 34
anlamsal çeviri. 109, 112,
215, 227
Anlamsal Çözümleme ... 7,
132
anlksal süreçler. 82, 103,
133, 215, 225
Antik Yunan 5, 31, 32, 33,
43, 64
aracı çeviri 104, 177, 180,
215, 224
Aracı çeviri..... 177
Aristoteles..42, 43, 44, 50,
70
artsüremli 23, 84, 215,
223
asıl çevirmen 215, 225
ayrışık işlevli çeviri ..178,
179, 215, 224
bağ(ım)lılık beliti 167,
190, 215, 225
bağdaşıklık ... 44, 94, 134,
136, 156, 159, 166, 169,
191, 215, 222, 224
Bağıntı Kuramı 7, 160
bağlaşıklık 44, 94, 134,
137, 215, 222
Baker . 7, 13, 47, 134, 135,
136, 137, 203, 204, 205,
206, 207, 209, 229, 234
belgesel (bilgilendirici)
çeviri 177, 223
Bernard Lewis 55
betimleyici kuram..... 155,
213
Beyt-ül Hikme..... 47
Biçemsel eşdeğerlik.. 6, 92
biçimbirim... 35, 216, 225
Bildirişim kuramı 6, 85

bireydil 224
bulgulandırma ... 116, 125,
144, 151, 152, 173, 213,
216, 223
Bulgulandırma 7, 149
Bülent Bozkurt .. 149, 178,
179, 183
Can Yücel.. 149, 178, 179,
180, 181
Catford 78, 95, 96
Cemiyet-i İlmiye-i
Osmaniye..... 59, 60
Cevdet Paşa 58, 64
Chomsky ... 88, 89, 90, 91,
103, 104, 115, 117, 118,
120
Christiane Nord 195
coşku işlevi 86
çağrı işlevi .. 86, 177, 216,
228
Çağrı işlevi 176
Çeviri Amaçlı Metin
Çözümlemesi 6, 96, 193,
232
çeviri edinci 25, 54, 89,
102, 104, 121, 133, 189,
200, 201, 202, 205, 211,
216, 228
Çeviri edinci ... 6, 101, 192
Çeviri süreci normları
..... 148
Çeviriye İlişkin Eylem
Kuramı 159

çevrilebilirlik .. 75, 78, 86,
88
çevrilemezlik ... 23, 75, 76,
77, 78, 81, 94, 180, 216,
228
çoğul dizge ... 45, 143, 169
Çoğul Dizge Kuramı 7,
139
Çoşku işlevi 176
Daireyi İlmiye..... 57, 61
devingen eşdeğerlik ... 91,
118, 132, 150, 216, 223
deyiş kayması 216, 227
Dil Oğlanları 63, 230
Dildışı öğeler 157
Dil-düşünce 6, 99
Diliçi öğeler 157
dillerarası iletişim 120,
161, 166
dilmaç 79, 80
Dilsel eşdeğerlik 92
dizelge 139, 140, 216, 227
Dizisel eşdeğerlik 92
doğal çevirmen . 101, 102,
217, 225
Dryden 72, 73, 230
Düz söz 95
Düzanlamsal eşdeğerlik
..... 97
düzenleyici ilkeler 175,
217, 227
Ebu Bekir Ratip Efendi 56

- edim** 6, 29, 44, 88, 89,
104, 108, 115, 128, 130,
132, 217, 226
- Edim söz**..... 95
- edimbilim** 95, 217, 226
- Edimsel Çözümleme 7,
131
- edimsel eşdeğerlik** 24, 96,
134, 217, 226
- Edimsel eşdeğerlik..... 97
- edinç**... 6, 88, 89, 103, 118
- Elçilikler 5, 55
- Encümen-i Daniş... 57, 58,
59, 60, 61, 64
- Erek Odaklı Kuram 143
- eş işlevli** çeviri... 178, 217,
223
- Eşdeğerlik..... 6, 7, 8, 109,
114, 116, 134, 146, 150,
154, 164, 169, 175
- eşsüremli** 23, 84, 104,
114, 155, 217, 227
- Etki söz**..... 95
- Even-Zohar 139, 140, 142,
212, 230
- Eylem kuramı** 159
- Eylem Kuramı ... 7, 8, 159,
169
- Ezra Erhat... 33, 34, 46, 66
- Fenelon 157
- Fénélon 50, 60
- Firbas.. 134, 135, 136, 137
- gerekçelendirme 125, 144,
151, 152, 161, 170, 172,
173, 213, 217, 225
- Gerekçelendirme 7, 8, 149,
165, 169
- geri çeviri**.. 122, 124, 217,
222
- geriye dönük**..... 41, 121,
124, 125, 127, 145, 154,
155, 163, 217, 227
- girişim** 129, 217, 224
- Girişim..... 7, 129
- gönderge işlevi** ... 86, 217,
227
- Gönderge işlevi** 176
- gösterge** 85, 154, 217, 227
- göstergebilim.. 41, 78, 217,
227
- Gutt..... 26, 132, 160, 161,
166, 190
- H.Z. Ülken 69
- Halliday 97, 134, 135, 136,
137
- Harris 94, 101, 118
- Hasan Ali Yücel 65, 66
- Hatim & Mason 95
- Hermans 145, 146, 153,
231, 232, 235
- Hieronimus . 35, 38, 39, 40
- Hilmi Z. Ülken 46
- Holmes 18, 19, 20, 87, 88,
102, 108, 125, 143, 146,

179, 182, 230, 231, 232, 234	Karşılaştırmalı Model....5, 23
Holz Mântâri 160	kay(dır)ma 71, 218
Holz–Mânttâri 159	kayma 20, 25, 93, 151, 181, 183, 218, 219, 222, 224, 225, 228
Hönig... 53, 102, 107, 118, 119, 231	kaynak metin beliti .. 150, 218, 227
Humboldt... 75, 76, 77, 79, 80, 81, 86, 116, 117	Koller 96, 97, 107, 232
İşın Bengi-Öner11, 13, 41, 46, 72, 139, 167, 171, 178, 232	Kurultay..... 11, 25, 58, 64, 79, 81, 91, 192, 230, 231, 232, 234, 235
ileriye dönük 41, 61, 107, 121, 125, 127, 154, 155, 170, 218, 226	Kussmaul7, 102, 119, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 232
İletişimsel Çeviri 109	Lambert & Gorp'un.... 195
İletişimsel etkileşim .. 177	Lewis ... 50, 53, 54, 55, 56, 57, 233
İlişki İşlevi 176	Lingua Franca 28
İshak Efendi 54, 58	Luther 39, 71
İshak Hoca..... 54	Lütfü Bey..... 52
İşlevsel Kuram 8, 174	maliyet/kar 160
İzlek ve Odak ilişkisi.. 134	Matriks normları 148
J.House 97	<i>Mecmua-i Fünun</i> 59
Jakobson31, 43, 86, 87, 88	metaphrase 72
kabul edilebilirlik .. 7, 94, 111, 146, 151, 152, 165, 218	Metiniçi normları 148
Kabul edilebilirlik 147	metinlerarası
Kade 86, 89, 109, 120	bağdaşıklık ilkesi .. 156
karşılaştırmalı	Metinsel eşdeğerlik 92, 97
çözümleme 146, 148	Münif Efendi 59
Karşılaştırmalı	Nedensel Model..... 5, 25
çözümleme 7, 146	

Newmark..... 6, 13, 22, 23,
106, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 132, 137,
203, 204, 205, 206, 207,
208, 209, 233
Nida. 17, 90, 91, 103, 116,
117, 132, 207, 233
olası ilişkiler..... 219, 226
olması gereken ilişkiler 23,
219, 227
oluşturucu . 175, 219, 222
Orhonlu 52, 53, 233
ödüncleme 17, 78, 134,
219, 222
önsel norm..... 148, 173
örtük çeviri.. 98, 219, 223
öykünme . 51, 72, 73, 219,
225
özgüven 14, 102, 129, 213,
216
Paker 51, 53, 60, 141, 158,
233, 234
Panayotis Nicosias 53
paraphrase 72, 230
Paul Kussmaull 101
Piaget.... 99, 100, 101, 103
Platon .. 31, 32, 33, 42, 43,
45, 71
Popoviç..... 71, 234
Reiss .. 156, 158, 159, 166,
169, 176, 210, 234
Robinson Crusoe 50
Roma Uygarlığı..... 5, 32

sadakat ilkesi..... 156, 166
sahte çeviri 219, 226
Sahte çeviri 153
Salman..... 65, 93, 234
Sapir 77, 93, 94, 100, 120,
232
satırarası çeviri 177, 219,
224
Schleiermacher 75, 76, 79,
80, 81, 82, 103, 116,
117, 122, 207, 232
Sesli Tutanaklar 7, 126
Skopos kuramı. 8, 26, 163,
164, 169, 174, 175, 212
söylem alanı. 96, 219, 224
söylem ilişkileri 96
söz.... 6, 10, 11, 22, 23, 26,
30, 31, 32, 34, 35, 43,
46, 47, 49, 50, 54, 61,
66, 72, 77, 79, 81, 84,
85, 86, 87, 89, 90, 95,
96, 99, 100, 104, 109,
110, 112, 123, 126, 133,
134, 141, 145, 146, 148,
156, 173, 205, 207, 210,
212, 220, 226, 227
sözcüğü sözcüğüne çeviri
35, 38, 45, 48, 177, 220,
228
Sözeylem kuramı 95
Sözeylem Kuramı... 7, 131

süreç odaklı .. 19, 27, 105,
126, 128, 133, 172, 208,
211, 220, 226
Süreç odaklı model..... 26
Süreç öncesi çeviri
normları 148
Talat Halman 149, 178,
179, 180
Tanzimat dönemi.. 51, 140
Telif ve Tercüme
Cemiyeti 5, 60
Telif ve Tercüme Dairesi
..... 61, 62
tertium comparationis
..... 147, 153
texteme 159, 171, 216
Toledo okulu 6, 69, 70
Tourey ... 20, 22, 23, 25, 28,
30, 73, 101, 102, 108,
110, 111, 116, 118, 119,
122, 125, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 150,
152, 153, 154, 155, 165,
169, 172, 173, 190, 196,
198, 212, 213, 235
translatum ... 159, 171, 174
türdeş işlevli çeviri... 178,
224
uyarlama 72, 157
uzlaşım..... 85, 174, 220
Üretici-dönüşümlü
dilbilim 6, 90

Üretici-dönüşümlü
Dilbilim 6, 88
ürün odaklı yaklaşım 220
üst dil 86, 87, 220, 225
varolan ilişkiler .. 220, 223
varolan ilişkileri .. 22, 144,
146
Vermeer 26, 35, 81, 91,
108, 117, 132, 152, 154,
160, 161, 163, 164, 165,
166, 167, 169, 170, 171,
172, 173, 174, 175, 176,
189, 190, 212, 235
Vygotsky 99, 100, 101,
104, 235
Whorf..... 77, 94, 100, 120,
232
William Draper 51
Wilss.. 103, 114, 115, 116,
117, 118, 119, 121, 122,
124, 125, 126, 127, 130,
208
Yananlamsal eşdeğerlik
..... 97
Yapısal dilbilim .. 6, 84, 85
Yeterlik 147, 152
yitim 25, 93, 220, 225
Yorumbilim 6, 78
yorumlayıcı benzerlikler
..... 160, 161
Yunus Bey 53
Yusuf Kemal Paşa 51, 157

KURAMSAL ALAN

Genel Araştırma	Kısmi Araştırma	Betimleyici alan
Kavramsal ve kuramsal çalışmalar. Soyut kavramları yeniden yorumlayıp, açıklayarak özel alanla ilgili soyut düşünce yeteneğinin gelişmesini hedefler.	Çeviri aracı bağımlı (bilgisayarlı çeviri-çevirmen elinden)	Ürün
	Dil-Kültür bağımlı	Süreç
	Dilbilgisi bağımlı (sözcük, tümce, metin düzeyinde)	Ürün+süreç
	Metin türü/söylem türü bağımlı inceleme	
	Zaman sınırlı inceleme	
	Çeviri Sorunu bağımlı (eşdeğerlik, eğretileme gibi)	

Genel Araştırma

Kısmi Araştırma

Betimleyici alan

Kavramsal ve kuramsal çalışmalar. Soyut kavramları yeniden yorumlayıp, açıklayarak özel alanla ilgili soyut düşünce yeteneğinin gelişmesini hedefler.
Çeviri aracı bağımlı (bilgisayarlı çeviri-çevirmen elinden)
Ürün

Dil-Kültür bağımlı
Süreç

Dilbilgisi bağımlı (sözcük, tümce, metin düzeyinde)

Ürün+süreç

Metin türü/söylem türü bağımlı inceleme

Zaman sınırlı inceleme

Çeviri Sorunu bağımlı (eşdeğerlik, eğretileme gibi)